Fred. Münter

hil. Sp.
593m

Betragtninger

over den

Naturlige Theologie

ved

D. Frederik Münter.

Kiøbenhavn 1805.

Trykt og forlagt af Directeur Joh. Fred. Schultz,

Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Min

elskede og eneste Søster

Etatsraadinde

Friderike Brun

tilegnes

disse Blade

med den ømmeste Kiærlighed.

Fortale.

Betragtningerne over den naturlige Theologie, hvilke jeg herved, senere end jeg havde ventet, forelægger det danske Publicum, ere en Frugt af de Forelæsninger jeg i adskillige Aar har holdt over denne vigtige Deel af de philosophiske Videnskaber. Jeg har siden omhyggelig omarbeidet dem, og saa meget muligt borttaget alle unødvendige Konstudtryk og alt, hvad der allene hørte til Subtiliteterne, da det især var min Hensigt, at give mine Medborgere en Bog, som kunde læses af enhver, der var dannet nok til at læse, og til at tænke over det Læste. Især har jeg ved Udarbeidelsen havt unge Mennesker i Tanker, som have Interesse for de Sandheder,

paa hvilke al Religion og Menneskets hele Lyksalighed beroer, og som enten ved eget Studium, eller, veiledede af en indsigtsfuld Ven vilde vide, hvorvidt Fornuften ved Betragtninger over sig selv og den physiske Natur, kan bringe det i Kundskab om det høieste Væsen og sin egen moralske Bestemmelse. Har jeg, var det end kun i en vis Grad, opnaaet dette Formaal, saa vil jeg finde mig rigelig belønnet for et Arbeide, hvis Vanskelighed, især i vore Dage, hver Sagkyndig visseligen vil tilstaae mig. Thi vor Tidsalder, der saa ofte er charakteriseret som Extremernes Tidsalder, fortiener ogsaa dette Navn i Henseende til Maaden hvorpaa den naturlige Theologie er bleven behandlet. Paa den ene Side den største Scepticismus, som endog udartede til at nægte Muligheden af, at Fornuften nogensinde kunde komme til Overbeviisning om de Sandheder, som udgiøre Grundvolden for al Religion; paa den anden en Mysticismus, som sværmer omkring i mørke Regioner, sammenblander Philosophie med Poesie, og hvoraf

Virkningen er at alle Fornuftens rolige Undersøgelser om disse for Menneskets Lyksalighed allervigtigste Gienstande bortfiernes, og at den underkastes en Troe, som ikkun saare lidet fattes i at fortiene Navn af blind Troe. Nei, Fornuftens Troe bør være bygget paa Grunde, dem Fornuften kan gaae ud fra, dem den kan erkiende og hylde i deres hele Omfang; og allene derved kan den naturlige Theologies Værdighed hævdes, og dens Velgiørenhed erkiendes af Alle! Dersom den Tendents, vor Tidsalders Philosophie har taget i Behandlingen af disse Lærdomme, vedbliver, saa er det meget at befrygte, at den Indflydelse Christendommen saa længe har havt paa den naturlige Theologie, bliver for en Tidlang svækket! Thi unægtelig har den virket usigelig meget til at give denne philosophiske Disciplin Styrke; ved at foredrage de Læresætninger den har tilfælleds med den med den fasteste Vished, og derved at vække Fornuften til, med Forbigaaelse af unyttige og Intet afgiørende Spidsfindigheder, af sit eget Inder-

ſte at godtgiøre hvad den allerede erkiendte for ſandt af Aabenbaringens Lære. Sammenlig= ning mellem den hedenſke Philoſophies naturlige Theologie, før Chriſtendommens Soel gik op over Jorden, og ſamme Videnſkabs ſenere Skik= kelſe vil overbeviſe hver ſagkyndig og upartiſk Granſker herom: og ſkiøndt de gamle Philoſo= phers Skrifter indeholde de herligſte Steder og de ſkiønneſte Udſigter, ſaa ſavne de dog den Klar= hed og Simpelhed i Grundene, den Visheds i Reſultaterne, ſom den naturlige Theologie har faaet efter at være bearbeidet af chriſtne Philo= ſopher. Men ſkal hiin nyeſte Philoſophie, ſom nedſkuer med Foragt paa alle ældre philoſophiſke Syſtemer, og vil grunde ſin Trone paa alle de= res Ruiner, virkelig vinde Seier; ſaa vil ſnart en Lære, blandet af Pantheismus og Theo= ſophie, fortrænge alle rigtige Begreber om Gud og hans Forhold til Verden; og den prote= ſtantiſke Chriſtendom overvældes af en Mængde Foreſtillinger, ſom ikkun hænge ſammen med Katholicismens Myſtik.

At jeg forresten i denne Bog ikke har taget Hensyn paa denne Sekts System, er en Følge af den Plan jeg har stræbt stadigen at iagttage, at give Læserne et populært Skrift, til hvis Forstaaelse der ikke udfordredes andet end almindelig Dannelse. Mystiken er desuden alt for fremmed for den Gang som mine Studeringer have taget, og som min egen Evne og Tilbøielighed førte mig paa, til at jeg havde kunnet troe at bevise mine Medstuderende, eller andre Læsere nogen Tieneste, ved at giøre dem bekiendte med den: tvertimod har det været, og skal fremdeles være en af mine helligste Pligter at bestride den, og saavidt mine Kræfter naae, at veilede til det, som allene har sit Udspring i den roelige, ved ingen Phantasie misledte Fornufts Eftertanke, og som allene fører til Sandhed, reen Moralitet, og Lyksalighed.

Sagkyndige Læsere ville finde, at jeg taknemmeligen har benyttet mig af de classiske Philosophers Skrifter. Den kritiske Philosophies udødelige Stifter, Plattner, Tyge Rothe, Her-

der, Garve, Heidenreich, og andre have overalt veiledet mig. Jeg har studeret og fulgt dem saavidt egen Overbeviisning tillod mig det; og Gangen i mine Betragtninger har ofte nøie holdt sig til den, som Heidenreich har taget i sin Philosophie der natürlichen Religion. Intet Nyt har jeg villet give mine Læsere; jeg vil være glad ved, om det de finde i disse Blade, tiener til at forskaffe dem Overbeviisning og Beroligelse, og til alt mere at føre dem til den Indsigt, at Christendommens Lære staaer i nøieste Harmonie med hvad Fornuften kan erkiende om Gud, hans Egenskaber, Hensigter og Gierninger.

Kiøbenhavn d. 20 Maj 1805.

Første Kapitel.

Indledning.

1.

Følelsestroen paa Gud.

Ingen Forskjel er tydeligere bestemt i Naturens vidtudstrakte Rige, end den som finder Sted mellem de fornuftige og de ufornuftige Væsener. Naturen, der i Udviklingen af physisk Fuldkommenhed gaaer saa gradeviis frem, følger her en ganske anden Lov; og med Fornuften, som er Menneskehedens udelukkende Eiendom, begynder pludselig midt i den synlige Natur en nye, en usynlig Verden, som styres efter egne Love, og hvis Borgere maae ved Selvbevidsthed ledes til Følelsen af deres Adel og Hoihed fremfor alle andre Jordens Beboere. Thi hvad Dyret, fra Polypen, eller fra Skaldyret af, indtil den fin-

dige Elephant, stræber efter, ere kun blide sandselige Fornemmelser, som det nyder i Øieblikket uden Ahnelse om det Tilkommende, uden tydelig Forestilling om det Forbigangne. Og dets Sandsers Fordringer ere saare lette at tilfredsstille. Naturen har med gavmild Haand givet det alt, hvad det behøver til Mættelse og Vederqvægelse. Den har selv ved Instinctets Rigtighed og Skarphed bevaret det for mange skadelige Feiltagelser, og har indrettet dets Væsen saaledes, at dets hele Liv kan være en Række af vel eensformige, men dog stedse med samme Velbehag gientagne Nydelser.

Ikke saa Jordens Konge, Mennesket. Vel nyder det, og opfylder ved at søge Nydelse, liig Dyret, den sandselige Naturs almindelige Lov. Men det moralske Væsen er uadskilleligen forenet med det Mennesket har tilfælleds med Dyrene: thi Mennesket opfylder Naturens Lov med Selvbevidsthed. Ved denne skielner det mellem Sig og alle andre Væsener. Ved denne, Grundvolden til alle dets Tanker, er det sig selv sin Tilstand bevidst under de forskielligste Forhold. Følelsen og Indbildningskraften omfatte det nærværende og det forbigangne; ja dens Ahnelser gribe efter det Tilkommende. Dyrenes Græsgange og Skove, Insecternes Træer og Planter, endog enkelte Vanddraaber, ere deres Verden, hvori de leve uden Længsel efter Andet. Menneskets høie Aand taaler end ikke Grændserne af den Jordklode, den be-

boer. Dens umættelige Øie randsager Alverdens Dybder: den udtænker Lovene for hine Kloders Gang, Ligevægt og Sammenhæng, og overbeviser sig om at alle Verdeners Hære styres efter disse — Og selv denne ubegrændsede Natur, i hvilken Mennesket uden Ophør finder nye Gienstande for sin Beundring og Henrykkelse, er ikke tilstrækkelig til at opfylde dets altomfattende Hiertes Længsel. Thi den Lov, hvis majestætiske Stemme lyder i dets Inderste, befaler at ansee hele Naturen blot som Middel til langt høiere Hensigters Opnaaelse; og saasnart Mennesket opdager sin Borgerret i den moralske Verden, føler det sig som et moralsk Væsen i samme, forbunden med alle dem, der have Fornuft og Moralitet, underkastet med dem een og samme hellige Lov og Bestyrelse; og dets Hierte vorder da opfyldt med den høieste blandt alle Tanker, Tanken om en uendelig Grundaarsags og Regents nødvendige Tilværelse.

2. Vel kan allene det dannede Menneske fatte disse Begreber i en høiere Grad af Reenhed og Fuldkommenhed. Men og hiin Forverdenens Østerboe, som hilsede den opgaaende Soel; eller hiin, de Vildes Første, som ved Oronoko's Vandfos faldt paa sine Knæe for at tale til den store Aand, ja selv Negeren, som dyrker sin Fetisch, have Forestilling om høiere usynlige Kræfter og deres egen Afhængighed af dem; men de udvikle disse forskjelligen efter deres Evners og hele Forfatnings Beskaffenhed. Og jo

mere Menneskets Kundskab om dets Art udvider sig, des mere bekræftes hiin gamle Paastand, at Tanke om Guddommen er udbredt over hele Menneskeslægten. Denne Tankes Almindelighed, Fornuftens Tilboielighed til at imodtage, Hiertets Glæde og Rolighed ved at eie den, blive og, saa forskiellige dens Former end maatte være, fra Natur-Menneskets raae Forestillinger, indtil den moralske Fornufts Ideal af den hoieste Hellighed, det umiskiendeligste Beviis paa den menneskelige Naturs Adel, og det sikkreste Pant paa dens hoie Bestemmelse: thi hvo som kan tænke Gud, maa selv have Lighed med ham!

3. Disse, saa uimodstaaeligen paa Mennesket virkende Forestillinger ere saa harmoniske med dets hele Natur, at de blive Grundvolden for den urokkelige Troe paa Gud og hans Bestyrelse, som utallige have uden egne Undersøgelser, ja selv uden at føle, hvor nodvendige disse dog ere i saa magtpaaliggende en Sag. Men Gienstandens Vigtighed selv gier Mennesket bereedt til uden videre Granskning at imodtage og at holde fast ved Tanken om den. Den allene fører os til at opdage Eenhed i vort hele Væsen. Den allene oplyser, ligesom Solen den physiske Verden, vor hele Synskreds, naar vi betragte os selv; og allene ved den kan Mennesket erholde beroeligende Svar paa de Sporsmaal: hvem er jeg? hvor er jeg? hvad skal jeg blive til? Har Mennesket ingen Forestilling om Gud, saa er og hans Hoi-

hed over alle andre Klodens Beboere aldeles ubegribelig. Han opdager ikke Aarsagen, hvorfor han skal være tvende Verdeners Borgere; hvorfor han, uagtet det usynlige Væsens Herredømme over det synlige og dyriske, er bunden saa fast til denne Jordklode, paa hvilken han dog er den eeneste i sin Art. Han kan ikke eine mindste Baand mellem denne Deel af Verden og alle øvrige; og Begrebet selv om en Verden bliver utænkeligt, da Forestillingen om dens Hensigt allene kan fattes i Forening med Tanken om Gud. Men endnu langt sørgeligere bliver Menneskets Uvished om sin egen Bestemmelse. Med hans Indsigter og Selvkundskab tiltage og Forestillingerne om denne Værdighed. Hans Øie aabnes alt mere til at skielne mellem, hvad han er, og hvad han kan, hvad han maaskee skal vorde: Og med denne tiltagende Følelse af de høie i hans Inderste nedlagte Evner maae og Vanskelighederne at udgrandske den Fuldkommengiørelses Hensigt, til hvilken de skulde føre, stedse blive større. Uden Troe paa Guds Tilværelse vil Mennesket finde sin hele Natur i Modsigelse. Et tykt Sloer skiuler Formaalet for hans Ønsker. Hans aandelige Natur, hvis Bestemmelse han ei kan indsee, bliver ham til Byrde. Ved Jordens Lyksalighed, kunde den end nydes aldeles ublandet, vil Mennesket, naar denne skal være hans hele Bestemmelse, snart kiedes, fordi den, saaledes betragtet, er under det moralske Væsens Værdighed. Og dog

er denne, naar Tanken om Gud mangler, det eeneste, Mennesket har tilovers at stræbe efter. Thi Udødeligheden anseer han i dette Tilfælde kun for en sød Drøm, for en Idee, hvis Mulighed ikke engang kan begribes; og den moralske Lov, som alligevel taler i hans Inderste, langt fra, at vorde ham til Glæde, bliver en Kilde til nye Ængstelser. Er han end ædel nok til af Lydighed imod dens Bud at overvinde sine Sandsers Tryllerier og trodse Lidenskabernes Storm, saa handler han dog uden at kiende denne usynlige Lovgivnings Aarsag og Hensigter. Og selv Kampen imellem Sandselighedens og Moralens Lov, hvis Valplads er i det beængstede Hierte, og Dydens for Sandseligheden ikke sieldent ubehagelige Følger, maae sønderrive det uden Lise og Lindring!

Derimod, hvor bliver alting blidere saasnart Troen paa Gud boer i Mennesket! Da vorder Selvfølelsen, hans Overbeviisning om sin Evnes Bestemmelse til uendelig Fuldkommengiørelse, en uudtømmelig Kilde til de høieste og ædleste Glæder. Da veed Mennesket hvem han er: et Naturvæsen i Væsenernes store Kiede; et moralsk Væsen, beslægtet med Gud, underkastet med alle øvrige een og samme Sædeligheds Lov, dette uopløselige Baand mellem den Uendelige og alle Endelige. Da erkiender han og, hvor han er: i en Verden, i hvilken han med alle andre er et Redskab i Guds Haand: en fri Medarbei-

der til Fuldkommelsen af den store Verdens Plan: og hans Bestemmelse er da ikke mere indviklet i mørk Taage: thi han indseer at han ved Sædeligheds Loven, som forestiller Idealet for hans Eftertragten, og forvisser om hans Tilværelses Uafhængighed af alle Tidens Grændser, skal dannes til altid større Fuldkommenhed: og det Symbol, den synlige Natur lægger ham for Øine; Ormen som døer indspundet i sit Væv og kommer vinget og i deilig Skikkelse frem af sin Grav, taler da med dobbelt Styrke til Hiertet!

4. Saa vigtig er den Interesse, Mennesket finder i Troen paa Gud, Alverdens Skaber og Regent. Og vi skulde undres over, at han med største Begiærlighed griber til denne Troe, og at selv det til Eftertanke og egen Undersøgelse dannede Menneske meget ofte uden egen Granskning antager for beviist Sandhed, hvad Hiertets mægtige Trang frembyder som det eeneste Middel til Beroligelse og Lyksalighed? Nei! Saa burde det at være, dersom Forestillingen om Gud skulde være Menneskehedens almindelige Helligdom, og lig Dagens blide Lys udbrede sine Velsignelser fra Pol til Pol over Mennesker af den forskielligste Evne og Dannelse! Var denne Tanke allene Resultat af langvarige og dybsindige Undersøgelser; hvor ringe en Deel af Menneskeslægten kunde da tage imod den! hvor faa selv blandt disse kunde fatte den med den Ild, hvormed den nu, undfanget

af de varmeste Følelser, begeistrer hver som er sig selv sin moralske Værdighed bevidst! Selv under denne, ufuldkomne, ved mørke Forestillinger og Følelser dannede Form, virker Tanken om Gud Held og Lyksalighed! Tilfreds med at eie den, grubler Mennesket sandelig ikke over dens Oprindelse og Kilden til dens Virksomhed i hine vigtige Øieblikke, naar hans hele moralske Væsen føler sig dreven til at holde fast ved den. Denne Troe kan endog bestaae og være saare virksom, uagtet dens Bestanddeles Ufuldkommenhed, saasnart disse kun have Tydelighed nok til at tilfredsstille Individuet over sine Forhold. Mangelen af større Klarhed iagttages enten aldeles ikke, eller den glemmes over Gienstandens Vigtighed, dens fuldkomne Overeensstemmelse med Fornuften, og Menneskets store Trang til at antage den. Derimod kan Atheismen aldrig dannes ved Følelser! den indjager Skræk: og først da kunne enkelte Ulykkelige forvilde sig i dens Labyrinther, naar Spidsfindigheder, og Sophisterier istedet for Grunde, have bragt Følelsen til Taushed, og tvunget Fornuften til at antage, hvad der modsiger dens hele Natur.

2.

Kilderne hvoraf Følelsestroen oprinder.

Men uagtet den saaledes dannede Bevidsthed om Guds Tilværelse ei nødvendigviis udfordrer philosophisk Eftertankes Veiledning; maa den alligevel gaae ud fra visse Grundsætninger, hvis Sandhed den sunde Menneskeforstand vedgaaer, og hvilke den mere eller mindre tydelig er sig bevidst. Saare vigtigt bliver det altsaa for det tænkende Væsen at følge Gangen af dets religiøse Ideer. Saare vigtigt at opsøge Tankerne, der have foranlediget Følelsen; og saaledes at forvandle Hiertets Stemme om Guds Tilværelse til Forstandens Overbeviisning: thi dennes Fordringer at kiende det Væsen, hvis Virkelighed den paa Følelsens Bud saa villig har antaget, lade sig ei mere undertrykke, saasnart den eengang er kommet til Bevidsthed om sin Værdighed.

2. Begrebet om Gud maa grunde sig paa andre for Mennesket naturlige Begreber; thi dette er Tilfældet med enhver Sandhed, den være nokfaa indlysende, den være endog frembragt ved saadanne Fornuftens Virkninger, som den selv ikkun meget utydelig er sig bevidst. Ofte fælder den sunde Menneskeforstand sine Domme uden nøiagtig Kundskab om deres Grunde; og da ere disse Domme ikke saa meget Resultater, Fornuften drager af forhen frem-

fatte og beviiste Sætninger, som Virkninger af Tankeevnens hele Indretning, hvilken af indvortes Trang forudsætter deslige Ideer uden Beviis. Men desuagtet er det altid vigtigt for Mennesket saa meget mueligt at udvikle sine endnu ikke tydelig nok fremstillede Grunde: det er frem for alle Ting vigtigt at udvikle de Grunde, hvorpaa Troen paa Guds Tilværelse beroer! Og til Lykke for Menneskeheden er Arbeidet, som fører dertil, ikke saa vanskeligt; fordi Ideerne, af hvilke denne Troe oprinder, maa ligge Sielen meget nær, da den, sig selv næsten ubevidst, kan uddrage og fatte deres Resultat med saadan Klarhed, at Forestillingen selv og dens Antagelse bliver eet og samme Dieblikś Verk.

3. Mennesket gaaer ud fra Følelsen af sin Individualitet og Selvstændighed; fra denne Følelse, hvorved han overhovedet erkiender sig selv, skielner mellem Sig og alt andet, og derved lægger Grunden til alle sine øvrige Forestillinger. Han vedkiender med det samme sin Fornuft, sin Frihed og Moralitet. Uden at have anstillet sine metaphysiske Undersøgelser om Friheden, tvivler han dog intet Dieblik paa dens Tilværelse; fordi Følelsen af at eie den er ham tilstrækkelig, og fordi hans jevne, ved ingen Spidsfindigheder misledte Menneskeforstand veed at skielne mellem den og Afhængigheden af saa meget, der følger af hans Forbindelse med alt, hvad der omgiver ham. Men ogsaa denne Forbindelse med alt

hvad der er uden for ham selv, erkiender Mennesket, og danner sig derved et Begreb om Verden; hvilket, skiøndt det er dybt under Forestillingen om Alverden og sammes moralske Formaal; dog er tilstrækkeligt for hans nærværende Tarv, og fører fra den sandselige Erfarings Kreds og fra det bekiendte, til Slutningen om det ubekiendte, og selv om det oversandselige. Fremdeles kan det fornuftige Væsen ikke forestille sig noget høiere og vigtigere end Fornuften; det maa følgelig betragte denne som Middelpunktet og som Formaalet for Tilværelsen af det hele; og saaledes faaer det endelig ved Kundskab om sin egen Natur et, vel ufuldstændigt, men dog i sine Grundbeskaffenheder rigtigt, Begreb om et efter moralske Hensigter anlagt og styret Universum. Men tillige maa Mennesket tilstaae sin Fornufts Svaghed og Indskrænkning, dens Tilvæxt og Aftagelse, dens Afhængighed af Legemet; maa snart lære af Erfaringen, at hele den fornuftige, den besielede, og den livløse Natur er saadanne Afvexlinger og Forandringer underkastet. Verdens Afhængighed og Tilfældighed bliver altsaa ligesom en Erfarings Sætning, af hvilken Fornuften drager den Slutning, hvis Gyldighed den jevne Forstand ikke kan undslaae sig for at antage, at alting, og Fornuften selv, uagtet den er det høieste i Verden, allene kan være til under Betingelsen af en tilstrækkelig Grund, af en første, altsaa i Intet andet betinget Aarsag. Denne Aar-

sag kan da ikke være nogen Deel af Verden, den maa være aldeles nødvendig og uafhængig: den maa indeholde Grunden selv til Aandernes moralske Fuldkommenhed, og følgelig være det høieste moralske Væsen.

Umueligt var det her at bestemme den Grad af Tydelighed, alle disse Forestillinger maae have i hvert enkelt Menneskes Forstand, inden Troen paa Gud kan voxe frem af deres Rødder. Thi Tankernes Lynildsfart tilstæder her ingen dybt grandskende Undersøgelser, og hvert Menneskes særegne Tilstand maa nødvendigviis virke paa Ideernes mere eller mindre klare Bestemthed. Men Erfaringen, her, som i meget andet, den bedste Lærer, viser at Tanken om Gud kan frembringes endog med en ringe Grad af Aandsdannelse. Ellers var det umueligt, at Børn og utallige Mennesker kunde fatte den, hos hvilke disse nys udviklede Grundbegreber sikkerlig ikke have faaet den største Grad af Klarhed og Bestemthed.

3.

Aarsagen til den Kraft, Følelsestroen har.

Alligevel er det unægteligt, at, ihvorvel sandselig Erfaring fører til Forestillingen om Gud; denne Forestilling selv dog er oversandselig, og ligger gan-

ske uden for den Kreds af Fornemmelser, inden hvilken Mennesket, helst det udannede, saa gierne indskrænker sig. Særdeles stærke maae altsaa de Bevæggrunde være, som kunne formaae Mennesket til, at giøre til Gienstand for sin Troe, hvad der ikke virker ved nogen sandselig Fornemmelse, ja hvad han ikke engang kan begribe. Og dog vilde man søge disse Bevæggrunde forgiæves i den, ellers paa Menneskets Cultur saa virksomme, og for samme saa velgiørende Videlyst, der driver det til at udgranske Naturen selv i de Dele, som ikke frembyde nogen praktisk Nytte; der lede det endog ind i Spekulationens vide Marker. Thi Videlysten virker aldrig uden at Forstanden er sig sin Virksomhed og Maaden, hvorpaa denne yttrer sig, fuldkommen bevidst. For at tilfredsstille den, vil Sielen have meget tydelige, sammenhængende og af hinanden udviklede Forestillinger. Den lader sig ikke nøie med, at disse ikke indeholde noget som strider mod Fornuftens Natur, og altsaa kunne være sande; den stræber efter fuldkommen, ubetinget Sandhed. Men disse Bestemmelser passe ingenlunde paa det hidindtil fremstillede Begreb om Gud. Det var fra Begyndelsen af mere Hiertets end Forstandens Foster. Drevet af en mørk, men uimodstaaelig Følelse bestemte Mennesket sin Dom uden Hensyn paa philosophisk Nøiagtighed, uden særskildt Prøvelse af de enkelte Dele, i hvilke Troen paa Gud kunde opløses, uden Undersøgelse om

Naturen af den Sandhed, der kunde tilkomme den. Thi hver Prøvelse forudsætter Tvivl om Gienstandens Rigtighed: men disse kunde her ikke finde Sted, da Følelsen ved at forestille sig den meest oversandselige Gienstand, ligesom den hørte til Sandsernes Verden, stiød alle Vanskeligheder langt bort fra sig. Guddommens Ubegribelighed virkede paa den som en mørk Følelse, hvorved Tanken blev endnu mere giort til Gienstand for Indbildningskraften; og tilfreds med at kunne tænke Gud, skuffede den sig tillige med den Forestilling, at den kunde begribe ham. Ja Begrebets Mørkheder selv giorde det des vigtigere og ærværdigere. Ikke saa vilde den philosopherende Fornuft være gaaet frem, dersom den allerførst havde skullet udvikle Tanken om Gud. Den vilde snart være kommet til den saare nedslaaende Opdagelse, at Guddommen ikke kan begribes, fordi den efter sin Natur er ubegribelig, og vilde, efter forgiæves at have anvendt alle Midler, den havde i sin Magt, for at faae Visbed herom, enten have tabt sig i metaphysiske, for Hiertet frugtesløse Speculationer, eller og, mismodig over Forstandens indskrænkede Evner, have lagt alle disse Ideer, som aldeles unyttige, tilside! Ja! Menneskeheden var ulykkelig, dersom Troen paa Gud oprandt af den philosopherende Fornufts Kilder. Alle disse for Menneskets Lyksalighed saa uundværlige Sandheder vilde være udsatte for de philosophiske Systemers idelige

Ebbe og Flod, og aldeles uforstaaelige for den allerstørste Deel af Menneskene, som ei ere i Stand til at befatte sig med egenligt philosophisk Studium. Hvor sørgelig var ikke da vor Arts Skiæbne bleven? Tvivl og Melancholie havde hersket i hver Tænkendes Siel. Religionen havde mistet sin hele velgiørende Indflydelse paa Menneskets Moralitet, og Hiertet var stedse blevet koldt mod dens høieste Lærdomme. Nu derimod twinger Hiertet Forstanden til at erkiende dem; Forstanden giver dem forædlede og befæstede tilbage til Hiertet, som skal forbedre Mennesket, og lede det sin høie Bestemmelse imøde!

2. Saaledes bliver ei blot den oplyste, ogsaa den mindre dannede, den største Deel af Menneskeslægten, deelagtiggiort i Religionens Velgierninger. Men dog er det uomgiængelig fornødent, at ogsaa hos disse Troen paa Gud har sine Grunde, og at Begrebet, hvor ufuldkomment det end maatte være, indeholder Sandhed og virksom Sandhed. Vel kan Følelsens Guddom ikke være andet end beslægtet med Følelsen. Henrykt maa denne beundre Skabelsens uhyre Omfang og ubegribelige Herlighed; henrykt beundre det Væsens Majestæt, som frembragte det store Alt. Men den maa ogsaa erkiende en Skaber efter moralske Hensigter. Metaphysikerens alfuldkomne, mægtige, men i intet Forhold til Verden staaende Væsen kan ikke tilfredsstille den rene og af Fornuften veiledede Følelse, og stemme den til velgiørende

Virkning paa Mennesket. Den kan ikke berolige sig, inden den erkiender Gud for det hellige Væsen, og den moralske Lovs Stifter. Thi da først kan Tanken om Ham, som Verdens Regent, vorde klar, og Begrebet om hvert enkelt Væsens Stilling og Forhold i Verden, altsaa om Verden selv, fuldkommen udvikles, og Overbeviisning om de moralske Væseners Pligt at adlyde Guds hellige Lov, faae sin virksomste Kraft. Lad da endog Tusinde ikke nøiagtig have undersøgt den religiøse Troes Grundvolde! Saa længe den er virksom hos dem, er den og tilstrækkelig til deres Troe. Thi de ere dog igiennemtrængte af Overbeviisning om, at deres Tilværelse er fuldkommen hensigtsmæssig, de finde dog overalt i Verden Eenhed og Overeensstemmelse; og den Rolighed, hvormed Forestillingen om Gud opfylder Sielen, kan, eengang udviklet, aldrig forstyrres, saalænge Sielen beholder Følelse for hvad der er sandt og godt.

4.

Fornuftens Rettighed og Forpligtelse til at undersøge de Grunde, hvorpaa Følelsestroen beroer.

Saa villig den philosopherende Fornuft antager de Sætninger, der ere de høieste Gienstande for

Følelsen, og saa villig den i visse Øieblikke nedslaaer alle Tvivl der maaskee kunde opkomme mod enkelte Paastande: saa kan den dog ikke for bestandig tilfredsstilles ved den, som grundes paa den blotte Følelse. Den kan efter sin Natur ikke stedse finde Beroeligelse i Begreber, den endnu ikke har oplyst; den kan ikke stedse glemme sit Væsens og sin Bestemmelses Værdighed, og altid lade sig veilede af underordnede, og uagtet deres Adel og Blidhed dog stedse sandselige, Følelser. Jo mere den bliver bekiendt med sine Evner, jo mere den kan overskue Omfanget af sin Synskreds, og vorder oplyst om sine egne Forhold: des større Trang vil den og føle, til at give sin Troe paa Gud al muelig Klarhed, og at undersøge dens Forudsætninger, for at forvandle den til fornuftig Overbeviisning. Saaledes har dens Fremgangsmaade stedse været fra Philosophiens allerældste Dage af; saaledes vil den blive ved at være, saalænge Mennesket kiender sin Arts Adel: og dets tænkende Naturs Indretning staaer her i skiønneste Harmonie med dets Tarv, som vel altid har været den samme, men som især yttrer sig tydelig i vore Dage, i hvilke næsten alle Gienstande for Menneskets Eftertanke ere underkastede den alvorligste Undersøgelse; i hvilke alle Grundpillere, hvorpaa dets Moralitet og Lyksalighed beroede, ere rystede, snart ved alvorlig, mere eller mindre dybt prøvende Tvivl, snart ved kaad og forgiftende Haan — I saadanne Tider er det dobbelt

Tarv, at disse Grundsandheder prøves af Fornuften med strængeste Upartiskhed: og jo mere derved dens Rettigheder haandhæves; des ærværdigere bliver og de Lærdomme i dens Øine, som den da kan hylde med fuldkommen Overbeviisning!

Fornuftens Pligt er det altsaa, at skaffe sig bestemt og tydelig Kundskab om de Grunde, som selv i deres uudviklede Form opvække Troen paa Gud. Derfor bør den opsøge dem i sig selv, i sin moralske Natur og i den synlige Verden, og derpaa sammenligne og bedømme dem. Thi Gienstandens høie Vigtighed fordrer, at ikke allene det hele Indtryk, som alle Grunde tilhobe giøre paa Sielen, ere tilfredsstillende: den vil og at ingen antages som jo er fyldestgiørende i og for sig selv, fordi det hele Indtryks Fasthed og Varighed allene beroer paa de enkelte Beviisers Styrke. Og saadan Kundskab bliver det ikke vanskeligt for Fornuften at erhverve sig; da Begreberne og Slutningerne, hvorpaa Læren om Gud er bygget, saasnart de kun fremstilles paa en rigtig Maade, ikke ere fattelige for Philosophen allene, men for ethvert med nogenledes øvet Forstand begavet Menneske. Ja, den er beundringsværdig, denne Sielens almindelige Indretning, hvorved den saa let kan indsee Sandheden af disse allervigtigste Gienstande: og hvorved den, uagtet alle de mangfoldige Modificationer, hvilke Forstanden er underkastet i Menneskeslægtens talløse Individuer, dog aldrig

taber sin Evne til at kiende ham, Aandernes Fader, fra hvilken al Fornuft og al Moralitet har sit Udspring!

2. Ved at lette dette vigtige Arbeide, ved at give alle de Grunde, Forstanden kan opdage til sin Beroligelse, den til deres uhindrede Virksomhed nødvendige Tydelighed, Orden og Fuldstændighed, viser især Philosophien sig fra den veldædigste og ærværdigste Side. Det kan ikke være tvivlsomt, at jo disse Undersøgelser høre til denne vigtige Green af Menneskets Viden. Thi da Philosophien fører os til Kundskab om Menneskets aandelige Natur, dens Evne og Bestemmelse: saa kan den Lære, som skal give os Eenhed med os selv, og hæve alle Tvivl, der ere uopløselige, saalænge Uvisheden om Hensigten af vor Tilværelse vedvarer, ei høre til nogen anden Videnskab: ja den maa være det høieste Resultat af Philosophien, og hele denne majestætiske Lærebygnings Spidse. Selvbevidsthed er dens Grundvold: Udviklingen af denne Tanke fører Mennesket til at sammenligne sin Tilstand med det Ideal af Fuldkommenhed som ligger i Sielen; fører ham til at erkiende Moralloven, hvis Anvendelse paa Sandsernes og den oversandselige Verden frembringer Tanken om Gud og Troen paa hans Tilværelse. Saaledes ere de tvende yderste Led i Tankernes Kiede, Selvbevidsthed, og Bevidsthed om Gud, med hinanden forbundne, og med denne faaer hiin sidste først sin

fuldkomne Anvendelse. Metaphysik altsaa og Moral maae være de Grundvolde hvorpaa Læren om Gud skal opføres. Men for at dette kan skee med Orden og tilstrækkelig Sikkerhed, bør tillige den af Logiken udviklede hele Methodelære nyttes, og Begrebene om Sandhed, Lovene for Slutninger, og Maaden hvorpaa disses Rigtighed skal prøves, aldrig tabes af Sigte. Det tilkommer følgelig Fornuften at bestemme Lovene som skulle iagttages, at fordre Plan, og regelmæssig Orden, Klarhed i Begreberne, Beskedenhed og viist Maadehold i Undersøgelsen af saadanne Spørsmaale, som i Følge deres Natur selv ikke ere fuldkommen fattelige for endelige Væsener! Paa denne Maade udfordres ikke allene Philosophie uundgaaelig til den naturlige Theologie, men Philosophien selv fuldkommes endog ved denne høie Videnskab. Dens Resultater give Fornuften Harmonie og Eenhed i alle dens Lærebygninger, og Vished om sin Bestemmelse. Prydet med dette sit skiønneste Smykke kan den nu sikkert veilede Mennesket igiennem den Labyrinth, hvori ellers blot metaphysiske Undersøgelser maatte forvilde det; kan formaae det til villig Lydighed mod Sædeligheds Loven, endog naar denne kræver Opoffrelse; og føre det saaledes en sand og varig Lyksalighed imøde.

Derved faaer endelig Philosophien selv fuldkommen indvortes Overeensstemmelse, og fortiener uden Modsigelse Navn og Værdighed af Viisdom, af

den høieste og ædelste af alle Videnskaber, Menneskets Forstand har kunnet opdage!

Philosophia obiter libata a Deo abducit
penitus hausta ad Deum reducit.

Baco.

5.

Den naturlige Theologies Indhold og Kundskabskilde.

Vi kunne nu nærmere bestemme Begrebet af den naturlige Theologie og definere den, som en philosophisk Videnskab.

Den er nemlig det systematisk ordnede Indbegreb af alle udaf Menneskets Fornuft udledede tilfredsstillende Grunde for Overbeviisningen om Guds Tilværelse, Egenskaber, Hensigter og Virkninger.

Her have vi en fuldstændig Idee om dens Væsen, Omfang, og Grændser! Fordringen af systematisk Orden sikkrer den Plads blandt Videnskaberne. Bestemmelsen, at den allene skal udvikles af Fornuften, anviser den sit Sted blant Philosophiens Dele: og dens Værdighed hævdes tilstrækkelig, naar alle andre Kundskabskilder udelukkes, og Fornuften allene antages som Grundvold for den og alle dens Beviser.

2. Det være da den theoretiske eller den praktiske Fornuft, saa har dog den naturlige Theologie ingen anden Kundskabskilde end hele den øvrige Philosophie; og ved denne i Sagens Natur selv grundede Forestilling afskiæres umiddelbar alle Forsøg til at løsrive den fra Forbindelsen med denne Videnskab. Uden her at ville afgiøre Spørsmaalet: om der gives medfødte Ideer eller ei, er dog saa meget sikkert, at om end deslige ere til, enten som Ideer, eller blot som Tankeformer, saa kan dog et saa sammensat Begreb, som det om det høieste Væsen er, aldrig høre til dem, eller afledes af dem; men at det allene kan dannes ved alvorlig paa Selvbevidsthed og Sammenligning grundet Eftertanke. Skulde dette Begreb, det høieste Resultat af Philosophien, være medfødt, saa maatte af samme Aarsag alle de philosophiske Begreber af hvilke det dannes, og uden hvilke det ei kan tænkes, ligge fra Fødselen af i Menneskets Siel. Men Erfaringen selv viser, at intet Barn har denne Tanke inden det faaer den meddeelt, at intet Menneske kan begynde at fatte, langt mindre selv at udvikle den af sit Inderste, uden at have naaet en vis Grad af Dannelse. Ligesaalidet er deres Paastand beviislig, som gaae ud fra at nægte, at Mennesket ved sin egen Fornufts Anvendelse har kunnet opfinde og udvikle Tanken om Gud, og derfor udlede den af en guddommelig Aabenbaring. Vel kan og tør Fornuften ikke nægte Muelighe-

den af at Gud jo ved Aabenbaring har kunnet vække i de Mennesker til hvilke den skeede, den første Forestilling om Sig og sin Tilværelse. Men, hvor tilstrækkelig end Sandheden af saadan Aabenbaring maatte være gotgiort, hvor øiensynlig det end maatte være beviist, at Menneskene før den ikke havde havt Kundskab om Gud; kunde dog denne historiske Kiendsgierning, der var Grundvold for en Aabenbarings Troe, aldrig blive Kilde til den for Historien ganske fremmede og aldeles philosophiske naturlige Theologie: og ved alligevel at antage den for saadan Kilde, vilde man ligefrem nægte denne philosophiske Videnskabs Tilværelse. Intet naturligt eller overnaturligt Syn i Sandsernes Verden, ingen Troe, grundet endog paa de sikkreste Fortællinger, kan jo være Beviis for Fornuften i Spørsmaalet om der gives nogen naturlig Theologie, eller, om Grundene for Overbeviisningen om Guds Tilværelse Egenskaber, Hensigter og Virkninger paa nogen fyldestgiørende Maade kunne udledes af Fornuften? Og hvor vigtigt er ikke dette Spørgsmaal? Kan det ikke besvares paa nogen bekræftende Maade; hvilken Sikkerhed giver da Paastanden om alle Religionsbegrebers Oprindelse af Aabenbaring, som ved at nægte Fornuften Evne til selv at udfinde dem, grændser baade til Atheismus og til Scepticismus, og tillige grunder sin hele Lærebygning paa et eller flere historiske Facta, hvis Sandhed det i det ringeste vilde

være uendelig vanskeligt at bevise for hele Menneske-slægten. Ja var den og beviist, kunde man dog aldrig være vis paa den saaledes forkyndte Guddoms Virkelighed, forinden Fornuften havde erkiendt den; og Fornuften maatte følgelig stedse begynde med at sammenligne den med sit Ideal om det al-fuldkomne Væsen, som den har udledet af sine Kilder, med det Ideal, som er uforanderligt, og ikke staaer under den physiske Verdens og dens Tildragelsers Indflydelse!

Saa nødvendigt er det, ved bestemt Angivelse af den eneste Kilde for den naturlige Theologie at forsvare den i Besiddelsen af dens Værdighed, som philosophisk Videnskab. Kun som saadan kan den i alle Henseender være velgiørende for Mennesket! og ved saadan Behandling allene kan Frastanden mellem Gud og alle endelige Væsener nøiagtig bestemmes, og den naturlige Religion selv faae saa fast og almeengyldig en Grundvold, at Fornuften siden kan sammenligne enhver positiv Lære med den, og prøve den efter sine Love. Derfor bør altsaa den christne Theolog med ligesaa varm Iver som Philosophen stride for den naturlige Theologies sande Oprindelse og uforanderlige Rettigheder. Christendom kan ikke tænkes, ikke forstaaes, med mindre denne er urokkelig grundet; og saasnart denne er uvis, falder Christendommens Sag!

3. Muligheden af, ved saadan streng phi-

losophisk Behandling at danne Læren om Gud til en sammenhængende Theorie, vil ikke let drages i Tvivl. Hvor Fornuften er sysselsat med at opfinde, prøve og dømme, der gaaer den frem efter sine egne, nøiagtigst med hinanden forbundne Grundsætninger: alle dens Evner ere i Virksomhed, og den udvikler sine Forestillinger med den tydeligste Selvbevidsthed. Den naturlige Theologie er altsaa til som Videnskab: der kan philosopheres over den, og Resultatet unddrager sig ikke for Granskeren. Jo mere den stilles fra Sandselighed og ophøies til Gienstand for Fornuftens reneste Virksomhed, desto lettere bliver Sandheden af dens Sætninger at indsee, des værdigere vorder Fornuftbegrebet om Guddommen, og des større den Overbeviisning: at dette Væsen ikke blot er det høieste Ideal Fornuften kan tænke, men at det virkelig er til, og at Fornuftens Forestillinger, skiøndt i uendelig Frastand, nærme sig til Virkeligheden af dets uendelige Fuldkommenheder.

6.

Begrebet: Gud.

Gud bliver Gienstand for Menneskets Troe, saasnart dets moralske Væsen er udviklet nok, til, ikke allene at modtage sandselige Indtryk, men og til at opløfte sig over Sandseligheden selv, og at

fatte Forestilling om den moralske Verden, til hvilken det hører. Men for at kunne naae denne, med Gienstandens Værdighed overeensstemmende Høide, bør Fornuften opløse sine mørke Forestillinger i klare Begreber, og med tydelig Selvbevidsthed overskue de Bestemmelser, ved hvilke den kan giøre Forskiel mellem Gud og alle andre Væsener. Den vil stedse finde, at dette Arbeide er saare vanskeligt; og alle Tiders Erfaring har lært, at dets Vanskeligheder stedse have været de samme. Dersom Gud var en Gienstand af Sandsernes Verden, og Begrebet om ham kunde, ligesom alle af den sandselige Natur udledede Ideer, dannes ved de ind- eller udvortes Sandsers Erfaring; saa vilde disse Vanskeligheder vel i een Betragtning betydelig formindskes. Men den saaledes ved Sandsernes Hielp tænkte Guddom, maatte da ogsaa blive en Deel af deres Verden, et Naturvæsen, følgelig foranderligt; den maatte ophøre at være Gienstand for den practiske Fornufts Betragtning. Ja selv den theoretiske vilde snart opdage alle Begrebets Mangler, og indsee, hvorlidet den derved fremstillede Guddom kunde være Gienstand for dens dybeste Ærbødighed.

2. Men saasnart Erfaringens Vei ikke leder til Begrebet om Gud, og dette alligevel er naturligt og nødvendigt for Mennesket: saa bør det søges blandt de Forestillinger, Fornuften danner sig af sig selv uden Sandselighedens Hielp, ved egen Selvbe-

skuelse af Forerfaring (a priori); og ved denne Fremgangsmaade skulle alle Mangler og Ufuldkommenheder, som ellers idelig vilde standse Undersøgelserne, letteligen hæves. Thi alle ved Erfaring frembragte Ideer ere udsatte for de samme Tvivl som den selv. Men her opstiller Fornuften sikkre og uforanderlige Love for vort hele Tænken, efter hvilke og ved hvilke Gienstanden maa erkiendes. Deres Resultater blive altsaa uomstødelige; og jo mere Fornuften, ved at uddrage den af sin egen Natur, forlader Sandselighedens Kreds, des vissere bliver den om sine Forestillingers Rigtighed.

3. Da nu Fornuften ifølge sine Grundlove stedse søger efter Aarsager og Betingelser for hvad den tænker sig grundet i, og betinget ved noget andet; da den ikke kan forestille sig en uendelig Række af Aarsager, men stedse drives til at søge den første og begyndende: saa maa den og ved Betragtning af Universum, stræbe at opdage dettes ubetingede Aarsag. Og derved føres den uden fremmed Hielp til at fatte Tanken om et Væsen, som er selv ubetinget, og indeholder den første Grund til Alt. Den maa antage denne Tanke med lige saa stor Vished, som Forestillingen om Aarsags og Virknings uopløselige Forening, som Forestillingen om Umuligheden af en uendelig Række af Aarsager: hvilken Umulighed, skiøndt den ikke kan bevises paa nogen mathematisk

Maade, dog hører til de af den almindelige Menneskeforstand erkiendte Sætninger!

Gud er følgelig det Væsen, ved hvis Tilværelse og Egenskaber Fornuftens retmæssige, efter dens Natur opfyldelige og i samme grundede Fordringer, uden hvilke den ikke kan forklare Verdens Tilværelse, Beskaffenhed, og sidste Hensigt, tilfredsstilles; og tilfredsstilles saaledes, at den ikke mere kommer i Modsigelse med sig selv ved at forestille sig Guddommen som Aarsag til Alt.

Gud er altsaa et alfuldkomment, nødvendigt, fra Verden aldeles forskielligt Væsen.

4. Fornuften kan ikke være uvis om disse Bestemmelsers Nødvendighed. Antagelsen af det Modsatte oplyser den tilstrækkelig. Var Gud ikke nødvendig, kunde han ikke være den første Aarsag, kunde ikke engang ved uforanderlige Særkiender skielnes fra Verden, af hvilke han da maatte udgiøre en Deel. Og saaledes sammenblandet med det Indskrænkede og Tilfældige, kunde han ikke heller være fri for de Betingelser og Love, hvilke alt det øvrige er underkastet; han maatte følgelig selv forestilles som betinget og afhængig. Dette Begreb, som Fornuften, naar den adskiller Gud fra Verden, saaledes udvikler af sig selv, er det egentlig ontologiske. Det er en bløt speculativ Idee; der bliver ved denne eene Bestemmelse, og forebygger al Forvexling af Gud og Verden, ved at bortrydde alt, hvad der kunde

føre til Tanken om dennes Nødvendighed, og evige, selvstændige, hensigtløse Virken. Men Begrebet om Gud bliver derved endnu langt fra ikke fuldkomment. Thi Forholdet mellem Ham og Verden, og Hensigten af dennes Tilværelse er ikke berørt. Det kan altsaa endnu ikke tilfredsstille Fornuften, eller give den andet, end de første Grundtræk af et langt skiønnere Billede. Saaledes som det ontologiske Begreb fremstiller Gud, kan han endnu ikke blive Gienstand for et fornuftigt Væsens religiøse Dyrkelse. Thi disse metaphysiske Begreber om Nødvendighed, Uafhængighed, Forskiellighed fra Verden, opvække vel dyb Beundring, men rører det Hiertet; hvilket dog, da det er den første Kilde til Fornuftens Tanke om Gud, ogsaa har ustridig Ret til at tage Deel i de Ideer, denne har skullet udvikle og fuldkomme. Der maa altsaa tages nærmere Hensyn paa Verden, paa Mennesket, og især paa dets praktiske Fornuft, der saa bestemt kræver en tydelig Forestilling om Gud. Thi ogsaa denne søger, ligesaavel som den theoretiske, en første Aarsag; ogsaa denne søger Eenhed, da den umiddelbar virker paa Villien, ved at fordre dens fuldkomne Godhed, og en uopløselig Forening af Sandselighedens Krav med Fornuftens Bud; men den tilfredsstilles ikke ved det blotte Begreb om Tilværelse og Magt, den vil og, for at tænke sig Gud, tilføie Forestillingen om Forstand, om Velvillie mod alt hvad der er til, og om egen, af alle hans Fuldkommenheder flydende

Salighed. Og saaledes føres den til Tanken om et Væsen, hvis høieste Hellighed, Viisdom og Magt indeholde den fuldstændigste Grund til Verdens Tilværelse, Opholdelse, og Bestyrelse efter moralske Hensigter, og hvis Egenskaber bringe i det selv det høieste Gode til fuldkomneste Virkelighed. Men aldrig saasnart har Fornuften fattet dette Begreb, før den ikke heller har nogen videre Fordring at giøre. Thi da virker Tanken om Gud umiddelbar paa Sædeligheden, og den Gud, det moralske Menneske saaledes tænker sig som Verdens Aarsag, bliver Gienstand for dets dybeste Ærefrygt og Tilbedelse. Da ere Grundtrækkene, som det ontologiske Begreb havde giort, udførte til et Ideal af Høihed og Skiønhed, hvis Helligheds Majestæt Fornuften allene kan glimte i uendelig Frastand; og Begreberne om Alfuldkommenhed, Nødvendighed og Uafhængighed blive da først ret virksomme til at forhøie og skiærpe Følelsen om dette Væsens ubegribelige Herlighed!

7.

Begrebet Gud er et oversandseligt Begreb.

At Begrebet Gud ei kan være udviklet af den sandselige Erfaring, er i det Foregaaende bleven paastaaet. Det er nu nødvendigt at godtgiøre, at

det allene kan høre til Fornuftverdenen, og allene udvikles af dennes Forestillinger.

1) Vore Forestillinger befatte sig enten med Sandsernes eller med den oversandselige Verden. De første kunne umueligen tænkes uden Forbindelse med Ideerne om Tid og Rum, i hvilke alt hvad der er endeligt, existerer, enten som Natur-, eller som Fornuftvæsen, og som derfor ere de nødvendige Betingelser for alt, hvad Foruuften lærer at kiende ved Beskuelse.

2. Men alt, hvorom Fornuften ikke faaer Begreb paa denne Maade, er ikke heller disse Betingelser underkastet. Vi kunne altsaa ikke heller give Andre noget sandseligt Begreb derom, men allene giøre dem bekiendte dermed paa en oversandselig Maade; ved enten at overlade det til deres egen Forstand at udvikle Ideerne, naar vi først have giort dem opmærksomme paa Gienstanden; eller ved at meddele dem disse Ideer selv, hvilke det da maa være deres Sag at undersøge og bedømme. Disse Gienstande, med hvis Erkiendelse Sandseligheden har saa aldeles Intet at giøre, ere følgelig ingen Naturvæsener. Forstanden fatter Forestilling om dem uden ringeste Hensyn paa Legemernes Verden. De ere altsaa dens egne Fostere, fortiene unægtelig Navn af Tankevæsener, og ere saaledes grundede i Fornuftens Beskaffenhed, at alle Forandringer i Begreberne om hvad der hører til Sandsernes Ver-

den, aldeles ikke virke paa dem. Disse ere utallige, thi af enhver Forandring i Phænomenet følger og Forandring af Forestillingen om samme. Tankeværsenet derimod forestille vi os ikkun efter vor Fornufts Beskaffenhed, og det deeltager derfor med Rette i Uforanderligheden af dennes Grundbegreber.

3. Dersom Begrebet Gud hørte til Sandsernes Verden, maatte Menneskene ogsaa nødvendigen have faaet det af Sandserne. Det maatte altsaa være grundet, enten i umiddelbare Erfaringer, eller i nødvendige, og af disse uddragne Slutninger. Det maatte være tænkeligt under alle Forestillinger af Tid og Rum; følgelig maatte det have alle med Naturvæsener uopløselig forbundne Beskaffenheder. Man kunde altsaa ved at fremstille Tanken om Gud som Verdens Aarsag, ei andet end tillægge ham Foranderlighed og Uforanderlighed, Tilfældighed og Nødvendighed, Afhængighed og Uafhængighed; man maatte tænke ham baade i og udenfor Verden. De første af disse Kiendemærker tilkom ham, fordi man tænkte ham under Begreberne af Tid og Rum; de andre flød nødvendig af Begrebet om det høieste Væsen: og det blev umueligt at forene de Modsigelser Fornuften maatte føle ved saadan Forbindelse af Endelighed med Uendelighed!

Desuden maatte, dersom Begrebet om Gud var sandseligt, Maaden kunne bestemmes, hvorpaa Fornuften havde fattet det. Alle vore Forestillinger

om Naturvæsener grundes jo i Beskuelser: men hvor opmærksomme vi end undersøge hele Dannelsen af dette Begreb, ledes vi dog aldrig til saadan Kilde. Og havde dette kun en eneste Gang været Tilfældet, saa maatte det efter Menneskenaturens overeensstemmende Anlæg i det mindste have været muligt, og rimeligviis være skeet flere Gange.

4. Kan altsaa Begrebet Gud ikke vorde udviklet af Sandseverdenen; saa maa dets Oprindelse nødvendigen søges i den oversandselige: og ikkun da, naar Atheisten var i Stand til at bevise de indvortes Urimeligheder og Modsigelser, han vil finde deri, kunde Fornuften tvinges til at ansee det for et utænkeligt, hverken til den physiske eller til den intellectuelle Verden henhørende Begreb. Følgerne af saadan Henførelse til den oversandselige Verden ere saare vigtige. Derved allene kan Fornuften sættes i Stand til at bestemme dette Begreb ved sine uforanderlige Grundlove, og at tænke det aldeles uafhængigt af Sandsernes Verden: kun derved kan det faae sin hele Fuldkommenhed, og især modtage Ideen om Guds Hellighed. Thi ligesom dette Synspunkt er det allervigtigste for det moralske Menneske, saa udledes ogsaa heraf det værdigste, følgelig og det eeneste sande Begreb om Gud. Endelig bevises derved øiensynligt, at ligesaalidet som moralsk Fuldkommenhed kan være Gienstand for sandselig Beskuelse, ligesaalidet kan Idealet af Alfuldkommenhed tænkes under de

Former, som allene kunne passe paa Gienstande af Sandseverdenen.

8.

Begrebet Gud er i og for sig selv et muligt Begreb.

Begrebet om Gud som Tankevæsen maa altsaa danne sig ganske efter vor Forstands Indretning og Love. Det er et subjectivt Begreb: og heraf opkomme strax tvende Spørsmaal, som vi maa betragte inden vi kunne gaae videre. Er dette Begreb i og for sig selv muligt? og kunne vi faae Vished om dets Sandhed, saasnart Guds Tilværelse er antaget?

Hvad Begrebets Mulighed angaaer; da har Atheismen især søgt at opdynge Tvivl derimod. Det ligger, siger den, aldeles uden for Kredsen af Menneskets Erfaring: det indeholder lutter ubegribelige Ting: Forestillingerne om Guds Evighed, Uforanderlighed, Uendelighed, Uafhængighed ere aldeles benægtende, Forstanden kan ikke følge dem, Vanskeligheder møde her uden Tal, Vanskeligheder som Fornuften ikke formaaer at opløse. Atheismen har derfor uden Betænkning erklæret, at dette Begreb ikke kan være muligt eller tænkeligt; og den vilde, om

den virkelig havde beviist dette, tillige have godtgiort Umueligheden af at Gud, under de af den angrebne Bestemmelser, kunde være til. Men alle dens Grunde ere tagne af Sandseverdenen, som aldrig kan give Fornuften Love, naar det giælder om det oversandselige. De ere tagne af de endelige Væseners Kreds, der ei kan indskrænke det Uendelige; og Atheismen har med alle sine Spidsfindigheder ikke udrettet andet, end hvad Philosophien selv villig tilstaaer, at Begrebet er ubegribeligt for Fornuften, for saavidt den ei kan fatte det i dets hele Omfang. Men hvilket Spring fra Ubegribelighed til Utænkelighed! For at godtgiøre denne, maatte Atheismen dog nødvendig vise Begrebets indvortes Modsigelser. Den maatte vise, at Forestillingen om den første Aarsag, i hvilken alle Metaphysiske og Moralske Fuldkommenheder tænkes forenede i uendeligt Forhold, strider mod Fornuftens Love, og at den eene Fuldkommenhed ikke kan bestaae med den anden, fordi den hæver eller indskrænker den. Saalænge saadant Beviis endnu ikke er ført, kan Ubegribeligheden allene ikke være Grund til at forkaste Begrebets Mulighed og Tænkelighed. Ubegribeligheden følger af det Uendeliges Natur, der ikke kan udgrundes. Og hvor mange uandsagelige Hemmeligheder indeholder ikke selv Naturen som omgiver os? hvor lidet ere vi trængte ind i dens Helligdom? hvor lidet kiende vi mere end Phænomener? Grundkræfternes Beskaffenhed derimod,

Naturens Virkningsmaade i dens hemmelige Verksteder, hvilket menneskeligt Øie har nogensinde udgrandsket dem? Og dog er alt dette endeligt som vi. Hvor langt mindre kan det da være tilladt at anmasse os Dom over det, der er uendeligt, og her at nægte, hvad vi ikke kunne begribe, blot fordi vi ei kunne begribe det?

9.

Begrebet Gud er et subjectiv sandt Begreb.

Forskielligt herfra er det andet Spørsmaal: er det subjective Begreb om Gud, hvis Mulighed og Tænkelighed vi altsaa ikke kunne nægte, ogsaa virkelig sandt? Ikke blot for saavidt det stemmer overeens med vor tænkende Naturs Beskaffenhed, og er den eeneste muelige Betingelse, under hvilken vi kunne forestille os vor egen og Verdens Tilværelse og Bestemmelse; men og fordi det — Guds Tilværelse forudsat — virkelig udtrykker hans Egenskaber saaledes, som de ere, og som de maa erkiendes af alle tænkende Væsener? Ved første Øiekast vil Umueligheden at komme til nogen Vished heri, være meget nedslaaende. Alle Forestillinger, hvis Sandhed vi skulle indsee, maae efter vor Tænkeevnes uforanderlige Indretning være subjectiv rigtige for os; og det er umue-

ligt nøiagtig at fastsætte Grændserne mellem subjectiv og objectiv Sandhed, da begge saa let forenes i den samme Gienstand, og da alt hvad vi erkiende for objectiv sandt, tillige maa have subjectiv Sandhed. Men vi ville lettelig beroelige os ved at overveie, at begge Arter af Sandhed ikke ere forskiellige i Beskaffenheder eller Grader, og at den philosophiske Sandheds Særkiender stedse bestaaer i Udelukkelsen af den modsatte Forestilling. Overbeviisningen om objective og subjective Sandheder er altsaa i Henseende til sin Styrke stedse een og den samme. Den adskiller sig væsenlig fra blot Formening, der holder sig til Rimelighed og Sandsynlighed, og som saadan ikke engang egentlig hører til Philosophiens Synskreds. Ikkun Arten af Overbeviisningen om begge Slags Sandhed, er forskiellig, fordi vi erkiende Sandheden paa forskiellig Maade. De første, som ere Dele af Sandseverdenen, erkiendes ved Beskuelse, og vi kunne derfor vide om dem, at de ei kunne nægtes. De andre kunne, som overnaturlige Gienstande, ikke kiendes ved Sandselighed. Deres Sandhed antages altsaa ved Troe, ved den Dom, at den efter vor Natur er uigiendrivelig, følgelig ikke tillader Antagelsen af det Modsatte.

2. Resultatet af Visheden, denne Fornufttroe (hvis Fortrin for Følelsestroen, som er blot Formenen, jeg ikke behøver at udvikle) erholder, er altsaa det samme, som Resultatet af Visheden paa den

objective Vei. Forskielligheden mellem begge Arter af Sandhed kan følgelig aldeles ikke være nedslaaende for os. Den er os endog et Beviis mere for vor Siels Adel, der som Borger af hiin Aandernes Verden erkiender Sandhed paa saadan Maade, som det sømmer sig for høiere, over den grovere Sandselighed opløftede Væsener: erkiender den uden udvortes Stof ved sin egen moralske Natur og dens høieste Virksomhed, paa en Maade der ligner den, hvorpaa det uendelige Væsen erkiender hvad der er, og var, og skal være!

3. Det er aldeles ingen Opfindelse af vore Tider, eller af en nyere Philosophie, hvad her fremsættes. Saalænge Mennesker have philosopheret over Guddommen, have de indseet Umueligheden af at henføre dette Begreb til de objective Sandheders Classe, og have tilstaaet denne Umuelighed ved oprigtigen at legge Maaden for Dagen, hvorpaa de dannede det. Thi paa hvad anden, end den subjective Vei, kom de til at tænke sig Gud som Verdens Aarsag, skiøndt ingen Erfaring kunde give dem dette Begreb? paa hvad anden Maade bortrømmede de fra Forestillingen om ham alle den menneskelige Naturs Mangler og indskrænkede Beskaffenheder, og tænkte ham uendelig ophøiet endog over den største menneskelige Fuldkommenhed? Ei heller formindskes derved i ringeste Maade det som vi egentlig søge i Tanken om Gud. Det er moralsk Trang for vort

Hierte, at kiende en moralsk Lovgiver og Overherre. For denne, og for det høieste Ideal af Moralitet erkiende vi Gud med saa meget des større Overbeviisning, som vor Fornuft ei kan andet end søge Grund og Aarsag til hver Virkning, ei kan antage ubestemte og uendelige Rækker af Aarsager og Virkninger; men maa forlange et Hvilepunkt, en første Grund-Aarsag, og ikke kan tvivle om dennes objective Virkelighed uden at geraade i Modsigelse med sig selv. Større Virkning, mere levende Overbeviisning kunde objectiv Sandhed i Ordets strengeste Forstand selv ikke frembringe: ja den vilde først, ved at stemme overeens med vort tænkende Væsen, ved altsaa at vorde subjectiv, kunne yttre denne Virksomhed paa vor Siel.

Er nu altsaa Ideen om Gud subjectiv for os, da vide vi med det samme nøiagtig, fra hvilket Synspunct vi især have at betragte den. Ligesom den er opvakt i vort Hierte, og dannet i vor Forstand; saa skal den og virke tilbage paa Hiertet. Unyttigt bliver det altsaa at gruble over metaphysiske Bestemmelser videre, end vi behøve det for at forklare Grund-Aarsagerne til det Hele! Forgiæves, at ville opløse og oplyse, hvad der i Følge vor Naturs Endelighed bliver uopløseligt og mørkt for os. Men det, vort Hierte stedse driver os til at udgranske; det, vor Forstand tillige erkiender for det allervigtigste, er Guds moralske Natur, og hans Forhold til

Verden. Dette vedkommer os nærmest, har nærmest Indflydelse paa vor egen moralske Beskaffenhed, og maa folgelig især vorde Gienstand for vore Undersøgelser.

10.

Begrebet om Guds Tilværelse.

Det er ikke nok, at Fornuften erkiender det Begreb, den kan danne sig om Gud, for tænkeligt, for subjectiv sandt, og indseer at den ikke kan forestille sig det anderledes, eller med modsatte Beskaffenheder. Den maa og overbevise sig om det Væsens Virkelighed, som Begrebet svarer til, og derved krone sine saa yderst vigtige Undersøgelser. Men hvor vanskeligt er det for os, der ikkun kiende og sandse een Art af Tilværelse, Tilværelsen i Sandseverdenen, at udvikle Grundene for Guds Tilværelse uden for samme, og at bestemme Begrebet saaledes, at det ikke strider mod Grundbegrebet om ham, som et oversandseligt fra Verden aldeles adskilt Væsen! Hvor meget foreges denne Vanskelighed derved, at alle de dybsindigste Tænkeres Definitioner om hvad Tilværelse er, endnu ikke ere befundne fyldestgiørende! Det kan ikke være Stedet her, at anstille Undersøgelser om denne Sag, som vilde føre os ind i Metaphysikens Laby-

rinth, uden at giøre den klarere. Derfor skulle kun de nødvendigste Resultater fremsættes, som vi behøve, for i det ringeste at udlede et benægtende Begreb, der kan veilede til at adskille Maaden, hvorpaa Gud maa være til, fra alle endelige Væseners Tilværelsesart.

2. At der til Virkelighed eller Tilværelse udfordres mere end den blotte Mulighed, er øiensynligt. Derfor har man og kaldet Tilværelsen Mulighedens Complement. Men da denne Forklaring stedse bliver mørk, have mange Philosopher søgt at giøre Tilværelse tydeligere ved Begrebet om Virken, og antaget disse tvende Begreber som Vexelbegreber; endskiøndt de dog egentlig burde have sagt, at en Tings Tilværelse i Sandseverdenen allene kan kiendes ved Virken, hvilket stedse forudsætter Kraft: at altsaa Virkning er den Kiendsgierning, af hvilken vor Fornuft, som søger en tilstrækkelig Aarsag dertil, slutter at Tingen er til. Følgelig oplyse disse Begreber kun en given Tings Tilværelse, uden at forklare det abstracte Begreb om Tilværelse selv, hvilket dog nødvendig maa være udviklet, inden det kan anvendes paa nogen enkelt Ting. Dog møder Fornuften her uovervindelige Vanskeligheder, og den seer sig tilsidst tvungen til den Bekiendelse: at Forestillingen om Tilværelse, Grunden til alt vort Tænken, ligger i Sielen, og behøver kun at udvikles: at vi uden denne Grund ei vilde være i Stand til at være os

vor egen eller Andres Tilværelse bevidste: at altsaa denne Bevidsthed er en Dom, ved hvilken Fornuften antager sin og andres Deeltagelse i Tilværelsens almindelige Kreds, uden at indlade sig i nogen Bestemmelse om hvad Tilværelse egentlig er. Men det følger nødvendig af Begrebet selv, at intet endeligt Væsens Existenz tænkes allene, uden Forbindelse med alt det øvrige. Det heles Existenz er os stedse Borgen for vor egen; og enten existerer det hele, eller vi selv have ikke engang Tilværelse.

3. Dette Begreb retter sig ganske efter vor Sandseligheds Form, er stedse ledsaget af Tidens og Rummets Bestemmelser, og kan, saavidt vor Erfaring naaer, ikke adskilles fra dem. Altsaa er det langtfra endnu ikke udviklet til Almindelighed, og kan allene passe til saadan Stilling af tænkende Væsener, der have samme Forestillinger om Tid og Rum, som vi. Skal det blottes for disse Former, saa maa vi derved tænke os Deeltagelse i almindelig Tilværelse uden for Tid og Rum. Hiin Art af Existenz bliver da blot relativ Virkelighed, for saavidt som den tænkes forenet med sandselig Erfaring under de givne Bestemmelser: denne, fri for alle disse, er derimod absolut Virkelighed ved Sig selv allene, som ikke kan kiendes ved Sandselighed, og i sine Bestemmelser maa udelukke alt hvad der hører til dens Betingelser.

4. Det falder af sig selv, at Begrebet om

Guds Tilværelse ingenlunde kan være af det første relative Slags. Han, det allerhøieste Væsen, er aldeles adskilt fra Sandsernes Verden, som existerer i Rummet; fra de endelige Fornuftvæseners Verden, som vi forestille os existerende i Tiden. Men selv Begrebet om den absolute Tilværelse synes ikke at være ganske anvendeligt paa ham. Thi den deri fastsatte Deeltagelse i almindelig Tilværelse synes ikke at passe sig paa det Væsen, der maa tænkes aldeles ophøiet over al anden Forbindelse med alle andre Væsener, end den, deres Afhængighed fører med sig. Vi kunne altsaa, naar vi tale om Guds Tilværelse, ikke udgrunde dens Maade, men bør lade os nøie med i Følge Lovene for Aarsag og Virkning, at tilskrive det Væsen, som i sin Villie indeholder Aarsagen til al muelig Art af Existenz, en fra Verden aldeles adskilt, og for endelige Væsener aldeles ubegribelig Tilværelses Maade: og vi maa være tilfredse med den Overbeviisning, at uagtet denne Maadens Ubegribelighed, Tilværelsen selv, som efter sin Natur ikkun kan være Een, ogsaa hos Gud maa være den samme som hos alle endelige Væsener, ligesom Fornuftens Overbeviisning om den, uden Hensyn til Maaden af dens Beskaffenhed, ikke kan være forskiellig fra Overbeviisningen om andre fraværende og usynlige Væseners Existenz. Forresten er det klart, og følger baade af alt dette, og af Begrebet om Gud selv, at hans Tilværelse aldrig kan

være Gienstand for objectiv Kundskab, men allene kan omfattes ved Troen. Dog kan denne Troe vorde ligesaa fast og urokkelig; den kan ligesaa meget udelukke Begrebet om Muligheden af det Modsatte, som om Sandsernes Erfaring havde været Kilden til vor Overbevilsning.

Her staae vi paa Grændsen. Vi bør nu søge at realisere vor Idee om Gud, hans Væsen og Tilværelse. Den paa mørke Forestillinger grundede Troe bør gaae over til Fornufttroe. Det Væsen, som hidindtil allene blev betragtet metaphysisk, skal vorde Gienstand for vor dybeste Beundring, Ærbødighed og Tilbedelse. For at føre Fornuften til disse Tankers, Hiertet til disse Følelsers Høihed, skulle vi opsøge og ordne Fornuftgrundene for Guds Tilværelse, og saaledes erhverve os i vor inderlige Overbeviisning om denne Sandhed en sikker og velgiørende Ledsager paa vort jordiske Livs korte, og vor tilkommende Bestemmelses uendelige Bane.

Andet Kapitel.

Om Guds Tilværelse.

1.

Indledning.

Da Tanken om Gud ligger Forstanden saa nær, og gribes af den med saa megen Varme, var Intet naturligere, end at Menneskene søgte snart at komme til Vished om Guds Tilværelse; og at de, lidet bekymrede om Beskaffenheden af den Sandhed de vilde udgrunde, eller rigtigere sagt, uden at have overveiet, at der gives tvende Arter af Sandhed, søgte at give denne Tanke den høistmuelige Vished, og derved at bortfierne al Anledning til Tvivl. Denne ædle Bestræbelse af de mere tænkende blant Jordklodens Sønner skylde vi de forskiellige Beviis for Guds Tilværelse, hvilke de have udtænkt, og udrustet med al den Styrke, de vare i Stand til at give dem. Snart søgte de at forskaffe dem

Kraft af geometrisk Sandhed; snart beroligede de sig ved at give dem den høieste Grad af moralsk Rimelighed, og at nedslaae Tvivlene, ved at lægge for Dagen, hvor usandsynlige, og al Erfaring modsigende disse vare. Mange Forsøg maatte mislykkes. Det streed mod Erfaring at paastaae, at Begrebet om Gud var Mennesket i den egentlige Forstand medfødt. Det saa kaldte ontologiske Beviises Utilstrækkelighed og feilfulde Beskaffenhed kunde ikke længe blive skiult. Ogsaa imod den strænge Gyldighed af det kosmologiske opstode alvorlige Tvivl. Selv det Physikoteleologiske, eller Beviset for Guds Tilværelse, taget af Naturbetragtningen med Hensyn paa Naturens Omfang, Orden, og Hensigtmæssighed, blev vel befunden indlysende for Fornuften, for saavidt det lærte den at kiende en saare mægtig og viis Verdens Bygmester. Men den samme Fornuft saae sig tvungen til at tilstaae, at den ei kiendte nok til Naturens umaalelige Rige, for at danne sig det fuldstændige Begreb om Verden, og deraf at udlede et fuldkomment Begreb om dens Bygmester: at den endnu ikke var i Stand til at opsøge og uddrive Atheismen af alle dens Tilflugtsteder: og at den selv ved Naturbetragtningens Haand ikke kunde opløfte sit Begreb om Guddommen til den Høide, der svarer til det Uendelige Væsens uendelige Majestæt. Den maatte altsaa tilstaae, at Naturen med al sin Skiønhed og Herlighed endnu savnede de Bestemmelser,

hvoraf det hellige, det lovgivende, det ved moralske Love Alverden beherskende Væsens Tilværelse kunde erkiendes og dette Væsen fremstilles som Gienstand for Menneskets religiøse Troe: og da først, da den steeg ned i sit Inderste, og af sin egen Moralitet udviklede Tanken om den moralske Lov, om sin Bestemmelse i Følge denne, kunde den troe at det Væsen, der styrer Verden, er ikke blot Bygmester, men Skaber: ikke blot besidder en alle Tanker overstigende Magt og Viisdom, men er tillige hellig og retfærdig, og at Uendelighed er den Character, der tilkommer hver af dets Egenskaber. Da kunde den ved at kaste sit Blik tilbage paa Naturen, indsee, at denne og dens Lovgivning overalt maatte være den moralske Lov underordnet; finde Eenhed og Harmonie, endog i den meest tilsyneladende Forskiellighed og Uorden: og alle Tvivl, som den blotte Naturbetragtning ikke kunde hæve, forsvandt nu, ligesom Tusmørkets ubestemte Former og Skygger bortsvinde, naar Solen gaaer op i sin Herlighed!

2. Saaledes har Fornuften banet sig Vei for uden videre Modsigelse at eie den største og vigtigste Sandhed, i hvis Besiddelse Menneskeslægten er. Hæder derfor over hvert, endog nok saa ufuldkomment Forsøg. Thi ethvert førte et Skridt nærmere til Vished, og selv Opdagelsen af dets Utilstrækkelighed var en vigtig Fordeel for Sandheden, og en lærerig Advarsel for Efterverdenen. Uforsagt tør

Philosophien med strængeste Alvorlighed prøve Beviserne for Guds Tilværelse; forkaste alle dem, der udgive sig selv for geometriske, fordi disse ville giøre en Sandhed, som allene kan erkiendes ved Fornuftens Troe, til Gienstand for dens Viden. Uforsagt tør Philosophien prøve endog det Beviis, som taler høiest til Menneskets Forstand og Hierte. Thi dets Mangler kunne allesammen udfyldes, og de Tvivl der endnu blive tilovers, naar Mennesket har undersøgt hele den livløse og levende Natur rundt omkring sig, maa tilsidst forsvinde for dets Selvbeskuelse, ved hvilken det erkiender Ham, hvis Billede det bærer!

2.

Det ontologiske Beviis.

Beviset for Begrebet selv om det alfuldkomne Væsen, der blev saa berømt ved Renati Cartesii store Navn, var ingen Opfindelse af denne dybsindige Tænker. Allerede Stoikeren Kleanthes havde forsøgt at føre det. Erkebiskopen Anselm af Canterbury, en af Middelalderens skarpeste Philosopher, fremsatte det igien, skiøndt ikke uden Samtidens Indvendinger, hvis Gyldighed ogsaa blev indseet af senere scholastiske Theologer.* Derpaa optog Cartesius det

* Deraf kom det at f. Ex. Abelard ansaae Guds Tilværelse allene som en Gienstand for Troen, og gik

paa nye. "Det alfuldkomne Væsen, sagde han, er "muligt: altsaa er det og virkeligt. Thi Virkelig"hed er en Fuldkommenhed; og nødvendig Virkelig"hed er som saadan den største: Forstanden kan altsaa "ikke andet end tillægge det alfuldkomne Væsen nød"vendig Tilværelse."

Neppe vilde Anselm og Cartesius have tillagt dette Beviis saa megen Kraft, dersom ikke den første, rimeligviis ogsaa den anden, havde antaget de abstracte Begrebers Virkelighed, og anseet dem for endog at være til udenfor Forstanden.* Saadant abstract Begreb er og Begrebet om Virkelighed: og det var efter denne Forudsætning ikke andet muligt, end at nødvendig Virkelighed, som en Egenskab, Forstanden maatte tillægge Ideen om det høieste Væsen, ikke blot blev tænkt som en Idee i Forstanden, men ogsaa som realiseret uden for samme. Denne Idee om Guds Virkelighed troede Carte-

ud fra denne Troe. Petrus Lombardus og hans Discipel, Thomas af Aquino kiendte intet andet Argument, end Causalbeviset; og denne sidste nægtede endog ligefrem Muligheden at bevise Guds Existenz af Forerfaring, men forbandt med Beviset af Verdens Tilfældighed og Nødvendigheden af en første Aarsag Grunde, som vare tagne af Naturens Indretning, og de i samme øiensynlige Hensigter.

* Det er den i Philosophiens Historie saa bekiendte Realismus.

fius derfor ogsaa at være medfødt, eller taget af os selv: fordi Mennesket ikke faaer Begrebet om Gud ved de udvortes Sandser, men allene ved Opmærksomhed paa sin Siels Forretninger, forbunden med Forstandens Abstractioner og logiske Sammensættelser. Men Beviset selv, skiøndt paa nye fremsat af Tidsalderens største Tænker, fandt endnu stedse ivrig Modstand; og Leibnitz indvendte især derimod, at det foreløbige Beviis om Muligheden af et alfuldkomment Væsen manglede. Det blev derfor fremsat af Wolf saaledes:

Naar det Væsen, der, som det første nødvendige Causalvæsen, har alle Realiteter, er muligt; saa er det og virkeligt. Nu er det muligt: altsaa er det virkeligt.

Undersætningen, om Muligheden, blev godtgiort ved Tænkeligheden af dette Væsen.

Oversætningen holdt sig til den Cartesianske Forestilling om Tilværelse som en Fuldkommenhed.

Uden tvivl var det nødvendigt, naar det Cartesianske Beviis skulde paa nogen Maade forsvares, at udvide det saaledes som Wolf giorde: fordi Begrebet om Gud ikke er noget Erfaringsbegreb, og dets Mulighed altsaa ikke kunde forudsættes, uden Beviis, ei heller antages for afgiort ved Cartesii Forestilling om dets medfødte Beskaffenhed. Men alligevel giorde Argumentet endog under denne Form ingen synderlig Lykke. Man indsaae strax, at det forvexlede en det

uendelige Væsens logiske Mulighed, Muligheden at kunne tænkes, med Muligheden af dets Existenz: endskiøndt disse tvende Begreber ere meget forskiellige, da enhver reel Tilværelse forudsætter den logiske; fordi alt hvad der skal existere, maa være tænkeligt, men ikke omvendt, at alt hvad der er tænkeligt, derfor ogsaa existerer. Desuden fandt man ogsaa meget at erindre mod den Paastand, at Tilværelse var en Egenskab. Dette maatte nægtes, fordi ellers den Sag, man først tænkte som muelig, og siden som virkelig, ei kunde blive den samme, da den ved at vorde virkelig havde faaet en Realitet mere, og man altsaa kom i aabenbar Modsigelse med sig selv, ved at paastaae Identiteten af den tilforn blot som muelig tænkte, men nu virkelige Sag. Derfor kunde ved en Sags Virkelighed Begrebet om samme hverken forøges eller forandres: der kom allene et nyt Begreb til om Maaderne af denne Sags Forhold til den, der tænkte den, og til Verden, følgelig om dens Stilling og Forbindelse med andre Ting; og Existenz kunde altsaa ikke ansees for at være nogen Realitet. Endelig erindrede man og, at Begrebet om nødvendig Tilværelse blev paa en skuffende Maade lagt ind i Begrebet om det Alfuldkomne: Thi saa sandt det er, at det alfuldkomne Væsen, dersom det er til, maa have nødvendig Tilværelse, saa følger heraf dog aldeles ikke Tilværelsens Nødvendighed selv. Ogsaa heraf blev det

altsaa klart, at den logiske Sandhed var forvexlet med Virkeligheden. Alle disse Indvendinger hindrede dog ikke Moses Mendelsohn fra endnu engang at prøve paa, om det ontologiske Beviis ikke kunde reddes. Han fremstillede det paa følgende Maade:

"Naar en Ting ikke existerer, kunde der kun tænkes tvende Grunde til dens Ikke-Existenz. Enten indeholder den en Modsigelse, og er altsaa umuelig: eller den er muelig, men mangler Bestemmelsen af en Aarsag, der fremkalder den til Virkelighed. Umueligt kan det høieste Væsen ikke være: thi Begrebet omfatter alle muelige bekræftende Egenskaber, af hvilke den ene aldeles ikke modsiger den anden. Ei heller kan det høieste Væsen behøve nogen fremvirkende Aarsag; thi derved blev det afhængigt, og var følgelig ikke det høieste Væsen. Altsaa existerer det i Kraft af den blotte Muelighed." Men ogsaa denne Form at fremsætte det ontologiske Beviis paa, hæver aldeles ikke de af dets hele Natur flydende Mangler. Den kan ikke føre videre, end til den Sætning, at det høieste Væsens Ikke-Existenz ei kan bevises. Men saasnart heraf skal drages Slutning om Existenzens Virkelighed, saa falder Beviset bort og faaer alle ovenfor anførte Mangler. Thi Ikke-Existenzens Ubeviselighed er endnu langt fra ikke det samme, som dens Umulighed. Saasnart denne sidste kunde godtgiøres af Forerfaring, var ogsaa Guds Tilværelse beviist paa samme Maade. Men ved Intet er det endnu blevet

godtgiort, at det philosophiske Axiom, som forbyder at slutte fra Mulighed til Virkelighed, mister sin lovgivende Kraft, naar Spørgsmaalet giælder om det høieste Væsen.*

Saaledes have metaphysiske Fiinheder misledet de dybeste Tænkere. De forlode Erfaringens Vei, og fore derved vild fra Sandheden selv. Men, saa frugtesløse deres Forsøg end have været; saa ere de dog Beviser paa, hvor nær Begrebet om Gud ligger Menneskets Forstand, hvor lidet denne kan lade sig nøie med at tænke dette Begreb som blot muligt, med hvor stor Kraft den drages til at forudsætte Gud, som virkelig tilværende, og hvorledes den med Anvendelse af alle sine Evner stræber efter at komme til Vished herom. Det er Følelsen, som hastigere end Forstanden, erklærer sig for Guds Tilværelse, som river denne hen med sig; og ganske efter sin Natur, ved tillige at virke paa Indbildningskraften, danner Illusioner for Forstanden endog der, hvor denne troer at være ganske fordybet i sig selv; fordi det ikke er Forstanden nok at troe, men den idelig stræber efter at bringe sin Kundskab til Viden.

Stedse giver altsaa det ontologiske Beviis en Ahnelse, et Stof, af hvilket den religiøse Troe kan

* Det Mendelsohnske Beviis er med megen Skarpsindighed prøvet og igiendrevet af min for tidlig bortdøde Ven Christian Hornemann. See hans efterladte philosoph. Skrivter p. 340.

udarbeides: og ihvorvel det maa forkastes, saasnart det gior Paastand paa at være et geometrisk Beviis; bliver det dog altid ærværdigt, for saavidt det af Forstanden selv udvikler de første Tankelinier om det alfuldkomne, nødvendige Væsens Tilværelse. De samme Sandheder, forøgede med Begrebet om alle moralske Fuldkommenheder, blive uigiendrivelige for Fornuften, saasnart den forlader den demonstrative Vei, og opsøger Beviisgrundene for dem i den physiske og moralske Verdens Forbindelse.

3.

Det kosmologiske Beviis.

Det kosmologiske Beviis for Guds Tilværelse nærmer sig mere end det ontologiske til Sandsernes Kreds. Det bliver ikke allene i Metaphysikens høieste Regioner, det tager ogsaa nogen Erfaring til Hielp, ved at forudsætte Væseners og Verdens Tilværelse. Med Begrebet om det nødvendige Væsen forbinder det tydeligere Forestillinger om dets høieste Fuldkommenheder end det ontologiske Beviis kunde giøre. Thi disse ligge umiddelbar i Tanken om en Verdens Aarsag, og maae udvikles, saasnart denne undersøges nøiere. Sin nærværende Form skylder det Leibnitz, som gik ud fra Principet om den tilstrækkelige Grund, og førte Beviset selv af alle i

Verden indeholdte Tings Forgiængelighed. Men længe før Leibnitzes Dage havde allerede Plato peget derpaa i sin Timæus. Det blev fremsat af Philosopherne efter ham, og i Scholastikernes Tidsalder havde Thomas af Aquino og dennes Disciple betient sig deraf.

Beviset gaaer ud fra den Sætning: dersom noget er virkeligt, saa er ogsaa Noget nødvendigviis virkeligt. Nu er Sandseverdenen virkelig; eller, dersom man vil nægte denne, saa er dog jeg selv virkelig; thi jeg tænker, følgelig er jeg til. Altsaa er ogsaa Noget nødvendigviis virkeligt. Dette nødvendigviis virkelige er nu enten det samme, som jeg kiender ved mine Sandser, eller ganske forskielligt derfra. Men jeg er ikke til af eller ved mig selv. Dette er et uimodsigeligt Factum. Ikke heller noget andet, som jeg iagttager ved min Sandselighed: thi jeg og hele Sandseverdenen ere tilfældige, ere Virkninger. Følgelig er det nødvendigen virkelige Væsen aldeles forskielligt fra det hele Alt, jeg iagttager. Tilværelsens Nødvendighed kan da allene tilkomme det Væsen, som indeholder den sidste Grund til al Mulighed; som altsaa tillige maa være det alfuldkomne Væsen, i hvilket ogsaa Existentsen af det Tilfældige maa være grundet. Følgelig er et nødvendigt fra Verden og mig selv aldeles forskielligt og alfuldkomment Væsen til.

Hoved-Indvendingerne, en skarpere Kritik har

giort mod dette Argument som et geometrisk Beviis, gaae ud paa følgende: "det feiler i at ansee den virkelige Existenz for nødvendig forbunden med Menneskets Tænkeform, saa at det, vi nødvendigen maae tænke os saa, ogsaa er til i Virkelighed: det fører ikke heller Beviis for den Sætning, at det nødvendige Væsen ogsaa maa være det alfuldkomne. Desuden er det endnu ikke afgiort, at Fornuften er i Stand til, af den tilstrækkelige Aarsags Princip at bevise Tilværelsen af et absolut nødvendigt Væsen, uden at komme i Modsigelse med sig selv, da den fierde kantiske Antinomie har giort opmærksom paa, hvorledes af een og samme Grundsætning baade dets Tilværelse og Ikketilværelse kan godtgiøres. Følgelig fører dette Beviis, betragtet som strængt Beviis, ikke videre end det Ontologiske. Det giver logisk Mulighed, hvortil ikkun udfordres, at det ikke indeholder Modsigelse; og dets Slutninger hænge nøie sammen. Jeg kan efter min Fornufts hele Indretning ikke andet end antage en nødvendig første Aarsag. Men alligevel bliver jeg endnu kun i Mulighedernes Rige. Endnu er ikke beviist, at min Fornuft, som aldeles ikke har Begreb om Uendelighed og Alfuldkommenhed, kan bestemme Virkeligheden af Sætninger, som grundes paa disse fra Metaphysikens Dybder hentede Forestillinger, og kan anvende Causalitetens Grundsætninger, saa gyldige de endog ere i Sandseverdenen, paa en Gienstand uden for samme:

og dette skeer dog her, da Spørgsmaalet ikke allene gielder om Tilfældigheden af denne eller hiin Substanz i Sandseverdenen, men om de sandselige Substantsers Tilfældighed overhovedet, for saavidt de ere Gienstande for Forstanden. Med eet Ord, det er endnu ikke beviist, at det høieste, alfuldkomne Væsen, fordi min Fornuft seer sig nødsaget til at antage dets Tilværelse, for deraf at forklare Tilværelsen af det Tilfældige, derfor ogsaa existerer uden for min Fornuft, og uden ringeste Hensyn til samme, og dens indskrænkede Forestillings Evne."

Men uagtet disse Indvendinger og al den Styrke de kunne have, er og bliver det kosmologiske Argument dog gyldigt for den jævne Menneskeforstand. Alle Subtiliteter kunde ikke ryste det, saasnart vi ikke begiære at udvide dets Kraft over den os bekiendte Kreds. Og hvi vilde vi gaae videre, end vi selv ere i Stand til at øine? Stedse vil det føre os Mennesker til at antage en nødvendig, en oversandselig Aarsag af det tilfældige og sandselige. Det vil stedse styrke vor Troe paa Gud. Det vil vorde liveligere, og endnu langt mere talende til vor Overbeviisning, naar det udmales med alle de Farver, det kan imodtage; naar istedet for den ufrugtbare Idee om en Verden, om en tilfældig Verden, denne Verden i hvilken vi ere, og dens Tilfældighed føres for Menneskets Øine; og naar Verdens Indretning og Naturens Hensigter forbindes dermed,

Det kosmologiske Argument er Grundvolden til det physikoteleologiske. Var det første aldeles ubrugbart, saa maatte dette andet ogsaa være ugyldigt. Men den uimodstaaelige Kraft dette har, viser, hvor uretfærdigen hiint aldeles forkastes. Ikkun, som strengt mathematisk Beviis tør vi ikke lade det gielde. Men saalænge Mennesket ikke kan andet end tænke og slutte efter sin subjective Natur, kan det ikke heller andet end holde alt, hvad det iagttager i Sandsernes Verden, for tilfældigt og betinget, og maa nødvendigviis søge over Sandseverdenen et ubetinget og nødvendigt Væsen som Aarsag til denne! Vi kunne altsaa ikke aldeles forkaste dette kosmologiske Argument; men vi maae betragte det fra et andet Synspunct, end det var i hvilket det er tilforn bleven fremstillet. Det bliver for os den første Grundvold, hvorpaa vor Troe er bygget, og faaer derved den høieste subjective Vished. Bedrage vi os alligevel: o da rave vi omkring i evigt Mørke, da have vi ingen Vished om nogen Ting, og ere de allerulykſaligste af alle Væsener!

Dog, vi forlade nu Metaphysikens Regioner, for ganske at stige ned til Virkelighedens Rige. Vi skulle nu betragte Verden: dens Fuldkommenhed i Omfang, Mangfoldighed, Hensigter og Anlæg; vi skulle beundre den Uendeliges Majestæt paa Skuepladsen selv af hans Herlighed, og tillige den

Godhed og Viisdom som straaler frem af ethvert af hans Værker!

4.

Det physikoteleologiske Argument.

Intet af ældre og nyere Philosopher for Guds Tilværelse fremsat Beviis har virket saa meget, og givet denne vigtige Lære saa høi en Grad af Evidenz, som det, der er taget af Verdens Skiønhed, Orden og Hensigtsmæssighed i alle dens talløse Dele. Det er det ældste, Menneskeslægten kiender, det som virker meest paa den jevne og fordomsfrie Forstand til alle Tider og under alle Zoner: og i det forener sig alt hvad Fornuften kan forlange, saasnart den kun ikke fordrer geometrisk Fremgangsmaade. Det udannede Menneske henrives ved Naturens beundringsværdige Skiønhed: det dannede er tillige i Stand til at fatte Begreb om dens uhyre Omfang, kan bedre opspore og følge Planer, og finder overalt Hensigt, Analogie, Eenhed i Anlæg, Viisdom i Udførelse, og den største Sparsomhed ved Siden af den rundeste Gavmildhed. Det moralske Menneske endelig, selv ved alt dette ikke tilfredsstillet, udfylder de Mangler det endnu øiner, ved at lægge sine Overbeviisninger om den moralske Verdens Bestemmelse og Regiering, ind i sin Betragtning, opdager Baandet mellem det synlige og usynlige, den physiske og intellectuelle Verden; og troer paa Gud!

Dette forudsat, skulde vi nu fremsætte det physikoteleologiske Argument, og heri iagttage den strengeste Ordens Lov, ved ikke at blande noget andet ind i det, end hvad den synlige Natur giver os Anledning til at iagttage. Des lettere vil det siden blive at gaae over til den moralske Verden, og at forbinde dens Betragtning med Naturens. Argumentet bestaaer af følgende Sætninger:

1. Fornuften kan ikke andet end antage at Verden ei har nogen uafhængig og nødvendig Tilværelse.
2. Men da hver Virkning i Følge den tilstrækkelige Grunds af Menneskeforstanden antagne Princip forudsætter en Aarsag, maa der ogsaa være en Verdens-Aarsag til.
3. Af hvert Verk kunne vi slutte fra Beskaffenheden til dets Ophav; for saavidt Verkets Egenskaber have deres tilstrækkelige Grund i Aarsagens Egenskaber, og forudsætte hos den Grunden til deres Existenz.
4. Saavidt vort Øie naaer, og Mennesker overhovedet kunde see og iagttage, finde vi i Alverden alt hvad der kan bestemme Begrebet om den høieste Fuldkommenhed. Vi finde talløs Mangfoldighed, fuldkommen Eenhed, Hensigtrigtighed og ubeskrivelig Skiønhed. Overalt øine vi en uoverskuelig Række af Aarsager og Virkninger, af Hensigter og Midler, hvad enten vi betragte Himmellegemernes Mængde, Størrelse

og indbyrdes Forholde; eller den livløse Materies Mangfoldighed og Kræfter; eller de organiserede Legemers Forskielligheder, den Konst, Viisdom og Oeconomie, hvormed Alt er indrettet, den ubeskrivelige Masse af Liv og Bevægelse i Naturen; eller endelig Mennesket selv, under alle dets Forholde til den synlige Verden.

5. Af al denne Hensigtrigtighed i Alverden maa Fornuften drage den Slutning: at en Verdens Aarsag er til, som har frembragt den, ikke efter en blind Nødvendigheds Lov, men efter fornuftige Hensigter. Et fornuftigt Væsen maa altsaa være Verdens Aarsag.

6. Men ingen menneskelig Forstand, ingen Forstand som Mennesket kiender, kan fatte saa store Ideer, eller bringe saa vidtløftige Hensigter i Udførelse. Dette Væsens Forstand og Magt maa altsaa være høiere og fuldkomnere, end vore Forestillinger kunde naae.

7. Alt, hvad der existerer, er til ved Verdens Aarsag: thi alt indbefattes under Tanken om Verden. Verdens Aarsag maa da være det første og høieste af alle Væsener.

8. Men for at frembringe Universum maatte han forene i Sig alle tænkelige Fuldkommenheder, og besidde dem i en Grad, som overgaaer alle endelige Væseners Begreber. Han maa altsaa,

saavidt vi kunne indsee, være et uendeligt Væsen, være Gud.

Denne Række af Fornuftslutninger er den Text, som vi nu nærmere skulde forklare.

5.

Begrebet: Fuldkommenhed.

Det første Spørgsmaal bliver nødvendigen: Hvad er Fuldkommenhed?

1. Vi blive her ikke staaende ved det ontologiske Begreb, som blot udfordrer Realitet, metaphysisk Fuldstændighed og sammes Udførelse, og derfor kalder fuldkomment, hvad der ei udgiør en Deel af noget det selv lignende Heelt: men vi søge Sagens praktiske, ogsaa for den, der ikke er indviet i Metaphysikens Skole, bekiendte Bemærkelse, og kalde en Sag fuldkommen i Almindelighed, hvis Egenskaber have fuldstændig og hensigtsmæssig Eenhed, eller passer til visse Hensigter. Begrebet er altsaa ikke anvendeligt paa noget som er Eet allene, thi dette kan kun i metaphysisk Forstand kaldes fuldkomment. Ikke det enkelte Atom, men flere til een Hensigt forenede Atomer kan denne Egenskab tillægges, og tillægges efter deres Forening. Begrebet er fremdeles, efter dets største Omfang relativt, og tager endnu ikke Hensyn til æsthetisk eller moralsk Følelse. Ikke Hensigten, men Foreningens Beqvemhed til sammes

Opfyldelse bestemmer det, om end Virkningen var efter sin indvortes Natur nok saa skadelig.

2. Det maa derfor, for at kunne vorde praktisk brugbart i vore Undersøgelser, forøges for det første med Bestemmelsen om Hensigtens Beskaffenhed. Vor moralske Sands fordrer, at hvad der i den praktiske Mening skal kaldes fuldkomment, ogsaa maa have en god, en gavnlig Hensigt. Saaledes tillægge vi det menneskelige Legeme Fuldkommenhed, for saavidt alle dets virkende Kræfter staae i saadant Forhold til hinanden, at ved deres Samvirken det hele vedligeholdes, ikke allene i sin Tilværelse, men og i en behagelig Tilstand. For det andet maa det, der skal være fuldkomment, tænkes i Forbindelse med følende Væsener. Thi, i et regelmæssig gaaende Uhr, i en Maschine til de vanskeligste mechaniske Virkninger er der uden Tvivl største Overeensstemmelse af alle enkelte Dele til Een, og det en saare nyttig Hensigt. Og dog vilde vi ikke tilstaae disse Ting, betragtede uden al Forbindelse, nogen egenlig Fuldkommenhed! Hvilken Nytte vilde de frembringe, naar Ingen kunde bruge dem?

Nei, i hele Naturen er Alting Livet og Bevidstheden underordnet! den livløse Natur har ingen Værdie, uden for saavidt den tiener den levende til Middel. Jorden med al sin Skiønhed var, dersom den ei var beboet af levende Væsener, ikke bedre, end om den ved de allerhæftigste Revolutioner var for-

vandlet til et Chaos af Ruiner. Hvor Livet, Følelsen, Bevidstheden mangler; der kan ikke heller tales om Hensigt til at frembringe god Virkning. Thi det Gode bliver kun til ved følende Væseners Deeltagelse, det bliver først fuldkommet, naar tænkende Væsener ved Sammenligning med noget andet give det Fortrinet; og Begrebet om det Gode selv bliver saa meget tydeligere, jo klarere Bevidstheden er, jo bestemtere Tanken skielner imellem det og alt andet.

Ved et saaledes bestemt Begreb om Fuldkommenhed bliver det altsaa først muligt, at undersøge den synlige Verden rundt omkring os, for at besvare Spørgsmaalet, om den er fuldkommen. Finde vi da en overveiende Masse af gode Virkninger saaledes frembragt, at levende Væsener kunde føle og kiende den; finde vi, at disse Virkninger have en velgiørende Indflydelse endog paa tænkende Væsener, saa bliver vort Resultat bekræftende. Og jo mere den Fuldkommenhed vi iagttage, enten middel- eller umiddelbar virker paa de følende og tænkende Væsener i Naturen; jo mere indvortes og udvortes Fuldkommenhed findes forenede hos disse sidste: des ædlere bliver og Fuldkommenheden selv, des større blive Begreberne om det Væsens Viisdom, som har anordnet det hele efter saadan Plan; om det Væsens egen indvortes Fuldkommenhed, der har lagt saa

stor Harmonie i alle Hensigter og Kræfter, som Naturens umaalelige Rige omfatter.

3. Men selv Begrebet om Naturen af det Gode, som skal frembringes der, hvor Fuldkommenhed skal finde Sted, er relativt. Thi intet Gode kan tænkes uden i Forbindelse med følende Væsener, og dets Virkning paa dem maa være forskiellig efter deres Natur og Indretning. Saaledes afviger Dyrets Følelse herom fra Menneskets: ja selv det, som er et Gode for det ene, kan vorde skadeligt for det andet Dyr! I den physiske Verden, som er sammensat af saa mange heterogene Dele, som indeholder saa megen stridende Interesse, vil det derfor aldrig lykkes at bestemme det almindelige Begreb om physisk Godt efter dets indvortes Beskaffenhed. Vi maae blive staaende ved dets Virkninger, ved Maaden, hvorpaa ethvert følende Væsen, efter sin Naturs Indretning, fornemmer, at dette eller hiint er et Gode for det. Hvilket skeer, naar et saadant Gode bringes i Forbindelse med et følende Væsen, og vorder en Gienstand for dettes Nydelse. Saadan Nydelse kan ikke tænkes adskilt fra behagelig Fornemmelse, og denne danner, saasnart den vedvarer og er herskende, en Tilstand af Velliden, som begynder med Følelsen, gaaer igiennem alle Graderne af Bevidsthed, og ender med det tænkende og moralske Væsens Lyksalighed. Men dennes Natur og Forhold til saadant Væsens Bestemmelse fordrer, at Betragtningen gaaer over i

den moralske Verden, og derved selv bliver eet af de Baand, der knytte den til den physiske.

6.

Begreberne: Verden. Verdens Hensigt.

Vi skulle nu prøve paa at undersøge Fuldkommenheden i Verden, for deraf at drage Slutninger om Aarsagen til det Hele.

Men forinden dette kan skee med nogen Fremgang, bør først Begrebet om Verden bestemmes: og dette Begreb har større Vanskeligheder, end det skulde synes ved første Øiekast, fordi vi ikke allene skulde tage Hensyn til Legemernes Verden, men ogsaa bør tænke os denne i Forbindelse med Aandernes Rige: en Fordring, som er saa meget mere ufravigelig, som Verdens Fuldkommenhed, Verdens Hensigt ingenlunde kan bestemmes, inden den aandelige Naturs Værdighed og Høihed over den materielle er fuldkommen erkiendt.

Naar vi altsaa tænke Ordet Verden, Alverden, i dets philosophiske, d. e. dets udstrakteste Bemærkelse, saa er det ikke allene den Kreds af Væsener, med hvilke vi staae i en nærmere eller fiernere Forbindelse; men det er Begrebet om et Alt omfattende Heelt, uden for hvilket intet Andet er til, og hvis enkelte Dele staae i saadan indbyrdes Forbindelse, som udfordres til at et Alt kan tilveiebringes.

Dette Begreb er intet Erfaringsbegreb. Det kan ikke være udledet af vore egne Jagttagelser. Thi aldrig kunde disse omfatte alle paa een Tid med hinanden existerende Ting: de maatte desuden, for saavidt de ere sandselige, først vorde berigtigede af Fornuftens Kritik, for at de ikke skulde forestille os Tingene saaledes som vi allene troe at de ere, men overeenstemmende med deres egen af al Forestillingsform uafhængige Natur. Kun Indbegrebet af saadanne Forestillinger kan give os en rigtig Idee om Verden. Derfor maa denne udledes af Fornuften selv, og kan siden kun beriges ved Erfaringens Hielp.

Dersom en saadan, over Alting sig udstrækkende Forbindelse af Aarsager og Virkninger er til: saa maa Fornuften ogsaa tænke sig den tilværende for et vist Diemeds Opnaaelse, da Hændelse, Nødvendighed, og alle deslige Ord ere tomme Lyd, med hvilke ingen Tanke kan forbindes. Fornuften føres endog videre. Den tilfredsstilles ikke, saa længe den kun seer Diemeed, hvilke den ei kan antage for de sidste, og over hvilke ingen høiere kan tænkes. Den vil altsaa opdage det sidste Diemeed, og al den Mangfoldighed, den iagttager i Naturen, kan da først vinde ret levende Interesse i dens Dine.

2. Men hvilket Diemeed? Hvorledes kan Fornuften, uden at tage Erfaring til Hielp, komme til at erkiende Loven; til at afgiøre, hvilken den er, hvilken den bør være, og ei kan andet end være?

Jo, dette kan den, saasnart den kommer sin egen Værdighed ihu! den kan ikke tænke en Verden, uden at tænke sig selv i Forbindelse med den, fordi den selv hører med til Alt. De Dele af Verden som Fornuften forestiller sig, maa enten være overeensstemmende med den, eller ikke, enten fornuftige eller fornuftløse: Sig selv sin Herskerværdighed bevidst kan den ikke hæfte sine Tanker paa det Fornuftløse, men maa erkiende sig selv for det sidste Øiemeed, hvilken Alt det øvrige er underordnet; ellers maatte den modsige sig selv, da intet andet Øiemeed kan fyldestgiøre dens i Naturen grundede Fordringer, og da disse ogsaa maae opfyldes, dersom Fornuften skal finde Plan og Øiemeed i Alverdenen. Men disse Fordringer bestaae i, at Fornuftens Udvikling bliver stedse fuldkomnere. Og saadan Fuldkommengiørelse kan allene finde Sted, naar dens moralske Frihedes Evne faaer den muligst største Virksomhed, saaledes at derved den muligst største Sum af moralsk Gode kan befordres.

Hvorvidt Lyksalighed kan være en Deel af Øiemedet, eller det sidste Øiemeed, ligger ganske uden for disse Fornuftens Undersøgelser, fordi dette hele Begreb skal udledes af Erfaring. Det samme gielder om Spørgsmaalet, hvilken Bestemmelse de fornuftløse Dele skulle have i en saadan ved Forerfaring tænkt Verden. Ikkun det indseer Fornuften uden Erfarings Hielp, at de maae være Fornuftens sidste Øiemeed underordnede, og følgelig bidrage til deres

Opnaaelse, fordi der ellers ikke kan være nogen sammenhængende Kiæde, noget Heelt, der omfatter Alt.

7.

Overgang til Natur-Betragtningen.

Vi gaae nu over til Virkelighedens Rige. Naturens store Bog ligger aaben for os, og det er Erfaringen, som skal føre os til videre Resultater. Men Grundvolden bliver stedse de tvende Sætninger: Intet Heelt kan tænkes uden Hensigt: og denne ved Delenes Overeenstemmelse opnaaede Hensigt maa føre til Fuldkommenhed.

Vi betragte da nu Verden i det Større og i det Mindre, og efter dens Deles sande, for os kiendelige Beskaffenhed. Fuldkommenheden maa i dem være uendelig mangfoldig; uendelig mangfoldig den Virkning, som den giør paa de levende, følende og tænkende Væsener. Men Nydelsen af denne Fuldkommenhed maa være indrettet efter de nydende Væseners Beskaffenhed: og en fuldkommen Verden maa efter Tingenes og deres Forbindelses Natur dog stedse være de moralske Hensigter underordnet, og frembyde de muligst rige Kilder til den forskielligste Jagttagelse og Nydelse af al denne Fuldkommenhed!

2. Vi begynde disse Undersøgelser, hvor vanskelige de end ere, med sikkert Haab om at finde fuldkommen beroligende Resultater!

Vore granskende, skiøndt svage Øine skulle undersøge Naturens umaalelige Rige, for at finde Plan, Anlæg, Orden og Harmonie, for at finde Kilder aabnede til de forskielligste Væseners Velliden og Lyksalighed. Finde vi, hvad vi søge, da skulle Resultaterne lettelig uddrages, og Sandheden grundes paa det fasteste! Det er Menneskeslægtens, alle følende og tænkende Væseners Sag, som her skal føres: thi er ingen Gud, saa er ikke heller nogen Bestemmelse til for os alle; da ere vi Hændelsens, eller Nødvendighedens, altsaa en Utings, Børn, da er vor Dyd idel Opofrelse uden varig Nytte; thi ingen moralsk Verden er til, vort hele Væsen er uden Plan og Hensigt, og dette konstige Værk, som overalt synes at røbe den dybeste Viisdom, er Skyggen af en Drøm! Men du som jeg søger! Din Stemme lyder mig paa Lysstraalernes Vinger imøde fra Stiernehimlens fierneste Systemer; den lyder op til mig fra Støvets Vrimmel! Dit Billede bærer jeg selv i min udødelige moralske Natur, som, utilfredsstillelig ved hvad der er jordisk og sandseligt, higer stedse efter større Fuldkommenhed, og danner sig et Ideal, som ikkun din uendelige Majestæt kan formørkne! Mit Hierte byder, og min Fornuft skal erkiende dig fiernest ud over dit uendelige Riges Grændser!

3. De første Sætninger i det physikoteleologiske Beviis ere de samme som i det kosmologiske. Verden kan ikke være til af sig selv. Hverken jeg,

eller noget af det jeg kiender, er til ved sig selv. Altsaa kan Verden ikke være et uafhængigt og nødvendigt Væsen. Den er følgelig en Virkning, som har sin Aarsag. Nu tilføier vort Argument: af Virkningen, af dens Beskaffenhed kunde vi have Leilighed til at dømme om Aarsagens Egenskaber, for saavidt disse nemlig indeholde Grunden i sig til Verdens Beskaffenhed. Men saavidt Øiet og menneskelig Erfaring naaer, iagttage vi i Alverden, uendelig Mangfoldighed, den fuldkomneste Eenhed, uforanderlig Orden, uophørlig Hensigtsmæssighed og usigelig Skiønhed. Overalt møde vi en uophørlig sammenhængende Kiæde, eller rigtigere, en uafbrudt Række af Aarsager og Virkninger, Hensigter og Midler!

Disse ere Resultaterne af Menneskets samlede Iagttagelser, af hvilke vi nu til vor egen Overbeviisning skulde overskue saa meget, som der behøves for at skaffe os moralsk Visshed. Thi mathematisk Visshed tillader Gienstandenes uendelige Mangfoldighed os ikke at faae, da den allene kunde erholdes ved fuldstændige, Alting, endog det mindste omfattende Iagttagelser. Men vor Fornuft kan tilstrækkeligen vorde sikkret, naar den har moralsk Evidens; til hvilken den kun behøver saa mange, saa store, og saa vigtige Iagttagelser over hver enkelt Deel af Naturen, at hvad vi kiende, kan være os Borgen for det ubekiendte: at den Orden, Viisdom og Harmonie, vi see i Naturen, er tilstrækkelig til at overbe-

vise os om, at i det mindste dette ikke kan være nogen andens end en forstandig Aarsags Verk!

8.

Naturbetragtning. 1. Stiernehimlen.

En af de største og vigtigste Gienstande for Menneskets Opmærksomhed, som i Morgenrøden af sin Cultur begynder at løfte sig op over Dyret, og at være sig sin blidere Tilstand bevidst, er Stiernehimmelen. Jo længere hine lysende Punkter ere bortfiernede; jo mindre de synes at staae i nogen Forbindelse med Mennesket; desto mere virke de paa dets Videlyst, des renere og ædlere synes den Længsel at være, som Mennesket føler efter nøiere Kundskab om dem. Thi det sandselige Billede af Uendelighed, hvilket de indprænte saa dybt, fylder Brystet med høie Følelser og mægtige Anelser, der stedse drive Sindet tilbage til dette herlige Skuespils Betragtning. Saaledes har fra de alleræld ste Dage af Stiernehimlen opvakt tænkende Menneskers Beundring, og varigen syssel sat deres Aand. Babylons og Ægyptens Templer vare Astronomiens første Vugge, og de Opdagelser man dengang allerede giorde, vare vigtige nok til at de første Grundtræk af denne høie Videnskab kunde udledes af dem. Snart lærte man at komme det svage Syn til Hielp med

lange Rør, omsider efter Seklers Forløb at forøge disses Virkning ved slebne Glas; og det første, endnu saare mangelagtige Fiernglas aabnede for Granskeren Udsigter i nye Verdener. Thi Videnskaben blev derpaa fra Dag til Dag mere fuldkommet, indtil Lambert med sin ved sikkre Beregninger veiledede Phantasie, og Herschel med sit Kiempeteleskop vovede at kaste de kiækkeste Blik ind i Himlens Afgrunde, i Minuter at giennemvandre med Øiet de Rum, som Lysstraalerne have behøvet Aartusinde til at giennemtrænge, og paa eet Ark Papiir at udkaste Alverdens Plan! Derfor er og Alt, hvad fordum er bleven seet og iagttaget, hvor stort og vigtigt det end kunde være, ufuldkomne Barndoms Forsøg mod det, Astronomien nu er, mod det, den vil blive ved de Hielpemidler den nu har, og som sikkert endnu mere kunne fuldkommengiøres.

Paa disse, de Nyeres Opdagelser, skulde vore Betragtninger grundes. Alverdens umaalelige Omfang, Himmellegemernes uberegnelige Antal, deres uhyre Størrelse, Planen til det hele, skulde vi nu hastigen overskue, inden vi nærmere henvende os til den Forbindelse af Himmellegemer, til hvilken vor Jordklode hører.

2. At Himlens hvælvede Bue er Aetherens urandsagelige Dyb, behøver ikke mere noget Beviis. I dette Rum bevæge sig hine utallige Rader af Stierner og Stiernesystemer, snart ved Siden af, snart i

umaalelig Frastand bag hinanden. Intet menneskeligt Maal kan bestemme Grændserne for deres Løbebane. Saa langt de største Seerør naae, sex til syv hundrede Gange dybere end den for Øiet tilsyneladende største Fixstierne regnes at være borte fra os, altsaa over 6 til 700 Gange fire Billioner Mile, opdages stedse nye Stierner: og selv der, hvor det klare Stiernelys ophører, øiner Granskeren endnu svage Glimt, som udentvivl komme fra Stierne-hære, hvis Frastand fra os er saa stor, at endog Lysstraalen, som dog er det hurtigste i hele Naturen, ei er istand til at trænge ublandet ned til Jorden. Allerede de Gamle sammenlignede Stiernernes Mængde med Sandet ved Havets Bred; og dog kiendte de ikke den titusindste Deel af dem, hvis Tilværelse vi ere overbeviste om. Deres, og overhovedet alle ældre Jagttageres Fortegnelser kunne nu allene tiene til at bestemme visse Stierner som bekiendte Puncter paa Himlen, til hvilke de øvrige Jagttagelser skulle henføres. Allertalrigst seer det ubevæbnede Øie Himmellegemerne i hiint Belte, der ligesom omgiorder Firmamentet, og hvori Svanen, Lyren, Ørnen, og saa mange andre af de skiønneste Stierner svømme ligesom i et Lyshav. Melkeveien har unægtelig sit hele Lys af Himmellegemerne, som for os synes dyngede sammen, fordi Jordklodens Beliggenhed foraarsager saadant perspectivisk Syn, at de længere bortfiernede Sole uagtet d. uhyre Rum imellem en-

hvers Bane, dog lade ligesom sammensmeltede, da derimod alle øvrige for vore blotte Øine synlige Stierner rimeligviis have en nærmere Beliggenhed, og derhos maaskee løbe deres Bane i en anden Linie end vor Jord. Thi ligesom vi i Skoven see de nærmeste Træer længere fra hinanden, end de fiernere, eller ligesom i en stor oplyst Sahl de bageste Lys forekomme Øiet at være tæt sammen: saa maa og dette forenede Lys af Melkeveiens Stierner forklares paa en optisk Maade, saa at vi, som synes at være beliggende omtrent midt i samme henimod dens østlige Side, see endeel Stierner adspredte i større eller mindre Frastand; men rundt omkring os denne talløse Hær, blant hvilken enkelte meget store eller maaskee meget nærmere Fixstierner rage synlige frem formedelst deres Stilling mellem os og alle de øvrige. Hvilken umaalelig Mængde Stierner indbefatter ikke denne Melkevei, dette Eene iblandt utallige andre Verdens Systemer! Thi dersom Herschel har seet halvhundrede tusinde Stierner paa eet Stykke af 15° Længde og 2° Brede, som i een Time gik hans Øie forbi — hvor talløs maa da Summen være af alle Fixstierner der indbefattes i dens hele Omkreds? Men enhver af disse Fixstierner danner et System for sig, er omgivet af mindre Kloder, som formedelst deres umaalelige Afstand ei kunne øines, end ikke med de skarpeste Seerør. Og selv dette uhyre Antal af Stierner i Melkeveien og omkring den, er endnu

langt fra ikke tilstrækkeligt til at give et passende Begreb om Verdenernes Mængde. Thi alle disse Himmellegemer synes at høre til eet og samme Verdens System, som styres af de samme uforanderligen virkende Kræfter. Men hvor disse Kræfters Virksomhed ophører, der begynde i det umaalelige Himmeldyb nye Kræfters Yttringer, der ere talløse Middelpunkter for Bevægelser, hvert i forholdsmæssig Frastand fra det andet, omkring hvilke andre Himmellegemer have samlet sig for at danne nye Verdens-Systemer. Saadanne ere Stiernetaagerne, af hvilke Herschel har opdaget 2300. I hver af dem ere utallige Fixstierner indeholdte. Men ved deres umaalelige Frastand sammentrænges næsten alle Lysstraalerne, og vi øine kun smaae glindsende, for endeel rundagtigformede Pletter, hvis større eller mindre Frastand allene kan bedømmes af deres lysere eller blegere Glands, og af den større eller mindre Lethed, eller selv af Umueligheden med de skarpeste Seerør at skimte enkelte af deres fornemmeste Stierner. Frastanden selv lader sig endnu aldeles ikke beregne. Rimeligviis gives der saadanne Taagestierner 17000 Gange længere bort fra os, end Sirius, altsaa i det mindste over 68000 Billioner Mile. Nogle synes at staae ved Siden af hinanden. Andre sees, den eene bag den anden: og selv deres forskiellige Størrelse synes at vise, at nogle staae omtrent midt imellem os og de fierneste.

Men om vi end regne disse fierneste Verdens Systemer med, faae vi dermed endnu intet tilstrækkeligt Begreb om Himmellegemernes Antal. Thi i Ætherens dybeste Baggrund, der, hvor intet Øie mere kan skimte Stierner eller Stiernetaager, og hvorfra ingen reen Lysstraale kan trænge igiennem; der aabne ligesom Himlens Porte sig for at lade os eine de svageste Glimt af dens Herlighed: uopløselige Glimt, men som sikkert komme fra nye Verdens Systemer, hvilke begynde der; maaskee gaae frem fra Millioner Stiernedistancer, til atter andre Millioner, og maaskee aldrig endes, fordi den Evige skaber nyt Liv og nye Lyksalighed fra Evighed til Evighed! Thi Følelsen om hans Tilværelse paatrænger sig ved disse Betragtninger Fornuften med uimodstaaelig Kraft, og det er umueligt, at Sielen, sysselsat med dem, kan tvivle, om han er til.

3. For at gaae deres Baner fordre disse Himmellegemer uhyre Mellemrum; de have alle deres regelmæssigen bestemte Omløbstider, deres Tyngde og Centrifugalkraft, deres Middelpunct og Kredse i hvilke de dreie sig, og det eene Systems Kræfter maae ikke forstyrre det Andets. Derfor synes ogsaa enkelte mørke Pletter at være blevne i Himmelrummets Dybder, i hvilke ingen Stierne vandrer, fordi dens Bane vilde volde Forvirring i tvende Naboesystemer, som dog ikke skulde paagrændse hinanden. Desuden give og andre Jagttagelser, og paa dem grundede Beregninger An-

ledning til enkelte Bestemmelser af Frastanden i Himmeldybet. Solens Parallax kan endnu udfindes. Men alle Forsøg at fastsætte Parallaxen af den Fixstierne som synes at være os nærmest, af Sirius, har hidtil været forgiæves. Den maa altsaa være omtrent 206000 Gange længere fra os, end Jorden fra Solen. Anvendes nu denne Jagttagelse paa Taagestiernerne, saa faae vi det uhyre Tal 2400 Billioner Mile, for de allernærmeste, som kun ere 600 Gange længere fra os end Sirius. Og hvorledes skal Tallet fattes om dem, hvis Frastand er 17000 Gange større? Her forsvinde alle Maal, vi kunde vælge til Hielp for vor Sandselighed! Hvad er vort Solsystems længste Diameter, i det mindste 762 Millioner Mile, mod 68000 Billioner! Ja, vælge vi Lyset, det hurtigste i hele Naturen, hvis Fart er 20 til 21 Millioner Mile i 8 Minuter, og bestemme vi 60 Aar, den Tid, Lyset bruger for at komme fra nærmeste Fixstierne til os, som Eenhed: da maae vi tegne Aartusinde, inden Lysstraalen fra de fierneste Verdener kan naae vor Jordklode, da ere der maaskee Verdener, af hvilke endnu intet Glimt er kommet ned til de Dødeliges svage Øine!

4. Og hvilken Størrelse maae ikke disse Himmellegemer, disse Middelpuncter for saa mange Kloders Bevægelse have? Er vor Sols Diameter 194000 Mile stor; hvilket maaskee er Maalet for de Fixstierner, der styre saadant Planetsystem, som vort

er; saa maae dog Central-Legemerne for hele Verdens Systemer, hvis Masses Kraft skal holde tusinde og atter tusinde Himmellegemer sammen, være uendeligen større. Thi intet er naturligere, end at deres Størrelse maa staae i Forhold til de Masser som de skulde beherske: og selv den Vished, vi have om saa mange Himmellegemers uhyre Fraskande fra os, giver Begreb om deres uhyre Størrelse, da deres Lys ellers ikke havde kunnet naae vor Jord. Forresten er det umueligt at bestemme her noget noiagtigere. Endnu have alle Forsøg været forgiæves at maale nogen Fixstiernes Diameter, og vi maae indskrænke os til at kunne angive vor Sols og de den omgivende Planeters Omfang og Størrelse.

5. Ikke uden Plan og Anlæg ere disse talløse Skarer af Verdener udstroet i det Uendelige. De have Love efter hvilke de bevæge sig. Tyngdens Lov hersker hisset oppe, som her nede paa Jorden, og holder Ligevægt mod Centerflugtens Kraft, at de eengang samlede Verdener ikke atter adsprede sig i det umaalelige Himmelrum! At disse Legemer ikke staae fast paa deres Sted, har allerede Grækenlands viise Hipparch, ja maaskee ældre Stiernebeskuere for ham, iagttaget. Thi paa disses Antegnelser synes Plato at have grundet sin høie Idee om det store Natur-Aar, endskiøndt han tilegnede Stiernerne et hurtigere Kredsløb end det, de virkeligen have. Og nyere Iagttagelser, især af Taage-Stiernerne, synes at stadfæste

denne Formodning. Hvad andet kan rimeligviis den lyse Plet være, der sees midt i en Deel af disse, end det Middelpunkt, omkring hvilket de bevæge sig? Hvad andet end dette kan forklare den Erfaring, vore Dages Astronomer have giort, at alle de Stierner, dem vi tydeligen see paa Himlen, synes at tage deres Flugt henimod den Himmelegn, hvor Sirius staaer? Men er der Central-Legemer til; hvilken uhyre Kraft maae da disse have, som ved deres Sving omkring Axlen kunne meddele de hundrede tusinde, ja maaskee de Millioner Kloder, der høre til dem, Bevægelse for dem selv og for andre: indtil endelig Tyngdens Lov vinder Overvægten over Centerflugtens Kraft; efterhaanden drager de til ethvert System hørende Kloder nærmere sammen, og tilsidst med hastig Fart fører dem ind til Centerlegemets nærmeste Hvirvel, for at oploses i Ruiner, og da i nye Skikkelser, maaskee i andre Egne af Universum, at samles igien, og paa nye at begynde deres Kredsløb! Dog — selv med Tanken paa disse Centrallegemer synes Grandskeren endnu ikke at kunne lade sig nøie. Han finder Eenhed i den jordiske Natur; finder den samme Tyngdes Lov herskende her nede, og hisset oppe, under tvende Skikkelser. Han søger ogsaa der fuldkommen Eenhed, og hans begeistrede Indbildningskraft forfærdes ikke ved Tanken om, at disse tusinde og tusinde Verdens Systemer dog ikkun udgiøre eet Heelt, en eeneste Alverden, ikke blot i moralsk, men

ogsaa i physisk Forstand — og saaledes opsvinger sig hans Siel til at ahne een eeneste, umaalelig stor, umaalelig kraftig Central-Soel, den Eviges Trone, dersom han kunde tænkes inden Rummets Grændser! som ene staaer urokket i Ætherens Afgrund, og ved sit almægtige Sving gyder Liv og Livs Kraft over alle Millioner af Himmellegemer, saa at Central-Solene med deres Fixstierner, og disse med deres Planeter og Drabantere i deres bestemte Baner dreie sig omkring denne alle Verdeners Middelpunkt, indtil deres Tid er omme, deres Kræfter udmattede, og nye Skabninger træde ind i de Hensmuldredes Sted!

9.

Fortsættelse: 2. Vort Planetsystem.

Vi gaae nu over til vort eget Planetsystem, over hvilket vi kunne giøre nøiere Jagttagelser end over hiint Universum, da ingen Stierner ere os saa nær, som Planeterne og Solen.

Solen staaer i den ene Brændpunct af de store Ellipser, hvori de til dens System hørende Planeter bevæge sig. Uhyre, som dens Diameter, er dens Kraft. Thi ved Opdagelsen af Uranus er det beviist, at dens hidtil kiendte Ellipses længste Axel er aatte hundrede Millioner Mile, og dog gaae Ko-

meterne deres Gang høit ud over dens Bane, og naae maaskee næsten til Grændsen af andre Solesystemer. Det er rimeligt at Solen selv er sit Planet-Systems Moder. Thi da vi vide at Lys kan bestaae uden Varme, og Varme uden Lys, er der intet længere, som tvinger os til at antage Solen for at være et Ildlegeme. Maaskee et udvortes vældigt Stød, eller indvortes Revolutioner have revet Planeterne løs fra Moder-Massen, og slængt dem de Millioner Mile bort i Himmelrummet efter deres Massers større eller mindre Omfang og Tyngde, indtil endelig ved Kastekraftens Aftagen, Moderens tiltrækkende Kraft atter kunde vorde virksom, og saaledes danne dette uophørligen fremskridende Parallelogram af Kræfter, som udgiør Planeternes Ellipser. Hvor mange Legemer vor Soel styrer, har endnu ingen Dødelig kunnet bestemme. Men Lambert, denne høie og beskeedne Tænker, hvis Gisninger allerede saa ofte ere stadfæstede ved Erfaringen, har anseet tolv hundrede tusinde Himmellegemer for muelige i vort Soelsystem! Ved sit eget Sving om sin Axel bliver Solen Systemets Middelpunkt og Regent. Ved den have vi Dagens Lys og Maanens Glands. Ved den Aarstidernes Skiften og Naturens hele Regelmæssighed. Ogsaa den rykker frem med hele Universum: alle de nyere Jagttagelser anvise den sin Plads blant Melkeveiens Stierner, henad den Himmelkant, hvor Sirius og Herkules staae. Og med den rykke Plane-

terne frem, som selv bevæge sig omkring den, efter de nøiagtigst afmaalte og bestemte Love. Thi fra Merkur, som næsten svømmer, og derved saagodtsom forsvinder i Solens Lyshav, indtil den uhyre langt bortfiernede Uranus, hvis Beboere med vore Organer neppe vilde see Solen større end en Fixstierne, gaaer alting efter de samme Love og Forhold. Imellem dem vandre Venus, Jordkloden, Mars, den nyeligen opdagede Stierne Ceres, Jupiter og Saturn, deres Baner: og Astronomernes paa Forholds-Beregninger grundede Formodning om en Planet, hvis Bane maatte udfylde det store Rum mellem Mars og Jupiter, er bleven retfærdiggiort ved hiin ikke forhen kiendte Planets Opdagelse. Dog er meget om den endnu ikke tilstrækkelig bestemt; og især forvirres Jagttagerne ved det nye Himmellegeme, Adskillige for kort siden have seet imellem den og Jupiter. Men dersom dette, som nogle formode, er en ved voldsomt Stød løsrevet Deel af Ceres, da lader sig og, baade tvende Legemers store Nærhed, og deres Baners Perturbationer, samt deres Massers Lidenhed lettelig forklare.

2. Ceres synes at være Grændsen for den Eenhed, Naturen har iagttaget i de nærmere omkring Solen vandrende Planeter. De ere forholdsmæssigen smaae, ja Ceres endog overmaade liden; de svømme, paa Jorden nær, eene i Himmelrummet, og uden Maaner; og selv deres Masser synes at

være hinanden temmelig lige. Men videre hen antager Naturen en ganske anden Character. Vi finde der uhyre Legemer, hvis Sving og Hurtighed langt overgaaer dem, som ere Jorden nærmere; Legemer, som ere ledsagede af flere Maaner, der med utroelig Hastighed løbe omkring dem, og synes at skulle tilbagestraale Solens matte Lys paa deres Kiempeoverflade; vi bemærke endelig Forskielligheder paa dem, som vi ikke see paa de os nærmere Planeter. Jupiter staaer med Polerne lodret paa sin Bane: dens Athmosphære synes at være meget tæt, og ligesom at være et Dække over den, hvorved Lys og Varme samles. Saturns ubeskrivelig hastige Rotation har samlet de tykkere Dele af dens Dunstkreds om dens Æquator, og udvidet dem der til tvende med hinanden parallelløbende Ringe. Men alligevel beholde ogsaa disse Planeter det characteristiske Kiendemærke, Planeterne allene synes at have, Fladagtigheden under Polerne, som er en Følge af deres Sving omkring deres Axel i en endnu blød Tilstand, og som paa Saturn er overmaade stor, ligesom og denne Planetes Sving om dens Axel er uhyre hurtigt, da det skeer i sex til syv Timer.

3. Uranus kiende vi hidindtil som Grændsen for vort Planetsystem. Næsten dobbelt saa langt fra Solen som Saturn, og ulige mindre end den, løber den med en endnu forholdsmæssig større Fart. Saadan Kraft har Solen endog der, hvor dens

Straaler neppe mere kunne skaffe Lys og Varme! Og dog hører dens Virksomhed endnu langt fra ikke op med denne Planetes Bane. Thi uendelig længere række Cometernes Ellipser, af hvilke Astronomerne neppe have opdaget det første hundrede, og af hvilke ikkun faa Kredse ere fuldkommen bestemte, da først Newton har skabt Lys her, som overalt, hvor han kastede sit Øie hen i de mathematiske Videnskaber. Det bliver Efterverdenens Sag med skarpere Instrumenter nærmere at bestemme Cometernes Natur, at oplyse hvorledes deres Kierne er forskiellig fra de øvrige Planeters, hvori deres Hale bestaaer, hvori Grunden ligger til deres uhyre elliptiske Bane og hurtige Fart, og om de maaskee i visse Maader kunne ansees for Baandet imellem vort og andre Soelsystemer? Thi saalænge Mennesket skuer op mod Himlen, vil det lære, og Naturens evige Bog vil stedse aabne nye Viisdoms Kilder for dets Aand!

4. Dog, vi vende tilbage til vor Jordklode, for her at betragte den, som en Planet blandt Planeterne. Den synes at have megen Lighed med de tvende, som ere den nærmest. Dens Dage ere lidet forskiellige fra Dagene, som Venus og Mars skabe ved deres Omveltninger. Dens Aar ere noget længere end hiins, noget kortere end dennes. Venus, omtrent af samme Størrelse som Jorden, synes og som den at have Bierge og Dale. Rimeligviis har den da og Strømme og en Dunstkreds, som ligner

Jordens Athmosphære. Som Søstre synes begge Planeter at være dannede af een Masse; og ligesom vi med Glæde skue Aftenstiernens blide Lys, vil og udentvivl Jordens Glands være for dens Indvaanere en Prydelse i deres mørke Nætter. Jordens Bevægelse synes langt fra ikke at være saa hæftig, som de længere bort rullende Planeters. Dens Rotation er meget mindre; og skiøndt den hvert Sekund flyver 150 Gange længere end Kanonkuglen i sin Farts første Sekunde, saa lader dog dens Gang til at være langt mere forholdsmæssig end hine uhyre Legemers, hvor Naturen selv synes at have anspændt sine Kræfter, for at erstatte i Hastighed og Størrelse, hvad den nægtede dem i Solens blide Lys, og Varmestoffets lettere Udvikling. Med muligste Sikkerhed løber Jorden sin skiønne og slangeliniede Ellipse. Naboe-Planeternes tiltrækkende Kraft synes lidet at virke paa den; og skiøndt dens Aar blive stedse og umærkeligen faa Sekunder kortere; saa er den dog endnu i sin Ungdom, og Myriader af Aartusinde ville endnu ikke drage den til Solen, sin Undergang i Møde.

5. Blandt alle Himmellegemer er Maanen os nærmest. Derfor kunne vi og betragte og kiende den nøiagtigst. Den er ikkun en halvtredsindstyvende Deel af Jorden, maaskee dannet ved en stor Revolution, denne har fristet; og alting synes paa den at bære store Revolutioners Præg. Dens Bierge ere i Forhold til dens Størrelse meget høie, lige-

saa høie som Jordens meest fremragende Fieldtoppe. Ild raser i dens Ildvolde, og man troer endog at have iagttaget dens Udbrud. Den har dybe Dale og Slette. Og hvor der ere Bierge og Vulcaner, der maa ogsaa være Luft, Athmosphære og Vand. Men en stor Forskiel bliver man vaer imellem den og Jorden. Den dreier sig ikke omkring sin Axel uden for saa vidt dette følger af dens Bevægelse omkring Jorden. Maaskee denne Bevægelse overalt fattes Maanerne, og Planeterne allene have faaet den meddeelt af Solen. Maanen har da følgelig langt længere Dage og Nætter end vi, og de vare den halve Tid af dens Bane omkring Jorden, altsaa 13 Dage og 16 Timer: den kan ikke heller have nogen sphæroidisk Form, men er en fuldkommen Kugle. Selv dens skarpe og bratte Biergtoppe vilde rimeligviis være mindre skarpe, dersom den havde jævnet sin Form ved Rotation. Dens Bevægelse selv er langsom i Forhold til Jordens; ikkun $\frac{1}{30}$ af Jordens Fart. Men den maa stedse følge dens Løb, og danner just derved sin Ellipse; den kan altsaa ikke hurtigere fuldkomme sin Gang omkring Jorden.

10.

Himmellegemernes Bestemmelse.

Vi have nu endt vor korte Udsigt over Universum, og seet, at saa umaaleligt dets Omfang er,

og Antallet og Masserne af de bestyrende og bestyrede Kloder, saa regieres de dog efter de selvsamme uforanderlige Naturlove; saa holde deres Kræfter hinanden dog i fuldkomneste Ligevægt, saa er der dog overalt største Orden, Sammenhæng og Eenhed. Vi tør da ifølge vor Naturs Indretning sikkert søge Hensigten af denne majestætiske Storhed, af denne beundringsværdige Harmonie; og vi kunne ved Betragtning over den Deel af det Hele, vi selv beboe, føres til visse Slutninger om alle disse Kloders Bestemmelse. Thi vor Jord er ikke Hensigt, men Middel. Vi eine her tvende aldeles forskiellige Riger, mellem hvilke alting er deelt: paa den ene Side, saavidt vi i det mindste kunne see, død og livløs Materie, paa den anden, levende følende og tænkende Væsener: og jo dybere vort Øie trænger ind i Naturen, des mere finde vi Livet udbredt, selv der, hvor vi allermindst skulde ahne Spor deraf. Thi Vandet, Luften, ja Klippen er beboet af levende Væsener, og Livet findes i utallige, næsten uendelige Gradationer. Fra Jordnøden indtil det ranke, skyggefulde Træe: fra Infusionsdyret, der i tusindetal svømmer i een Vanddraabe, indtil den fiint organiserede Nattergal. Fra det dumme Skaldyr paa Havets Bund, indtil den kloge Elefant. Fra Naturmennesket til Newton, Leibniz og Kant — hvilke Gradationer, hvilken uendelig Rigdom og Mangfoldighed, hvilken Forskiellighed i animalsk Fuldkommenhed og i geistig Evne!

Tusinde Millioner Mennesker beboe Jorden paa eengang, og hvad er deres Antal imod de Millioners Millioner levende Væsener af ringere Classer! Liv er altsaa overalt udbredet. Til at befordre, at vedligeholde og forøge dette, sigter alt det Materielle; og vi skulde troe, at Livet allene havde bygget sin Throne paa vor Klode, at alle øvrige vare Dødens og evig Tavsheds Boeliger? Nei! Kloder som have samme mechaniske Indretning, som vor Jord, og bevæges efter de samme Love, maae ogsaa være Boliger for levende Væsener, for Liv i den allerstørste Mangfoldighed: og al den Rigdom, vi øine her paa Jorden, maa være ligesaa uendelig ringe en Deel af Livets hele-Masse, som den selv er et Støvgran mod Alverdens Millioner! Thi hvilken Mangfoldighed maa ikke allerede Klodernes forskiellige Størrelse frembyde Anledning til? Fra den mindste af Jupiters Drabanter, til dens Masse: fra den til Solen, til Sirius, eller til Centrallegemerne! Hvilken Mangfoldighed af Organisation maa fremdeles finde Sted paa hver af disse Kloder, efter deres længere eller kortere Frastand fra deres Middelpunct? Thi at Merkurs Beboere maa være anderledes organiserede end vi, vi anderledes end Urani og Kometernes, hvilke snart svæve over 400 Millioner Mile fra Solen, snart nærme sig den paa faa Millioner Mile nær, er indlysende. Endog disse Væseners Levetid synes at maatte staae i Overeensstemmelse med Himmellege-

mernes periodiske Omveltninger. Hvor forskiellig da den Tid, som er Merkurs Beboere tilmaalt, fra den, som maaskee hine Fixstierners Beboere have at virke i, der ikke i Aartusinde tilendebringe deres Kredsløb! — Dog vi bør tæmme vor Phantasie, og lade os nøie med det store Resultat, at disse talløse Verdener ere Boepæle for følende og levende Væsener; at de Kloder, som endnu synes at være underkastede de voldsomste Revolutioner, selv ved disse dannes til at vorde skikkede dertil: Ja at endog Verdeners Undergang, af hvilken Astronomerne troe hist og her at have fundet Spor, er Middel til at fremkalde et nyt og herligere Liv!

2. Men hvor der er Liv, der er og Mulighed til Nydelse; hvor der er Liv i saa uendelige Modificationer, der maa ogsaa være til det uendelige forandret Organisation, og Kilder aabnede for al muelig Art af Nydelse, endog saadan, om hvilken vi aldeles ikke kunne giøre os Begreb; der maa og være Fornuft: og hvilke uendeligen mangfoldige Kilder da for intellectuel Nydelse efter de fornuftige Væseners forskiellige Evne og Uddannelse! Vi med vore indskrænkte Evner kunne dog ikke betragte Os selv som det øverste Led i den intellectuelle Natur. Vi maae selv føle Muligheden af høiere Anlæg og sammes Udvikling. Vi kunne ikke troe, at Naturens Bog er allene aabnet for os. Hvilken intellectuel Glæde maa ikke allene denne Naturens Betragtning

efter de forskielligste Stillinger i Alverden, efter de forskielligste Organisationer og Evner, skaffe disse, de andre Verdeners Beboere, der ligesom vi, skiøndt paa anden Maade, randsage Himmeldybet og den Skabning, der omgiver dem! Hvor Fornuften erkiender sin Værdighed, der maa endelig ogsaa være Moralitet; der maae Tankerne fra Naturgranskning og Selvbetragtning svinge sig op til Aandernes og Verdenernes Fader; der maa hans hellige Lov erkiendes af hvert Tænkende Væsen; og ikke Klodernes Gang allene, men og disse hans Skabningers Lydighed og Tilbedelse være en evig Lovsang for hans Almagt, Viisdom og Hellighed!

II.

2. Jordkloden.

Atter henvende vi nu vore Tanker til Jordkloden, hvis Borgere vi ere. Ogsaa her frembyder sig meget til Jagttagelse; og meget indsees ved første Blik at være hensigtmæssig anordnet. Jorden er, paa en liden Fladhed nær under Polerne, en Kugle, fordi Kugleformen blant alle muelige Former giver den mindste Masse største Overflade, og Jorden følgelig derved bliver skikket til at have en i Forhold til dens Størrelse størst muelige Sum af Indbyggere. Desuden bliver ogsaa i en Kugle, hvis samt-

lige Dele ere lige langt fra Middelpunctet, disses Sammenhæng stærkest, og Tyngden faaer derved største Ligevægt mod Centrifugal-Kraften. Endelig er og denne Form meest passende til Jordklodens bestandige Axel-Bevægelse, og er maaskee selv ved denne efterhaanden dannet. Men denne Kugle ruller ikke opreist. Dens øverste Pol er saaledes nedtrykt, at Jordaxelen danner en spids Vinkel med den Bane Jorden beskriver omkring Solen. Aarsagen til denne Skiævhed kan Physikeren ikke bestemme. Den ligger ikke i Planeternes Natur. Thi Jupiter gaaer opreist, og ikkun Venus staaer endnu skiævere end Jorden. Men denne Vinkel, Jordaxelen danner med dens Løbebane, har meget velgiørende Følger. Ved den blive Aarets Tider bestemte, deres Skifter regelmæssig indrettede, og alle Overfladens Dele saaledes stillede mod Solen, at de nyde lige Got af dens oplivende Lys. Paa de øvrige Planeter vil maaskee for denne Aarsags Skyld Aarstiderne være meget forskiellige fra vore; og paa Jupiter store Strækninger være mørke og ubeboede, dersom ikke andre Indretninger, f. Ex. dens mange Drabantere, erstatte denne Mangel. Men paa Jordens Overflade vorder Efteraar og Vinter, Foraar og Sommer, Dag og Nat derved fordeelte paa den ligeste Maade: Alting er paa sit rette Sted; alting virker, forenet med Jordens regelmæssige Bevægelse omkring sin Axel og omkring Solen, til at overalt Liv og Organisation

udbredes, hvor Solens Straaler trænge frem, saavel paa Jordens Overflade, som i Havets Afgrunde.

2. Jorden svømmer omkring Solen i Lys og i Himlens Æther. Men da dens organiserede Beboere med deres grovere Redskaber ei kunne indaande den rene Himmelluft; da det bestandige Stigen og Synken af de Dele som ved indvortes og udvortes Varme stige op af Jordens Overflade, foraarsager en Blanding, hvorved de forskiellige Luftarter frembringes; saa er den omgivet af en Dunstkreds, paa hvilken Maanen og andre Himmellegemer virke med deres dragende og trykkende Kraft, og ved hvilken disse Virkninger meddeles selve Jorden. Men endog Jorden blev rimeligviis dannet ved Athmosphæren. Thi uden Luft kunde hverken den Ild, der arbeider i dens Indvolde, være til, eller Vandet, som selv er sammensat af tvende Luftarter. Ja der er næsten, paa Metallerne nær, intet Legeme til, som den finere Chemie jo veed at opløse i Luft. Intet Under da, at de organiserede Legemer, for største Delen sammensatte af Luft, opfyldte dermed, opløselige i den, ogsaa nødvendigen behøve dette homogene Element til deres Væsens Opholdelse. Uden athmosphærisk Luft, som renser og forfrisker Blodet, maatte de inden faa Sekunder miste Aandedræt og Liv; hvorimod de for Dyrene giftige Luftarter ere saare gavnlige for de langt fra ikke saa fiint organiserte Planter. Luften samler Jordens og Havets Dunster,

renser dem i sine høiere Regioner, og giver dem tilbage i forædlet Form, som vederqvægende Regn. Ved Varmens Virkning paa Athmosphæren frembringes i dens nedre Dele de til dens Rensning saa nødvendige Vinde. Den renses desuden ved den hele Naturen over adspredte, og maaskee mangfoldig modificerede electriske Materie, som frembringer Lynild, Nordlys og lignende Meteorer. Den forplanter Lyset, som vore grovere Organer uden dens Mellemkomst maaskee ikke engang vilde modtage; og uden den skulde ingen Lyd kunne fornemmes i Naturens vide Rige.

3. Af Luften blev Oceanet, som strømmer omkring Jorden, og af hvilket Landet har skudt sig frem. Thi der var en Tid, hvor Hav bedækkede Jordens Overflade, hvor ikkun enkelte Alpers negne Toppe ragede som eensomme Øer frem af den vide Ørk; og endnu bære Havets Levninger paa de høieste Fielde, og dets Bundfald dybt ind i det faste Land, umiskiendelige Præg af denne Tids Epoke. Men efterhaanden drog Vandets Masse sig tilbage. Biergradene bleve mere og mere blottede, og Høilandene første Gang bestraalede af Solens Lys. Underjordisk Ild virkede stundom med, skiød hele Lande, eller og enkelte Bierge, i Veiret, og Jorden kom tilsidst til at reise sig ud af Oceanet som en uhyre Øe. Men Naturen sørgede ogsaa her for at Klodens Ligevægt blev bevaret. Landstrækninger veie mod Land-

strækninger, Have mod Have; det faste Land af den gamle Verden mod Amerika; Polarlandene i Nord mod dem i det yderste Syd: og de største Vandmasser ere under Æquator, hvor Jordens Bevægelse er størst, og derfor just de mindste Bierge og det mindste faste Land har kunnet dannes.

4. Jordens Beenrad, Fieldene, hvilke udstrække sig i alle Retninger efter visse med hinanden i Forhold staaende Vinkler, ere, ligesom det dyriske Legems Been, forbundne med hinanden, endog der hvor Havets Bølger skille dem ad. De største og oprindelige af disse Bierge, hvis Rødder gaae dybt ned under Jorden, hænge sammen i dens Indvolde, og ere, saa vidt rimelige Formodninger kunne naae, voxne frem i Form af Takker, Grene eller Straaler, af hin uhyre Granitmasse som egentlig synes at være Jordklodens Kierne og Grundvold. Til dem kunde Jorddelene omsider deslettere hæfte sig; og senere hen, alt som Havet skiød sig tilbage, kunde ved deres Fod det faste Land paa Sletten dannes. Saa blev Amerika til: saa alle Øer, der ei ere Vulcanske Producter; og overalt, hvor den sande Naturforsker betragter de Lande, han har havt Leilighed til noiagtig at undersøge, finder han Beviis i Mængde for denne Theorie om Jordens Dannelse. Ja Historien selv synes at bekræfte den. Thi at Asiens Høiland, omkring Caucasi Toppe, var Menneskeslægtens Vugge, og at derfra utallige Menneskesværme

have udbredt sig over Asien og Europa, drages neppe mere i Tvivl. Og virkelig var den uhyre Masse af det faste Land, som ved Caucasus stilles i to store Dele, mere end hvert andet Land skikket til at danne Menneskeslægtens Ungdom, da Folkestammerne her kunde virke meest paa hinanden, og meddele hinanden Cultur, Sæder, Religioner og Regieringsformer: men saasnart de forandrede disse Boepæle, og gik over til Europa, til Africa, maaskee og til det af saa mange Floder, Søer og Bierge giennemskaarne Amerika, saa forandrede Mennesket sig tillige med sine Boliger, de forskielligste Stammer dannedes; og kun der, hvor de atter fandt et stort og vidt Land udstrakt for sig, i det Indre af Afrika, blev Artens Overeensstemmelse atter synlig i store Strækninger.

5. Saaledes sees overalt, selv i vor Klodes første Dannelse, Naturens Anlæg til levende Væsener, til Mennesker og deres Tarv. Alle Jordens Egne ere beboelige. Ligesom Mennesket kan trænge frem overalt, saa frembyder Naturen det ogsaa overalt hvad det behøver til sit Livs Ophold. Under Linien kiøles Luften, som ellers næsten maatte opflammes af Solens lodrette Straaler, ved regelmæssige Vinde; og i mange hede Lande erstattes Regnens Mangel ved de store Floders periodiske Oversvømmelser. Disse selv dannes af Biergenes Toppe, som tiltrække de af Jorden og Havet opstegne Dunster; og giennemstrømme da, ligesom Aarene i det dyriske

Legeme, vide Landstrækninger, hvilke de give Liv og Frugtbarhed. I de kolde Climater er Solens korte Varme om Sommeren saa meget des virksommere; og ogsaa der frembringer Jorden Planter til Menneskets og Dyrenes Føde. Og selv Naturens rædsomme Phænomener, Orkaner, Jordskielve og underjordisk Ilds voldsomme Udbrud, som ved første Øiekast ikke synes at bebude andet end Død og Ødelæggelse, ere dog i Grunden velgiørende Foranstaltninger, til med enkelt Tab at forekomme almindelig Fordærvelse; og det Hele frelses ved de Offere det Enkelte maa bringe dets Sikkerhed.

12.

3. Naturens Riger. Steenriget.

Jo mere Naturgranskerne undersøge Jorden, des mere overbevises de om, at den vrimler af Liv indtil sine mindste Dele, saa langt deres Øine kan trænge frem. Thi Luften, Havet og Jorden er beboet. Planterne og de dyriske Legemer indeholde tusindfold Stof af Liv, som med største Hastighed kan udvikle sig til uhyre Rigdom; og selv der, hvor Livet endnu ikke finder Sted, arbeider Naturen dog stedse, skiøndt langsomt, skiøndt usynlig for Menneskets Øine, og først bemærkelig efter Aarhundredes Forløb, paa den døde Materie, for at give den den Forædling, den kan modtage.

2. Vi begynde med denne, Naturens første, og ringeste, men dog saare beundringsværdige Virksomhed. Hvor der er Materie, der maa og være Form, fordi den ikke kan andet end være begrændset. Denne Form iagttages, allerede raa og ubestemt, der, hvor uden indvortes Sammenhæng ligeartede Dele samles i Hobe; hvor ikkun Mængden adskiller det Hele fra dets enkelte Dele; som f. Ex. i Sandbankerne paa Landet og i Havet. Men fra denne første, allersimpleste Art af Concretion giør Naturen snart Overgang til en fuldkomnere; Formerne blive der mere bestemte, og Materien har, i det ringeste meget ofte, et Slags Drift til at danne sig i visse Former, til at forøge Grundkiernens Masse i samme Skikkelse som denne selv har faaet af Naturen. Grundvolden til disse ikke blot ved Concretion dannede Former, er udentvivl Delenes Cohæsions Lov. Men hvilken Forskiel mellem Vandets, Leerets og Diamantens eller Granitens Sammenhæng; mellem Schiferens Form, eller den, hvori Flintstenen springer, eller og Saltopløsningernes finere Krystallisation, paa hvilken endog Lyset har Indflydelse; eller hiin faste giennemsigtige Biergkrystal? Paa de eene virker Cohæsions Lovene allene, uden at forandre Delenes Natur: i de andre frembringer den ved de forskiellige Deles Beskaffenhed, i Forening med den chemiske Affinitet, væsentlige og for Sandserne saare kiendelige Forandringer. Ja den udvikler disse overalt hvor Materien er skikket

dertil; og den selv virker med sin fulde Kraft i saadan Regelmæssighed og Eensformighed, at i alle ligeartede Legemer en og samme Form bestandig kommer til Syne. Især røbe Crystallisationerne denne finere Natur. Det er Steenrigets skiønneste Kraft i Salterne, Svovlarterne og Ædelstenene, som saaledes skyder sig frem til at danne regelmæssige og ved mathematiske Forhold bestemte Polygoner. Det er den, som ligeledes virker i Metallerne, endog paa det flygtige Qvægsølv, og som overalt frembringer Form og Skiønhed selv i Jordens Indvolde, der, hvor intet menneskeligt Øie havde naaet hen, dersom ikke Mennesket havde forsøgt at randsage Jorden dybt under dens Overflade. Især mærkværdigt er det, hvorledes denne i Naturen overalt virksomme Kraft forfiner sig, jo ædlere Materien er, og hvorledes den selv tilsidst i det Udvortes danner et Slags Overgang fra Steenriget til Planterne. Thi hine finere Crystallisationer af Guldet og Sølvet, hvor disse Metaller ikke blot komme gediegne frem, men og antage en meget fiin og planteartig Skikkelse, synes at vise, at Naturen i sine Former stedse danner det ufuldkomnere saa meget muligt er, til Efterligning af det paagrændsende fuldkomnere, og saaledes, om end blot i disse udvortes Former, forbereder en vis Overgang fra det eene Rige til det andet.

3. Men ogsaa uden Hensigt til Form, hvil-

ken dog stedse røber en dannende Haand, ere Jordens Bestanddele af yderlig stor Nytte. Hvorledes kunde Jordkloden bestaae uden Graniten? Hvad skulde værne om hele Landstrækninger, og sikkre dem for Havets Oversvømmelser, dersom Klipperne ikke paa mange Steder omgave Landenes Kyster? Hvor meget got, hvor mange Lægemidler skulde ikke Menneskene savne, dersom ingen Salter og Metaller vare til? og mon nogen Organisation fandt Sted uden Jernet, dette saa yderlig virksomme Princip, som synes at være Baandet mellem de organiske Dele i Planten, Træet, og det animaliske Legeme, allermeest i de varme Dyrs, især i Menneskets Blod? Overalt sees altsaa Hensigt, og sammes Udførelse til Vedligeholdelse! og hertil maa endog Steenriget bidrage i det Større som i det Mindre!

13.

Fortsættelse: Planteriget.

Endnu mere aabenbarer sig Naturens Virksomhed og Hensigt i Planteriget, til hvis Dannelse Cohæsionsloven ei vilde være tilstrækkelig. Her yttrer Naturens Kraft sig ikke mere i Krystallisationer, og anden successiv, næsten ubemærkelig Tilvæxt, ved hvilken udvortes, ligeartede Dele forene sig med den oprindelige Kierne og antage dens Form. Men her er Bevægelse, Afvexling, Forandring, For-

nyelse, med eet Ord mechanisk Udvikling. Naturens Mechanismus begynder med Planterne, forædles i Dyrene, fuldkommes i Mennesket. Forandringerne gaae frem ved Legemernes egne Kræfter, voxe gradviis og frembringe noget ganske nyt af forskiellig Skikkelse og Virksomhed: og Planterigets Organisation bliver derved aldeles forskiellig fra alle, endog de kunstigste og skiønneste Former, Steenriget kunde frembringe. Thi i dem, ligesom i Dyrene, finder stedse den samme Række af Virksomhed og Virkninger Sted, som endes med den samme Forandring; i dem er der aldrig Hvile: hvorimod i Steenriget Bevægelsen ikkun varer, indtil hver Deel efter Tyngdens, Cohæsionens eller den chemiske Affinitets Love har funden sit Hvilested, hvor den forbliver, indtil en nye udvortes Aarsag frembringer en nye Række af Forandringer. I Stenenes enkelte Dele finder ingen indvortes Forening Sted. Hvad enten de ere ligeartede, eller forskiellige, saa virker efter Foreningen det ene ikke mere paa det andet. I Planterne og Dyrene derimod, er hver enkelt Deel en liden Maskine, som ved Forening med de øvrige Dele virker paa dem og modtager deres Indvirkning til fælleds Hensigt. Stenene endelig have ingen anden for os kiendelig Hensigt som skal opnaaes ved Foreningen af deres Dele; i Væxterne og Dyrene derimod sigter alting til Vedligeholdelse og Artens Forplantelse. Væxterne stige i de første op og ned, drive Blade og

Blomster, danne i Blomsterets Kalk den spæde Kierne, og udvikle den tilsidst til den skionne, saftige og vellugtende Frugt. Naturen aabenbarer her sin største Hemmelighed, sin avlende Kraft, og indretter alting saaledes, at just de Dele, den har bestemt til Forplantelsen, ikke blot have den størst muelige Finhed i deres Indretning; men og den størst muelige Sikkerhed for alle Beskadigelser. Linnee's Philosophia botanica, dette udødelige Værk, har allerførst giort ret opmærksom paa den Viisdom, som overalt sees og spores i Planternes Indretning, Vært og Bestemmelse. Det vilde være at skrive en egen Bog, om endog blot det allervigtigste her skulde anføres. Derfor være det nok, her at nævne enkelte Facta som Beviis paa vor Sætning om den i hele Naturen tilsigtede og bevirkede Fuldkommenhed, og saaledes at giore Læseren, der interesserer sig for disse Betragtninger, opmærksom paa et Studium, som unægtelig belønner hver sin Dyrker med den ædleste Fryd.

2. Faste og uforanderlige ere de Love, Naturen synes at have paalagt sig ved Planterne. Uagtet det til tyve tusinde stigende Antal af deres Arter, er der ingensteds Forvirring. Hvad der groer paa Havets Bund, kan aldrig trives paa det tørre Land. Planter som fordre Fugtighed, komme ei op i Sandet. De paa Biergene taale ei Sletterne; men vel have Alperne og Ætnas høiere Egne, de

samme Væxter som Norges og Sverrigs Fielde. Ædlere end Stenen, fordrer hver Plante sit Clima, hvori den kan naae Fuldkommenhed, og efter hvis Natur den stedse retter sig, fordi den er organiseret overeensstemmende dermed. Vel kan den bringes med Kunst til at voxe under andre Himmelegne; men den, som trives frodigst i Naturens Have, bliver en Krøbling i Drivehuset, og viser sin lidende Tilstand ved en bestandig, skiøndt ufrivillig, Direction til de Steder, hvor den faaer nogen, endog nok saa liden frisk Luft og Lys. Ja de fremmede Planter iagttage enten stedse den Dags- og Aarstid der er i deres rette Fædreland, eller nærme sig kun efterhaanden til det nye Clima. Derfor blomstre endeel Planter fra Cap hos os om Vinteren, fordi disse Maaneder ere Sommertiden for dem. Underblomsten blomstrer hos os om Natten fordi det er paa den Tid Dag i dens Fodeland; og den lærde Botaniker kan uden Soelskive eller Uhr bestemme Tiden i de forskiellige Zoner efter Blomsternes Vaagen eller Soven.

3. Endnu vigtigere bliver Planteriget for os, naar vi overveie, hvor gavnligt, ja nødvendigt det er for Dyrene. Utallige Skarer af mindre Dyr beboe Planterne, og disse ere deres Verden. Utallige større Dyr, just de nyttigste og roligste, leve allene af dem og deres Frugter og bruge dem i største Mangfoldighed. De behøve ei paa deres Græsgang at frygte for skadelige Planter; thi deres Instinct lærer

dem for det meste at undgaae de faa Giftige, som voxe blant de utallige, de kunne nære sig af. Ja de giftige selv ere ikke skadelige for Alle; og Hesten eller Faaret æder med Lyst, hvad der ufeilbarligen skulde dræbe Oxen. Endog Mennesket synes at være bestemt til for det meste at leve af Planterne, og dets Natur kommer overmaade vel tilrette med denne simple og uskyldige Føde. Erfaring lærer, at de Nationer i de milde og varme Climater, som nære sig meest med Urter og Jordens Afgrøde, ere de roligste og lykkeligste Mennesker. Træet giver Mennesket ligesaavel Næring som Græsset: de herligste Frugter, det skiønneste Korn synes allene at være bestemte til at være dets Føde. De virksomneste Lægemidler tillaves af Planternes Vædsker; og Naturen har endog sørget i denne Henseende saa moderlig for sit Yndlingsbarn, at næsten overalt flere end een Urt have den samme lægende Kraft, og at der, hvor Sygdommen er meest lokal, en Slags Fare meest truende, Jorden ogsaa frembringer det virksomste Middel derimod. Ja selv de giftigste Væxter have deres Nytte. Hvad der er dræbende for enkelte Dyrarter, er det derfor ikke for Mennesket, eller kan selv, tillavet som Lægemiddel, vorde saare gavnligt. Maaskee endog disse Giftplanter fra Skarntyden, indtil hiint Gifttræe, hvis Skygge endog siges at dræbe, kunne ansees som Afledere af skadelig Materie i Jorden og paa de Pletter hvor de groe, hvilken ellers vilde smitte en stor Deel

gavnlige Urter. Men foruden denne mangfoldige særskildte Nytte, ere Planterne i Almindelighed ogsaa derved saa særdeles gavnlige for hele Dyreriget, at de rense Athmosphæren ved at indsue de Dele af Luften, der ellers vilde qvæle alt Aandedræt, dræbe Dyrene, og bringe Forraadnelse i de animaliske Legemer. Og til at denne saa vigtige Natur-Forretning kan skee des lettere under alle Omstændigheder, beheves ikke Solens Hede; men allerede Dagens Lys, og selv Maanens milde Straaler virke kraftigen nok paa Planternes fine Organisation til at iværksætte den. Endog da, naar Planten har hørt op at vegetere, bliver den endnu gavnlig. Den indeholder Stof til den kunstigste Bearbeidelse; og opløst til Jord og Støv, udbreder den nye Frugtbarhed over den Jordbund, af hvilken den selv var spiret frem i sin Skiønhed og Styrke.

14.

Fortsættelse: Dyreriget.

I Planternes forædlede Materie virker Dannelseskraften forbunden med Natur-Mechanismus, og giør saaledes Overgangen fra Livløshed til Livet selv. I dem er efter Naturlove bestemt Bevægelse, Vegetation, men ikke ringeste Glimt af Spontaneitet, som er det dyriske Livs Character. De have intet uddan-

net Nervesystem, ingen ordentlige Muskler, følgelig ingen dyrisk Følelse; de have kun den organiske Contractivitet tilfælleds med Dyret: og ved denne Kraft, som er forhøiet i de sensitive Planter, er det at disse vise os Phænomener, som ligne Dyrets. Men nu skulle vi betragte Naturens fuldkomnere Værk, hvor den dannende organiske Kraft vel er ligesaa stærkt forbunden med Natur-Mekanismen, som i Planterne, men mere middelbar, ved det ubegribelige Baand, som sammenknytter Vitalitets-Centeret, den dyriske Følelse, med den dyriske Contractilitet, ved hvilket Baand det dyriske Legeme giøres skikket til vilkaarlig Bevægelse.

2. Det er forgiæves at ville søge nogen successiv Overgang fra Plante til Dyr. Mellem Vegetation og det dyriske Liv har Naturen intet Mellemtrin. Alle Exempler man anfører derfor, bevise intet. Thi endog Polypen, som paa Bladet staaer fast paa sin Stilk, lig en parasitisk Plante, som kan skiæres i Stykker, og reproducerer alting igien, har ingen af Plantens, men alle Dyrets særegne Beskaffenheder. Vel har det dyriske Legeme det tilfælleds med Planterne, at det er en Maskine, men en langt kunstigere. Et tredobbelt System af Muskler, Nerver, og Aarer er der forenet, og Liv og Følelse er dets uadskillelige Ledsager! men ogsaa i Dyrene er Fremgangen fra det ufuldkomne til det fuldkomnere øiensynlig. Den instinctmæssige Bevægelse, med

hvilken Livet begynder, gaaer snart over til en arbitrair, igiennem alle Grader af denne, indtil endelig hele denne skiønne Række krones med Naturens Mesterstykke, Mennesket, som forener Fornuft og Frihed med den fuldkomneste dyriske Organisation.

3. Og alligevel følger Naturen i Henseende til Planternes og Dyrenes Oprindelse, Vært, Indvortes Oeconomie, Aftagen og Død, visse almindelige Love, som tillade en Sammenligning imellem begge disse Classer af Skabninger, der begynder med Kiernens Befrugtelse og ender med det organiske Legems fuldkomne Opløsning. Thi de organiske og mekaniske Kræfter ere jo de samme i dem begge!

a. Hvad Frøet eller Kiernen er for Planten, er Ægget for Dyret; begge befrugtes, begge ligge indviklede i Huder, omgivne af en fiin Substanz der er bestemt til deres første Næring. Fugtighed og Varme synes at afgive de Betingelser, under hvilke Livsstoffen kunde vække den slumrende Livskraft i Kiernen og Ægget. Den første slaaer Rødder og drives frem af Jorden; og Dyret modnes i Ægget, indtil dette sønderbrydes, sønderrives, og Dyret kommer til Dagens Lys; eller og Planterne forøge sig ved Spire-Øiet som dannes efterhaanden under Barken, indtil det faaer Kraft til at giennembore den, og om kort Tid bliver stærkt nok til at indsuge sin egen Føde og at affsondres fra Stammen;

ligesom Dyret, der ikke blot dannes og næres i Moders Liv, men ogsaa næres en Tid lang af Moderen efter at det er født.

b. Planter og Dyr næres udenfra ved fremmede Materier, som i begges Kanaler forvandles i deres egen Substanz, og tiene begge til Styrke og Vedligeholdelse. Frisk og elastisk Luft, hvilken begge indaande, fornye Vædskerne; den overflødige fine Materie dunster ud af Bladenes, som af Hudens Overflade. Den grove udføres ligeledes ved dertil bestemte Afsondrings-Redskaber.

c. Planter og Dyr voxe ved Udvikling; d. e. ved successiv Udvidelse af samtlige Dele i alle Directioner. Derpaa følger Fibrenes Forhærdelse i en vis Grad, hvorved Væxten tilsidst standses. Men hos begge Arter af Skabninger staaer denne i nøie Forhold til deres Levetid.

d. Ligesom Sekretionerne i Planter og Dyr have megen Lighed med hinanden; saa kan ogsaa en næsten fuldkommen Parallele drages imellem de forskiellige Arter af Befrugtelse og Forplantelse hos dem begge: ja endog Undtagelser af Naturens Love, hvis Virkninger Misfostre ere, finde undertiden Sted.

e. Ligesom Dyret, er og Planten udsat for Sygdomme, som snart kun angribe de udvortes, snart de indvortes og ædlere Dele; snart foran-

lediges ved indvortes Aarsager, snart ved udvortes Beskadigelser. Og om end Planter og Dyr have overstaaet alle disse Farer; saa kunne de dog ikke undgaae den langsomt nærmende Alderdom. Maskinen svækkes efterhaanden, maaskee af de samme Aarsager, dens Functioner ophøre tilsidst aldeles, og Planten døer som Dyret. Begge opløses atter i Støv, og de nu ikke mere organiske Dele blandes med Jorden, men forædle den ved at meddele den nye Frugtbarhed.

4. Men paa den anden Side bemærker Jagttageren ogsaa lige saa væsentlige Forskielligheder imellem Dyrene og Planterne, og finder heri disses Fortrinlighed fuldkommen grundet.

a. Planten mangler saadant Livs og Livskrafts Centrum, som Dyret har. Den kan altsaa ikke være begavet med dyrisk Følelse, og kan ikke have vilkaarlig Bevægelse. Men alle dens Bevægelser ere mekaniske og nødvendigen bestemte af dens hele Indretning.

b. Da den intet Middelpunkt har for sin Livskraft, er dens vegetative Liv i alle dens Dele; hvorimod Dyrenes Liv, som er afhængigt af saadant Middelpunkt, er i nøieste Sammenhæng hele Legemet over.

c. Planterne vende deres vigtigste, d. e. deres Livs Organer mod deres Overflade. Dyrene

derimod have dem, omhyggeligen skiulte af Naturen, i deres Indre.

d. Planternes Liv er kun bestemt til at modtage Indvirkning af den udvortes Natur, det er passivt. Dyrenes derimod er tillige activt, kan og skal virke tilbage, imod og paa Naturen.

15.

Dyrearternes Mangfoldighed. Det dyriske Legems hensigtmæssige Indretning.

Dersom Planterne ved deres Mangfoldighed, Forskiellighed, konstfulde Indretning, Skiønhed og Nytte opvække Naturgranskerens varmeste Beundring: til hvilken Henrykkelse maa da Betragtningen over Dyreriget stemme ham, hvor alt dette findes i endnu langt rigere Maal, ved endnu langt større Anvendelse af de ædelste Naturkræfter, og hvor alle hine Egenskaber ere uopløselig forbundne med Livet! Den livløse Natur maa træde tilbage for den levende: og den skiønneste Plante, ja det stolteste Træe med sin yppigste Vegetation kan vel opvække glad Beundring, men ingen Deeltagelse, til hvilken Livets fælleds Følelse, endog i dets underordnede Classer, stemmer det tænksomme Menneske. Thi livløs, eller blot vegeterende Materie er stedse kun Middel, aldrig Hensigt. Men hvor Livet begynder at

yttre sig, der begynder og Hensigternes Række, og en Bestemmelse, hvis Grændser ingen menneskelig Forstand formaaer at udgranske.

Den Korthed som er foreskrevet disse almindelige Naturbeskuelser, tillader os kun enkelte Hovedsynspuncter, under hvilke vi kunne betragte Dyrene.

1. Den første er deres Mangfoldighed. Beregne vi allene de os bekiendte Landdyr, Fugle, Fiske, Skaldyr og synlige Insecter, saa bliver allerede Summen af de levende Væsener uhyre stor. Men dette Antal forsvinder aldeles, naar det sammenlignes med hvad der lever i Jorden, i hver Draabe Vand, med den Mængde som kun synlig under Mikroskopet beboer hvert Græsstraa, som svømmer i hver Luftstrøm vore Lunger indaande, som lever paa og i det dyriske Legeme: Ja den forsvinder aldeles naar vi betænke, at næsten hvert Insect er en Verden for andre langt mindre Insecter. Hele den synlige og belevede Verdens Omkreds blev efterhaanden udvidet til det uendelige, da Løvenhoek, Muschenbrock og saa mange andre, indtil vor O. F. Müller, begyndte deres mikroskopiske Jagttagelser: og fra den Tid af er Umueligheden bleven indseet at bestemme Dyrenes Antal; men tillige har man kunnet kaste dybe Blik ind i Naturens Oeconomie, som, for at give det størst muelige Antal af Væsener Liv, maatte indskrænke og ernære den ene Dyrart med den anden. Og dog har Naturen tillige sørget for at

ingen Art blev aldeles udryddet; men de, som lide størst Fare, forplantes talrigst og hurtigst; hvorimod hiines Slægt, som kunde forvandle hele Lande og Have til Uderkener, ere langt sparsommeligere udbredet.

2. Det andet, som især kommer i Betragtning, er Dyrenes, og det dyriske Legems Indretning. Fra det Ufuldkomnere gaaer ogsaa her Naturen frem til det Fuldkomnere; fra faa og meget simpelt indrettede, til talrige og saare sammensatte Organer; fra usynlig Lidenhed til Kiempelegemers Storhed, fra yderste Svaghed til utroelig Kraft. Fra den blotte Irritabilitet, som bestemmer Dyrets Character, og som allerede findes hos de laveste og ufuldkomneste Dyrearter, Ormene, gaaer Naturen over til en forædlet Følelse, Sensibilitet, som er grundet i Nervesystemets Sammenhæng i et enkelt Punkt, Vitalitets-Centeret, hvormed Forestillings-Evne er forbunden; derfra atter med et uhyre Spring, til fuldkommen Forening af dets Organisation med Selvbevidsthed og Fornuft i Mennesket. Men Mennesket er langt mere ophoiet over endog de fuldkomnere Dyr, end disse ere det over de ringere, ja de ringeste Classer af deres Medskabninger. Overalt iagttager Naturen ogsaa her, især i de ædlere Dyr, hvis Indretning Mennesket ogsaa er mere i Stand til at undersøge, een og samme Grundlov. Alting sigter til Virksomhedens Bedvarelse i

det Organ, hvorved Livsprincipet bliver virksomt. Aarsagen til Dyrets organiske Liv er i Hiertets Bevægelse; til dets animalske i Hiernens Functioner. Begge vedligeholdes ved styrkende og nærende Midler, der tilberedes i det dyriske Legems Organer, omdannes til Blod og sættes i Omløb ved dets utallige Kar, som selv for største Delen hænge sammen med Nervesystemet. Naar Materien mangler, føler Dyret formedelst Mavesaftens Skarphed Hunger: men Naturen har givet saadanne Dyr, hvis hele Bestemmelse giør det umueligt at regne paa regelmæssig Tid til Føde, f. Ex. Rovdyrene, ved Siden af den skarpeste Mavesaft, en Mave der er stærk nok til længe at kunne taale Tomhed. Næringsmidlernes Tilberedelse, indtil de endelig kunne gaae over i dyrisk Substanz, skeer med beundringsværdig Konst. Ikke blot ved Mavens og Indvoldenes Bevægelse sammensmeltes og affondres de fra det overflødige og unyttige: men adskillige Vædsker bevirke hele den chemiske Operation af Opløsning, der ydermere fremmes ved Legemets Bevægelse, Hvile og Søvn. Og ligesom Naturen paa denne Maade sørger for hvert enkelt Dyrs Opholdelse; saa sørger den ogsaa ved Affondring af Blodets ædelste Dele i særskildte Kar, for Arternes Forplantelse. Imidlertid renser Luften, som indaandes enten ved Lungerne, eller igiennem Lufthuller, Blodet fra de mange Livet skadelige Stoffer, og forfrisker det ved at af-

give andre der ere nødvendige til Livets Vedligeholdelse. Naturen har og sørget for, at den Masse af Luft, Dyret kan indaande, er tilstrækkelig til at rense Massen af Blodet, og at Aandedrættets Hurtighed eller Langsomhed staaer i bestemt Forhold til Temperaturen af Dyrets Blod og til Mangfoldigheden af dets vitale Functioner.

3. Ligeledes har Naturen overalt vaaget over, at det Øiemeed hvortil Dyrenes enkelte Dele ere bestemte, kan fuldkommen opnaaes. Fra hver enkelt Punkt af Fordøielses-Canalen gaae der fine Aarer til Blodkarrene for at føre den nye tilberedede Nærings-saft over i Blodmassen. Alle Dyr, som behøve Galden til deres Fordøielse, have en Lever, en Milt, og en Galdegang, der fører denne Fugtighed over i Tarmene. Sneglene, bundne fast til deres Boepæl, have deres Forplantelses Dele, og Aabningerne hvorigiennem deres Secretioner kastes, ved Halsen; fordi den er friest, og kan række længst bort fra Skallen — Overalt behøver man kun, for at overbevise sig om Hensigtmæssigheden af Naturens Værker, i Indbildningskraften at sammensætte et Dyr i en fra Naturindretningen afvigende Orden. Et Dyr f. Ex. som havde Fiskens Giel og Tigerens hede Blod, Ørnens stærke Mave og ædende Mave-saft, men tillige Oxens eller Lammets Tænder, og Skaldyrets Bevægelses-Redskaber. Saadant Dyr

kunde ikke engang komme til Verden, langt mindre leve, og forplante sin Art!

4. Denne Forholdsmæssighed i alle Dele af det dyriske Legeme finder Sted i det større og det mindre, og udstrækker sig over Dyrets hele Oeconomie. Ligesom Føden er, Dyrene skulde nyde, saa ere og Redskaberne beskafne. Derfor Pattedyrenes forskiællige Tænder, Fuglenes forskiællige Neb, og Insecternes Tænger. De fleste Dyr have kun een, nogle flere Maver, og Mavesaftens Beskaffenhed er ligeledes hos dem heel forskiellig. Hver Dyreart kan fremdeles kun leve i det Element, i den, eller de Egne, ja selv i de Aarstider, hvor de kunne finde det til deres Ophold fornødne. Vanddyrene og Amphibierne have koldere Blod, finere Huulheder i Hiertet, og de første mangle Lungerne, dem de ei behøve. Ligesaa mangle Insecterne Hiertet, og i dem ere saavelsom i Ormene Organerne for Vædskernes Kredsløb mindre uddannede end i de fuldkomnere Dyr. Derimod have alle Pattedyr og Fugle, Hierte med flere Afdelinger, varmt Blod, og Lunger til Blodets Fornyelse. Dyrets Element er tillige det, hvori det allene kan leve og finde sin Føde. Valfisken vilde, om den endog kunde leve i Luften, ikke finde de tusende Skarer af Sild, den dagligen sluger. Om end Tigeren kunde tænkes i Havets Afgrunde, vilde den dog der savne det varme Blod, dens riflede Tunge tørster efter. Endog i deres embryonske Til-

stand nyde de Dyr, som skulle leve i Luften, om ikke ligefrem, saa dog middelbar, dens velgiørende Indflydelse, og skiøndt Lungerne endnu ikke kunde virke, bliver Fosterets Blod dog fornyet, ved at støde sammen med Moderens.

5. I ethvert Element have Dyrene de Redskaber, de behøve til vilkaarlig Bevægelse. Thi denne er et Særmærke for alle Dyreslægter. Endog Skaldyret, som sidder fast paa Kalkklippen, aabner og lukker vilkaarligen sin Skal, og Polypen, hvis Stilk staaer paa Bladet, udbreder sine Arme for at fange sit Rov. Men disse Bevægelses-Redskaber ere overalt hensigtsmæssigen indrettede. Fisken svømmer ved sin Luftgang og Blære, Flodfiærene og Halen styre dens perpendiculære eller horizontale Bevægelse. Skaldyret driver Luften ud af sit Huus, og fylder det med Vand, eller drive Vandet ud, for at synke eller stige op igiennem Havets Bølger. Nautilus segler med sin udspredte Hinde. Amphibierne allene kunne bevæge, ja selv sammenpresse Lungerne, naar de ville i Vandet; og de Fisk, som høre til Amphibiernes Slægt, have baade Lunger og Gieller. Vandfuglenes Tæer ere forenede med hinanden ved Hinder til at svømme. Sumpefuglene have høie Been uden Fiædre. Alle Fugle, bestemte til at leve og bevæge sig i Luften, have specifisk lettere Been, lettere Kiød, og stor Muskelkraft i deres Vinger. Deres Form er spids. Stærten styrer deres Fart,

og deres Fiædre giøres lette ved de utallige Luftblærer i dem, som staae i Forbindelse med de egentlige Organer for deres Aandedræt. De største Muskelkræfter og det skarpeste Syn findes hos Rovfuglene. En bevægelig Hinde over Øinene sikkrer Skovfuglene for Beskadigelse mellem Træerne. Ligesaa hensigtsmæssig er Naturens Indretning med Pattedyrene. Løvens og Tigerens utrøelige Muskelkraft, deres hede Blod, den Tørst som piner dem og allene kan lædskes ved Blod, deres rædsomme Tænder, deres skarpe Syn til Nattetider sigte sammentagne til at de des fuldkomnere kunne naae deres Bestemmelse.

6. For at Dyre-Arterne, altsaa og Individuerne kunne vedligeholdes, have de istedet for Fornuft faaet Instincter og Konstdrifter: men især ere disse sidste fordeelte med saa sparsommelig Oeconomie, at jo mere Dyret nærmer sig Organisationens høiere Formaal, des mere aftage de, og Sielekraften begynder at yttre sin Virksomhed. Hyppigst findes Instincterne, endog de kraftigste, hos Insecterne, som næsten allene drives af dem, og overalt staae paa et af de laveste Trin af Dyriskhed, hvor Irritabiliteten allene synes at betegne det dyriske Liv. Instinctmæssig bygge de deres Huus, sørge de for deres Føde, for deres Arts Forplantning, og instinctmæssig spinder en stor Deel af dem sig ind. Saa beundringsværdig end Konsten er, hvormed Bien og Gedehamsen bygger: saa fiint et Væv Edder-

koppen end giør, selv med Forudfølelse af Veirliget og dets Forandringer; saa regelmæssig hver Snegle-Art danner sit Huus; saa er det dog allene Instincter: hvilke selv synes at hænge ved disse dyriske Legemers enkelte Dele i Følge deres særegne Organisation. Ja Instincterne eller Organisationen kunde endog være saa mægtige, at selv den hæftigste Smerte ikke hindrer Dyret fra at følge den.

Dog findes disse Instincter, endog Konstdriften, ikke udelukkende hos Insecterne. Ogsaa større Dyr ere de tildeelte. Bæveren kan ved dens Instinct fuldkommen indrette sit Huus til beqvem Bolig og rigelig Fiskefangst. Hamsteren er anviist af Naturen til at bide Spiren af det Korn, den samler til Vinter-Forraad. Den graa Tornskade kan lokke de mindre Fugle ved at efterligne deres Lyd, og faaer dem paa saadan Maade i sin Magt. Fiskeørnen kaster Fisken op i Luften og snapper den saaledes, at Fiskens Hoved kommer først ned i hans Strube, og at han undgaaer at saares af de skarpe Flodfiædre. Instincterne lære Dyrene endog at kiende deres Føde. De græsædende Dyr tage næsten aldrig Feil i Valget af de Urter som ere dem gavnlige; og allene hæftig Hunger kan tvinge dem til at æde skadelige Planter. Ikkun samme Hunger tvinger Løven til at æde dødt Kiød, Ørnen til at æde Brød, eller Duen til at sluge Kiød.

7. Især virker Forplantelses-Driften med

størſte Beſtemthed paa Dyrene. Overalt er der Lov, og regelmæsſig Orden. Paa ſamme Tid, ſom Hannen føler Inſtincten, føles den og af Hunnen, og denne Tid ſtemmer nøie til Tiden, det unge Dyr behøver til at dannes, for at vorde modent i det Øieblik det finder rigeligſt Føde. Forplantelſen ſelv er tydelig Naturens Hovedhenſigt, iſær hos de Dyr, ſom ſtaae paa et ringere Trin af Organiſation. Ligeſom mange Urter og Væxter falme og visne, ſaaſnart de engang have frembragt modent Frøe; ſaa er dette og Tilfældet med Inſecterne, ſom døe næſten umiddelbar efter Parrelſen, og efter at Æggene ere lagte, da de dog, naar dette ikke ſkeer, kunde leve flere Maaneder. Fuglen derimod, hvis Organiſation er ædlere, ſom ikke lægger ſaa utallige Æg ad Gangen, ſom tillige ſkal udklække ſin Unge; eller Pattedyret, kunne føde mange Gange efter hinanden, og deres Levetid er langtfra ikke indſkrænket til ſaa korte Dage eller Uger. Men ogſaa dette er ſaare henſigtsmæsſigt. Thi jo ædlere Dyrearten er, eller jo færre der behøves af den i Naturen, des længere Tid bære og pleie Mødrene deres Unger, og des kortere varer den Periode, i hvilken Dyret kan undfange og føde.

Ligeſaa ere alle Dyrearter begavede med de Inſtincter, ſom ere fornødne til deres Foſteres Opholdelſe. Inſecterne, ſom ei udklække deres Æg, vide ſtedſe at lægge dem paa det beqvemmeſte, ofte af

dem selv med megen Konst tilberedede Sted, hvor det lidet Dyr er bedst beskyttet mod Veirligets Indflydelse, og strax kan finde den meest passende Føde. Fuglene holde Selskab saalænge Udrugnings-Tiden varer, og have tilforn allerede sørget for at Reden er anlagt paa et beqvemt, skiult, og for fiendtlige Dyrs Anfald muueligst sikkret Sted. Udvortes sikkret, er Reden ogsaa inden i varm og blød. Moderen forlader Æggene og sine Unger sieldent og ikkun for kort Tid, og overlader dem først til sig selv, naar de ere noksom øvede i at flyve, og kunde selv skaffe sig Føde. Men saadanne Fugle, der ei have animalisk Varme nok, eller ikke ere dannede til selv at kunne udruge Æggene, liste dem ind i andre Fuglereder. Hos Pattedyrene er Omsorgen for deres Unger ikke mere saa instinctmæssig. Deres Forestillingsevne er tillige virksom. Ofte iagttage vi hos vore Huusdyr Spor af Overlæg, og deres Kierlighed til deres Unger synes at efterligne Menneskets. De sørge for dem paa al mulig Maade, bringe dem selv Føde, ja forsvare dem med en Tapperhed som synes langt at overgaae deres Kræfter. Især ere de vilde Dyr aldrig glubskere end naar de have Unger. Da er det Løvinden myrder uden Skaansel, og Hun-Biørnen indgaaer den uligeste Kamp. Alle disse Indretninger vise tydeligen den Hensigt, at ingen af disse Dyrearter skulde ødelægges eller undergaae. Og ikke heller kan Historie eller Erfaring

give Efterretning om nogen Arts Fortabelse. Thi hvad man anfører om Mammuth Benene i Siberien, om de uhyre Hiortetakker og andre ubekiendte Dyrs Been i Nordamerika, om Sydamerikas fossiske Colossaldyr af Myreæderslægten, kan dog ikke, om det end er sandt, at disse Dyrearter virkeligen ere aldeles gaaet under, bevise andet, end at de eengang have været paa vor Klode. Men i hvilken tidligere Periode kan ikke dette have fundet Sted? Maaskee i en Periode da der var et ganske andet Forhold mellem Jordens Beboere, og inden vor nærværende Menneskeslægt havde taget sin Begyndelse!

Alle Dyrenes Drifter staae endelig i saa nøie Forhold til de øvrige Dele af deres Indretning, at den eene aldrig ophæver eller hindrer den anden. De Dyr, som sove om Vinteren, føle al den Tid ingen Hunger. Andre derimod, for hvilke Vinteren ei frembringer Føde, samle Forraad om Sommeren, eller drage Skareviis til de mildere Climater. Saaledes giøre Trækfuglene, som paa deres lange Tog følge deres Anfører i den beundringsværdigste Orden: saaledes giøre og i Havets Afgrunde Sildesværmene; og samme Instinct til at forlade Ishavet driver Valfiskene, deres Fiender, paa samme Tid til at forfølge dem.

8. Dyrearterne ere fremdeles bundne til visse Himmelegne. De have næsten alle deres parallele

Linier, i hvilke de kunne opholde sig uden enten at omkomme eller dog at undergaae væsenlig Forandring. Jo varmere Climatet er, desmere er Jorden opfyldt med de forskielligste firefoddede Dyr. Jo høiere op mod Nord, desmere aftager tillige med Vegetationen ogsaa Dyrenes Mængde. Tilsidst findes ikke mere Hunden, Menneskets troe Ledsager, og endelig høiest op imod Nord, i Spizbergen, ere den hvide Biørn, Rensdyret, Fiedræven og Sælhundsarterne næsten de eneste større Dyr, hvis Stemme lyder under Polen i Naturens almindelige Taushed, og i en Kulde, hvilken Mennesket selv ei kan modstaae uden Anvendelse af al muelig Konst og Kraft. Derimod, hvilken Overflødighed af Liv og Levenhed i Asien og Africa: hvor Naturkræfterne ere saa virksomme; hvor Solens Varme forener sig med Oversvømmelser, regelmæssige Vinde og den electriske Materies mægtige Indflydelse. Der ere og de fuldkomneste, stærkeste, modigste og skiønneste Dyr i deres oprindelige Naturtilstand, og den yppigste og meest aromatiske Vegetation frembyder dem Føde og Lye. Selv Vandet deeltager der i Naturens Overflødighed. Thi ei Nilen allene, ogsaa Ganges og Eufrat ere opfyldte med det graadige Fiirbeen, Crocodil, hvis Muskelkræfter synes at være de største i Naturen, og ved Siden af den lever i Strømmen den uhyre, men fredelige Nilhest, som forsmaaer al anden Føde, end Vandplanter.

I den nye Verden derimod, hvor alting, de nøgne Fieldradde, de rædsomme Volcaner, de store Floder, milelange Indsøer og hele Jordbundens moradsige Beskaffenhed viser øiensynlig hen til en langt senere Dannelse, finde vi vel Vegetationen skiøn og yppig: men Dyreriget er der langt fattigere end i Asiens og Africas frugtbare Egne. Amerika har ganske sin egen Natur. Ogsaa Dyrene der ere for det meste forskiellige fra den gamle Verdens Beboere. Ikkun faa store Landdyr; og blant dem faa som kunde tæmmes og vorde Huusdyr. Hesten er ikke engang et indfødt Dyr; hverken den eller Oxen er saa kraftfuld som i den gamle Verden, og selv Amerikas Løve er sin asiatiske og afrikanske Broder saa ulig i Form, Kraft og Tapperhed, at den neppe erkiendes for at være af Løveslægten og selv viger for Børnenes Kieppe. Derimod har America sit særegne Landdyr, Unau, hvilket blandt alle Landdyrene nærmer sig meest den raae Materie, og har den ringeste Grad af Organisation. Det er næsten lutter Mave og Tarme, og med koldt Blod, faa Nerver, liden Hierne og uhyre endog en Tidlang efter dets Død vedvarende Muskelkræfter, søger det Varme, doven Hvile og Søvn. Det grændser i ufuldkommen Organisation til hine talløse Skarer af Insekter, Skruptuser, Fiirbeen og Slanger, hvis Fædreland America ligeledes er: og maaskee skulde der endnu høre Aartusinde til, inden disse

ufuldkomnere Skabninger giøre i denne Verdens Deel Plads for den gamle Verdens ædlere Dyrearter.

17.

Den dyriske Organisations gradvise Forædling.

Endnu een Betragtning have vi at anstille: om den dyriske Organisations egen og tiltagende Forædling fra de mindst organiserede Skabninger, indtil det Dyr der ligner Mennesket meest. En saare vigtig Betragtning, hvis Resultat bliver ligesaa glædeligt som hæderfuldt for Mennesket: At jo mere Organisationen nærmer sig den menneskelige, jo ædlere bliver den: desto fuldkomnere finde vi Hiernen uddannet, des finere er Dyrenes Nervebygning, des mere forsvinde Instincterne, des kiendeligere udvikles Forestillingsevnen. Ligesom Naturen har foranstaltet Overgang fra de ringere Dyrs Muskelkraft, til de ædleres Nervesystemer, saa har den og i hele Dyreriget forbunden en vis udvortes Form med den indvortes Organisation: og at virkelig alle større organiserede Legemer under mangfoldige Modificationer tage Deel i denne Hoved-Form, beviser Sammenligningen, som kan begynde med Amerikas Unau, og ende med den skiønneste menneskelige Form. Menneskets skiønne Form er altsaa Naturens Krone. Alting i de større Dyrs Bygning sigter til at efter-

ligne den, og den mere eller mindre fuldkomne Organisation staaer i nøie Forhold til saadan større eller mindre Lighed. Hoved-Formens Tilværelse lader sig ikke nægte. Benenes Bygning er jo overalt den samme hos Pattedyrene. Hoved, Krop og Been have øiensynlig en lignende Form, og selv de fornemste Dele af disse Lemmer ere uagtet deres mangfoldige Forskielligheder dannede efter eet Mønster. Ligesaadan Overeensstemmelse findes i deres indvortes Dele. Blodet circulerer overalt efter de samme Love: alle animaliske Functioner ere de samme. Ikkun Amphibierne, Fuglene og Fiskene, og allermeest Insecterne og Ormene ere afvigende; uagtet ogsaa hos dem Ligheder kunde opdages: men de staae og paa de lavere Trin af Udvikling! Fuglenes Afvigelser fra Landdyrenes Bygning er en Følge af det finere Element de leve i. Det samme giælder om Fiskene. Men aldrig saasnart berøre visse Arter af disse Dyr Jorden og det tørre Land, f. Ex. Flaggermusene, eller Sælhundeslægterne, før de og nærme sig Landdyrenes fælleds Form, og det Ideal Naturen har dannet i det menneskelige Legeme.

2. Især vil den organiserede Naturs gradviis fremgaaende Fuldkommengiørelse kunne oplyses af følgende Bemærkninger:

a. I alle Dyr med en noget høiere Grad af Udvikling er Hovedet det vigtigste: jo mindre altsaa Dyret styres af Muskelkræfter, jo mere Nerver

og Nervesystemet ere virksomme, des nødvendigere bliver Hovedet. Ikkun hos Snegle og Polyper, hos hvilke Reproductionskraften er allerstørst, kan det afskaarne Hoved voxe igien; hos alle større Dyr derimod, hvis Reproductionskraft allene kan erstatte mindre betydelig Tab, følger Døden umiddelbar paa Hovedets Forliis eller stærkere Beskadigelse. Thi hos dem løbe Nerverne ogsaa sammen i Hiernen, og de have ikke blot det organiske Liv som oprinder og vedligeholdes af Hiertet, men og det animaliske, hvis Middelpunkt og Kilde Hiernen er. Denne har altsaa hos dem samme Bestemmelse som hos Mennesket, i den samle sig alle Følelser, fra den gaaer al vilkaarlig Bevægelse ud; og selv dennes større eller mindre Lighed med Menneskets Hierne bestemmer disse Dyrs større eller mindre Fuldkommenhed.

b. Hiernen bliver allerførst synlig i Ormene og Insecterne som en Fortsættelse af Rygmarven i Form af et Par smaa Knubbe. Men der er den endnu næsten uvirksom. Dyret styres næsten allene af Muskelkræfter, har intet Blod og liden animalisk Varme. Ikke langt større er Hiernen i Fiskene og Fuglene, men dog mere adskilt fra Rygmarven. Alligevel have endog disse endnu ikke de større Dyrs Fuldkommenhed, og de kunne ikke føde levende Unger. Derimod er Hiernen langt mere udviklet i Landdyrene: og jo varmere disses Blod

er, des mere vorder den større Hierne adskilt fra den mindre. Jo ædlere Dyrearterne blive, des større og mere udbredt, og med des dybere Indsnit forsynet er den store Hierne. Dens Materie er forskiellig fra alt det øvrige; dens Organisation viser altid i sine Afvigelser det udtrykkeligste Hensyn paa de forskiellige Dyrearters Bestemmelse. Fordi Lugten er en Hovedsands for mange af dem, staae ogsaa Lugtenerverne hos disse Dyr i en stærkere Forbindelse med Hiernen. Hos andre er det samme Tilfældet med Synets Nerver. De øvrige staae ligeledes i nøiagtigt Forhold til Dyrets Bestemmelse, og dette er saa overeensstemmende, at Physikeren, naar han har iagttaget et Dyrs animalske Oeconomie, ofte kan bestemme Hiernens Indretning, endog uden Hielp af Anatomien.

c. Hiernens Uddannelse staaer ligesom i bestemt Forhold til Hovedets Stilling.

a. Ringest findes den i Dyr hvis Hoved er en horizontal Fortsættelse af Legemet. Der har Naturen især virket paa de lavere Dele. I de første Led af denne Kiede øiner man endog neppe Hovedet. Men jo større det bliver, des mere skilles det fra Kroppen; des mere tager Dyret til i Udvikling. Jo mere derpaa Panden hvælver sig, des større Plads bliver der for Hiernen, desto mindre for Munden. Crocodillens og

Haysiskens Hoved synes næsten allene at være til for deres uhyre Svælgs Skyld, og deres Hierne er overmaade liden. I Elephantens store Hoved er Munden den allermindste Deel.

β. Jo mere Legemet reiser sig, og Hovedet voxer ud af Kroppen, des finere bliver Dyrets Dannelse. Hvilken Forskiel mellem Ormen og Landdyret!

γ. Jo mere derpaa i Hovedet selv Ansigtets nedre Dele aftage og stødes tilbage, desto mere Plads bliver der for Hiernen, des klogere bliver Dyret. Dette gielder endog om forskiellige Slægter af een og samme Art. Naturen har ligesom søgt at give hver Dyreart sin muueligst største Forædling. Hvor langt klogere seer den fiint organiserede Hund ud, end den glubske Ulv?

3. Saaledes stiger Naturen i alle sine Dele gradviis frem til Fuldkommenhed. Dyret, som kryber paa Jorden, uden Blod med kolde Vædsker, og en neppe begyndende Hierne, reiser sig paa sine Been, faaer varmt Blod, udviklet Hierne, fuldstændigt Nervesystem, indtil det dannes til den stolte og modige Hest, til den ranke og skiønne Hiort, eller til den store og sindige Elefant. Og denne er unægtelig den dyriske Naturs Mesterstykke; denne nærmer sig i de synlige Væseners Kiede Mennesket meest. Den er baade i Henseende til Størrelse,

Styrke, indvortes fiin Organisation og Forstands-Evne Dyrenes sande Konge, og Dyreriget, som begyndte med Infusionsdyrene og Polypen, ender med den. Intet Dyrs Hierne ligner Menneskets mere end Elephantens. Den har endog de Dele, som findes allene hos Mennesket. Dens store Hierne er aldeles adskilt fra den mindre ved et Skillerum, som hindrer den Størres Masse fra at trykke den Mindre. Dens mange Nerver tiene især de fine Sandser, og Snabelen er ved Nervernes utroelige Mængde organiseret til de fineste Følelser. Elefanten har et Øie som Mennesket, og paa det nedre Øienlaag, Haar og fiin Bevægelse, hvilket ellers intet Dyr har. Dens Høre-Redskaber maae ligeledes være meget fiint organiserede; thi den elsker Musik. Og overalt er dens hele Organisation næsten ligesaa fiin og fuldkommen som Menneskets. Derfor bærer Moderen sit Foster i ni Maaneder, og omtrent det samme Forhold finder Sted mellem Menneskets og Elefantens Ungdom, Manddom og Alder. Aldeles fredelig, nærer den sig allene med Urter og Træers unge Blade: den lever i Selskab, fornærmer ingen, og bliver kun rædsom, naar den nødes til at forsvare sig. Mere end alle andre Dyr, endog mere end Hunden, har den Følelse for Venskab: er taknemmelig, forsigtig, klog, ædelmodig, selv i sin Hævn, ja endog, hvad intet andet Dyr er, blyfærdig. Alle Orientalske Reisebeskrivelser ere fulde af Fortællinger om den, hvis Resultat

løber ud derpaa: at intet Dyr ligner Mennesket saa meget, og staaer saa nær ved Grændsen af Menneskeligheden, som Elephanten.

17.

Mennesket.

Det sidste Led i den os bekiendte Kiede af organiske Væsener er Mennesket. Paa det høieste hæver det sig over Dyrene, fra hvilken Side det end betragtes. Det forener i sig alle det dyriske Legems Fuldkommenheder, og forbinder dermed Fornuftens uindskrænkede Brug. Derfor gaaer Mennesket stedse videre frem, og er i sin Tilværelses Maade mangfoldig indtil det uendelige, hvorimod Dyrene og Dyrearterne altid blive staaende paa eet og samme Trin. Derfor hersker Mennesket i den levende Natur, og bruger den til sine Hensigter. Hverken Løvens Kraft, eller Tigerens Glubskhed, eller Elefantens Sindighed og Styrke have kunnet erhverve dem det Herredømme, Mennesket er i Besiddelse af. Under Liniens brændende Hede lever det ligesaavel som under Iiskredsens Frost; og skiøndt det egentlig er bestemt til at boe i de mildere Climater, lider dog dets Menneskenatur ingen Forandring ved disse hinanden saa modstridende Boliger. I udvortes Skiønhed, i Legemets kraftfulde Dannelse, i den fineste indvortes Organisation bærer Mennesket overalt Præg af den

høieste Adel. Intet fuldkomnere Mesterverk har Naturen kunnet frembringe: derfor har den ogsaa endt Rækken af sine organiske Væsener med Mennesket: og ligesom Mennesket er det sidste Led i den synlige Naturs beundringsværdige Kiede, saa bliver det ved sin aandelige Natur det første udmærkede Led i Aandernes Verden: saa forener det i sig tvende Verdeners Fuldkommenheder, er selv en liden Verden, og bærer den skiønneste Blomst af den synlige Natur med sig over i den usynlige.

Vi betragte her Mennesket først som Naturvæsen. Vi sammenligne det derfor med Dyrene, for at overbevise os om, at det er langt fuldkomnere organiseret end de.

2. Hiernen bliver altsaa den første Gienstand for vor Opmærksomhed. Den er indsluttet i Hovedet med største Omhyggelighed; og denne Deel af Legemet har Naturen ogsaa baaret største Omsorg for at danne. Allerede i den embryonske Tilstand var Hovedet tidligst synligt, og havde en større Udvikling. Intet blant alle større Dyr kommer til Verden med et saa meget dannet og i Forhold til alle andre Lemmer saa stort Hovede. Men heri ligger ogsaa Grunden, hvorfor Barnet fødes svagere og hielpeløsere end Dyrene, dem Naturen dannede mindre fiint, og uden at anvende al sin Kraft paa deres Hoved. Intet organiseret Væsen har fremdeles i Forhold til sin Størrelse saa rummelig en Hierneskal

som Mennesket: thi intet skulde her hindre eller trykke Hiernens fri Udvidelse. Det er Menneskets særegne Fortrin at dets Hierneskal er hvælvet, og danner saa stort et Rum over Øinene. Alle Dyrs Pander ere flade. Men og alle de særegne Dele, Menneskets Hierne har, ligge giemte i Hovedets Hvælving. Intet Dyrs Hierne har saa stor en specifisk Tyngde, Consistenz og Udarbeidelse, og er saa opfyldt med Nerver: intetsteds er Materien saa renset og fuldkommet som her. Den store Hierne er fuldkommen adskilt fra den mindre, sex til syv Gange større. Men begge forene sig i Rygmarven, hvoraf alle Nerver have deres Oprindelse. Begge Hierner ere afdeelte i tvende Dele, som atter løbe sammen, saaledes at begge Halvparter have en forundringsværdig Symmetrie i deres Former. Øiensynlig er altsaa Hiernen uddannet med store Hensigter. Men de ere urandsagelige for den anatomiske Kniv og for Mikroskopets skarpeste Undersøgelser, der allene kan opdage Materiens Fiinhed og beundringsværdige Bearbeidelse: urandsagelige ere de, fordi de ikke mere angaae mechaniske Kræfter, men Nervesystemet og Menneskets hermed forbundne aandelige Væsen. Nerverne selv tabe sig uformærkt, og Naturens største Hemmelighed er skiult med et uigiennemtrængeligt Sløer. Dog er saa meget vist, at Hiernen er Sæde for det ædlere Liv, at det organiske Liv maatte inden kort Tid ophøre uden dens Deeltagelse, at Følelsen og Fore-

stillingen gaaer ud fra Hiernen, at hele Maskinen beherskes af den, og at den Aand, som besieler Mennesket, har sin Boepæl i den. Saa meget er i det ringeste i en høi Grad rimeligt, at hele denne uendelig konstige Organisation staaer i den nøiagtigste Sammenhæng med en endnu langt finere, som Fornuftens paa sig selv henvendte Beskuelse tør ahne: en Organisation, der forbinder Aanden med Legemet, som er Sielens sande Organ, og ved hvilken alle dens Beslutninger meddeles Legemet og udføres af samme; ligesom ogsaa Aanden ved dette Organ modtager Legemets og hele den synlige Naturs Indtryk. Dog ogsaa her er alting Hemmelighed. Naturen giver kun Vink. Men Overgangen til Aandernes Verden er evig skiult for Øiets grovere Sandselighed.

3. Hovedets hele Dannelse, Hierneskallens Hvelving og Rummelighed, Mundens deraf flydende, og hos Mennesket i Sammenligning med Dyrene, saa kiendelige Formindskelse, følge for en stor Deel, i det mindste begunstiges de overmaade, af den opreiste Gang, som tilkommer Mennesket allene. At ikke Vane, men Natur har bestemt Mennesket dertil, er i vore Dage, efter saa mange anatomiske Undersøgelser, vel ikke mere nogen Tvivl underkastet; og alle Indvendinger, som giøres herimod, røbe Intet andet end Uvidenhed. Men hvor vigtige Følger har ikke denne Menneskets opreiste Gang! Intet er, for

at vise disse, lærerigere, end Abeslægtens Bygning, som ellers i det udvortes ligner Menneskets saa meget, men hvis Gang ikke desmindre er ludende. Abernes Been og Fødder ere ikke til opreist Stilling, deres Knæer ere anderledes bøiede, og Læggene, disse Fodstyrkende Muskler, fattes dem aldeles. Denne deres til Jorden henvendte Gang har og største Indflydelse paa deres hele indvortes Organisation, og giør den væsenlig forskiellig fra Menneskets. Halsen er forkortet, fordi den ellers ei kunde bære det forholdsmæssigen svære Hoved, som nu for Ligevægtens Skyld stikker mellem Skuldrene. Kiævebenene trine frem. Jo større Munden bliver, des kortere og fladere er Næsen, des nærmere komme Øinene sammen; des mere kryber Panden tilbage: des fladere bliver Baghovedet. Thi Hovedets Tyngde maatte saavidt muligt formindskes, og et saa lidet Rum kunde Naturen ikke, som i Elefanten, udfylde for en Deel med Luft. Ogsaa Hovedets indvortes Dele maatte blive kiendelig forskiellige fra Menneskets. Ikkun foran, hvor ogsaa Pladsen er størst, er endnu nogen Lighed, dybere ind er alting anderledes, og Forskiellen synes at blive større, alt som Abeslægterne vige mere af fra Menneskets Form. Ogsaa Abens Ryg er meget svag, dens Bryst indskrænket og snævert, og alting drives ned til Legemets nedre Dele.

Betragt derimod Menneskets hele majestætiske Skabning. Denne brede og høie Pande; det lyse

rullende Øie, der kan skue rundt omkring sig og ligesaa got op ad, som ned til Jorden. Den Ligevægt i hele Bygningen, da Menneskets Tyngde-Punct just falder mellem begge Fødder. Det skiønt proportionerede Hoved, skilt fra Kroppen, bevægeligt paa en Hals, hvis Længde er tilstrækkelig til at Blodets Kredsløb frit kan gaae ind til Hiernen: det brede hvelvede Bryst, den kraftfulde Rykrad, det ved stærke Muskler tilbageholdte Underliv, endelig Fødernes overmaade sammensatte og faste Structur til Gang, og Hændernes uendelig konstige Bygning til mechanisk Brug — Betragt alt dette, og nægt da endnu, at Mennesket er bestemt til opreist Gang!

4. Naturen synes at have givet Dyrene enkelte Forberedelser til sin kosteligste Gave, Tale-Evnen. Mennesket besidder den allene i Fuldkommenhed. Dertil har det sit høie Bryst, dertil sigter Underlivets Forbindelse med Brystet og alle Taleredskabernes nøiagtigste Harmonie og Proportion. Dertil tiener ogsaa Menneskets opreiste Gang, da Brystet ellers ei vilde være rummeligt nok, og Organerne miste deres Bøielighed til at frembringe Toner. For Aandedrættets Skyld maatte Naturen give Dyrene det kraftfulde Bryst. Men alle deres Organer kunne dog aldrig frembringe nogen Lyd, der udholder Sammenligning med Menneskets articulerende Stemme: selv Nattergalens melodiske Sang bestaaer af faa Toner, og de enkelte Ord, Popegøien eller Stæren læ-

ret maskinmæssig at efterdanne med sin Tunge er ingen Virkning af Talegave. Ja det Dyr, som i udvortes Form ligner Mennesket meest, Aben, er det stummeste blandt alle, og Naturen har ved Poser i Struben, der opsluger al Lyd, om end ellers dens snevre Bryst kunde rumme tilstrækkelig Luft, giort det umueligt for den, at frembringe ringeste articulerede Tone. Hvortil skulde Dyrene ogsaa have Sprogets Gave, uden Evne at bruge den? de enkelte, ofte meget mangfoldige Toner, de have i deres Magt, tiene tillige med deres Gebærder til at giøre dem forstaaelige for Dyr af samme Art, og i visse Maader for Mennesket. Mere behøve de ei. Deres Siele staae endnu paa de ringere Trin af Udvikling; hverken hele Arter, eller enkelte Dyr gaae frem ad til Fuldkommenhed: thi de ere fuldkomne, saasnart de i deres hele Væsen opnaaer deres sandselige Naturs Øiemeed; og denne Hensigt, til hvilken Naturen har dannet dem, vil man, uagtet al Umage, al møisommelig Afretning aldrig giøre dem i ringeste Maade utroe! Men hvor stort er ikke Fortrinet, Mennesket faaer over Dyrene ved Taleevnen, og selv ved den ringeste Grad af Fornuft, ved hvilken denne bliver brugbar for ham! Endog Livet, som vrimler paa Jorden, vilde foruden Menneskets Stemme være dødt. Thi den er det egentlig som opliver Naturen, som klæder Ideer og Følelser i Toner, og frembringer derved Forening og Forbindelse mellem de for-

skielligste Mennesker. Ja Selskabet kunde ikke engang være til uden Menneskets Tale; og alt hvad vi kalde Cultur, Humanitet, Religionen selv, hænger ene af den Strøm af Luft, vi i modulerede og bestemte Toner kunde frembringe! denne Evne borttaget, vilde Mennesket allerede i anden Generation være nedsiunken til Dyriskhed. Saaledes staaer Menneskets intellectuelle og moralske Fuldkommenhed i nøieste Forbindelse med dets opreiste Gang!

5. Den Materie, hvoraf det menneskelige Legeme bestaaer, er langt finere forarbeidet end Dyrenes: og alle de, som have villet nægte Menneskets Fortrin endog fra denne Side, have grundet deres Paastand paa urigtige og ufuldkomne Jagttagelser. Nøiagtig Undersøgelse har viist, at alle Dyrets ædlere Dele ere langt haardere end Menneskets, at Dyret derfor ikke kan sandse saa fiint som Mennesket, og den unægtelige Erfaring at Tanken er forbunden med Organisationen, viser overalt, hvor langt fuldkomnere Menneskets Organisation maa være! Derfor dannes ogsaa Mennesket langsommere end Dyret; det spæde Barn trænger mere end alle andre Væsener til Moderens Hielp, voxer langsomt, synes at være eenfoldigere end Dyret, har faa Instincter, som svækkes endnu mere, saasnart de første Glimt af Fornuft begynde at fremskinne. Men Dag for Dag voxer Menneskets Kræfter, og den engang tændte guddommelige Ild kan ikke mere slukkes. Ved denne veed

Mennesket snart at herske over Dyrene og at giøre sig frygtelig selv for Løven og Tigeren. Thi Fornuften formaaer mere end Armens Styrke og Fodens Hurtighed; og dog slaaer Køllen svinget af Natur-Menneskets kraftfulde Arm Løven død ned til Jorden, og begge hans Arme kunde sønderrive den!

Menneskets Sandser, saalænge han øver og kan øve dem, ere overmaade skarpe. Men ikke hos det ved selskabelig Forfinelse i saa Henseende svækkede Menneske, maae disse søges i deres fulde Virksomhed. See derimod hin Beduin, som i Arabiens Sandørk lugter sin bortløbne Hest i en Frastand af flere Mile: eller Kalmukken, som lugter om det vilde Dyr er faldet i Grøften eller ei: eller Brasilianeren, som skielner Neger fra Europæer ved Fodsporets Lugt. See hiin samme Kalmuk, som kiender Fodspor af Dyr, hvor Europæeren neppe øiner dem, som paa mere end fire danske Mile skielner Flokke af Mennesker fra Heste. Saa skarpe Organer har intet Dyr; saaledes kan intet Dyr forbinde Tanke med sandselig Fornemmelse!

6. Af denne Fiinhed og Fuldkommenhed i Menneskets Organisation følger og hans Udholdenhed og forholdsmæssigen lange Levealder. Langsomt udvikles, længe blomstrer han. Fra Manddommens Begyndelse, naar den første laadne Uld spirer frem under Ynglingens Hage, indtil Alderdommens Grændse, hvilken lang Tid af Kraft og Virksomhed, hvori

Legemet beholder sin hele Ild og alle sine Kræfter; men ogsaa Sielen tager til i Kraft, Erfaring og Modenhed. Og Alderdommen selv er ikke hielpeløs som Dyrenes: den er en behagelig Aften efter en daadfuld Dag. Sielen beholder endnu længe, ofte indtil Døden, sin fulde Kraft: og Døden selv er hos det lykkelige Natur-Menneske ingen Følge af Sygdom, men Maskinens naturlige Standsning, naar den er afløben, fordi den har tabt sin Evne til at imodtage Indtrykket af de oplivende Stoffer. Saaledes naaer Natur-Mennesket meget ofte sine fulde hundrede Aar og derover; thi Naturen har, gavmild i Alt, bygget Mennesket til at leve henved tvende Sekler! det civiliserede Menneske lever vel kortere, men nyder denne kortere Tid saameget mere. Intet Dyr paa Jorden, den fiint organiserede Elefant allene undtagen, ligner heri Mennesket. Hunden nedsynker til Affældighed, saasnart den lever over femten Aar. Den raske Hest kan neppe bringe det høiere end til fem og tyve Aar, og selv Løven og Tigeren naae med al deres Muskelkraft ingen længere Levealder. Men den velgiørende Natur erstattede disse Dyr paa den ene Side, hvad den tog paa den anden. Deres Barndom varede langt kortere: og selv i Efemerets korte Existens har den sammenpresset alt det Liv og den Virksomhed, som er fordeelt paa andre Insecters Uger og Maaneder.

7. Endnu een Følge af Menneskets finere og

stærkere Organisation, er, at det allene kan boe paa Jordens hele Overflade. Dyrene ere bundne til visse Climater: overskride de disse Grændser, saa døe de enten, eller de miste deres Avlingskraft, eller og udarte de: og dersom visse Landes Climater forandres ved Naturrevolutioner eller Menneskets Cultur, saa forandres ogsaa Dyreslægterne, der beboede dem. Mennesket allene lever fra Nordcap til Senegal: fra den Egn hvor den hæftigste Frost og flere Maaneders Nat afvexle med den stærkeste Hede og flere Maaneders Dag, indtil der, hvor Solens lodrette Straaler stedse falde paa hans Isse, og Aftenvindene allene give nogen Kiøling. Hisset svøber han sin glatte Hud i Sælhundens og Biørnens Skind, her gaaer han nøgen, og har neppe saa megen Bedækning som Blyfærdighed kræver. Vel forandres ved Climaternes og Levemaadens Forskielligheder Menneskets Farver og Natur, maaskee ogsaa med Tiden noget i hans Ansigtstræk; men Mennesket bliver stedse det samme: og fra kaucasisk Skiønhed indtil Mongolsk, eller Lapmarkisk Hæslighed findes ei saa megen Forskiel som mellem det hæsligste af alle Mennesker, og den Abe, som ligner Mennesket meest. Overalt finder Mennesket Mennesket igien: samme Væsen, samme Tale-, samme Fornufts-Evne.

Fremdeles finder Mennesket hvor det kommer frem, sin Føde. Planteriget yder det sin Tribut. Dyrene vorde dets Trælle og Næring. Overalt paa

Jorden er der sørget for dets Tarv: men mere middel- end umiddelbar, fordi det har Fornuften, til at overvinde Vanskelighederne, og til selv at sætte Grændser for dets Begiærlighed. Overalt hvor Mennesket kommer frem kan det indrette sit Huus, sit Selskab, sin Stat; overalt, saasnart det kun lever overeensstemmende med Climatets Fordringer, er dets Sundhed uangrebet. Ja Naturen har i ethvert Clima givet Planterne Lægekraft mod de der farligste Sygdomme. I det hede og fugtige Peru Chinabarken, under Nova Zemblas Nimaaneders Snee de bittre antiscorbutiske Urter, og hvor Slangerne bide Menneskets Hæl, finder det Modgiften tillavet i Planternes kiølende Vædsker.

8. Som Menneskets intellectuelle og moralske Væsen er eet, saa og dets physiske. Vel forandres ved dets forskiellige Boepæle under de meest afvexlende Himmelegne, dets Høide, Farve, Ansigtstræk og Dannelse. Men aldrig er Forskiellen mellem Menneske og Menneske saa stor, at man derfor skulde være nødt til at antage flere Menneskeraçer, og at Europæeren skulde tvivle om, at Negeren var hans Broder! Thi overalt sees Mennesket. Overalt, nøgen eller beklædt, hvid, brun, rød, eller sort, høi og rank, eller liden og sammenpresset, med langt eller med krøllet Haar — er det overalt det samme tænkende og talende Væsen! er det overalt den samme Organisation, som uagtet sin indtil det uendelige

forskiellige Mangfoldighed, altid har eet og samme Præg, een og samme uforanderlige Hovedkarakter! Saare behageligt er det for det tænkende Menneske at overskue Menneskehedens forskiellige Former, at kiende de Forandringer, Clima og Levemaade kunne frembringe, og dog at finde tilstrækkelig Grund til den Overbeviisning, at Alle ere af een og samme Art; at i Følge Naturens Sparsommeligheds Lov, ingen Hypothese er rimeligere end den om hele Menneskeslægtens Nedstammelse fra eet Menneskepar. Mange de ældste Folkefærds Traditioner henvise til Asiens Høiland, til Caucasi Biergrykke, som til Menneskeslægtens Vugge: Ja Naturen selv synes at betegne de samme Landstrækninger som de ædlere Dyrearters Fædreland, da de ingensteds findes skiønnere, og da selv Huusdyrenes Brødre i disse Egne have bevaret deres oprindelige Styrke, Skiønhed og Naturtilstand.

Alligevel have de unægtelige Forskielligheder, som iagttages blant Jordens Folkefærd, foranlediget den vittige Hypothese om tvende Hovedstammer, den kaucasiske eller tatariske, og den mongolske. Unægtelig har denne første, især dens Celtiske og Gothiske Familier, ved hvilke Europa og endeel af Asien ere befolkede, store Fortrin for den Anden, i Henseende til Legems Raskhed, Styrke, Statur og regelmæssige Skiønhed, ja selv til ædlere Tænkemaade og Sæder: ihvorvel disse tvende Hovedstammer

atter have mange Gradationer af mere eller mindre ædle Folkefærd, og mange Nationer siden bleve dannede, ved Blandelse af begge Stammerne, saa at det bliver umueligt med Sikkerhed at bestemme hvert enkelt Folks første Oprindelse. Men hvor forskiellige disse tvende Hovedstammer, og selv de fra dem udgaaede Folkefærd end kunde være, saa er der dog aldeles ingen Grund til at antage deres Forskiellighed i Oprindelsen selv. Mennesket bliver overalt det samme; og det er aldeles ikke at undre over at ikke alle Mennesker i alle Dele ligne hinanden fuldkommen, da Anatomerne selv ideligen opdage utallige smaae Forandringer i Legemets mindre Dele. Men naar selv den indvortes Organisation, som bevirkes ved uendelig fine og usynlige Aarsager er saa megen Forandring underkastet hos Mennesker af een og samme Nation, der leve under de samme Betingelser; hvad Under da, at Clima, Sæder, Levemaade allerede i de ældste Tider have kundet give enkelte Familier meget forskiellig Form fra andre; og siden forplante og med Tidens Fremgang forøge denne Forskiellighed hos deres Afkom? Selv Farvens Forskiel gior intet til Sagen. Skulde Negeren have en anden Stammefader end Europæeren, maatte og det samme gielde om den røde Amerikaner! Og Historiens Vidnesbyrd at Arabiske Stammer ere blevne sorte i Abyssinien, Erfaringen at Negerne efter flere Generationer miste deres dybe Sorthed i Europa, godtgiøre til-

skrækkelig, at Farven ikke er noget væsenligt, men en ubetydelig Bisag. Den har sit Hovedsæde i Sliimhuden, der udentvivl ligesaavel har kunnet farves ved udvortes, som ved indvortes Aarsager — og de, som ville giøre de saa meget fra hinanden forskiellige sorte Mennesker, for deres Farves Skyld til en særskildt Menneskestamme, vise derved, hvor lidet de have studeret Mennesket; thi Forskiellen mellem den skidensorte Neger, med brakket Næse, brede Læber og Uldhaar, og den glindsendsorte Madagasker, med krum Næse, og langt Haar, er sikkert ligesaa stor, som den der kan være mellem den styggeste Qvindefigur i Europa eller Asien, og Circassiens deiligste Møe.

Intet videre tør vi altsaa indrømme, end at hvert Folkefærd har sit udvortes Nationalpræg, ligesom det har sit eget Sprog. Climatet forandrer, men det omskaber ikke Mennesket: enkelte Forskielligheder kunde vel forplantes fra Forældre paa Børn, fra Nationer paa Nationer. Men aldrig taber Mennesket sin Menneskeheds Væsen; bliver aldrig til firefødet Dyr, mister aldrig Talens Brug, og Herredømmet over Dyrene, sine Forstandskræfter, eller sit Anlæg til Moralitet og Fuldkommengiørelse. Ja Menneskets Sandselighed har endog overalt en langt ædlere Bestemmelse end Dyrets. Den staaer i nærmeste Forhold til Forstanden, virker umiddelbar paa den ved Billeder og Ideer, frembringer Følelser det

ellers aldrig havde faaet, og leder Mennesket saaledes til at gaae sin Udvikling i Møde. Sandseligheden altsaa, adlet i Mennesket ved dette Forhold til Fornuften, staaer, hvor forskiellige Graderne af den Forsinelse end ere, i den unægteligste Forbindelse med Humanitet, Moralitet og selve Religionen! Men Anlæggene hertil, som umiskiendeligen ere vor Naturs Eiendom, give Mennesket den høieste Adel, og bevise mere end alt Andet Menneskeslægtens absolute Forskiellighed fra alle, endog de ædleste, Dyrearter!

10. Menneskets fine Organisation er unægtelig nøie forbunden med dets geistige Evne, og virker til sammes Udvikling. Ikke blot blant Europas og Asiens cultiverede Nationer faaer Anlægget til Humanitet sin Uddannelse, og bliver det kraftigste Middel til Artens Forædlelse og Lyksalighed: det er og umiskiendeligt blant de vilde Natur-Mennesker. Hverken Clima eller Mangel og Elendighed qvæler ganske denne skiønne Spire: ofte fremkommer den, hvor den ventes allermindst, og selv der, hvor det første Øiekast opdager Intet uden Haardhed og Grusomhed, er dog ved nøiere Undersøgelse hiin ædle Grundvold umiskiendelig. Endog i de Lande, hvor den selskabelige Tilstand er i sin raaeste Begyndelse, hvor Omsorg for Livets tarvelige Opholdelse sysselsætter Mennesket saa aldeles, at det ikke kan tænke paa længere bortliggende, allermindst kan opsvinge sit Øie til

oversandselige Gienstande, sees denne skiønne Blomst at spire frem i de forskielligste Former. Nødvendighed og Trang var stedse Opfindelsernes Moder, og disse møde vi overalt, paa Sydseens eensomme Øer, blant Nordamerikas Eskimoes, og Kaffrenes vilde Horder. Qvindekiønnet fornægter aldrig, endog der hvor Mændene gaae aldeles nøgne, sin ædle Blyfærdighed. Intetsteds fornægter Moderen sine ømme Følelser for Barnet ved hendes Bryst, og hendes Omsorg tager til i samme Grad, som Climatets Haardhed og Menneskenes Elendighed forøger dets hielpeløse Tilstand. Overalt findes Idee om Huus og Hiem, skiøndt forskielligen modificeret; overalt Kierlighed til Fødelandet; og Følelser for Ære, Troefasthed, Mod, Kiækhed, Standhaftighed i Smerter, selv i de allerhæftigste Pinsler, ere næsten alle vilde Nationers særegne Dyder, i en Grad, som den forfinede Europæer ikke kan forestille sig levende nok; og det heraf flydende Venskab mellem Mand og Mand er saa stort og ædelt, at det kan kappes med Alderdommens meest rørende og beundringsværdige Exempler! Endskiøndt den ene Folkestamme har mere Anlæg og Udvikling end den anden, saa er dog ingen behandlet saa stedmoderligen af Naturen, at den aldeles skulde mangle Evne til Fuldkommengiørelse; og alt hvad der er sagt om Amerikanernes sløve Dorskhed og Negernes svage Forstands-Evne, er forlænge siden giendrevet af Historien, vorder

dagligen endnu giendrevet ved de unægteligste Kiendsgierninger.

11. Ogsaa disse Naturmennesker have Ideer om høiere Væsener, uagtet deres Religion er Naturtieneste og Troldom. De have Ahnelser om et Liv efter Døden, og saa mørke, saa befængte med fordomsfulde Traditioner disse end ere, saa trøste de dem dog i deres Livs Elendigheder, saa vise de dog Menneskets overalt kiendelige Adel, og ophøie det langt over Dyrene. Endelig er Moralens evige Lov skreven i Alles Hierter. Ingen Nation er saa raa, at den jo skielner imellem Ret og Uret, at den jo viser Begreb om Handlingernes Forskiellighed, taler om gode og onde Mennesker, og røber altsaa kiendeligt Anlæg til Fuldkommengiørelse!

Nei, det er en sørgelig Philosophie, som vil giøre Mennesket til et, ikkun finere organiseret, Dyr! som vil forklare dets hele Natur af Delenes Stilling og Forening, og ei tør opløfte sig til Forestilling om et tænkende Væsen, fordi den ei sandser, ei fornemmer, ei seer det. Er Mennesket ikke væsentlig forskielligt fra Dyrene, hvad hindrer da disse, fra ogsaa paa deres Maade at fuldkommengiøre sig? at forbedre de Indretninger, som Instincten lærer dem at giøre? at lade denne gaae over til Frihed? hvad hindrer dem fra at articulere deres Stemme? hvad er da Aarsag i, at næsten alle de klogeste Dyr ogsaa ere de stummeste?

Unægtelig er altsaa Mennesket det sidste synlige Led i Naturens store Kiede! Hvilket Led der følger paa Mennesket i Aandernes Verden, er skiult for vort Øie. Vi tør ikke indlade os i Gisninger, hvor vi forlades af Erfaring; vi behøve ikke Kundskab herom, da vi have nok at lære i alt det, der omgiver os, nok at lære i vor egen Natur. Og glade ved denne Sandhed at Mennesket er det høieste, det selv kan erkiende i Naturen, kunne vi her standse vor Undersøgelse; og med et hurtigt Tilbageblik overskue den Række af Erfaringer vi have giennemvandret, for af dem at uddrage de vigtigste Resultatet.

18.

Resultater af Naturbetragtningen.

Vi begyndte vore Undersøgelser med Alverdens Fuldkommenhed. Saavidt Astronomien hidindtil har kunnet randsage Himmeldybet, fandt vi en utallig Mængde af Himmellegemer, som i største Orden, efter Tyngdens almindelige Love bevæge deres uhyre Masser i uendelige Frastande. Vi opdagede talløse Verdens Systemer, vi ahnede at de alle have et almindeligt Middelpunct, omkring hvilket de rulle. Derpaa kastede vi et Blik paa vort eget Solsystem, og fandt de samme Love gieldende, fandt i vor Jordklodes physiske Beskaffenhed Orden, Regelmæssighed, Skiønhed, Eenhed i Plan og Anlæg, overalt paa

det bestemteste udtrykt. Og da vi nu engang ere gaaet ud fra den unægtelige Sætning, at i en Verden, til hvilken ogsaa Fornuften hører, denne nødvendigviis maa være det høieste og herskende, saa maatte vi med allerstørste Vished slutte, at alle disse talløse Verdener umueligen kunne være til for deres egen Skyld; men at de, ligesom vor Jord, maae være bestemte til Bolig for fornuftige og tænkende Væsener!

2. Jorden selv aabnede for os en anden Skueplads i Henseende til de Legemer, vi kiende paa den. Naturen sees tydelig overalt at have forberedet eller frembragt Organisation. Vi begyndte med det døde uorganiserede Steenrige, og saae allerede der Henvirken til Fuldkommenhed, og Hensyn til levende Væseners Nytte. Derpaa kastede vi et Blik paa Planterne, sammenlignede deres Indretning med Dyrenes, fandt i begge disse Naturriger umiskiendelig Lighed i Organisation og Tilværelses Maade, og overskuede endelig Planterigets Nytte for den levende Natur overhovedet.

3. Denne sysselsatte derpaa vor Opmærksomhed. Vi beundrede Dyrearternes utallige Mængde, og opdagede dog visse almindelige Love for det dyriske Legems Væsen og Tilværelse. Vi fulgte Organisationens gradvise Forbedring ved Muskelsystemets Overgang til Nervesystemer; vi fandt at Naturen med største Omhue har sørget for Dyrearternes Ved-

ligeholdelse og Forplantelse, og indrettet deres hele Organisation og Oeconomie overeensstemmende med det Element og den Himmelegn, de skulde beboe. Vi saae endelig, hvorledes Naturen søger at danne de ædlere Dyrearter til Lighed med Mennesket; men at denne dog aldrig opnaaes, at de stedse blive Dyr, blive stedse staaende paa det samme Trin, og aldeles mangle Selvfuldkommelses Evne.

4. Endelig betragtede vi Naturens Skiødebarn, Mennesket; fandt Mennesket væsenlig forskielligt fra Dyrene, ved sin langt finere organiserede Hierne, opreiste Gang, og alt hvad deraf følger i Henseende til dets fuldkomnere og stærkere Organisation, som selv yttrer sig i de udvortes Sandsers større Skarphed. Vi saae Mennesket dannet til at tænke og tale; til at beboe Jordens hele Overflade; vi overbeviste os om, at Menneskets Natur, alle Forskielligheder uagtet, er overalt den samme, at det overalt paa Jorden findes begavet med Anlæg til Humanitet, Religion og Moralitet, og derved hævder sin Adel, den intet Sophisterie kan rove det.

5. Efter alle disse Forudsætninger kunne vi da ikke mere drage i Tvivl, hvad der bliver det første Led i Naturbeviset for Guds Tilværelse:

Vi øine overalt en uendelig Række af Aarsager og Virkninger, af Hensigter og Midler, som slynge sig igiennem Alverden! Intet Tal kan omfatte Naturens Underværker; Intet Øie overskue, ingen

Forstand begribe, saalidet den materielle som den intellectuelle Verdens Anlæg og Fuldkommenhed. Jo dybere Menneskets Fornuft randsager Naturen, desmere opdager den Planer og Hensigter, desmere maa den beundre disses Viisdom, og Midlernes Valg, hvorved de skulde udføres. Og denne Jagttagelse tvinger den til Overbeviisning om Tilværelsen af en Verdens Aarsag, som har frembragt alt hvad der er til, ikke efter en blind Nødvendigheds Lov, men efter visse bestemte Hensigter.

Men nu kiender Fornuften i Universum ikkun tvende Arter af Aarsager. Den ene, Materien, virker uden Bevidsthed, blot ved physisk Kraft, med eller uden Mechanismus. Den anden, Aand, virker med Bevidsthed og Hensigt. Ingen tredie Art af Aarsag kan tænkes muelig; skal altsaa Verden være en Virkning, saa maa Grunden dertil nødvendig søges i een af disse tvende. Men den Aarsag der har frembragt Verden, har handlet efter Plan og Hensigt, har altsaa havt Selvbevidsthed og Ideer. Saa vist det altsaa er, at Verden overalt udtrykker og tilkiendegiver Ideer, og disse bestandig sigte til Eenhed og Overeensstemmelse; saa vist er det, at disse Ideer allerførst bleve tænkte og udførte af en Aand, og at denne Aand er Verdens Aarsag.

Fremdeles: Jo dybere Fornuften trænger ind i Planen og Anlægget af Universum, desmere maa den beundre den Storhed, der saa umiskiendelig hersker i hele

Anlægget, desmere føle sin Afmagt, ei at kunne udkaste Planer af saadant Omfang, ei engang at kunne følge dem, den seer udførte. Maalestokken, hvorefter Verdens Bygmester har bestemt alting, er ubeskrivelig stor. Intet Væsen, vi kiende, kan fatte Begrebet om Universum. Men Han har overskuet alt: Han der har givet alle Væsener de Fuldkommenheder de have, maa nødvendigviis forene i sig alle Evner, der udfordres til at frembringe dem. Han maa være den første og høieste blandt alle Aander, og besidde Forstand, Magt og Godhed i den Grad, som Verdens Størrelse udfordrer, i den allerhøieste, i en efter vore Begreber uendelig Grad.

19.

Critik over det physicotheologiske Argument.

Dette er altsaa den Grund, hvorpaa saa mange af Oldtidens, af de henfarne Aarhundredes, af vore Dages Tænkere, hvorpaa talløse tusinde af Mennesker have bygget og bygge deres Troe paa Gud, Alverdens Fader, Alverdens Herre! Dens Grundvold er Jordens Overflade, dens Isse taber sig i Himlenes Himle. Intet viser mere Fornuftens Værdighed, end dens her saa virksomme Evne til at kaste de dybeste Blik ind i Alverdens Afgrund, at fatte Tanken om Plan og Eenhed i Alverdens ubegrændsede Rige, at

følge denne Tanke ei blot blandt Støvets Beboere, men endog blandt de Verdener, hvis Straaler først efter Aartusindes Forløb kunne naae Jordkloden! Ingen Betragtning kan værdigere sysselsætte den ædle Siel, og mere ophøie den over Jordens Støv; ingen Beskiæftigelse mere forædle Hiertet, end den, som søger at udgranske den høieste Fuldkommenhed, og stræber at skabe den høieste Tanke om Skaberen! Ingen Maade at godtgiøre Guds Tilværelse paa, taler saa umiddelbar til Hiertet, og indprænter det saa dybt Trangen efter at kiende den Gud, hvis Allestedsnærværelse det ligesom føler, hvis Ikke-Tilværelse det bortkaster som en utænkelig Tanke. Ingen Beviismaade stemmer tillige mere overeens med den jevne Menneskeforstand. Den slutter fra Virkning til Aarsag, og Erfaringen stadfæster paa det bestemteste dens Fremgangsmaade. Thi Begreberne om Kraft, Virkning og Frembringelse, gaae ud fra vor egen Selvbetragtning, anvendes paa det der er uden for os, og forædles ved Forbindelse med Tanker, af hvilke allene oprindelig, ei blot forplantet, Kraft kan have sit Udspring. Ingen Beviismaade forklarer bedre Oprindelsen af det Hele: thi Fornuften opsøger Alverdens Aarsag ved en Analogie, i hvilken de Kræfter den opdager i sig selv, de Verker der frembringes ved disse, lægges til Grund; og den giver denne Analogie samme Grad af Klarhed, med hvilken den kiender Sig og sine Handlinger bedre end Materien

og dens ofte ganske ubekiendte Kræfter og Mechanismus. Hele Beviismaaden beroer endelig paa en fuldkommen passende Sammenligning af Verden med et Konstverk, eller med et besielet Legeme, hvorved altsaa Plan, Hensigt og Tanker ikke kunne savnes; og Mennesket slutter aldeles fra sig selv, naar det ikke lader sig nøie med at see Tilværelse eller virkende Kraft, men søger Kraftens Sæde i Fornuft, i et efter Hensigt og Velvillie handlende Væsen.

Intet Under da at saa utallige tænkende Mennesker grunde paa disse Betragtninger deres fasteste Overbeviisning om Guds Tilværelse! Og saa burde det og være! thi skulde denne Sandhed allene være Gienstand for Metaphysikens Grublen, hvad vilde da Menneskets Religiositet blive til? Mennesket, blandet af dyrisk og aandelig Natur, skal ikke blot tænke, men og føle. Tankerne opvækkes ved Følelser: og jo ædlere disse blive, desmere virke de paa Fornuften! Yderlig vigtigt er det altsaa, at denne Troe paa Guds Tilværelse staaer fast, virker paa Menneskeheden, bliver Grundvold for Religion og Moralitet: at Tanken om Gud fattes i muligst største Omfang, og at Troen paa ham betragtes som Menneskeslægtens allerhelligste Helligdom!

2. Hvad er det da, som uagtet al denne Naturens ubeskrivelige Majestæt, Yndighed og vise Indretning, endnu synes at være mørkt, og at efterlade sig Uvished? Det er nok at vide, at der end-

nu yttres Tvivl, det er nok om end blot et eneste tænkende Menneske havde angrebet Naturbetragtningens Vægt i Spørgsmaalet om Guds Tilværelse, for at forpligte Philosophien til paa nye at undersøge denne for Menneskeheden saa uendelig vigtige Sag. Philosophien, sig selv sine Hengsiters Reenhed bevidst, bør ikke frygte for dette Arbeide: og enhver Engstlighed, for derved at kunne tabe sin Troe paa Guds Tilværelse, var baade Menneskets Fornuft, og Guddommen selv uværdig!

En stor Deel af Tvivlene vil allerede oplyses ved deres Historie. De forskiellige Maader hvorpaa man har fremsat det physikoteleogiske Argument; snart under den beskedne Form af et Beviis der har uendelig Rimelighed, og derfor lige Værdighed med en Demonstration; snart som et Beviis af subjectiv Visshed, som ikke kunde andet efter Menneskets hele Natur, end opvække den fasteste Troe om at Gud er til: snart endelig som en streng Demonstration: disse forskiellige Fremstillelses-Maader kunde, saasnart de blive nøiere betragtede, opvække Mistanke om, at der i det ringeste maatte være noget i Bevisets Form, som ikke var udtrykt nøiagtig nok. Og disse Tvivl blive endnu forøgede, da man ved at høre de forskiellige philosophiske Staters Svar paa Spørgsmaalet, om Guds Tilværelse kunde være Gienstand for egentligt Beviis, saae sig tvungen til at bemærke den aabenbare Modsigelse, i hvilken disse Sy-

stemers Tilhængere, ikke allene ere med deres egenlige Modpartie, men og med hinanden indbyrdes. Thi uden engang her at tale om den dogmatiske Atheismus, hvis sørgelige Lære endog vil bevise at ingen Gud kan være til, nogen Opmærksomhed fandt man dog, at baade Skeptikeren og Supernaturalisten anfægtede Theistens Natur-Beviis for Guds Tilværelse: den første paa Grund af sin Lære om at menneskelig Kundskabs Uvished; den anden, fordi han søger Kundskabskilden til denne Sandhed, ikke i den Kreds af Ideer, Fornuften har, men i en overnaturlig Aabenbaring.

Vel var det urimeligt, om man heraf vilde slutte, at Guds Tilværelse virkelig var ubeviselig. Thi her, hvor Sandheden allene maa fælde Dom, tør, som overalt i Philosophien, Intet komme an paa nogen, var den endog nok saa fuldstændig, Samling af Stemmer. Men vi have dog her en Kiendsgierning, som fortiener alvorlig Opmærksomhed paa dens foranledigende Aarsager. Flere Tænkere, og blandt disse ogsaa Mennesker, som ere inderlig giennemtrængte af Overbeviisning om Guds Tilværelse, nægte alligevel Theistens Paastand om den uimodstaaelige Kraft, det Beviis har, som han fører af Natur-Betragtningen.

Det maa altsaa ikke være muligt at give dette Beviis nogen egenlig demonstrativ Form: ellers vilde, i de mange Aarhundreder, Menneskeslægten har sysselsat sig med saa stor en Opgave,

denne sikkerlig være bleven løst, og have seiret over alle sine Modstandere med samme Kraft, hvormed geometriske Sandheder staae urokkeligen faste. Men har Beviset i denne Henseende Ufuldkommenheder, saa er det nødvendigt at efterforske, hvori disse kunne bestaae, og paa hvad Maade de allerlettest kunne hæves. Thi dersom Fornuften ikke skal være i idelig Feide med sig selv, kan ikke Urigtighed, men allene Ufuldstændighed være den Feil, dette Beviis ei tør fritages for: men denne Mangel vil forsvinde i det samme, som Mennesket betragter sin egen moralske Natur, og af sit Inderste henter, hvad der behøves for at overskue den physiske Verden i nøieste Forening med den moralske.

3. Hoved-Indvendingerne, hvilke en skarpere Critik har giort imod det physicotheologiske Beviis, gaae ud paa følgende:

a. "Skal dette Argument være et strengt Beviis; saa mangler det Fuldstændighed. Alle Erfaringer, der anføres for at godtgiøre den Viisdom og Plan, som hersker i Verdens Indretning, omfatte langt fra ikke det Hele. Ja deres Natur selv giør det umueligt at føre en fuldstændig Induction, fordi deres Antal forøges ved hvert Sekund af Tiden."

b. "Fremdeles bestaaer den Hensigt, som Physikotheologen udvikler af alle ham bekiendte Indretninger i Naturen, og som han af Analogie forudsætter hos alle dem, han ikke har kunnet udgrunde, deri, at

Nydelse i Ordets meest udstrakte Bemærkelse skal frembringes, overeensstemmende med den Natur og Evne, de forskiellige Classer af Væsener have. Men ogsaa her maa han slutte fra det bekiendte til det ubekiendte; og saa høi en Grad af Rimelighed hans Slutninger end skunne have for den uindtagne Fornuft, saa maa den dog ogsaa tilstaae, at han ikke gaaer den strengt demonstrative Vei: ja, Atheisten bestrider ham med hans egne Vaaben, ved at mynstre den Hær af Lidelser, hvormed Naturen hiemsøger sine Skabninger, og som Physikotheologen ikke altid kan bringe i Forening med sit System, saa længe han kun bliver staaende ved den physiske Naturs Betragtning, for hvilken de moralske Øiemeed, der løse hele Gaaden, ere ubekiendte."

c. "Men just heri ligger især Hovedmangelen af alle blot physiske Grunde; og derfor har Kritiken ikke allene angrebet dette Arguments Form, for saavidt det skulde være demonstrativt, men og dets Materie tillige. Verdens sidste Hensigt udledes allene af dens materielle Deel; og tages der endog nogen Hensyn paa geistig Fuldkommenhed, saa er det allene for at vise Menneskets Ypperlighed fremfor Jordens øvrige Beboere. Men hvilket Begreb kan Physikotheologen danne sig om Verden, saalænge den moralske Natur i dens hele Omfang ligger aldeles uden for hans Synskreds? Hvorledes vil han finde Eenhed og Plan i Verdens hele Anlæg, saalænge han ikke især hæfter

sin Betragtning til det der er Hovedsagen, Fornuften, og de fornuftige Væseners Bestemmelse? Og hvor ufuldstændigt bliver ikke tillige Begrebet, han saaledes danner sig om det Væsen, der er Aarsag til en Verden, hvis fortrinligste Deel han endnu ikke har undersøgt! Hans Fornuft tvinger ham til at antage en Forstand, der har tænkt de Hensigter, som skulde udføres; der har indrettet og anordnet Materien overeensstemmende med dem. Han faaer altsaa Begrebet om en Verdens Bygmester, som har bearbeidet Materien, og givet den al den Fuldkommenhed den kunde modtage. Men hvor dybt staaer ikke dette, uagtet al den Ærbødighed, Naturens umaalelige Omfang og Majestæt indprænter, under Begrebet om en Verdens Skaber, som allene ved sin Tanke er Aarsag til selve Materiens, og alle Væseners Existenz? Physikotheologen tør ikke heller, naar han gaaer strengt consequent til Verks, tillægge Verdens Bygmester flere Evner og Egenskaber end dem der findes udtrykte i hans Værk. Men hvorledes bliver det muligt at bestemme Graden af Magt og Viisdom, til at anordne en Verden, hvis Omfang og Hensigter vi ikke kiende, og som uagtet sin umaalelige Størrelse dog ikke er uendelig! Hvad berettiger Fornuften til efter streng Følgeslutning at antage, at Frembringeren af disse ubekiendte Størrelser har selv mere end en ubekiendt Grad af Evne; at hans, for vor Fornuft umaalelige, Storhed, er

absolut Uendelighed? Thi Forestillingerne om ham kunde jo ved hver nye Opdagelse i Naturen foreges og forhøies: det var og mueligt, at de kunde formindskes ved ubesvarlige Tvivl, som bleve opkastede mod Naturens Anlæg og Indretning. Ja hvilken Vished har Fornuften for, at ikkun eet Væsen, ei flere, har bygget Verden, saalænge den endnu ikke tør bestemme Verdens Plan og Hensigt; saalænge Begrebet om dette Væsens Uendelighed endnu ikke er fastsat; saalænge Magt, Viisdom, og velgiørende Godhed ere de eneste Egenskaber, den udleder af den physiske Naturs Betragtning? Thi det høie Ideal, Fornuften maa danne sig om den Gud, den ene kan yde sin Tilbedelse, Idealet af Hellighed og Alvidenhed: Idealet af en moralsk Lovgiver, af en Verdens Regent efter disse Love, i hvis store Herskerplan hele den physiske Verden med alle sine Fuldkommenheder, og virkelige eller tilsyneladende Mangler, er den høieste moralske Hensigt underordnet: dette Ideal er Physikotheologen ikke istand til at uddrage af Naturens Storhed og Herlighed; og alle hans Forestillinger om Verdens Bygmester, blive, saalænge han kun betragter den physiske Natur, indenfor den tause Beundrings Grændser, men kunne aldrig opsvinge sig til hans uendelige Helligheds Tilbedelse! Ja det Begreb, Physikotheologien giver om Gud, bliver endog i denne Henseende ufuldstændigere end det kosmologiske. Thi ingensteds viser den at Verdens Aar-

sag maa nødvendigen være det alfuldkomne og nødvendige Væsen. Den kan ikke engang indlade sig i disse Undersøgelser, fordi den ikke formaaer at fastsætte Begrebet om Verden ved Hielp af Erfaring, følgelig ikke heller kan philosophere om Verdens, men allene om dens enkelte materielle Deles, Afhængighed og Tilfældighed."

4. Ved første Oiekast skulde disse Mangler, som tillægges det physikotheologiske Argument, synes at maatte nedslaae vor Siel, og føre den til den sørgelige Tanke, at vi ei kunde faae Vished om Guds Tilværelse! Men Historien selv, som overalt bevidner, at de viseste og bedste Mennesker have bygget deres Troe paa Naturens Betragtning, vil og snart opvække det sikkre Haab, at alle Mangler kunne hæves; og ved at undersøge de Grunde, paa hvilke de meest oplyste Tænkeres Troe urokkeligen har hvilet, ville vi finde, at de stedse have forenet Betragtningen af den moralske og den physiske Natur: at de, omgivne af denne, men selv moralske Væsener, og vante til at betragte begge Verdener i nøieste Forbindelse og giensidig Indvirkning, som oftest ere i Undersøgelserne selv gaaet ud over den physiske Naturs Grændser, og have givet deres af denne egentlig førte Beviis et Tillæg af moralske Sætninger, hvorved først Begrebet om Verdens Eenhed og Plan kunde fuldkommes, og hvoraf saaledes den faste Overbeviisning om en uendelig Guds-

doms Tilværelse kunde udledes. Deres Troe grundede sig altsaa ikke blot paa de Erfaringsresultater, som Physikotheologien giver umiddelbar: men de forbandt med Udsigten over den physiske Verden Betragtning af den moralske, af dennes Natur og Hensigter: og deres physikotheologiske Beviis fik derved et langt større Omfang, end det vi nu kalde med dette Navn, og som allene indskrænker sig til den synlige Natur.

Men ved denne Opdagelse maa og al Bekymring forsvinde! den nyere Philosophie har da kun bestemt alting nøiagtigere, og skilt fra Physikotheologien, hvad der ikke egenlig hører til den. Der er altsaa Intet tabt: og den religiøse Naturbetragtnings unægtelig sande Resultat bliver kun intet fuldkomment og ved sig selv bestaaende Beviis, men den første Deel af det hele Beviis, der omfatter den livløse og levende, den materielle og aandelige, den intellectuelle og moralske Natur. Men saameget er nu allerede unægteligt, at Intet kan være Menneskets Forstand til større Hæder, end dens Evne, saaledes, som Physikotheologien, endog naar den holder sig strengt inden for sine Grændser, formaaer det, at ane den moralske Verdens Sammenhæng med den physiske. Og selv dette, at Fornuften, næsten ubevidst, i sin Naturbetragtning sammenblander den physiske Verden med den moralske, viser hvor naturlig saadan Række af Ideer er for Mennesket; men vi-

ser tillige, hvorlidet det physikotheologiske Beviis vinder ved aldeles at adskilles fra det moralske. Det er da som et Legeme uden Siel; det undersøger kun den døde, den uorganiserede, eller og den organiserede Materie, Naturens Kræfter, det dyriske Liv; i det høieste ogsaa Fornuften i dens intellectuelle Virksomhed: men alle hine Begreber om den moralske Natur og dens Bestemmelse, af hvilke først Forestillingen om Guds uendelige Fuldkommenhed kan udledes, hine Begreber, ved hvilke hele den physiske Natur bliver Middel til at opnaae de høieste moralske Hensigter, savnes endnu aldeles. Undersøg selv, min Læser, hvad det egenlig er, som virker saa mægtig paa dig, naar du betragter Himlens hvælvede Bue og Stiernernes talløse Skarer! Forestil dig disse allene som døde Kloder uden levende Beboere: du vil da vel forbauses ved Tanken om den Magt der har frembragt og indrettet dem, men ingen blid Følelse vil vækkes i din Siel. Ja betragt Jordens Beboere, see dem leve, endog lide vel, men see dem ogsaa døe og hensmuldre til Støv, og have derhos ingen Tanke om deres Bestemmelse til Fuldkommenhed, om deres Vedvarenhed, intet Haab om din egen Udødelighed — du vil da, med hele din Beundring for den hensigtsvarende Indretning, du bliver vaer i det Enkelte, savne Planen i det Hele; du vil ei kunne begribe, hvortil alle disse, for endeel saa ædle Kræfter, paa saadan Maade skulde spildes; og Hoved-Indtrykket den

ne Naturbetragtning vil efterlade sig i din Siel, vil være sørgeligt!

5. Men hvortil gavne da alle disse Undersøgelser, der blot indskrænke sig til den physiske Natur, dersom de ikke føre videre? Svaret er allerede givet. De føre langt nok; saa langt de kunne og skulle føre! Tanken om Naturens Aarsag paatrænger sig ethvert fornuftigt Menneske; Physikotheologien viser Fornuftmæssigheden af dette Begreb, og det hører væsenlig til Menneskenaturens moralske Værdighed, at disse Gienstande vorde undersøgte. Ved denne Undersøgelse lærer Mennesket at kiende utallige Diemeed i Naturen, deres Forbindelse og gienſidige Gavnlighed. Det baner sig derved Vei til Tanker om Diemedet af Naturen selv, og opdager dette, saasnart det gaaer ud fra Forestillingen om en uendelig Skaber; thi Begrebene om Gud og om Naturens hensigtsvarende Indretning ere uadskilleligen forenede med hinanden. Kunde det nogensinde bevises, at den livløse Natur ikke havde noget Diemeed, at dens Indretninger ikke sigtede til at fremme de levende Væseners Bestemmelse, saa maatte ogsaa Tanken opgives om en Forstand, der havde fremvirket dens Tilværelse; og Atheismens Naturbetragtning kan derfor ikke andet end føre ind i de vildsommeste Labyrinther. Men forenede med hinanden give disse Tanker om Diemedene i Naturen den største Klarhed; og Naturbetragtningen, som gaaer ud fra Tanken om

Gud, vorder derved idel Lys. Den finder overalt den Plan og Viisdom udtrykt, som den forudsætter: den kan ikke tænke nogen Tanke saa stor at den jo med Tillid kan vente at see den udført.

Ja! om end Physikotheologien ikke forudsætter Guds Tilværelse, saa fører den dog unægtelig til Troe paa Ham, og Mennesket, stemt ved sin Natur, opmuntret ved sine Jagttagelser til at søge Plan og Eenhed i det hele, finder denne, saasnart det forener sine Forestillinger om begge Verdener. Da opgaaer for Sielen den rene Fornuftidee om et nødvendigt alfuldkomment Væsen med uendelig Magt og Viisdom: da indseer den, hvad der endnu fattes til fuldkommen Vished, udvikler den physiske Verdens Forbindelse med den moralske, og finder saaledes den anden Deel af den fuldstændige Troesgrund for en uendelig Skabers Tilværelse. Ved denne Fremgangsmaade vorder endelig og Forestillingen om Gud saa meget desstørre. Selv hans Almagt, hvis Majestæt Naturen forkynder fremfor alt andet, fremstilles da allene virksom for at opfylde hvad hans hellige, Alverden uindskrænket beherskende Villie beslutter.

Det er altsaa det moralske Argument for Guds Tilværelse, vi nu komme til at undersøge. Vi gaae da ind, ei blot i Naturens Helligdom, men i Skabningens Allerhelligste; thi de Ideer, som nu skulde sysselsætte vor Opmærksomhed, ere ikke mere

indskrænkede til Tid og Rum. Ligesom Fornuftens Fordringer ere uendelige, gaae de ogsaa frem i det Uendelige, og opdage, uden videre muelig Modsigelse, Ham, hvis Væsen er Uendelighed!

20.

Indledning til den moralske Troesgrund for Guds Tilværelse.

Den moralske Troesgrund for Guds Tilværelse, som vi nu skulle udvikle, gaaer ikke længere umiddelbar ud fra den materielle Verdens Betragtning, men anvender sine Resultater paa den. Den er altsaa den anden Deel af Beviset for Guds Tilværelse; den er ikke tilfreds med Physikotheologiens Opdagelse af Hensigter og store Hensigter i Naturen, men søger Eenhed i alle Verdens Dele, indbefatter derfor de fornuftige og moralske Væsener med, og udgrunder saaledes Naturens Hensigt, ved at finde hele den materielle Verdens Bestemmelse og Værd i dens Forbindelse med den intellectuelle, hvilken nødvendig maa være det Høieste og Fortrinligste i et Heelt, hvortil den selv hører.

2. Men fremfor alt er det nødvendigt at forvisse os om en moralsk Verdens Tilværelse. Sagens Natur tillader her allene Erfaringens Vei. Ligesom vore Sandser lære os at kiende den physiske Verden; saa giver vor Selvbevidsthed os Kundskab om den

moralske. Thi ved denne Selvbevidsthed om vore intellectuelle og moralske Evner, føle vi strax vor Naturs Hoihed over alt det materielle og blot dyriske. Nøiere Eftertanke aabenbarer os vor Fornuft, dens Rettigheder og Fordringer, og drager sikkre Slutninger fra os selv til den tænkende Naturs Væsen og Bestemmelse i Almindelighed. Lykkes det da tillige at finde Forbindelsen mellem den og den materielle Verden, at indsee Verdens og Naturens Bestemmelse; da staaer vor Troe paa Guds Tilværelse urokkelig fast; thi da er den bygget ikke blot paa Kundskab om mangfoldige Hensigter i Naturen, men paa Kundskab om Alverdens Plan: og til Begrebet om Gud som Verdens over alle Forestillinger mægtige og vise Bygmester, tilføies da den høiere Tanke, at han er de moralske Væseners Fader, Lovgiver, Regent og Dommer; at han styrer den materielle Verden overeensstemmende med sin Lovs uendelige Fordringer, og skaber Eenhed og Fuldkommenhed i saadant Forhold og saadanne Grader, som ikkun den uendelige Forstand formaaer at overskue. Ved saadan Overbeviisning er det da intet tabt ved, om Guds Tilværelse end ikke kunde godtgiøres paa en demonstrativ Maade. Thi Sandhed bliver Sandhed under hvilken som helst Form, og Mennesket maa ved sine Evners indskrænkede Beskaffenhed ofte lade sig nøie med at troe, hvor maaskee høiere Væsener kunne vide! Men denne Troe, bygget paa saadanne

Grundvolde, som Fornuften kan erkiende for tilstrækkelige, bliver endogsaa virksommere og mere beroligende, end det fasteste Viden ofte kan være, da den griber ind i Menneskets moralske Natur, og giver det Eenhed med sig selv, og Bevidsthed med sit Væsens Værdighed!

3. Ikkun nogle faa almindelige Sætninger om Menneskets aandelige Natur, som staae i umiddelbar Forbindelse med Troen paa Guds Tilværelse, maae vi forudsende, for desstørre Tydeligheds Skyld. Deres Sandhed er indlysende: Beviset for dem findes i hvert Menneskes Hierte.

a. Hvert Menneske fornemmer i sig en Attraae-Evne, der yttrer sig i ganske naturlige og uvilkaarlige Begiæringer efter saadanne Gienstande, af hvilke Mennesket forestiller sig at kunne nyde Lyst. Nydelse bliver altsaa Formaalet og Tilfredsstillelse for denne Attraae. Det er Naturen, ikke Overlæg som opvækker den: den kan altsaa ikke anvendes paa det Moralske, ikke udstrækkes over den physiske Verdens Grændser. Ikkun det physiske Gode, det, hvorved Lyst tilveiebringes og nydes enten middel- eller umiddelbar, kan være Gienstand for Attraae-Evnen; og denne undersøger ikke engang om det virkelig eller blot tilsyneladende stemmer overeens med vor Natur. Men den udstrækker sig ogsaa over vor hele Natur; og efter Graderne af vor Dannelse, og af vort Tarv til

grovere, eller finere Nydelse kan alting, selv intellectuelle Glæder, selv hvad der ogsaa er moralsk Gode, henføres hertil, saasnart det bliver Gienstand for Attraa-Evnen der betragter det som en Aarsag til Nydelse, og ikke bringes i Forbindelse med reene moralske Hensigter. Følgelig bør vi, skiøndt vi blive inden den physiske Verdens Omfang, ikke ansee det physiske Gode for eenstydigt med det materielle, og ikke udelukke alle intellectuelle Nydelser derfra.

b. Denne Attraae i Mennesket er saare mægtig, fordrer Lydighed af dets hele Natur, sætter Alting i Bevægelse for at fyldestgiøres, og styrer til dette Maal alle Menneskets indvortes Kræfter. Men Begiæringerne selv, i hvilke Driften yttrer sig, ere ofte hinanden meget modsatte. Den ene Nydelse vilde altsaa virke imod, svække og ophæve den anden; og Mennesket kunde saaledes ved disse enkelte Nydelser vel tilfredsstille enkelte Begiæringer, men aldrig fyldestgiøre Begiære-Evnen, saasnart den efter sin Natur fordrer mere end enkelt Nydelse, fordrer en Tilstand, som en Virkning, der kan være overeensstemmende med Kraftens Aarsag. Ogsaa her søger Mennesket altsaa Eenhed og et fast Middelpunkt; og dette faaer det ved at samle sine enkelte Begiæringer til en fælleds Drift, der forlanger sin Opfyldelse i det størst mulige Maal, i en Tilstand af alminde-

lig Nydelse, i Lyksalighed; hvilket Begreb dog altid, ligesom Begrebet om physisk Gode, maa rette sig efter ethvert Individs aandelige Dannelse.

c. Heraf udleder Fornuften da Principet, hvilket alle disse enkelte Drifter maae være underordnede; og Lyksaligheds Principet, det Bud: Søg Lyksalighed, bliver Middelpunktet hvori alle enkelte Begiærringer forene sig til Harmonie; bliver den fuldkomneste Virkning af den hele i Menneskets Natur nedlagte Attraae-Evne, altsaa det høieste Princip for Attraae-Evnen selv; saalænge nemlig Mennesket betragtes allene som Naturvæsen. Lyksaligheden er følgelig og efter Naturens uforanderlige Magtbud, det almindelige Maal for Mennesket, betragtet som Naturvæsen; og Mennesket opfylder sin Bestemmelse som saadant, ved at søge Lyksalighed!

d. Alligevel kan Mennesket ikke erkiende denne Lov for den øverste, det styres af. Ikke hver Ytring af Attraae-Evnen er det underkastet; mange fyldestgiør det ikke, uagtet ingen udvortes Hindring træder i Veien: og denne Magt, Mennesket har over sig selv, er en Følge af Villien, hvis Særkiende er Vilkaarlighed, hvis Frihed bestaaer i denne, hvorved den bestemmer sig for eller imod Forestillingerne om det physiske Gode. Ei kunne vi indlade os her i de saa vanskelige Under-

søgelser om denne Menneskets Evne; men saa vanskeligt det er, at hæve alle Indvendinger mod Menneskets Frihed; saa unægteligt er det dog, at man ikke kan undvære Begrebet om Frihed, saasnart man tillægger Mennesket en Villie, og at Friheden er en absolut nødvendig Betingelse, uden hvilken Mennesket ikke kunde være et moralsk Væsen. Fornuften maa altsaa antage den uden strengt Beviis, for at komme til Eenhed med sig selv over sit allervigtigste Anliggende, for at have Grundvold for sin Moralitet; og den ethvert Menneske iboende Bevidsthed om sin Frihed maa veie op imod alle skeptiske Indvendinger.

e. Ikke allene sin Frihed er Mennesket sig bevidst; Det maa ogsaa kiende Grunden, hvorved Friheden bestemmes for eller imod Attraaen efter det physiske Gode. Men denne kan ikke være i den physiske Natur, i hvilken intet høiere Princip findes end Lyksaligheds Loven, intet Princip som er i Modsigelse med denne. Ja, hiin Grund for Villiens Bestemmelse opløfter den ogsaa over Naturen; og Villien, skiøndt den staaer i Forbindelse med Sandsernes Verden, bliver dog, ved sin Evne at bestemme sig imod alle dens Tillokkelser, og imod Attraae-Evnens hæftigste Fordringer, aldeles uafhængig af physisk Caussalitet. Den er kun Baandet mellem Naturen og hiin høiere Verden;

Men den opløfter Mennesket over Naturen, og tilegner det Borgerret i oversandselige Regioner.

Denne Lovgivning for Villien erkiendes ogsaa af Mennesket, saasnart det bliver sig sin Villie bevidst; ja først ved at blive sig denne bevidst, kan det med fuldkommen Sikkerhed erkiende dens Frihed, altsaa dens virkelige Tilværelse. Men ligesaa uafhængig af Lyksaligheds Principet som Villien er, maa og Loven for Villien være; den kan ikke have sin Grund i den physiske Natur; den maa endog være langt høiere end denne. Derfor er den ogsaa ganske anderledes beskaffen. Hvor Naturlovene byde efter physisk Nødvendighed at noget skal skee, fordi Naturens Mechanismus er saaledes indrettet, og det eene Hiul griber i det andet, for at opfylde Bygmesterens Hensigt: der fordrer den over Villien bydende Lov ingen Lydighed som en nødvendig Sag. Den har ingen Tvangsmidler. Dens Bud kunne modtages med Ærbødighed, men ogsaa møde endog uovervindelig Modstand: men den tilkiendegiver allene hvad der bør skee, tilstaaer herved Menneskets fuldkomne Frihed, og stadfæster selv sin Høihed over Naturloven. Intet som kan tvinge; intet i den physiske Verden kan bestemme denne Lov, eller de Vilkaar, under hvilke den kan virke: Ja om hverken denne Verden, eller nogen anden sandselig Form var til, vilde den dog være, og være den

samme som den er. Det er altsaa forgiæves at søge dens Kilde og Kiendemærker i den sandselige Erfarings Kreds: Fornuften allene kan opdage den ved at randsage sin egen Natur, ved at undersøge sin practiske Deel, som bestemmer Attraae-Evnen, som skaber Forskrivterne ganske af sig selv, og som derfor allene er i Stand til at opløfte Sindet over hvad der er sandseligt eller hører til Naturen: hvorimod den theoretiske Fornuft, som allene indeholder de Resultater der udgiøre Naturens Lovgivning, ikke kan tage nogen Deel i denne Undersøgelse.

f. Men selv den practiske Fornufts Love ere i visse Maader indskrænkede. Vel bestemmer den Gangen som Villien skal tage ved sin Frihed; men ikke Gienstandene for dens Virksomhed, — alle hine enkelte Yttrelser af Attraaen efter Lyst og Nydelse, som ikke kunne andet end følge Naturlovene, dem Attraaen er allene underkastet. Dog er Villiens Frihed her af yderste Vigtighed: og den er saa fuldkommen uafhængig, at den kan nægte baade den physiske, og den praktiske Fornufts- eller Moralloven sin Lydighed. Og denne sidste, langt fra at smigre med Lyksalighed og Nydelse, eller at henvise paa enkelte Handlingers behagelige Følger, taler stedse Lovgiverens majestætiske Sprog, og indeholder sin hele Bestemmelse og alle sine Bevæggrunde i de korte Ord: du bør. Ingen Ef-

tergivenhed gielder her, intet Hensyn paa Behagelighed: Loven kræver Lydighed uden Beviis, og med al den Strenghed hvormed den kan kræves af en uforanderlig Grundlov: thi Mennesket erkiender selv denne Forpligtelse, saasnart dets praktiske Fornuft er tilstrækkelig udviklet. Lovens første Fordring bliver derfor en god Villie, der med Glæde erkiender dens Herredømme, betragter dens fuldkomne Udøvelse for sit største Gode, og finder Menneskehedens høieste Adel deri, at Trangen til at efterleve Moralloven er uopløselig forbunden med Menneskets Natur, skiøndt dens Modsigelse med Naturloven bliver aabenbar, paa hvilken Maade dens Bud end maatte yttre sig. Thi enten gaaer den ud fra Bevidstheden om det Onde, og de sørgelige Følger Lystens Opfyldelse fører med sig, naar den forbyder at giøre dennes Fordringer til Regel for Villiens Bestemmelse, og at lade Attraaen efter Lyst herske over Villien; eller den gaaer ud fra Bevidsthed om sin egen af Fornuften uden al Modsigelse tilstaaede Høihed over hele den physiske Natur, naar den byder, at Fornuftens Lov bør være Lov for Villiens Bestemmelse, og at alle tænkende Væsener bør underkaste sig samme!

8. Men saare ufuldkommen vilde den alligevel være, om den ikke tillige tilkiendegav Villien den sidste Hensigt, ved hvilken den bliver bragt til Eenhed

med sig selv. Fornuften bør ikke allene vide, hvorefter Villien bør rette sig; den bør ogsaa vide, hvortil den bør vende sig: og uden denne Kundskab kan den selv ikke adlyde Moralloven i dens hele Omfang. Derved nødsages da Mennesket at anvende Moralloven paa sin moralske Natur, og at drage Resultatet, hvad det har at udrette i Naturen. Derved opdager Fornuften Forbindelsen mellem den physiske og moralske Lov, og faaer sin rette Virkekreds anviist i Naturen, i hvilken Attraae-Evnen allerede har sit bestemte Formaal, i hvilken ogsaa alting frembyder Kilder til Lyst, Gienstande for Nydelse; Gienstande, som uagtet de kunne bestemme Villien, dog ikke have physisk Kraft til nødvendigen at bestemme den. Men Mennesket bliver tillige ved noiere Eftertanke over begge Evners og deres Lovgivningers Beskaffenhed og Forhold til hinanden, alt mere overbeviist om deres væsenlige Forskiellighed, om den nødvendige Aarsag til indbyrdes Modsigelser, om Umueligheden af at udlede dem af een og samme Kilde. Den physiske Lov er en endelig Lov; kan opfyldes ved Driftens Tilfredsstillelse; kan, harmonisk som den er med den endelige Natur og Naturvæsenernes endelige Beskaffenhed, ikke udstrække sine Fordringer videre end dens og deres Grændser tillade. Den moralske derimod er, ligesom Villien, aldeles uafhængig af den endelige Natur;

dens Fordringer ere uindskrænkede, og erkiende ingen Bestemmelser af Tid eller Omstændigheder. Forpligtelsen at adlyde dem er ueftergivelig, og Menneskets Villie kan i intet Tidspunkt af sin Tilværelse faae fuldkommen Overeensstemmelse med dem. Thi denne kan allene bestaae i et uophørligen tiltagende Fremskriden til saadan aldrig aldeles opnaaelig Overeensstemmelse.

h. Altsaa kan Gienstanden for denne Lovgivning ikke være den af Attraae-Evnen begiærte Lyksalighed, som indskrænkes inden Naturens Grændser. Men alligevel staaer den moralske Lov ikke i absolut Modsigelse med Naturloven. Den behandler Mennesket som et Naturvæsen; den kuldkaster altsaa ikke heller hiin Lovgivning, men foreskriver kun Formen, i hvilken den kan fordre Lydighed, og vil kun at Mennesket skal underkaste den Fornuftlovens Herredømme. Den fordrer Villiens Hellighed: fuldkommen og udelukkende Bestemmelse af Villien efter Fornuftens Lov, uden Hensyn til Attraaen efter Lyksalighed. Mennesket er ikke blot Naturvæsen, men ogsaa et moralsk Væsen; og som saadant bør det bestemme sin Villie efter den moralske Lov for eller imod sin Attraae-Evnes Tilsigelse. Endog Moralloven byder altsaa Mennesket, for saavidt det er et moralsk Væsen, at stræbe efter Lyksalighed; men den vil kun giøre sine Forskrivter til Rettesnoer.

1. Sædelighed er følgelig den nødvendige Betingelse, under hvilken Mennesket som frit Væsen kan tilfredsstille sin physiske Attraae; og allene ved saaledes at styre sin Villie tør og bør det søge at naae den ved Naturloven foreskrevne Lyksalighed. Denne bør derfor aldrig være Bevæggrund for Menneskets Handlinger, eller Hensigten, for hvis Skyld det over Dyden. Uegennyttig, uden Hensyn til Følgerne, blot fordi Fornuftens Lov byder saa, bør Dyden være: men med det samme giør Mennesket sig værdig til Lyksalighed. Altsaa hindrer Moralloven ikke Attraaen efter denne; men den bør kun attraaes af et fornuftigt Væsen, som den sande Dyds Følge. De allene for Lyksalighedens Skyld udøvede gode Handlinger kunne jo dog aldrig kaldes dydige, da de ikke flyde af Lydighed mod Loven: Moralloven kan altsaa ikke underordnes den Lov, som byder at søge det physiske Gode, og Dydens Nødvendighed for Lyksalighedens Skyld kan ikke paastaaes. Ifølge alt dette bliver da Lyksalighed under Sædeligheds Betingelse den Gienstand, det Ideal, hvilket Mennesket, betragtet som en Borger af tvende Verdener, frivilligen bør stræbe efter; den Hensigt, det bør søge at udføre baade for sig selv og andre. Denne Hensigt er ogsaa aldeles ubetinget, styrer alle andre muelige Hensigter, som deres eneste Betingelse, og vorder derved den høieste Hensigt.

Den er tillige det høieste og fuldkomneste Gode: thi den forener den endelige Lov med den uendelige; den ophæver, ved at underkaste hiin under dennes strengeste Lydighed, al muelig Modsigelse; den forener Menneskets physiske Natur med den moralske; den fastsætter et Fornuften værdigt Formaal, og fører til et fuldkommen rigtigt, fuldstændigt, og ædelt Begreb om Alverden, og de fornuftige Væseners Stilling i samme.

k. Den moralske Lov kan ikke udtrykkes værdigere og med en mere omfattende Formel, end med denne: du bør giøre det høieste Gode til dine frie Handlingers sidste Hensigt. Da først, naar alle vore, paa Frihed grundede Handlinger stemme overeens med den practiske Fornufts Lov, faaer vor hele Characteer Sædelighed og moralsk Godhed: da først bliver det mueligt at vor Villie faaer fuldkomment Herredømme over Attraae-Evnen, og naaer en Hellighed og Høihed, som ophøier den over Alt, hvad der allene er sandselig Natur: da først kan en fast og ædel Forening mellem det sandselige og oversandselige stiftes. Thi Villie og Fornuft kunne ikke længere være uenige om Beskaffenheden af det høieste Gode: de kunne allene erkiende Sædelighed og god Villie, grundet paa Ærbødighed og Lydighed mod Morallovens Hellighed, for den overordnede Bestanddeel af det høieste Gode: og det physiske

Gode, Lyksaligheden, kunne de aldrig erkiende for andet, end for den underordnede; fordi Moraliteten, hvorved det erhverves, bør gaae foran, fordi Lyksaligheden selv er en Tilstand, og følgelig ikke kan have nogen indvortes Værdie, men er og bliver stedse afhængig af Subjectets Følelser og Forestillinger: hvorimod Dyden stedse har den høieste og ædelste Værdie ved sin egen Natür, uafhængig af noget endeligt Væsens Følelser, Forestillinger eller Beskaffenhed.

Efter disse forelobige Grundsætninger kunne vi nü nærmere udvikle den moralske Troesgrund for Guds Tilværelse som hviler paa dem.

21.

Den moralske Troesgrund for Guds Tilværelse.

Det høieste Gode, d. e. Lyksalighed under Moralitets Betingelse bliver et praktisk nødvendigt Øiemeed for Mennesket: dette Maal bør jeg altsaa arbeide imøde. Men vant til den Erfaring at intet vorder mig tildeelt, med mindre jeg har bestræbt mig derfor, at min egen Virksomhed maa være Moder til min Nydelse; bør jeg og stræbe selv at erhverve mig den Moralitet, uden hvilken den physiske Lov ei kan tilfredsstilles. Men saaledes som jeg lever her paa Jorden, omgivet af tusinde andre Væsener, i mangfoldige af min Villie aldeles uafhængige Forbindelser,

kan jeg allene raade for Betingelsen, under hvilken jeg kan haabe Lyksalighed, og styre min Villie efter den moralske Lov dertil, at den vorder en god, efter Hellighed fremstræbende Villie; jeg kan altsaa erhverve mig Værdighed til Lyksalighed. Men Lyksaligheden selv, denne anden, underordnede Bestanddeel af det høieste Gode, Udfaldet af min hele Virksomhed, kan jeg ikke tilveiebringe. Uagtet min Villies Reenhed og al min Dyd, kan min Forbindelse med andre Væsener være saaledes beskaffen, at Kilden til physisk Gode ikkun meget sparsommelig flyder for mig, ja maaskee at jeg som Naturvæsen føler flere Lidelser end Lyst og behagelige Fornemmelser. Heftige Sygdomme kunne ødelægge mit Helbred og nedbøie mit Sind; ulykkelige Hændelser, andres Troeløshed undergrave min Velfærd; Døden berøve mig Venner, Børn og en elsket Mage; og al min Dyd kan ikke forjage Ulykkens Uveir som trækker sammen over min Isse! Thi Moralloven byder ikke med physisk Tvang, og kan derfor ikke frembringe Sammenhæng mellem Sædelighed og Lyksalighed. Den er en Friheds Lov, den har Bestemmelses Grunde der ere ganske uafhængige af Naturen, som styres af andre Kræfter. Og dog kan jeg paa ingen Maade lade min Forestilling om det høieste Gode fare: Jeg kan ikke andet end betragte Verden som et System, hvori alting er forberedet, til enten strax eller engang at bringe dette Ideal af Fuldkommenhed til Virkelighed. Ellers er

der ingen Eenhed i min Tilværelse og Bestemmelse, og al min Eftertanke kan kun tiene til at føre mig ind i aldeles sporløse Labyrinter. Skal altsaa det høieste Gode bringes til Virkelighed; saa maa, naar jeg har giort hvad der stod i min Magt og hvad Pligtens hellige Stemme bød mig, Naturen ogsaa giøre hvad den eene er istand til at giøre, og enten strax, eller til sin Tid, give mig uden Hinder den Grad af Lyksalighed, som svarer fuldkommen til den Moralitet, jeg har erhvervet mig. Men Naturen, indrettet efter physiske Love, virker ikke efter moralske Øiemeed, kan altsaa ikke frembringe Følger, som passe til moralske Aarsager. Jeg maa derfor antage at alle Hensigter, Kræfter og Love i Naturen ere den moralske Lovs Bud underordnede, og ere Midler til Udførelsen af dens majestætiske Befalinger: og da denne Lov er evig og aldeles uforanderlig, saa maa alting være bleven planmæssigen anlagt til Opfyldelsen af denne de fornuftige Væseners Bestemmelse. Moralske Hensigter ere altsaa i Naturens Plan! Kunne disse tænkes oprundne af evig Nødvendighed? af den Uting, blind Skiæbne? Nei, den der har tænkt og anlagt denne Plan, maa være udenfor Naturen, Verdens moralske Ophav, og Lovgiver; og maa i sin moralske Natur indeholde den tilstrækkelige Grund til Overeensstemmelse mellem Lyksalighed og Sædelighed. Hans Forstand og Villie maa altsaa være uendelig fuld-

kommen, fordi han maa fyldestgiøre Moralloveus uendelige Fordringer: Han maa være Gud!

2. Guds Tilværelse er altsaa den eneste muelige og tænkelige Betingelse for Udførelsen af Verdens moralske Fo.. aal. Forstanden, ved at tænke sig selv som et moralsk Væsen, som en Deel af den moralske Verden, kan ikke undvære Tanken om Gud. Og Indvendingen som kunde giøres herimod, at der er en dobbelt Art af Tarv; saadan, uden hvilken Mennesket aldeles ikke kan bestaae, og saadan, uden hvilken Mennesket ikke kan bestaae saa vel, ikke være saa fuldkomment og lykkeligt, som ellers, har her ingen Kraft. Thi naar Spørgsmaalet er om et moralsk Væsen, der ikke kan tænkes uden Bestemmelse, saa blive begge Arter af Tarv til een og samme. At paastaae at et saadant Væsen kunde være til uden Bestemmelse, var en Urimelighed: at antage en anden, en mindre fuldkommen Bestemmelse end den er, hvilken den moralske Fornuft erkiender, vilde ligesaa meget stride mod Fornuftens Natur. Hvad enten man altsaa betragter Sagen som Forstandens eller som Hiertets Fordring, bliver Resultatet det samme, saa længe Mennesket tænker og er berettiget til at tænke over sin Bestemmelse. Og Overbeviisningen om Hensigterne i Naturen virker tillige med sandselig Kraft paa Fornuften, saa at den ikke kan andet end tænke sig disse i Forbindelse med Aandernes Verden. Deraf danner den sig Forestillingen om det høieste Gode;

og den praktiske Fornuft erkiender dette som et praktisk nødvendigt Øiemeed. Thi skal Fornuften styre Mennesket og dets Handlinger; saa bør det ogsaa nødvendigen følge dens Stemme. Ellers geraader det i idelig Kamp med sin Sandselighed, denne vinder Seier over Fornuften, og dets Bestemmelse kan ikke opnaaes. Vil jeg altsaa handle som et fornuftigt Væsen, saa bør jeg og antage det Øiemeed, som den praktiske Fornuft allene erkiender for et tænkende Naturvæsens Bestemmelse. Min Fornuft maa følgelig erkiende den virkelige Tilværelse af det høieste Gode, og kan da ikke heller opgive den eneste muelige Betingelse for denne: at Naturen er indrettet af Gud efter moralske Hensigter, at Gud er til!

Her har jeg det store Resultat af alle mine Undersøgelser. Jeg finder det i mig selv, ved Anvendelsen af den praktiske Fornuft paa mit eget Jeg! Jeg troer da en Gud: og denne glade Bevidsthed af min Tilværelses moralske Hensigt, af den fuldkomne Overeensstemmelse jeg nu har opdaget mellem begge Lovgivningerne, den Beroeligelse og Eenhed jeg nu føler i min hele Existenz, er tilstrækkelig for mig. Det er nok at jeg kiender mig selv: Lovens Hellighed og Majestæt byder mig Tillid og Lydighed!

22.

Kritik over den moralske Troesgrund.

Philosophien vil altsaa i den moralske Troesgrund ikke fremstille nogen Demonstration for Guds Tilværelse: den har fuldkommen opfyldt sin Hensigt, naar den viser Urimeligheden af at antage det Modsatte; naar den godtgiør at den theoretiske Fornuft, saasnart den vedkiender den praktiske, ei kan tvivle om det høieste Godes Natur og Tilværelse, ei kan tænke denne muelig, uden at antage en moralsk Skaber. Ikke engang Slutningen fra Naturens efter Moralloven indrettede Hensigter til Læren om Gud, vorder demonstrativ. Thi vi anvende allene paa det høieste Væsen, hvad vi finde i vor intellectuelle og moralske Naturs Indretning. Men desuagtet er Beskaffenheden af vor Fornuft=Evne os Borgen for, at disse Sætninger have den høieste subjective Sandhed, og at der følgelig ingen Aarsag kan være for os, til i ringeste Maade at drage den i Tvivl. Ja Undersøgelserne af Naturen, og alle Resultater, som kunne drages af Naturbetragtningen, blive nu til største Bestyrkelse for alle den praktiske Fornufts Sætninger. Thi Mangfoldigheden og Storheden af Hensigterne i Naturen har den theoretiske Fornuft allerede indseet, og paa Grund heraf tilegnet Naturens Aarsag ubeskrivelig stor Magt og Viisdom. Nu forener den hermed den praktiske For-

nufts Opdagelse om Alverdens sidste Hensigt og moralske Lovgivning. Begrebet om Verdens Bygmester bliver derved umiddelbar Forestilling om det uendelig hellige Væsen; og Skuepladsen for dets Virksomhed, Midlerne det anvender, blive nu ved Naturbetragtningen fremstillede i et langt høiere og klarere Lys end tilforn.

2. Denne Troesgrund for Guds Tilværelse har altsaa den uomstødeligste Fasthed; fordi den i alle sine Dele griber ind i vor moralske Natur, paa det nøiagtigste stemmer overeens med vort Tarv, og fyldestgiør alle vore Forventninger; fordi den taler til os ved vort moralske Sindelag og vor Samvittighed; fordi den fremstiller os Gud som den over alle den endelige Naturs Grændser ophøiede Hellighed; fordi den endelig fastsætter den rigtige Synspunkt for vore Betragtninger af den physiske Natur, og hæver alle Vanskeligheder, der kunne opkomme, naar saadan Betragtning ikke veiledes af moralske Grunde. Er altsaa Mennesket i Besiddelse af nogen Sandhed, saa er det denne: gives der noget Baand mellem os og andre tænkende og moralske Væsener, saa er det denne fælleds Troe paa Gud: har Mennesket ved Noget Aarsag til at glædes over sin Arts Ypperlighed, saa er det dette, at han, ved at finde Overeensstemmelse mellem Naturens og Sædernes Lov, ved deraf at udlede den sidste Hensigt til sin egen, og den umaalelige Alverdens Tilværelse, har

opsvinget sig til Begrebet om Gud, og til Overbeviisning om hans Tilværelse!

Lad da denne din Fornufts utvungne, frivillig antagne Troe, som du har, som ingen, saalænge du beholder din Fornuft og veed at anvende den, vil kunne røve dig, være tilstrækkelig for dine Ønsker! Bøi i Ydmyghed dine Knæe for den Ubegribelige, som taler til dit Øie og din Siel, som aabenbarer sig for dig i Naturen og i den hellige Lov der er skreven i dit Hierte! Vær henrykt ved den Eenhed i det store Alt, i din egen Bestemmelse, som Troen paa Gud viser dig; og søg med tillidsfuld Aand at nærme dig hans uendelige Hellighed! Men lad ogsaa denne Troe være dit Hiertes Helligdom; thi derved allene bliver du ført til Fuldkommenhed, derved allene værdig til at naae din høie Bestemmelse!

3. Saaledes giør den moralske Troesgrund Ende paa den langvarige Trætte om Muligheden af at bevise Guds Tilværelse. Den udleder Overbeviisningen herom af Fornuften, og fører den hen til Troen. Den udfylder alt, hvad der endnu kunde ønskes tilføiet til Naturbetragtningens Beviis: den giør Læren om Gud, Overbeviisningen at Alherren er til, Troen paa ham, umiddelbar til Hiertets Sag, og knytter derved det skiønneste Baand mellem Religion og Moral. Forstanden vænnes nu fra Begyndelsen af ikke blot til med tavs Beundring at betragte det uendelige Væsens uendelige Storhed: men det er og

dets Helligheds Majestæt som taler til Hiertet; det er Guds høie Lov, af hvilken Mennesket føler hele Naturen giennemtrængt, som det lærer at elske; det er især den Sielen opløftende Tanke, som virker med sin hele Kraft: at Mennesket ved sine moralske Anlæg har Lighed med den Uendelige; at det ved god Villie og Udvikling af sin Sædelighed til høiere Fuldkommenhed, kan nærme sig hans Hellighed og vorde Guds Billede paa Jorden!

4. Ved saaledes fortrinligen at henføres til den praktiske Fornufts Kilder, kan Læren om Gud ogsaa vedligeholde sin Værdighed, og bevares for at strande paa de Klipper, hvis Farer, den ellers, behandlet af endelige Væsener, stedse var udsat for. Thi, vorder den uden Philosophie udledet af Hiertets mørke Ahnelser, saa bliver den inden kort Tid til Theosophie og Mysticismus; til fornuftforvirrende og ubegribelige Forestillinger, som just ved det Tusmørke, hvori de indvikle Gienstanden, virke umiddelbar paa Phantasien, og vorde saameget farligere for Forstanden, jo ædlere de Følelser ere, der saa ofte forlede til dem. Men disse Forestillinger, ere og blive dog stedse Fornuften uværdige, fordi de fornedre Begrebet om den Uendelige, og giøre ham til en sandselig Gud, til et Naturvæsen med indskrænkede Evner. Bliver derimod Guddommen allene Gienstand for Fornuftens Speculation, saa ere anthropomorphistiske Begreber næsten uundgaaelige for den

Forstand, som ei efter Helligheds Begrebet bestemmer Afstanden mellem den Uendelige og alle endelige Væsener; og denne, som oftest grove, Anthropomophismus bliver da en frugtbar Kilde til selvvalgt Gudstieneste, til hver anden Dyrkelse, end den, der bestaaer med Hiertets Reenhed og Grundsætningernes Hellighed! For alle disse Feiltagelser bevares Fornuften, naar den gaaer ud fra de evige og uforanderlige moralske Grundsætninger, og betragter den physiske Natur fra de Synspuncter, som fastsættes ved disse.

5. Fornuften vil endelig og ved at lægge disse moralske Begreber til Grund for sine Betragtninger, opdage Baandet som forener den physiske Natur med den moralske: det er Guds Villie, Guds hellige Hensigter! Ved at erkiende disses Herredømme, indseer og fatter den praktiske Fornuft sit Forhold til Naturen, og danner sig et fuldstændigt og i alle Dele overeensstemmende Begreb om Verden, som et af den høieste Fornuft udkastet System af fornuftige Væsener og physiske Kræfter, i hvilket ethvert frit Væsen bestandigen behandles efter de samme Love, som det selv hylder; som et System, der aldeles gaaer ud paa at frembringe den fuldkomne Harmonie af største muelige Nærmelse til uendelig Fuldkommenhed og Lyksalighed: som et System, hvis Plan den Uendelige allene kunde tænke, allene være i Stand til at udføre. Hvad er vel uden denne Synspunkt hele

den physiske Naturs Betragtning! Hvortil hielper, uden Hensyn hertil, Kundskab om alle Øiemeed i Naturen, som ikke kunne aabne os Veien til disse høie Ideer, ja selv ofte standses ved Jagttagelsen af alt det Onde i Verden, og alle Lidelser, der forfølge de levende Væsener, hvis fulde Bestemmelse først da kan indsees, naar vi have overbeviist os om, at den physiske Verden blot er et Middel til den Moralskes Fuldkommelse. Da først faaer altsaa Naturbetragtningen sit sande store Interesse for det tænkende og moralske Menneske. Hele den livløse Natur erkiendes da paa det tydeligste for at være den Levendes Tiener, og et Middel til Opnaaelsen af de høieste Formaal.

6. Forholdet bliver endelig let at bestemme imellem begge Delene af Beviset for Guds Tilværelse. Ligesom Betragtningen over Planen, Ordenen, og Indretningerne i den materielle Verden fører Fornuften efter dens uforanderlige Love til at antage en forstandig Verdens Aarsag: Saa aabner den moralske Naturs Betragtning Udsigter over den sidste Hensigt, som hiin ikke kunde opdage; tillægger Verdens Aarsag moralsk Plan, moralsk Fuldkommenhed, Uendelighed — og opnaaer saaledes Hensigten tilfulde. Physikotheologien er at betragte som det første Trappetrin, Fornuften behøvede til at opdage denne høie Sandhed; som det Skatkammer af Erfaringer, hvormed de Lærdomme, den praktiske Fornuft uddra-

ger af sit Inderste, oplyses og forestilles paa en sandselig Maade. Giennemtrængte af Overbeviisning om Verdens moralske Øiemeed, ville vi da overalt spore Begyndelsen og Anlæggene til den store Plan, som skal udvikles alle Tider og Evigheder igiennem. Med saadan Sielsstemning, i Forbindelse med Tanken om den moralske Lov, skulle vi værdigen skue op til hine Himmelhære, betragte Graderne af Organisation og af de intellectuelle Evners Udvikling paa Jorden; og skulle da ikke mere tvivle paa, at alt dette er et langsomt men sikkert Fremskriden til Fuldkommenhed: at Dyrene, fra Skaldyret til Elefanten, staae paa forskiellige Grader af Dannelse, men at de alle skulle udvikles, indtil de naae Evne til Sædelighed, og kunne høre den moralske Lovs majestætiske Bud; indtil endelig Alfaderens hellige Rige indbefatter alt hvad der er skabt, og Gud vorder Alting i Alt!

23.

Atheismens Indvendinger mod Theismen.

Det er Tid at henvende vor Opmærksomhed paa Atheismens sørgelige Lære, som nægter Sandheden af alt, hvad vi have fundet saa indlysende for den jevne Menneskeforstand, og som, uden at erkiende en Aandernes Verden, bliver allene staaende ved den materielle, hvis Tilværelse den søger at for-

klare uden Gud. Thi ligesom Theismen stedse gaaer ud fra den Grundsætning, at Verdens-Bygning maa have en intellectuel Aarsag; saa gaaer Atheismen ud fra den modsatte Paastand, og dens Særkiende er, at nægte denne Theismens Lære. Følgen heraf bliver naturligviis, at den forklarer alle de Phænomener i Verden, hvorpaa hiin grunder Overbeviisningen om Guds Tilværelse, af ganske andre, materielle, Aarsager, ved hvilke al Tanke om en Verdens Skaber udelukkes.

2. For med des større Held at kunne giøre dette, angriber Atheismen alle de vigtigste Paastande, som Theisten uddrager af sin philosophiske Naturbeskuelse, og paa hvilke hans Overbeviisning er grundet. Det er overalt dens Hoved-Syssel at bortfierne hver Tanke om en oversandselig Aarsag; at vise hvor uforneden den er, hvor lidet den kan bruges til at forklare Verdens Oprindelse og Form; at godtgiøre, at denne Tanke selv er fuld af Vanskeligheder og Modsigelser. Derfor paastaaer den allerførst: "at Spørgsmaalet om Aarsagerne til Formerne i Verden er et Spørgsmaal af Physiken, og følgelig maa besvares efter physiske Grundsætninger." I Materien selv maae Kræfterne søges, som have dannet Himmellegemerne og Jordkloden, som have frembragt Vegetation og Organisation, og forfinet Stoffet i den Grad, at dets Forbindelser selv ere gaaet over i Liv og Tænken. Men Forklaring om, hvorledes alt dette

er skeet, er Atheismen indtil denne Dag stedse bleven skyldig. Allermindst har den paa nogen for Fornuften tilfredsstillende Maade kunnet oplyse Muligheden af, at de mange salt-, olie-, og jord-agtige Bestanddele, af hvilke de organiserede Legemer bestaae, have kunnet ved Materiens Kræfter allene frembringe saa kunstige Maskiner, som disse ere. Den fremsætter et System, som den ikke beviser, hverken med Fornuftgrunde eller med Erfaring. Den angriber et System, for hvilket alle Analogier, Fornuften kan finde i Verden, tale med saa høi Røst. Den kan ikke nægte, at Præformation, og organiske Kræfter til konstig Dannelse nødvendigen forudsætte Hensigt, altsaa en Forstand, i hvilken denne er bleven tænkt. Og alligevel angriber den disse Hensigter, fordi de ikke ere physiske Aarsager, altsaa ikke kunne løse et physisk Problem. Den forskandser sig bag sin Benægtelse af immaterielle Naturers Tilværelse; og Theismen, som her ikke har nogen fælleds Grundsætning at gaae ud fra, har ondt ved at bestride denne Side af det Atheistiske System. Thi for dette er alting materielt, fordi der intet andet er til, end Materien, og materielle og physiske Aarsager ere derfor i dets Sprogbrug eet og det samme. Theisten derimod, som antager en dobbelt Verden, giør en væsentlig Forskiel; og da han troer paa Materiens og Aandernes giensidige Indvirkning, holder han ikke blot de materielle Kræfter for physiske Aarsager, men

tillægger Hensigter, som vorde Aarsager, selvsamme Beskaffenhed. Giorde han ikke saa; da maatte han erklære Sielens Indvirkning paa Legemet, der gaaer ud fra Tanker, for et stedse varende Mirakel.

3. Fra denne sin første Indvending gaaer Atheismen over til den anden. "Naar Materiens Virksomhed indeholder nærmeste Aarsag til Jordens og alle Legemers Figur, til Planternes og Dyrenes Avling og Dannelse, og til alle Sammensættelser og Phænomener i den materielle Verden: saa er Tanken om en uendelig Aand, selv om der gaves Aander, en aldeles unyttig Hypothese." For saavidt denne Indvending grundes paa Atheismens Paastand om Materiens og dens Kræfters Evighed, maae vi tilstaae den blotte Metaphysiks Uformuenhed til at giendrive den. Men det uovervindelige Værn bliver stedse den sunde Fornufts Overbeviisning om Umueligheden af at antage Plan og Hensigt, uden tillige at antage en Forstand, som har tænkt Planen, og udført Hensigten: og saalænge Atheismen allene gaaer ud fra Natur-Kræfternes Virksomhed som sit første Princip, vil den aldrig kunne forklare, hvorfor alle Naturens konstigste Maskiner, de dyriske Legemer, ere uden Undtagelse belevede, og hvorfor Naturen aldrig har kunnet frembringe saadanne uden Liv og Følelse! Endog den Indvending, "at Naturtheologen dog i de organiske Legemer tager Hensyn paa mekaniske Kræfter, altsaa blander mekaniske og aandelige

Aarsager sammen, og følgelig selv bliver sit System utro, efter hvilket han skulde udlede alting umiddelbar af Gud:" har ingen Kraft, da den med samme Føie kunde giøres mod menneskelige Konstverker, fra hvilke Theismens hele Analogie er gaaet ud. I disse kunne vi vel fuldkommen adskille det aandelige fra det mekaniske, fordi vi selv see, hvorledes Arbeidet skeer. Men at vi ikke kunne skielne saa tydelig, naar vi anvende Tanken paa Verdens for os usynlige Bygmester, kan dog ikke svække Analogiens Kraft.

4. Ikke heller kan Forestillingen om Gud rystes ved en anden, med disse Indvendinger beslægtet Tvivl: "at Tilværelse stedse maa gaae foran for Tænken, dette sidste altsaa være en Egenskab hos det tilværende Væsen; at følgelig den samme Aarsag, hvorfor Theisten ei vil forklare Naturens Indretning af Materiens Kraft, fordi han anseer Forstand og Tænken nødvendig dertil, ogsaa maa udelukke en første oversandselig Aarsag, da Forestillinger og Tanker ligeledes hos denne maatte ansees for Følger og Beskaffenheder af Tilværelsen selv." Heraf drager Atheismen den Følge: "at det er fornuftigere, at ansee Summen af de Væsener, som udgiøre denne Verden, og som vi kiende af Erfaring, for de eneste existerende." Vel sandt, at vi stedse betragte Tilværelsen, baade hos materielle og intellectuelle Gienstande, som forskiellig fra Kraften og som foregaaende for Yttrelsen af denne Kraft, der først maa væk-

kes, og hvilken vi tilskrive Virkningen, uden da vid므 at tænke paa Gienstandens Tilværelse. Men for at forklare Verdens Oprindelse og Indretning, maa der tænkes paa Kræfter, som ikke først behøve at vækkes, men hvis Virksomhed er nødvendig forbunden med selve Grundaarsagens Tilværelse, fordi den, tilligemed alle dens Evner og Egenskaber er nødvendig. At vi ikke, og i intet Tilfælde, kunne giøre os tydelige Forestillinger herom, ligger i vor Naturs indskrænkede Beskaffenhed. Men Vanskelighederne ere uendelig større, naar saadanne Kræfter skulde tillægges Materien, følgelig hvert Element, denne bestaaer af, og hver af disse Elementers talløse Partikler. Det bliver umueligt her at forklare Overeensstemmelse efter de samme Love til Opnaaelse af eet og samme Formaal, som ikke kan ligge i de enkelte Elementers nødvendige Kræfter: og naar man, for at løse denne Gaade, vil tage Hændelsen til Hielp, blive Vanskelighederne derved endnu større. Derimod kan det Hensigtsmæssige saare let indsees, saasnart man udleder den første Handling af den uendelige Aands Forstand: og skiøndt dens Natur ei kan begribes, hindres derved dog ikke Antagelsen; da Ubegribelighed er meget forskiellig fra Utænkelighed, og vi her kun have een Vanskelighed istædet for de talløse og stedse tilbagevendende, som møde, naar de virkende Kræfter skulle udledes af Materien. Desuden kunne vi kun kalde saadanne Kræfter nødven-

dige, uden hvilke en Ting ei kan bestaae. Disse tør ikke tillægges Materien: thi at denne ogsaa kan vedblive som Materie uden Orden og Sammenhæng, viser Erfaringen paa alle døde og atter opløste Legemer, der have mistet deres mekaniske Kræfter og ere vendte tilbage til deres oprindelige Tilstand. Derimod falder Begrebet om en Aand aldeles bort, saasnart Tænkekraften ikke er en ved samme nødvendig Kraft: og da dette allerede giælder om de endelige Aander, saa maa det være aldeles umueligt at adskille Tænkekraft fra Begrebet om den uendelige Aand; den kan altsaa ikke være en blot Egenskab af Existenzen; men Væren og Tænken maae i Henseende til ham være Vexelbegreber!

5. Langt vigtigere, men alligevel aldeles uskadelige ere Atheismens Indvendinger mod det physicotheologiske Argument, betragtet som en streng Demonstration; fra hvilken Side den helst angriber det. Den paastaaer derfor: "at det er umueligt for den menneskelige Forstands indskrænkede Evner at udgrunde den umaalelige Alverdens Plan, og med Sikkerhed at erkiende første Aarsager — Ja selv, om der ogsaa var eet og andet sandt i Theistens Paastande, kunde dog allene Rimelighed, aldrig Vished være Resultatet deraf." Vi have selv undersøgt det physicotheologiske Argument, og selv ikke tillagt det Gyldighed af en geometrisk Demonstration. Atheismens Indvendinger ere altsaa aldeles ikke nye for os;

ei heller kunne de svække den Kraft, den philosophisk anstillede Naturbetragtning alligevel beholder for den sunde Menneskeforstands, og for den skarpeste, men ikke forud indtagne Kritiks Domstoel. Og hvad skulde vel vindes ved at opgive dens Resultater, ved at nægte deres Sandhed, eller ved at giøre dem forbægtige? Kan Atheismen derved vorde i ringeste Grad rimeligere? eller gives der noget Tredie at vælge mellem Theismus og Atheismus?

6. Videre angriber Atheismen Begrebet om Guddommen selv, som et Begreb fuldt af Vanskeligheder og Modsigelser. Her sammendynger den alle Skepticismens Tvivl imod Guds Evighed, Uendelighed, Uforanderlighed, med eet Ord mod alt det, hvorved det endelige Væsens Forstand evig maa standse, fordi det ikke kan trænge ind i det Uendeliges Natur. Men Eet er Vanskeligheder, Eet andet Modsigelser: Eet Ubegribelighed, et andet Utænkelighed. At Guds uendelige Natur er ubegribelig, tilstaaer Theisten gierne; men han giør væsenlig Forskiel imellem den, og Utænkeligheden: han taaler i Begrebet om Gud ingen indvortes Modsigelse, hvoraf hiin allene vilde følge; han renser det derfor fra alle Anthropomorphismer, som han er i Stand til at bortfierne. Han søger at forestille sig Gud i det reneste Lys, som et aldeles oversandseligt, i Forening med Sandselighed og Sandsernes Verden aldeles utænkeligt Væsen. Men nu fordrer han og

med Rette, at Atheisten skal antage det saaledes renſede Begreb om Gud som Gienstand for Undersøgelsen, og bevise, at dette Begreb om et Væsen, der er Alverdens moralske Aarsag, og som, for at kunne være det, er uafhængigt, nødvendigt, helligt, og aldeles adskilt fra Verden, ikke kan tænkes, og modsiger sig selv; at Hellighed ei kan bestaae med Uafhængighed og Nødvendighed, eller at intet Væsen kan tænkes adskilt fra Verden, eller at ingen Moralitet er til, følgelig Fornuften ikke heller kan tænke sig noget moralsk Væsen! Alt dette bør Atheismen vise, inden den kan være stolt af sin Seier, og vi kunne trygt beholde vor Overbeviisning, at Ideen om Gud er tænkelig, og ikke indeholder ringeste indvortes Modsigelse, indtil Atheismen har ført dette Beviis! Thi det tilkommer den, at kuldkaste Theismen, fra hvilken den er gaaet ud, og som den forkaster til Trods for Menneskets naturlige Følelse og sunde fordomsfrie Forstand.

7. Endvidere sammendynger Atheismen en Mængde Indvendinger mod Guds Tilværelse, som alle ere tagne af det Onde i Verden. Var der en Gud, siger den, saa vilde hans Godhed være tilbøielig, hans Almagt tilstrækkelig til at hæve det Onde. Thi enten maa Theistens Gud ikke kiende det; og da er han ikke alvidende; eller ikke være i Stand til at hæve det; og da er han ikke almægtig; eller ikke ville afskaffe det; og da ere hans Viisdom og Godhed ikke uindskræn-

kede; og i hvert Tilfælde er han ikke Gud. Jo mere Atheisten arbeider paa at fremstille sit Malerie om det Onde i Verden med de stærkeste og forteste Farver, desvissere er han paa sin Sag. Han tyer ikke allene til de skrækkelige Naturrevolutioner, til de ildsprudende Bierge, Jordbrand, Jordskielv, Orkaner, Oversvømmelse, og maler alle disse Jammerscener med poetiske Hyperboler; han undersøger ogsaa den dyriske Natur, og finder overalt Indretning til Ondt og Elendighed. Dyrenes indskrænkede Beskaffenhed, den Mangel, de maae lide, deres idelige indbyrdes Krige, de flestes voldsomme Dødsmaade, og de Mishandlinger, saa mange Dyr maa sukke under — ja selv de Dyrs skrækkelige Hungerdød, som døe af Alder! Med samme Øiekast betragter han ogsaa Mennesket, og her finder han Lidelser uden Tal. Alt hvad der angriber Dyret, anfægter Mennesket endnu voldsommere, fordi det har Følelse og Bevidsthed. Mennesket er ikke engang sikkert for Dyrenes Anfald, er afhængigt af Clima og Opholdssted, pines af Sygdomme og mangfoldige Lidelser, og finder selv i Døden ingen Trøst, fordi denne ender dets hele Tilværelse! Ja Mennesket lever omgivet af sine værste Fiender, Menneskene. Dyrene føre dog ikke Krig med Dyr af samme Art: Mennesket allene myrder sin Broder, ja æder ham. Mennesket bringer overalt, hvor det kommer frem, Lasterne med sig, og er Skaber af det moralske Onde, som er

langt rædsommere end det physiske Onde selv. Saadan Verden kan ikke være en viis og faderlig Guds Verk. Ikkun Hændelse og blot mekaniske Kræfter kunne have anordnet den, eller den er evig ved egen Nødvendighed!

Den Lidenskab, ja den onde Villie er øiensynlig, hvormed Atheisten udsmykker dette sit sørgelige Malerie, endog fremstiller som Naturindretning, hvad dog allene har sin Oprindelse af frie Væseners ilde anvendte Frihed, og udgiver for Ondt, hvad dog enten aldeles ikke, eller kun undertiden rammer levende og og følende Væsener. Ja det Skufferie er øiensynligt, hvorved han vil skyde det paa Hændelse, paa Naturkræfter, og evig Nødvendighed, hvad han dog selv ikke kan nægte at være hensigtsmæssigen indrettet, endskiøndt blot for at skaffe Lidelser! Det taaler ikke heller ringeste Tvivl, at jo Theisten veed utallige Svar paa disse Indvendinger; at hans Naturbetragtning giver et saare forskielligt Resultat; at han langt fra ikke finder Massen af det Onde og af Lidelserne saa uendelig stor; ja at han, endskiøndt han ogsaa tilstaaer, at der ere mangfoldige Lidelser i Verden, og at mange af disse kunne være uforskyldte, derfor dog ikke tvivler paa Guds Tilværelse, fordi han veed at bringe Lidelserne selv i nærmeste Forbindelse med sin Forestilling om Guds Forsyn og de frie Væseners Bestemmelse. Desuagtet tilstaaer Theisten, at Atheismen fra denne Side vanskelig kan dri-

veslud af sine Forstandsninger, fordi de stærkeste Grunde, med hvilke den bør bestrides, ere tagne af den moralske Verden, som Atheisten ei kiender, ikke antager, ikke vil tage Hensyn paa. Her kunne disse Theistens Forsvars-Grunde for det Onde i Verden endnu ikke udvikles. De høre til Læren om Guds Forsyn, og skulle der vorde fremsatte.

8. Endelig vil Atheismen ogsaa undertiden tale den uegennyttigste Dyds Sag; vil erklære hver Dyd, som endnu tragter efter Lyksalighed, for ufuldkommen, og dybt under den sande Moralitet; og vil paastaae, at kun det sandselige Menneske behøver Troen paa Gud, saa længe det er alt for sandseligt; og det sædelige, saa længe det endnu ikke har naaet en høiere Grad af Sædelighed: hvorimod den fuldkommen dydige ei trænger til dette Hielpemiddel, fordi han alligevel erkiender moralsk Orden, og føler sin Pligt at være den lydig; fordi han, som Naturens ægte Barn, ikke udstrækker sine Ønsker videre, end den selv berettiger ham til, og ei har nogen Frygt for Døden, der dog ikke er andet end Tilbagevenden til den oprindelige Tilstand. Atheismen paastaaer derfor, at den Dydige uden Gud, Mennesket med et reent og stærkt Hierte, som uden Haab om og Udsigt til Belønning og Erstatning omfatter Samtid og Efterverden med sin Velvillie, er et langt ædlere og fortrinligere Væsen, end den Dydige, som troer paa Gud, og som, hvor uegennyttige hans

Bevæggrunde end lade til at være, dog stedse tager Hensyn til Udødelighed og Lyksalighed i Fremtiden. Og saaledes udrustet med glimrende Vaaben vover Atheismen sig endog til at angribe den moralske Troesgrund, som Intet bevisende. Den paastaaer at Slutningen om Gud, om moralsk Lovgivning og Menneskets af denne flydende Bestemmelse, er en skuffende Slutning, der allene hviler paa den Eenhed med sig selv, til hvilken Mennesket kan komme ved at antage disse Sætninger. Den paastaaer at det fornuftige Menneske ikke geraader i Modsigelse med sig selv, naar det erkiender og efterkommer sine Pligter uden Overbeviisning om Religionens Sandheder: at Mennesket derimod just bliver ueens med sig selv, ved at forbinde Dyd og Lyksalighed med Tanken om sin Bestemmelse, og ved at bruge Troen paa Gud til Støtte for sin Sædelighed: den paastaaer endelig at den moralske Fornuft, naar den skal frembringe Reenhed i Sindelag og vedligeholde Menneskets Værdighed, maa fordre, at Guds Tilværelse og Haabet om Udødeligheden nægtes.

Det er en for det enkelte Menneske saare farlig, men til Lykke for Menneskeheden aldeles ikke smitsom Sinds Sygdom, at være Atheist i denne Mening. Men den samme Sygdom bliver tillige en Modgift mod den sædvanlige, ofte af ganske umoralske Kilder udsprungne Atheismus, og viser den i dens hele Nøgenhed og Foragtelighed. Yderst beklagelsesværdige ere de Mennesker, som med saadanne

Anlæg til Moralitet, ei kunne naae den Overbeviisning, ved hvilken denne selv vilde vorde fuldkommet: yderst beklagelsesværdige, fordi de næsten ere ulægelige; fordi den Rolighed de troe at finde i deres Atheismes bundløse System, er skuffende, og en Følge af Overspændelse, som maa forsvinde, saasnart den koldere Eftertanke kommer i dens Sted. Og hvorpaa grunde sig alle disse Indvendinger? Kan Atheisten tænke sig en fuldstændig moralsk Lov for sig allene? Og saasnart han sætter den i Forbindelse med de moralske Væsener, maa han da ikke ogsaa antage Forbindelse mellem dem og Naturen, følgelig fordre Overeensstemmelse mellem Naturens og Moralens Lov, altsaa betræde den af Theisten foreskrevne Bane? Eller kan Tanken paa moralske Love, lettere end Tanken paa Naturens mekaniske Indretninger adskilles fra Forestilling som Hensigt, altsaa om en Forstand der har havt den? Fremdeles er det let at vise, hvor magtesløse alle de Grunde ere, hvormed Atheisten vil blotte Fornuftens Modsigelser, naar den antager Guds Tilværelse og Udødelighed. Thi Sindelagets Reenhed ophæves aldeles ikke ved Forbindelsen mellem Lyksalighed og Dyd, tvertimod hører en meget reen Moralitet til, at attraae saadan aldeles oversandselig, fra al jordisk Velliden aldeles forskiellig Lyksalighed. Og hvorledes skulde Dydens Værd kunne svækkes ved Tanken om Gud, da denne selv opvækker i det religiøse Menneske de varmeste Følel-

ser af Beundring, Ærefrygt og Taknemmelighed; da saadant af disse Motiver og af Følelsen for Pligtens Hellighed besielet Menneske, langt fuldstændigere kan opfylde sin Pligt, fordi det overskuer den langt bedre i dens hele Omfang, og veed sig selv i Harmonie med alle moralske Væsener, til eet stort og fælleds Øiemeed! Ja skulde det end være sandt, at denne Dyd dog aldrig var fuldkommen reen og uegennyttig; hvo torde da indestaae for at Atheistens Dyd var fri for Hyklerie! Men lader os vende tilbage til den virkelige Verden, lader os spørge om det er i det menneskelige Selskab, eller allene i Bøger, man lærer saadan Atheismus at kiende; og beroelige os med den Forvisning, at den, endnu unaturligere end hiin anden, aldrig vil udbrede sig paa Jorden!

24.

De atheistiske Systemer.

Endnu bør vi, inden vi forlade denne sørgelige Gienstand, see, hvilke Lærebygninger Atheismen opfører, for at forklare Verdens Tilværelse og Form; hvorledes den søger at undgaae Tanken om Gud; hvorledes den vil overtale Fornuften til, tvertimod sin Natur at nægte fornuftige Hensigter i Verden, ja at nægte, at den selv har nogen Bestemmelse. Vi kunne være saa meget kortere i vort Overſyn over de forskiellige atheistiske Systemer, som vi allerede have

seet, hvor ugrundede alle Indvendingerne ere, og hvor lidet de kunne ryste Troen paa Guds Tilværelse.

1. Verden er, saaledes lyder det første af disse Systemer, evig. Materiens Form er nødvendig bestemt. Dens hele Indretning og alle dens Afvexlinger, Planternes og Dyrenes Avling og Død i uafbrudt Kiæde, bære denne Bestemmelses Præg. Uden at bevise, uden at forklare noget, sætter dette Nødvendigheds System sit Magtord imod alle Erfaringer som det tænkende Menneske kan giøre paa sig selv og alle organiserede Legemer, hvis Oprindelse er saa ganske forskiellig fra deres Undergang, hvilke ikke dannes af de Dele, hvori de opløses efter deres Død. Vilde man end tilstaae at Materien, at uorganiserede Legemer kunde være evige; saa kan dette System dog ingenlunde forklare de organiserede Legemers Oprindelse af noget ganske andet, end det de bestaae af. Der maa altsaa være noget andet, som ikke er blind Nødvendighed, virksomt ved de organiske Legemers Dannelse!

2. Vigtigheden af denne Indvending have Atheisterne selv følt; de have derfor søgt at redde deres System, ved allene at paastaae Materiens Evighed. Formerne derimod have de villet forklare, snart ved at udlede alting af den blinde Hændelse, ved hvilken, efter uendelig mangfoldige mislykkede Forbindelser og Sammensættelser de nærværende Former ere fremkomne, som have havt indvortes Sammen-

hæng nok til at kunne vedligeholde sig; snart ved at antage en nødvendig Bestemmelse af de materielle Deles mekaniske Kræfter, ved hvilke Verden og alle dens Dele ere regelmæssigen dannede.

Den blinde Hændelses System kan fra ingen Side tildrage sig noget tænkende Menneskes Opmærksomhed. Det er modsat al Udvikling efter Naturlove, al Indretning efter fornuftige Hensigter, det strider mod alle Menneskeforstandens Grundsætninger og Erfaringer; og Atomernes uendelige Mangfoldighed, som efter Epicuræernes System kunne berøre og forene sig med hinanden i det uendelige Rum og en uendelig Tid, ville aldrig give Mulighed til at forklare denne Verdens Oprindelse og Form. Deres, under disse Betingelser forudsatte, Tilværelse og Bevægelse kan i det høieste kun foranledige Tanke om Muligheden af, at større og mindre Masser kunde ælltes sammen: og de saakaldte Naturspil, tilligemed alle af Mennesker opfundne Leege, hvilke saa meget beroer paa Hændelse, kunne aldrig berettige til at antage den fuldkommenste Regelmæssighed for Product af et uendeligt Antal af gientagne Tilfælde, paa Grund af at nogen Regelmæssighed kan fremkomme af et indskrænket Antal. Aldrig kunne Naturens store Verker sammenlignes i saa Henseende med Menneskets smaa Forsøg. Og disse selv, hvorledes ere de beskafne? De kunstløseste, unyttigste Ting, skulle forklare Oprindelsen af de største, nyttigste, kunstigste! Analo-

gien af Kortspil og Hændelser skulle forklare Himmellegemernes Dannelse, regelmæssige Bevægelse, hele den organiske Naturs Oprindelse og dens sig selv stedse lige Gang! Tusinde og atter tusinde mislykkede Verdener skulle vise Muligheden, at endelig een har kunnet i alle dens Dele lykkes for Hændelsen! Selv den Maade hvorpaa dette System forklarer Verdens Dannelse, af Atomernes op- og nedstigende Bevægelse, oplyser Intet. Det udleder denne Bevægelse af Tyngden, med hvilken den dog ikke har noget tilfælleds, da denne allene falder indtil den finder Modstand, uden at stige, uden at tage Retning mod nogen Side. Verdens Oprindelse forklares altsaa ingenlunde ved Hændelsens System, og hine gamle, saa ofte gientagne Lignelser, der gaae ud fra Umuligheden at et Huus kunde dannes ved Muurstenenes regelløse Bevægelse, at mange tusinde mellem hinanden kastede Bogstaver kunde give et eeneste Blad, end sige en Bog med fornuftig Mening, ere endnu ikke svækkede i deres Kraft, men blive stedse indlysende for Menneskeforstanden. Hvorledes bliver det endelig mueligt at forklare Tankernes Dannelse, tænkende og levende Væseners Oprindelse af utænkende, døde Atomers hændelsesvise Forening? Selv Epikur kunde ikke angive, hvad der egentlig blant hans Atomer var Sæde for Tankerne; og hans uden tænkt Plan oprundne Verden var ikke heller, om han ellers vilde slutte consequent, skikket til at indeholde Fornuft!

3. De mekaniske Kræfters System er deri overeensstemmende med Nødvendighedens, at det antager disse mekaniske, følgelig materielle Kræfters Nødvendighed. I Grunden forklarer det altsaa Verdens Oprindelse ligesaalidet som hiint. Thi det lader Spørgsmaalet om Kræfternes Oprindelse uberørt, eller rigtigere, skiærer det over med Magtordet Nødvendighed, og troer dermed at have undgaaet baade Tanken om Hændelse, og om en Forstands Hensigt. Det betragter den raa Materie som Sæden, af hvilken alle Legemer, Himmellegemer, Planter, Dyr, have udviklet sig ved den af Giæringen opkomne Bevægelse. De døde Grundstoffer have ved deres organiserende, dannende Kræfter frembragt Liv, Følelse, Forstand! Dette System finde vi i de ældste græske Kosmogonier, i hvilke Kosmogonien gik foran for Theogonien: det er det samme, Atheismen endnu anvender alle sine Kræfter paa at forsvare, og hvis Fordele den anpriser med saa megen Bram. Men hvilke Fordele! det synes ikke at forudsætte andre Ting, andre Aarsager, end dem, som falde i Sandserne, som Erfaringen er tilstrækkelig til at lære os at kiende: det forklarer Materiens Forbindelse af de Kræfter, denne umiskiendeligen har, endskiøndt det ikke altid paastaaer at kunne iagttage, eller med Erfaring fremstille Materiens Overgang fra sin første, til en ved dens Kræfter forandret Tilstand. Men ere da

disse Kræfter, Materien skal have, synlige og kiendelige? Ere disse Materiens Grunddele, Gienstand for Erfaring? Kan man, naar man vil forbinde tydelige Begreber med hvad man siger, tillægge mechaniske Kræfter Plan og Hensigt? Er det muligt at forklare, hvi Naturen aldrig har frembragt de dyriske Legemer som blotte Maskiner uden Liv og Følelse? Er det fremdeles muligt at forklare af Mechanismen den sammensatte Operation Mennesket foretager naar det tænker, ved at affsondre, dele og føie sammen? Eller at vise, at den mcheaniske Bevægelses Eensformighed kan være af ligedan Beskaffenhed med Villiens i mange Henseender forskiellige Direction? Kan Frihed forklares af Mechanismen? Eller kan i mechaniske Indretninger Grunden ligge til, at fornuftige Væsener underordne Midler under Hensigt, een Hensigt under den anden, og bygge større Systemer af mindre? Er det endelig muligt, at, om end materielle Kræfter kunde danne dyriske Legemer, som Maskiner, at da Materien, dette utænkende Væsen, kunde iforveien beregne Virkningerne, som Følelsen maatte frembringe paa disse Legemer, og giøre sine Foranstaltninger derefter? Nei, Menneskeforstanden maa strax indsee disse Vanskeligheder og Urimeligheder! den kan ikke tilskrive Naturen Hensigter, uden med det samme at tilegne den Tanker og moralsk Virksomhed; og da maa Udvikling efter mechanisk

Nødvendighed, som aldeles utænkelig, falde tilbage i Umulighedernes Rige!

Fra hvilken Side altsaa Atheismens Lære betragtes, vækker den den roelige, fordomsfrie Fornuft til alvorligste Modsigelse imod den. Den kan ikke ryste Naturbetragtningens sande Resultater; den kan ikke giøre sine Forestillinger om Verdens Tilværelse eller Oprindelse rimeligere eller antageligere, end Theistens Lære; den kan paa ingen Maade svække nogen af de Grunde, til hvilke det tænkende og moralske Menneske saa gierne tyer; den kan ikke røve Mennesket Natur sin Værdighed, og den Guds Stemme, som lyder i os, er langt stærkere end alle Atheistens spidsfindigste Indvendinger! Ja saalænge Fornuften føler sine Evner, og Mennesket er sig sin Moralitet bevidst, vil det aldrig skue op til Himlens straalende Hære, eller see Jordens Skiønhed, høre Livets Stemme rundt omkring sig, og skue Menneskets guddommelige Aasyn, uden at erkiende Ham, i hvilken vi leve, røres og ere!

Tredie Kapitel.

Om Guds Egenskaber.

1.

Indledning.

Tanken: Gud! vilde være tom og ufrugtbar, dersom Fornuften ikke ved at fatte den, tillige var sig de Forestillinger bevidst, den maa forbinde med Begrebet, for at skielne Gud fra alle andre Væsener. Saasnart den altsaa har dette Begreb selv, har den ogsaa Begreb om Guds Egenskaber; og hvor ufuldkomment dette end kan være, indeholder det dog Forestilling om Aarsagen til alle de Virkninger, hvis Jagttagelse nøder Fornuften til at søge den eene tilstrækkelige Grund til alt hvad der er. Hvad Følelsestroen har begyndt, det fuldkommer den philosopherende Fornuft. Fra Virkninger slutter den til Aarsag; og vant til at see i den moralske og physiske Natur en uafbrudt og nødvendig Kiede af disse,

vant til at finde i sin egen Natur Grunden til sine Tanker og Handlinger, anvender den paa den Uendelige den samme Grundlov, som Beskuelsen af den endelige Natur fastsætter. Den gaaer ud fra Begrebet om Gud, som Verdens, baade den physiske og moralske Verdens Ophav; den søger de Bestemmelser, der maae tillægges ham, naar Fornuften skal tænke ham i dette Forhold; den opdager derved i Guds Væsen den tilstrækkelige Grund, ikke blot til Muligheden men ogsaa til Virkeligheden af Alverdens hele Plan, nu, og i Fremtiden: og skiøndt den, i det den selv er sig sin Endelighed bevidst, vel føler, at det uendelige Væsens Fuldkommenhed er kun een, og ligesaa uendelig som Væsenet selv, der eier den; saa seer den sig dog tvungen til at følge ved Undersøgelsen af Guds Væsen samme Vei, som den gaaer naar den udgrandsker hvert endeligt Væsens Natur. Den kan ikke forestille sig det Hele af noget Subject paa eengang; thi alle dens Tanker ere sammensatte og sammenkiedede. Dens Forestilling om Gud bestaaer altsaa ligeledes af flere Dele. Vel er Guds Kraft kun een, men dens Virkninger ere forskiellige, og disse kiender Fornuften i Verdens mangfoldige Beskaffenheder, der veilede dens Grandskning; og saa mange forskiellige Bestemmelser den finder i denne, saa mange særskildte Egenskaber antager den i Gud.

2. At begynde og fuldende dette vigtige

Verk tilkommer især den moralske Fornuft, som da bør øse af sit Inderste. Dens Bestemmelse og Lovgivning ere evige og uforanderlige, hæve sig over Endeligheden, og fremvise et Ideal af uendelig Fuldkommenhed. Begrebet om Gud, som dannes ved den, bliver altsaa saa reent og ophøiet, som endelige Væsener med vor intellectuelle og moralske Natur kunne fatte det; og ved at bygge paa denne Grundvold, undgaae vi paa den ene Side Faren for at forvilde os i Metaphysikens Labyrinther, ved blot at slutte fra Forerfaring, og maaskee antage Hypotheser for afgiort Sandhed, uden dog derved at tabe et eeneste af de Resultater, hvortil den beskedne metaphysiske Undersøgelse kan føre. Paa den anden Side gaae vi langt sikkrere frem, end vi vilde komme allene ved den physiske Naturs Betragtning, hvilken, uagtet sin uhyre Størrelse, dog stedse bliver endelig, og aldrig er, aldrig kan blive saa nøie bekiendt for os, som den moralske. Men langt fra, paa Grund heraf, at ville tilsidesætte den, eller at nedværdige dens Gavnlighed i vor Undersøgelse, bruge vi den ogsaa her paa en til dens Bestemmelse passende Maade. Den er Middelet til Opnaaelsen af moralske Øiemeed, og dens Beskuelse viser, at de ere opnaaede; ved det sandselige Indtryk den giør paa Mennesket, oplyser og indprænter den saa meget dybere den af moralske Begreber udledede Forestilling om Guds Egenskaber: og ligesom den fører Mennesket til, og

giennemtrænger det med Troen paa Guds Tilværelse; saa forkynder ogsaa dens umaalelige Storhed, Harmonie, Pragt og Rigdom den Eviges Almagt, Viisdom og Godhed! Men om end Sandsernes Verden aldrig havde været til, skulde dog Aanderne have erkiendt Ham, hvis Billede de bære, og ei savnet Kundskab om nogen af hans Egenskaber, fordi de ikke havde kunnet søge deres Præg i det som i sig selv er fornuftløst, og hvis Bestemmelse allene kan være den: at tiene Fornuften!

2.

Anthropomorphismer i vore Begreber om Guds Egenskaber.

Men vore Begreber om Guds Egenskaber ere kun subjective. Vi kiende ingen høiere moralsk Natur end vor egen. Vi kunne ikke tillægge Ham andre Fuldkommenheder end dem vi selv have Begreb om. Ja vi attraae ikke engang at udgrunde hans Natur; thi for at fatte dens uendelige Fuldkommenhed, maatte vi selv være Deeltagere i Samme. Kiende vi ikke engang noget endeligt Væsens, end ikke vor egen indvortes Beskaffenhed fuldkommen: hvor langt mindre kunne vi da giøre Paastand paa at fatte Ham som han er! Ikkun hans Forhold til Verden søge vi at kiende, ikkun at fastsætte de Betingelser

under hvilke vor Forstand kan forestille sig dette som muenligt. Vore Begreber om Gud ere altsaa stedse udledede af vor egen Natur, de ere anthropomorphistiske, og tage derved Deel i alle de Indskrænkninger og Ufuldkommenheder som Menneskets Forestillinger have overalt, og især naar det vover at befatte sig med Gienstande, der ligge saa langt uden for dets Synskreds.

Hvor nedslaaende er ikke denne Tanke ved første Øiekast! hvor bedrøvelig stadfæster ikke Menneskeslægtens Historie dens ydmygende Sandhed! Old-Verdenens Guddom var ikkun lidet mægtigere og forstandigere, ikke engang altid bedre, end den raa Kæmpe, hvis Sværd var hans sikkreste Adkomst til de Fordele, han attraaede. Orientens, Grækenlands og Roms Guddomme, hvor fierne fra alt Begreb om moralsk Fuldkommenhed! og møde vi end i det gamle Testamente langt værdigere Forestillinger, saa bære dog dets ældste Bøger ogsaa i denne Henseende Præg af Menneskeslægtens, skiøndt ufordærvede, Barndom; og Patriarkernes Gud er endnu ikke omgivet af den straalende Majestæt, i hvilken Jesaias saae Alherskerens Herlighed, ikke opløftet til det Hellighedś Ideal, som Jesu Lære har kundgiort for Menneskeslægten. Men det er ikke disse Barndoms Forestillinger, den philosopherende Fornuft behøver at frygte for. De falde af sig selv ved Mandboms Modenhed; og Menneskets Gud vorder saa meget

større, visere og helligere, som Mennesket selv tiltager i aandelig og sædelig Uddannelse. At Gud intet Legem har; at den Uendelige ikke kan fortørnes, og overalt ikke er Lidenskabernes Herredømme underkastet; at hans Virksomhed ikke er bunden til personlig Nærværelse, og hvad andet der er af saadanne Forestillinger, behøver ikke engang at fremlægges som falskt og urigtigt. Disse grovere Anthropomorphismer ere aldeles forskiellige fra hiin finere, som flyder af vor hele intellectuelle Naturs Indretning. Det er i Følge denne sidste, at Mennesket bestandig tænker Gud analog med sig, og at selv den meest oplyste Fornufts Begreb om Guddommen bliver indskrænket inden Endelighedens Grændser; altsaa uendelig fiernt fra den Tanke med hvilken Gud tænker sig selv.

Men hvi klage vi over Endelighedens almindelige Lod? I den store Kiæde af Aander, som opfylde Guds uendelige Rige, er ikke Een fritagen fra denne Ufuldkommenhed. Enhver maa og kan ikke andet end forestille sig Gud overeensstemmende med sin Natur; og da den moralske Lov maa være en almindelig Lov for alle tænkende Væsener, maae ogsaa disse, hvor høie og fuldkomne de end maatte være, fatte de moralske Bestemmelser i Begrebet om Gud paa en Maade, som ligner den, paa hvilken de erkiendes af vor Forstand.

2. Vi ere altsaa tvungne til at følge denne

af Skaberen selv vor Fornuft foreskrevne Vei. Ville vi tænke os Gud paa en bestemmende Maade, adskille Begrebet om ham fra Begrebet om alle andre Væsener; saa maae vi ogsaa tillægge ham alle de Egenskaber, ved hvilke Mennesket allene kan tænke Muligheden af Hensigter og deres Udførelse. Vore Forestillinger grundes paa det rene Begreb om en tilstrækkelig Aarsag. Vi attraae ikke at udgrunde derved den Uendeliges urandsagelige Natur, men vi nøies ydmygen og beskeden med at udtrykke vore Begreber om de Aarsager, Gud indeholder i Sig selv til sine Virkninger, med Symboler, der ere tagne af vor Natur; og vi gaae, naar vi fremstille en guddommelig Egenskab, ud fra den Tanke, at der i Gud er en vis uendelig fuldkommen Beskaffenhed, ved hvilken han udretter det samme, eller mere, og paa en fuldkomnere Maade, eller ved hvilken der frembringes en Lighed med de Handlinger eller Virkninger, vi iagttage hos os under lignende Omstændigheder. Skulde vi altsaa udtrykke i en sammenlignende Formel det Begreb i hvilket enhver anthropomorphistisk Forestilling om Gud opløser sig, maatte det være følgende: Som denne eller hiin menneskelige Virkning forholder sig til denne eller hiin menneskelige Egenskab, af hvilken den flyder; saa forholder sig denne eller hiin guddommelige Virkning til den tilstrækkelige Grund til samme i Guds Væsen. Men da dette fierde Led i Proportionsformelen er for os en ube-

kiendt Størrelse, saa betegne vi det med et symbolisk Navn, som er taget af vor egen intellectuelle og moralske Natur.

3. Efter disse Betragtninger bliver det altsaa klart, at vore Forestillinger om Gud, skiøndt anthropomorphistiske, eller om man vil bruge det finere Udtryk, anthropopathiske, ikke allene ere nødvendigen grundede i vor Fornufts Natur selv; men at de og, uagtet deres symbolske Beskaffenhed, ere sande, fordi de deeltage i al subjectiv Sandheds Egenskab, og udelukke Muligheden af det Modsatte. Hvorledes var det vel muligt at forestille sig Gud som ikke alvidende eller alviis, ihvorvel Hans Alvidenhed og Viisdom er væsentlig forskiellig fra det, Mennesker kalde Kundskab og Viisdom! Disse saaledes symbolisk udtrykte Begreber ere fremdeles yderlig velgiørende for Mennesket, fordi de bringe Tanken paa Gud dets Sandselighed nærmere. Guds Fuldkommenheder kunne nu betegnes med færre Ord; med Ord, der have deres bestemte Gyldighed, og ikke tabe deres Kraft ved Omskrivelser, eller ved at Grændserne af Ligheden mellem de guddommelige og menneskelige Fuldkommenheder hver Gang udvikles paa nye; og selv de, som ikke have Evne til, eller Øvelse i skarp philosophisk Eftertanke, som ikke formaae at affondre fra Ideen om Guds Væsen Alt, hvad Philosophien erkiender for ufuldkomment, faae dog altid ved dem et for det praktiske, og for Men-

neskets Moralitet saare gavnligt og tilstrækkeligt Begreb om Gud. Ere end Forestillingerne om hans Alvidenhed ikke opløstede til Begrebet om Guds evige og uforanderlige Tanke om Alverdenen; saa ere de dog ledsagede af den Følelse, at han kiender Mennesket og dets Inderste, og Begrebet om hans Hellighed advarer og opmuntrer Hiertet. Ja det vil ikke engang falde vanskeligt at indprænte endog det ei ved Videnskab dannede Menneske den Tanke, hvis unægtelige Sandhed strax er indlysende for dets jevne Fornuft, at endskiondt man taler paa menneskelig Viis om Gud, hans Fuldkommenheder dog i alle Dele ere uendelige og ubegribelige. Uden at kiende Navnet Anthropomorphismus, vil Mennesket, saasnart dets Fornuft er kun nogenledes øvet i Eftertanke, dog stedse vide og med dyb Ærbødighed erkiende, at dets Forestillinger om Gud ere ufuldkomne, og langt fra ikke svarende til det uendelige Væsens Majestæt. Men den religiøse Følelse vil befinde sig vel derved, og Mennesket, som kiender Gud under Navn af Menneskeslægtens Fader, vil ogsaa fatte barnligt Sindelag, og yde ham barnlig Taknemmeligheds Dyrkelse.

4. Lettelig kunne alle grovere sandselige Forestillinger udelukkes herfra. Bruge vi ikke overalt, naar vi tale om aandelige Gienstande, Udtryk som ere tagne af Legemernes Verden, uden nogensinde derfor at forvirre Begreberne af Aandeligt og Legem-

ligt med hinanden! Uagtet det altsaa er af vor Natur, vi udlede Slutninger om Guds Væsen; kunne vi dog stedse være os bevidste, at fra dette Begreb maa alt borttages, som er ufuldkomment, eller fører Ufuldkommenhed og Endelighed med sig; endskiøndt det maaskee kunde være Fuldkommenhed hos endelige Væsener. Ligesaa kunne vi forøge hvert Begreb om en virkelig Fuldkommenhed i vor Natur, saavidt Endelighedens Grændser tillade det, for at giøre det Guddommen værdigere. Saaledes er Philosophien stedse gaaet frem, saalænge den har stræbt at fatte og at fremstille Begrebet om Gud. Og hvad enten den har søgt i Guds Væsen den tilstrækkelige Kraft til Frembringelsen og Vedligeholdelsen af alle Substanzer, Grundkræfter og Tingenes Forbindelser i Verden (via causalitatis); eller den har paastaaet, at hvilken Realitet eller Fuldkommenhed der findes i nogen Substanz i Verden, saa tilkommer Gud den samme, eller en lignende, men i hvert Fald uendelig bedre (via eminentiæ); eller den endelig har indseet, at alt hvad der er ufuldkomment, eller fører Ufuldkommenhed og Endelighed med sig, kan, for saavidt det har denne Beskaffenhed, ikke tilkomme Gud (via negationis): saa har den bestandig betient sig af disse Fornuftslutninger, som af Trappetrin der føre Sielen op til de høiere Regioner, og lade den glimte enkelte Straaler af det guddommelige Lys! Ja, disse Veie at komme til

Kundskab om Guds Egenskaber ere Mennesket foreskrevne af dets egen moralske Natur, og saa harmoniske med samme, at de føre det stedse videre, og aabne det stedse herligere Udsigter, jo mere det selv skrider frem i Kundskab og Fuldkommenhed: og den indvortes Værdie som dets Forestilling om Guds Egenskaber har, staaer derfor stedse i nøieste Forhold med Værdien af deres Grund, som ligger i Væsenet af hvert enkelt Menneskes Fornuft.

Jeg afbryder her denne Betragtning, da jeg i den følgende Afhandling om Guds Egenskaber selv faaer Leilighed til at vise, hvor let enkelte, endog af de finere Anthropomorphismer kunne undgaaes; og hvorledes Mennesket, skiøndt sig selv stedse sine Forestillingers Ufuldkommenhed bevidst, dog er istand til at fatte et Begreb om Guddommen, som kan vorde saare virksomt til at udvikle og forædle dets moralske Character.

3.

Guds Egenskaber. Nødvendighed, Evighed, Allestedsnærværelse, Almagt, Aandelighed.

Menneskets indskrænkede Natur fører det med sig, at det deler Gienstandene for at betragte dem nøiere og fra forskiellige Synspunkter. Intet Under da, at naar vi ville giøre os nogen frugtbar Fore-

stilling om Guds eene uendelige Fuldkommenhed, vi ogsaa betragte den efter de Synspunkter, vi i vor Afstand fra ham kunne naae; efter de Forhold nemlig, i hvilke vi finde hele den belevede og livløse Natur at staae til ham. Vi gaae ud fra den Sætning, Gud er Alverdens Aarsag, Herre og Besty-rer: dette Forhold er grundet i hans Natur, og Analogien med Menneskets Forhold viser os i Følge heraf de Egenskaber, uden hvilke han ikke kunde være Verdens Skaber og Regent. Men Verdens endelige og tilfældige Beskaffenhed paa den ene, og den moralske Lovs uendelige Fordringer paa den anden Side byde ogsaa Fornuften at bortfierne fra Begrebet om de guddommelige Egenskaber, al Tanke om Indskrænkethed og Endelighed, og ikke at forestille os hvert enkelt Synspunkt under hvilket vi betragte hans uendelige Natur mindre omfattende end den hele.

Paa forskiellige Maader har man inddeelt og underafdeelt de guddommelige Fuldkommenheder. Maaderne selv ere ligegyldige, saasnart kun en vis indvortes Orden iagttages. Den letteste synes at være den, i hvilken bestandigt Hensyn finder Sted til Kilden af alle vore Begreber om Gud; vort og Verdens Forhold til ham.

1. Er Gud Verdens Ophav og Overherre; saa maa han være aldeles uafhængig af Verden, og den kan ikke virke paa ham eller bestemme ham til

Noget. Han kan ikke være tilfældig og foranderlig som den. Men hans Tilværelse maa være nødvendig, og Maaden i samme uforanderlig. Thi om end Verden aldrig havde været til, var han dog den, han er. De Bestemmelser, under hvilke de endelige Væsener existere i Verden som dens Dele, ere ikke anvendelige paa ham. Han, Verdens Skaber, er ikke i Verden, og kan ikke kiendes ved Sandsernes Erfaring, men allene ved Fornuftens Slutninger. Tid og Rum, de tvende Hoved-Indskrænkninger for Alt, hvad der er endeligt, have ingen Indflydelse paa ham, de ere kun ved ham; de vare Intet uden ham.

2. Han er altsaa evig. Aartusindernes Kredslob ere vel nærværende som en Idee i hans uendelige Forstand; men i hans Tilværelse eller Væren selv finder ingen Følge af Momenter Sted. Vi endelige Væsener kunne ikke engang fatte Meningen af denne Sætning, og Spørgsmaalet, hvorledes Guds Tilværelse kan være uden Følge, naar dog dens umiddelbare for os kiendelige Virkninger, hans Kraft, altsaa hans Virksomheds Yttringer følge paa hinanden? vil stedse blive ubesvarligt. Thi vi iagttage her en uendelig Række af Forandringer, der have deres Grund i det guddommelige Væsens Villie, og skulle dog tvertimod, hvad Fornuften ellers lærer, nægte en uendelig Følge af Aarsager til disse Virkninger! Men paa den anden Side kunne alle disse Bestemmelser allene gielde om det endelige Væsen.

Guds Nødvendighed og Uforanderlighed fastsætter dette Begreb om hans Evighed, og alle Tvivlene besvares vel ikke, men de hæves, saasnart kun den eene Grundsætning aldrig vorder glemt, at Lovene for de endelige Væsener ei kunne anvendes paa den Uendelige.

3. Ligesaalidet som Tiden, kan den anden Bestemmelse for alt hvad der er endeligt, Rummet, tænkes i Forhold til Gud. Rummet selv bestemmes ved Legemernes Verden; hvad der indtager noget Sted og staaer i noget legemligt Forhold til noget andet, er i Rummet; og udenfor Rummet kan intet Legeme tænkes; thi denne Tanke selv vilde udvide Rummet til dette Udenfor. Men alt dette gielder kun om det Endelige. Hverken i eller udenfor Rummet, er Han ifølge sin Uendelighed allestedsnærværende, fordi intet Rum kan betegne det Hvor af hans Væren; og ligesom hans Tanke, for hvilken Alt er nærværende, omfatter, saa giennemtrænger ogsaa hans Virksomhed Alting. Ogsaa her svimler Forstanden, og kan ikke løfte sig op over Endelighedens Grændser. Men hvert Forsøg nærmere at ville bestemme denne guddommelige Fuldkommenheds indvortes Beskaffenhed, vilde enten forestille Gud som Verdens Siel, og vise ham virkende og lidende, alfuldkommen og ufuldkommen paa engang; eller det vilde føre Begrebet om ham over til hiint Pantheismens System, hvorved endog de dybsindigste Hove-

der ere blevne misledte; eller det vilde maaskee lede til Idealismens sublime, men ubeviislige og Forstanden afskrækkende Speculationer.

Saaledes ere de første Grundvolde lagte, paa hvilke Begreberne om Gud, Verdens Skaber, Herre og Regent skulle bygges. Han maatte tænkes aldeles uafhængig af Verden og alle Love for de endelige Væsener; inden Forstanden kan opsøge de Egenskaber, ved hvilke han er Aarsag til alt.

4. Og her maa nødvendigviis hans Kraft komme allerførst i Betragtning; thi det er dens Ytring, ved hvilken Verden er til. At den maa være uendelig, flyder allerede af hans nødvendige Tilværelse. Det er altsaa ikke tænkeligt, at der skulde være Grader i den; og ligesom den physiske Verdens Betragtning ophøier Guds Magt over alle existerende endelige Kræfter, saa ophøier Hensynet paa den moralske Verdens Formaal, samt Nødvendigheden af dettes Opfyldelse under alle Bestemmelser, den over Endelighedens Indbegreb, og giver Begrebet om hans Magts Uendelighed sin fuldkomne Fasthed.

Gud er altsaa almægtig, for saavidt alt, hvad der er mueligt og overeensstemmende med hans Fuldkommenheder, kan frembringes af ham; for saavidt ingen udvortes, følgelig ingen endelig Magt, kan sætte Grændser for hans Virksomhed; for saavidt intet bestemmer denne hans Virksomhed uden hans egen Villie. Men den fuldkomneste Harmo-

nie af alle guddommelige Egenskaber bortfierner Tanken om, at nogen indvortes Aarsag skulde kunne indskrænke Guds Magt. Ikkun sandselige Kræfter kunne giensidig indskrænke og modificere hinanden ved afvexlende og tilfældige Beskaffenheder. I Gud er alt nødvendigt, og hans absolute Selvvirksomhed er ubetinget og selvbestemmende. Ja endog ved at tilstaae, at Guds Almagt selv ikke kan giøre det umuelige, det som strider mod hans Fuldkommenhed, virkeligt, indskrænkes den ingenlunde. Thi kun det Muelige er Gienstand for samme: det Umuelige der strider mod hans Natur, kan han ifølge Grundbegrebet om hans Egenskaber aldrig ville.

5. Dette nødvendige, uforanderlige, af Tid og Rum uindskrænkede, almægtige Væsen er en Aand. Ingen Tanke om materiel Beskaffenhed kan finde Sted: thi det strider imod Fornuften at tillægge endog den fineste Materie Evnen til at tænke, Kraft til at ville, da saadan Evne dog stedse er delelig i det Uendelige. Ligesom Guds Fuldkommenhed er een eeneste, maa hans Væsen ogsaa være enkelt; det høieste Væsen maa være en Aand. Var han materiel, maatte han og være i Rummet og i Tiden. Men om alle de Bestemmelser, Philosophien tillægger Ordet Substanz, kunne passe paa Guddommen, er et ufrugtbart Spørgsmaal; thi disse er kun iagttagne hos endelige Væsener. Der er ingen Nødvendighed i at bestemme Guds Væsen eller Væren efter

Metaphysikens Terminologie: fremmed for den physiske Natur, ved sin Uendelighed høit opløftet over Aandernes Verden, er han den, han er. Hans Væsen er uendelig Kraft, og hans Forstand selv er en Deel af hans Kraft. Den gamle Verden kiendte endnu ikke Aandelighedens sande Egenskaber. Det maa tilgives dens svagere Blik, naar den tilskrev Gud legemlig Beskaffenhed, og ansaae Lyset eller Himlens Æther for beslægtet med, eller i det ringeste for Symboler af hans Natur. Længe bleve disse Forestillinger understøttede af Østerlandenes Emanations Theorie: ja de varede længere ved end den, og faldt først for en renere Philosophie, der viiste Materien tilbage til sit tankeløse Liv, og tilegnede den immaterielle Aand Tanken som dens Særkiende.

4.

Fortsættelse. Alvidenhed, Alviisdom.

6. Guds Forstand, umaalelig som hans Kraft, omfatter det Uendelige og det Endelige. Hans egen Alfuldkommenhed faaer ingen Grændser, fordi han er sig den i dens hele Omfang bevidst; thi ikkun det Endelige kan ikke fatte det Uendelige. Men Menneskets Forstand vover allene at ahne den Kundskab, hvormed Gud kiender Guddommens uudforskelige Væsen. Den kan ikke engang have tydelig Forestilling

om den Tanke, hvormed den Alvidende omfatter den, uagtet dens uhyre Omfang, dog stedse endelige Alverden. Den indseer allene, at denne Tanke maa være den allerfuldkomneste Idee om denne Verden med alle dens Dele i alle dens Perioder; om alle andre Verdener, de der have været, og skulle vorde; om Virkelighedens og Mulighedens hele umaalelige Rige: thi da Gud har skabt den bedste af alle muelige Verdener, maa han og kiende Mulighederne saa got som Virkeligheden. Denne Forestilling kan ikke andet end være fuldkommen, uden Mangel eller Vildfarelse; den kan hverken forøges eller formindskes. Den maa være uden Følge, fra Evighed til Evighed een og samme alfuldkomne Idee. Den er uforandret, skiøndt Tingene forandre sig, den er viis og ufeilbar, skiøndt den udstrækker sig over frie Væseners Handlinger. Hvert Væsens Existenz ligger dets hele Varighed igiennem aaben for den uendelige Forstand, og Tidens, paa Væsenet virksomme Succession giør ingen Forandring i det Væsens Tanker, som er uden for Tiden. Ikkun Tænkeevnen og Tankerne have Aanderne tilfælleds med Gud; men ikke Maaden hvorpaa den uendelige Forstand virker. Ja de kunne ikke engang fatte den, og blot ved nogle benægtende Bestemmelser, som vi formaae at angive, er det muligt at ahne Forskiellen mellem een og samme Krafts Yttring hos Gud og hos hans fornuftige Skabninger. Men just ved at angive de Bestem-

melser, ved hvilke det allene bliver begribeligt for os, hvi vi kunne tænke, unddrages den guddommelige Forstands Natur endnu længere bort fra vor Synskreds, og vi beholde allene den nødvendige, uopgivelige Sætning om Guds Alvidenheds uendelige Omfang.

Menneskets Existenz gaaer foran for dets Tænkekraft; som overalt i den endelige Verden Substantsens Tilværelse gaaer foran for dens Evner. Menneskets Tanker gaae ud fra dets Selvbevidsthed; de fremkaldes deels af sandselige baade indvortes og udvortes Indtryk, deels af Sammenligning, og Slutninger. Men som alt i Mennesket er Tidens Lov underkastet, saa og dets Tanker. Efterhaanden dannes de, træde tilbage, komme atter i Erindring. Ikkun smaae Rækker fattes paa eengang, og nøiagtig prøvet, er det kun een Tanke ad Gangen, som sysselsætter Siælen. Saa meget den end stræber efter Sandhed, formaaer den dog utallige Gange ikke at naae den, men maa lade sig nøie med større eller mindre Rimelighed: og selv denne bliver det ikke stedse dens Lod at finde; den kan ikke udgrunde Tingenes Natur, den overseer langtfra ikke alt, og maa derfor danne sig almindelige Begreber, hvori alle beslægtede Tings fælleds Egenskaber, saavidt den kiender dem, ere indbefattede. Overalt er altsaa Menneskets Forstand og Kundskab ufuldkommen, og selv den viseste og erfarenste blant de Dødelige har ikkun

en meget snever Kreds af Ideer, som han kan bearbeide og anvende til sit og sine Medmenneskers Gavn. Men Guds Forstand er lige evig og lige virksom med hans Væsen; uden Tilvært, uden Formindskelse. Ingen Grundvold kan antages, fra hvilken hans Ideer gaae ud. Ingen Følelse kan opvække dem; thi usandselig og oversandselig som han er, tager han ikke imod udvortes eller indvortes Indtryk. Hans Kundskab dannes ikke ved Erfaringer, Slutninger, Sammenligninger og Abstractioner; den er evig den samme! han behøver ikke at søge Sandheden, thi han kiender den af Forerfaring. Han kiender kun sandt og usandt, men ingen Rimeligheds Grader. Alle hans Tanker ere een evig, nødvendig, uforanderlig, i alle sine Bestemmelser uendelig tydelig og vis Idee, uden Tilvext af nye Forestillinger, uden Aftagelse eller Forglemmelse. Erindring, Sandselighedens og Tidens Affødning, kiender han kun hos de Endelige. Ingen almindelige (generiske) Begreber behøver hans Forstand, da den omfatter Millionerne af alle Alverdens Individuer i alle deres Forbindelser, førend de existere; og hans hele Kundskabs Beskaffenhed er det bestemteste Viden, hvorved alt det muelige og virklige ligger aabent for ham, tvertimod den subjective Kundskabs Natur hos alle endelige Væsener.

Vilde man nægte denne Række af Sætninger, fordi Fornuften ei kan fatte dem, saa maatte man tillige opgive Troen paa Gud som Verdens Skaber

og moralske Bestyrer. Han som frembragte denne Verden, dette System af Aander og Kræfter, for at fremme det høieste Gode uden for sig, som ved sin Almagt opholder det Endelige i hvert Moment af dets Existenz; maatte nødvendigviis overskue alle talløse Rækker af Muligheder, fordi den Verden som han skabte, svarer bedst af alle muelige til hans Hensigter. Han som styrer denne Verden efter moralske Love, maa, ligesaa nøie som han kiender Rækken af Aarsagerne og Virkningerne i Sandsernes Verden efter Naturlovene, kiende i Aandernes Verden hvert enkelt moralsk Væsens frie Beslutninger, fordi de alle sammentagne bestemme Graden af dets Moralitet, og fordi denne større eller mindre Moralitet er det Maal, hvorefter Lyksalighedens Uddelelse eene kan skee. Men ogsaa alle de Tilfælde af Mulighed, formedelst hvilke de fornuftige Væsener kunne handle anderledes end de handle, maae nødvendig være i alle deres Sammenhæng nærværende for Guds Kundskab og Forstand, fordi han uden at kiende disse, ikke kan bestemme den større eller mindre Overeensstemmelse mellem Valget og Moralloven.

Og dog synes denne Guds ufeilbarlig visse Forudvidenhed af de frie Væseners Handlinger at være de største Vanskeligheder underkastet, ja selv at indskrænke og at ophæve Begrebet om Friheden, denne deres kostbareste Eiendom, uden hvilken Fornuften selv ikke var nogen Velgierning, ingen Mo-

ralitet kunde finde Sted, og Mennesket ei var andet end en særdeles kunstig Maschine. Thi, (saa lyder Tvivlen) veed Gud mine frie Handlinger i Forveien, saa maa de være af ham nødvendig forudbestemte, da han ikke, som et viist og menneskekyndigt Menneske, kan have Kundskab om dem, fordi han slutter til Følgerne efter Kundskab om det enkelte Individ, og efter Sammenligningen af alle Omstændigheder og bestemmende Grunde. Men ikke nok at Gud da bliver Aarsag til alle mine Handlinger, og at min Frihed ophæves derved; min Moralitet forsvinder tillige: det hele Moralsystem styrter sammen: og da Gud ikke kan ville det Onde jeg giør, kan der ikke heller være virkelig i Naturen grundet Forskiel mellem Godt og Ondt! Det vilde være forgieves at besmykke denne Fatalismus med mystiske Forestillinger om det nærværende Livs Forhold til et foregaaende, hvis Synder maaskee skulde afbødes ved de Forbindelser, Mennesket blev sat i udi dette Liv og deres Følger, * fordi, Hypothesens indvortes Urimelighed og Ubeviislighed endog fraregnet, denne Guds Forudvidenhed, følgelig og Forudbestemmelse da vilde udstrække sig over Mennesket ikke allene i denne Periode af dets Tilværelse, men over dets hele Existenz, og over alle fornuftige Væsener, og Friheden derved ikke

* Saaledes forestilles denne Theorie i en af de skarpsindigste mystiske Bøger: Metaphysische Ketzereien pag. 45.

blev reddet. Langt rigtigere derfor at bestride den hele Forestilling, at Guds Forudvidenhed krænker Friheden. Uden at indlade os i fine Undersøgelser om vor Friheds Natur og Grader, kunne vi med Sikkerhed forudsætte den, fordi vi ere os den bevidste, fordi vor hele Tilværelse vilde være hensigtløs uden samme, og Illusionen selv, om det var een, ikke kunde hielpe til noget; da virkelig og ikke indbildt Frihed udfordres til, at vore Handlinger kunne have Moralitet og vorde os tilregnede. Vel kunne vi ikke indsee Forbindelsen mellem vore frie Handlinger og Guds Forudvidenhed af samme. Men da Hans Hensigter og Virkninger ikke kunne være hinanden modsigende, kan ikke heller noget Forhold af Aarsag og Virkning finde Sted imellem hans Idee og de frie Væseners Handlinger. Fornuften tilsiger tillige, at Vished i Kundskab om en Sag gierne kan tænkes om Ting, som ei ere nødvendigen forudbestemte. Guds allersikkerste Forudvidenhed (og alt hans Viden er jo i høieste Grad vist), er altsaa aldeles forskiellig fra Forudbestemmelse, og han veed de frie Handlinger under alle muelige Betingelser med alle deres Aarsager og Følger, fordi de sikkert ville skee; men de skee ikke fordi han har vidst dem forud. Hans Forudvidenhed om dem er altsaa forskiellig fra Forudvidenheden om den physiske Naturs Tildragelser, som ved mechaniske Love ere nødvendig forudbestemte; og Grunden til Handlingernes Vis-

hed ligger derfor allene i de Væseners Natur, af hvilke de foretages; de vilde være de samme, selv om det var muligt at nægte, at Gud forudsaae dem. Men, om man end et Øieblik vilde antage denne Mulighed, hvad blev derved vunden? Hele Begrebet om Alvidenheden vilde derved ikke blive lettere at fatte; tvertimod vilde nye Vanskeligheder opkomme, ved hvilke dette Begreb selv blev hævet. Thi vilde man nægte Forudvidenheden, fordi Gud ikke ved Slutninger af de frie Væseners Tænke- og Handlemaade kan have Kundskab om hvorledes de ville handle; saa kan man ikke heller tilstaae, at han kiender Handlingerne, naar de skee, fordi han ligesaalidet kiender ved Følelse og Erfaring: og den nødvendige Følge heraf vilde være den, at hans hele Kundskab om de frie Væseners Handlinger blev nægtet, og Forestillingen om ham, som Verdens moralske Regent, blev kuldkastet! Eller vilde man allene indrømme, at han veed Handlingerne, naar de skee; saa blev herved Guds Kundskab indskrænket inden Tidens Grændser, og med det samme foranderlig. Man antog da, at Gud havde frembragt Skabninger med Evner, som han selv ikke kunde overskue; at det stod i Skabningernes Magt at forstyrre ved disses Misbrug efter eget Tykke den moralske Verdens Orden, at nødsage Guds Almagt og Viisdom til stedse ved nye Foranstaltninger at forbedre de Feil og Mangler, som de havde frembragt, og til stedse at stride imod sine Skab-

ninger, for dog at udføre den af ham bestemte Verdens Plan!

Til saadanne Yderligheder føre overdrevne Spidsfindigheder, som den religiøse Troe aldeles ikke kiender. Thi denne, langt fra, at ville undersøge Naturen af Guds Alvidenhed og Forudkundskab om de frie Handlinger, tilstaaer gierne, at her maaskee ere Grændserne mellem Endeligheden og Uendeligheden, som intet skabt Væsen mægter at overskride; denne, langtfra at nægte Friheden, fordi Skaberen fra Evighed af veed, hvorledes hans Skabning vil bruge eller misbruge denne hans kosteligste Gave; grunder den selv end fastere paa Forudvidenheden, og forener den med samme, ved den Overbeviisning, at Gud efter denne Forudvidenhed, førend Tiden blev, har indrettet Verdens Plan, og i denne, hvert enkelt Væsens Skiæbne saaledes, at dets Lyksalighed skal komme til at staae i nøieste Forhold til dets Værdighed. Men den tilstaaer tillige, at dens Forestilling herom ikkun er symbolisk, allene taget af menneskelig Kundskabs Evnes Natur og Beskaffenhed; fordi den saaledes allene med Liv og Klarhed kan fatte Maaden, hvorpaa Guds Forstand indeholder den tilstrækkelige Grund til saadan nødvendig og tilkommende Overeensstemmelse af det frie Væsens Skiæbne med den Grad af moralsk Værdighed, det ved Frihedens Brug har erhvervet sig.

7. Guds Forstand kaldes Viisdom, for

saavidt den forestiller sig det fuldkomneste Formaal af Alverden, og de fuldkomneste Midler til dets Opnaaelse. Kundskaben om dem flyder af hans Alvidenhed der omfatter det Muelige som det Virkelige. Og Verdens moralske Formaal, Fuldkommenheds og Lyksaligheds muéligst største og harmoniske Udbredelse fordrer, at det Væsen som har tænkt den, og giort dens Udførelse muelig ved Verdens Skabelse, ogsaa i høieste Grad besidder den Egenskab, ved hvilken dette store Maal ene kan opnaaes. Vi vækkes til høieste Beundring ved den physiske Naturs Betragtning. Alting i Verden viser Hensigter, og til disse svarende Indretninger. Himmellegemernes Gang, og de Love som de adlyde, forkynde Skaberens Viisdom lige saa meget i det større, som de organiserede Væseners kunstige Indretning i det mindre: og den physiske Naturs Forbindelse med den moralske, dens Underordning under sammes høiere Formaal, de moralske Loves indvortes Sammenhæng og uadskillelige Eenhed, ophøier Begrebet om hans Viisdom over Endelighedens Grændser. Den er, som alle guddommelige Tanker, ingen Følge af Sammenligninger, af Overveielser, Valg og Beslutninger. Hensigtens Forestilling er ikke tidligere hos Gud, end Midlets. Men Hensigterne, Midlerne, deres indbyrdes Forbindelse, deres talløse Følger og disses Sammenkiædelse, baade efter Naturlovene, og efter de frie Væsenernes medvirkende frie Handlinger, ere ikkun Een,

fuldkommen tydelig og vis Tanke i den uendelige Forstand. Som han overseer alle Tidernes Følger, saa overseer han og alle sine Midlers Virksomhed: og den materielle er som Aandernes Verden, de fornuftige, som de ufornuftige Væsener, Nationerne som det enkelte Menneske, hans almægtige Villies Tienere, naar Alt, hvad han har forberedet, er modnet til sin Udførelse. Thi han bestyrer ved sin Magt og Viisdom den moralske Natur som den physiske: og Misbrugen af de endelige Væseners Kræfter vil dog aldrig formaae at tilintetgiøre Udførelsen af hans Hensigter. Han, den Alvidende har forudseet deres Tanker, inden de vare til, og den evige Viisdom har saaledes forbunden Virkninger med Aarsager, at ikke deres, men hans Villie skeer. Det lader sig ikke tænke, at nogen af hans Hensigter skulde blive uopfyldt, og følgelig kan selv det Onde i Verden ikke være dem til Hinder, men maa endog vorde dem underordnet: og ligesaa umueligt som det er at noget Mueligt eller Virkeligt ikke kunde kiendes af hans Alvidenhed, ligesaa umueligt er det, at noget Middel skulde slaae feil, som han anvender, nogen endelig Magt hindre de af ham bevægede Kræfter i deres Virksomhed. At Aar, ja Aarhundrede og Aartusinde rinde hen, inden hans Verk staaer klart for de Endeliges Øine; at de ikke kunne giennemskue mange Hensigter i den moralske, selv ikke i den physiske

Verden, og at Herrens Veie ofte ere svøbte i Mørkhed, kan og bør ikke opvække Tvivl hos det religiøse og eftertænksomme Menneske. Tiden, saa umaalelig lang den end kan være for os, er et Intet for den Evige; og de moralske Væseners Bestemmelse taber sig paa hiin Side Graven i andre Verdener, hvis Glimt vi ikkun øine herneden. Ja, vor Erfaring, naar vi kun ere agtpaagivende paa hvad der skeer rundt om os, lærer os endog her, idelig at beundre Alviisdoms Veie, som skaber Godt af Ondt, Lys af Mørke, Lyksalighed af Ulykke!

5.

Fortsættelse. Hellighed, Retfærdighed, Godhed, Salighed, Guds Eenhed.

8. Hos de endelige Væsener gaaer Forestillingen over i Handlinger; og Villien er Aandens Kraft til at virke overeensstemmende med Forestillinger. I den uendelige Forstand kan ingen Overgang, ingen Beslutning tænkes. Men Guds Forstand kaldes Villie, for saavidt den er Aarsag til Guds Virkninger paa hans Skabninger. Altsaa er at ville og at virke, eet hos Gud, og Gienstanden for hans Villie er intet uden det der skal vorde. Dens Aarsag er Ideen om det Alfuldkomne; den er,

da i Gud ingen Tidsfølge kan tænkes, lige evig med Ideen selv. Og da Guds Kundskab om det Fuldkomneste er sand og i høieste Grad tydelig, er hans Villie ogsaa i hvert mueligt Tilfælde rettet paa det fuldkomneste. Den kan følgelig ikke være andet end nødvendig, uforanderlig, overeensstemmende med Guds Egenskaber og de af dem flydende almindelige Morallove. Heraf følger altsaa, at Gud ikke kan ville andet, end hvad der stemmer overeens med dem, og ligesaa lidet hans Almagt indskrænkes i det man nægtede at noget, der i og for sig selv er umueligt, kan være Gienstand for samme; ligesaa lidet indskrænkes hans Forstands Virkekraft ved Udelukkelsen af alt, hvad der er i Strid med hans Viisdom og den høieste moralske Lov.

Menneskets Frihed bestaaer deri, at det afveier Grundene og bestemmer sig efter dem. I denne Mening kunne vi altsaa ikke tillægge Guds Villie Frihed, da ingen Overveielse, ingen derefter tagen Bestemmelse kan finde Sted, og Guds Virkning gaaer umiddelbar og nødvendig frem af hans fuldkomne Kundskab om det høieste Gode. Frihed i hiin Mening tilkommer kun de endelige Væsener, for hvilke Vildfarelse og Synd er ingen Umuelighed, som skulle øves i det Gode, og ved bestandig større Fremskridt i dette, skiøndt i umaalelig Frastand, nærme sig den uendelige Fuldkommenhed. Men her, som overalt ere Benævnelserne indrettede efter vor Natur og Fat-

teevne; og endskiøndt Friheden, saaledes som Mennesket har den, vilde være en Ufuldkommenhed, følgelig er aldeles utænkelig i det høieste Væsen, saa kunne vi dog uden Frygt for Vildfarelse anvende dette Ord paa Guds Villies Virkning paa Verden. Vi kunne allene forestille os Gud som Verdens uindskrænkede Overherre. Intet Forhold kan altsaa tænkes, hvorved Verden kunde virke paa ham: og ligesom alt Forhold mellem Gud og Verden finder allene Sted hos denne, som Gienstand for Guds Virkninger, saa kan den ikke heller have ringeste Indflydelse paa hans Villie: kunde det Modsatte antages, saa var Gud foranderlig, og hele Forestillingen om det nødvendige alfuldkomne Væsen maatte forsvinde. Fornuften bør altsaa i sine Grandskninger om den guddommelige Villies Frihed indskrænke sig til almindelige Sætninger, der ikke forestille Guds Villie anderledes i Forhold, end uden Forhold til Verden. Han er i alle Henseender uafhængig; baade i Henseende til hvad han giør og ikke giør. Hans Villie ytrer den meest uindskrænkede Virksomhed; dens Magt gaaer lige saa vidt som Sandheds, Mueligheds og Moralitets Rige; hans Frihed er altsaa aldeste mmende og selv absolut ubestemmelig: og skiøndt dens Virkninger, som ere synlige i hans Gierninger, ere nødvendige og nødvendigen overeensstemmende med hans Viisdom og Hellighed, saa kan den Alfuldkomne derved dog ikke være indskrænket; thi hans

Væsen er Hellighed og Viisdom. Selv det i Dyden øvede og befæstede Menneske hører jo derfor ikke op at være frie, fordi det uden Kamp, uden Overvindelse vælger det Gode. Ja saadan Sindsforfatning er endog dets Friheds høieste Triumph; og Fornuften kan tænke sig Væsener, der ere komne saavidt i Erkiendelsen af, og Agtelsen for det Gode, at alle Tillokkelser til det Modsatte ere aldeles bragte til Taushed. Den kan altsaa, skiøndt kun under en symbolisk Form, fatte et, dog altid ufuldkomment Begreb om Guds Frihed, der maa være lige saa ophøiet over alle andre Væseners Frihed, som han selv er det over alt hvad der er endeligt.

9. Guds frieste Villie kan følgelig allene være rettet paa det høieste Gode, som dens eneste Gienstand; den uendelige Aand med den fuldkomneste Kundskab om det Bedste, kan ikke tænkes uden lige saa fuldkommen en Villie. For at udtrykke denne dens Beskaffenhed kalde vi Gud hellig. Alle endelige Væseners Moralitet kan ikke udholde Sammenligning med denne Fuldkommenhed. Thi hos dem er den erhvervet ved Anstrængelse og Øvelse; hos Gud er den væsenlig og nødvendig. Hos dem er den ufuldkommen, blandet med Mangler og Feil. Hos ham den allerfuldkomneste. Hos dem ledsages den gode Villie ikke altid af Udførelsen, og tusinde Omstændigheder kunne lægge Hindringer i Veien for den. Men hans almægtige Villie bestemmer Alting, og

hele den sandselige Natur maa tiene til at bringe hans Hensigter til Virkelighed. Dog — hvor ophøiet den guddommelige Hellighed end er over alle de endelige Væseners stedse svage og ufuldkomne Dyd; tør vi ikke desmindre haabe, at den høieste Fuldkommenhed vil ynde sine Skabningers manglende Bestræbelser efter at nærme sig ham. Han som kiender vor Endelighed, fordrer af skabte Aander ingen uindskrænket Fuldkommenhed; den rene gode Villie er for ham det velbehageligste Offer, og hans Viisdoms Hensigter blive opnaaede, naar vi kun altid skride videre frem i det Gode.

10. Forestille vi os Guds Hellighed i saadant Forhold til Verden, at han som Verdens Regent anvender den paa sine fornuftige Skabninger; saa udlede vi heraf Begrebet om hans Retfærdighed. denne er ikke andet end Helligheden, for saavidt den tildeler de fornuftige, altsaa de frie og moralske Væsener Lyksalighed eller Lidelser, overeensstemmende med og i nøieste Forhold til deres Handlingers Sædelighed eller Usædelighed, og til Graden af deres Fortieneste eller Brøde. Uden denne Retfærdighed kan intet Begreb om Gud som Verdens moralske Regent finde Sted. Den er den moralske Skabnings store og uforanderlige Lov; ved den vorder Opnaaelsen af den sidste Hensigt, det høieste moralske Gode, allene muelig, og dens allerstrængeste Upartiskhed staaer, som nærmere skal udvikles i

følgende Kapitel, i allerskiønneste Harmonie med Guds Viisdom og Godhed.

11. Thi Gud kaldes ogsaa god, for saavidt al Lyksalighed i Verden hænger af ham. Vi kunne ikke levende nok tænke os hans tydeligste Kundskab og Bedømmelse af det Sande og Fuldkomne, hans til Udførelsen af det høieste Gode sigtende Villie, uden tillige at være giennemtrængte af Overbeviisningen om hans Godhed; og Naturens Betragtning viser os, hvor utallige Kilder der ere aabnede til Lyksalighedes Nydelse for alle levende og fornuftige Skabninger. Ja torde vi antage i Gud nogen herskende, nogen Grund-Egenskab, da maatte vi sige at det var denne hans Velgiørenhed! Men ogsaa denne staaer i skiønneste Harmonie med hans Viisdom og Retfærdighed: hans fornuftige Skabninger kunne allene nyde hvad der er overeensstemmende med deres Natur; og Verdens Overherre kan ikke ville tildele dem en Lyksalighed, deres moralske Forfatning giør dem udygtige til at imodtage.

Det er især i denne Lære om Guds Godhed, at anthropopathiske Forestillinger have tilføiet endeel Bestemmelser, den philosophiske Gudelære ei tør bruge, uden nøiagtig at have affondret Alt, hvad der er manglende og urigtigt i Begrebet. Gud kaldes naadig, og kaldes saa med Rette, saasnart med dette Navn den høieste Godhed skal tilkiendegives, der tildeler Lyksalighed uden at Skabningerne have Ret til

at kræve den. Men aldrig bør vi forestille os Guds Naade som Godhed paa Retfærdighedens Bekostning, som Befordring af Lyksalighed imod Morallovens Øiemed; da det er umueligt at Guds Egenskaber kunne være stridende mod hinanden, umueligt at han kunde tænke og bedømme fornuftige Væseners Handlinger anderledes end de ere. Ei heller er Guds Naade Overbærelse med personlige Fornærmelser, grundet paa Bevidstheden af egen Storhed; thi det uendelige Væsen kan ikke fornærmes.

Ligesaalidet kan den philosopherende Fornuft i sit nøiagtig bestemte Sprog tillægge Gud Barmhiertighed; thi enten skal dette Navn betegne Velgiørenhed mod Skabningerne, naar de tænkes som trængende; og da ligger det allerede tilfulde i Begrebet af Godhed: eller det skal tilkiendegive Godhed af Sympathie, hvilken er aldeles sandselig, og utænkelig hos Gud. Endelig kaldes Gud ogsaa taalmodig, som den der ikke hævner alle Fornærmelser; langmodig, som der ikke straffer strax, men venter paa Forbedring. Benævnelser, hvilke oprinde af ufuldstændige Jagttagelser over onde Menneskers, ofte længe vedvarende, udvortes Lykke, men ikke grundes i Guds alfuldkomne Natur, der, ligesaalidet som den kan fornærmes, kan lade de slette Handlingers onde Følger udeblive; da disse selv ikke sigte til andet end til Forbedring, og til Lyksaligheds Fremme.

12. Det er umueligt at det endelige Væsen

kan forestille sig Guds Salighed. Men den Sielerolighed og Fred der er den Vises og Dydiges Lod, viser dog, at noget uendeligt høiere maa være i Gud. Han den Hellige, som ene kiender sin uendelige Fuldkommenhed, hvis Egenskaber ere i den største Harmonie, hvis Magt er uindskrænket, hvis Hensigter intet endeligt Væsen kan lægge Hindringer for, maa være uendelig salig. Alt hvad der hos endelige Væsener kan hindre eller standse den fuldkomneste Ligevægt mellem Moralitet og Tilstand, kan ikke tænkes hos Gud, som er ophøiet over Naturlovene. Hos alle endelige Væsener er Tilveiebringelsen af denne til deres Sædelighed svarende Tilstand, en Virkning af hans Bestyrelse, og tildeles dem efter forudgaaet Bestræbelse og Øvelse. Guds Salighed derimod er væsenlig, nødvendig og evig; den er en Egenskab, og ingen Tilstand, hvilket Begreb, da det stedse indeholder noget tilfældigt, overalt ikke kan tænkes hos Gud; og Begrebet Gud vilde høre op, naar Forestillingen om den blev borttaget derfra.

13. Læseren vil i denne svage Forestilling af Guds Fuldkommenheder ikke have savnet den udtrykkelige Bemærkelse: at Gud er Een. Det er indlysende for Fornuften, at der ikkun er eet uendeligt Væsen; og Betragtningen over Verdens Hensigter, Plan og Indretning lægger Overbeviisningen herom saa stærkt som mueligt paa Hiertet. Overalt hersker den høieste Eenhed i den moralske og physiske Lovgivning. Intet

giver ringeste Anledning til at antage flere Hensigter, flere Systemer, i hvilke disse Hensigter skulde opnaaes. Det høieste Gode er kun Eet, og alting sigter til at bringe det til Virkelighed. — Heri ligger det fasteste, og tillige for Forstanden fatteligste Beviis for Guds Eenhed. Eet uendeligt Væsen var i Henseende til Magt, Viisdom og alle øvrige moralske Fuldkommenheder aldeles tilstrækkeligt til at frembringe Verden. Dette Væsen er ikke blot Skaber, det er tillige Lovgiver, da dets Hellighed indeholder Grunden til al Sædelighed. Det er Verdens Bestyrer, da alle Natur-Indretninger og Begivenheder, som sigte til Lyksalighedens Fremme, udledes af dets almægtige Villie; det er de fornuftige Væseners høieste Dommer, da dets Alvidenhed, Viisdom og Retfærdighed ufeilbarlig bestemme Forholdet mellem de fornuftige Væseners Lyksalighed og deres Værdie. Eenheden i denne store Plan er umiskiendelig; den kunde kun fattes af een uendelig Forstand, udføres af een uendelig Magt; og at ville tillægge flere Væsener, hvad Han den Eene er fuldkommen mægtig til at udrette, var at forvikle Mennesket i uopløselige Vanskeligheder og de aabenbareste Modsigelser. Dette er saa klart, at Fornuften aldrig har draget det i Tvivl, og at den stedse, saasnart den begyndte at opsvinge sig til Tanken om en Verdens Aarsag, har fundet sig beroliget ved ikkun at antage Een. De gamle Nationers Polytheis-

mus strider ikke mod disse Erfaringer: thi Hedenskabets Guder vare Naturens Børn, Fetischer, Naturkræfter, Symbolske Forestillinger, eller forgudede Mennesker, høit Dæmoner; men aldrig tænktes de som Væsener med uendelige Egenskaber, der ikke hørte til Naturen, som selv havde frembragt den. Vi behøve altsaa ikke engang at søge Beviset for Guds Eenhed i Metaphysikens Speculationer, og at udlede den af Begrebet om det alfuldkomne Væsen, som ikkun kan være en Monas, et Eet; om det nødvendige Væsen, der udelukker Forestillinger om et andet, ligesaa nødvendigt. Vi behøve ikke at bygge paa det saakaldte Uadskilligheds Princip (principium indiſcernibilium), eller paa Begrebet om Uendelighed selv, der udelukker alle coordinerede og coexisterende Væsener. Alle disse, og flere lignende Beviisarter, hvilke Metaphysikerne have forsøgt, mangle Klarhed og Evidents. De anvende paa den Uendelige saadanne Sætninger, hvis Sandhed allene er erkiendt i Henseende til de endelige Substantser. De forudsætte endog Ting som afgiorte, der ikke ere beviste, og for hvilke aldrig noget Beviis kan føres, fordi det Uendeliges Egenskaber, hvorom det her gielder, evig ere urandsagelige for den menneskelige Fornuft. De virke endelig ved Billederne om Uendelighed, som de fremsætte fra forskiellige Sider, mere paa Indbildningskraften end paa Forstanden, som vel bliver overtalt, men ikke overbeviist. Derimod, hvilken Klarhed og Kraft har

hiin anden, moralske Grund! den taler til Forstanden og til Hiertet; den fattes og begribes: den sætter Urimeligheden af hver modsat Forestilling i det allerklareste Lys! Og saaledes burde det og at være! Den store og trøstefulde Sandhed: at Verdens Skaber og Overherre er Een, og ikke har nogen Deeltager i sin Majestæt, maatte være saa tydelig, at den jevne Forstand kunde erkiende den, uden Hielp af fine og konstige Beviis. Den maatte tale til Hiertet, for at give Hiertet Eenhed med sig selv, Trøst og lyksaliggiørende Haab. Og den har talt til mange tusinde Millioner, der have levet paa Jorden, hvad enten disse have faaet den ved egen Eftertanke, eller ved fremmed Underviisning: den er bleven antaget med den varmeste Begeistring; og ikke blot Europa's Folkeslægter, ogsaa talløse Skarer i Asien bøie med dyb Ærbedighed deres Knæe for den eene sande Himlens og Jordens Gud!

Fierde Kapitel.

Om Guds Hensigter og Gierninger.

1.

Nærmere Udvikling af Begrebet om Verdens Hensigt.

Overbeviiste om at Gud er Verdens Aarsag, og forener i sit Væsen alle de Fuldkommenheder, ved hvilke det bliver mueligt for Mennesket at forestille sig ham saaledes; kunne vi nu fordriste os til at giøre et Skridt videre, for nøiere at undersøge et Forhold, som angaaer os selv saa nær, da ogsaa vi indbefattes under det almindelige Begreb om Verden, og da en rigtig Kundskab om dette Forhold har den allerstørste Indflydelse paa vor Moralitet og Lyksalighed.

Vi have allerede i Forberedelsen til det physikotheologiske Beviis fremsat Begrebet om Verden i dets udstrakteste Forstand, saaledes som det kan udvikles af Forerfaring; at Verden nemlig er et All

omfattende Heelt, udenfor hvilket Intet andet er til, og hvis enkelte Dele staae i saadan indbyrdes Forbindelse, som udfordres til at et Alt kan tilveiebringes. Vi have tilligemed bemærket, at Fornuften, saasnart den erkiendte sig for en Deel af Verden, ogsaa maatte erkiende sig for det sidste Øiemeed, hvilket alt det øvrige er underordnet, og at dens, ved muueligst største Virksomhed af den moralske Friheds Evne befordrede Fuldkommengiørelse var den eneste værdige Gienstand for de i dens Natur grundede Fordringer.

2. Disse af Forerfaring udledede Sætninger vil det nu være let for os, end videre at udvikle og bekræfte ved den physiske og moralske Naturs Beskuelse. Og Alverdens Betragtning selv, endskiøndt den kun anstilles med vore ufuldkomne Redskaber, giver os de herligste Oplysninger af hine Speculationens Sætninger. Thi ikke mere som i Oldtiden, kan Tanken fæste sig til vor Jordklode allene, og betragte Solen, Maanen, og Himlens Hær, som dens Ledsagere, og som Lys, bestemte til dens Tieneste. Astronomien har udvidet vore Forestillinger; ved nærmere Kundskab om hine talløse Skarer af Himmellegemer ere vi overbeviste om, at Jorden ikkun er en uendelig liden Deel af det Hele. Men, omendskiøndt hver Klode udgiør et Heelt for sig, og har sit eget System af Liv og Organisation: saa iagttage vi dog en ikke ringe Forbindelse imellem de forskiellige

Himmellegemer. Saavidt vore Øine kunne naae, synes visse almindelige mechaniske Love at være herskende, som formodentlig alle gaae ud fra det store Middelpunkt, omkring hvilket, dersom Menneskets Fantasie ikke tager for høi en Flugt, alle Kloders Omvæltning skeer. Men ogsaa i det mindre, ja det allermindste, findes her paa Jorden samme Eenhed. Naturen, rund og ødsel i sine Gaver, er ikke saa mangfoldig i Henseende til sine Love. Disses Antal er kun lidet, og Skaberens Viisdom straaler herligst i Eenheden og den uforanderlige Bestandighed af hans Indretninger. For nu at fuldkomme Begrebet om denne Eenhed i Alverden, tænker Fornuften sig selv som en Deel af samme; og sig selv sin Høihed over alt det Materielle bevidst, vil den og, at dens Hensigt er Verdens sidste Øiemeed! Derved faaer Begrebet om Verden, hvilket hidindtil, saalænge det kun blev betragtet som et kosmologisk Begreb, var tørt og ufrugtbart, Liv og Interesse. Det fremstiller nu ikke blot Væsener, forbundne til et nødvendigt Heelt, og saaledes, at ikke den Forestillendes Fatteevne, men Væsenernes Natur selv skal være Kilde til Kundskab om den. Men Begrebet faaer nu, i det Fornuften tænker sig som den fortrinligste Deel af dette Alt, en moralsk Beskaffenhed, og Fordringen, at dette Alt med sin uendelige Mangfoldighed maa henføres til et sidste Øiemeed, fremstiller sig i sin hele Styrke. Men dette Øiemeed,

for hvis Opnaaelse Verden er til, maa kunne anvendes paa Fornuften: det kan da ikke være forskielligt fra det, den erkiender at være bestemt for den selv; thi den livløse Materie og det fornuftløse Liv kunne intet sidste Øiemeed have; de maae blot være Midler, og tiene til Opnaaelse af en fremmed Hensigt.

3. Alle disse Forudsætninger, anvendte paa det forhen fremstillede Begreb om Verden, give det sin fuldkomne Eenhed og Overeensstemmelse med Fornuftens Fordringer: og Verdens Bestemmelse bliver derved den samme som Fornuften erkiender for at være sin egen. Ved alle tilværende Tings Forbindelse skal altsaa den høieste Moralitet, forenet med høieste Lyksalighed, vorde opnaaet. Hertil skulle de fornuftige Væsener bidrage ved Anvendelsen af deres Evner; det Materielle skal frembyde og mangfoldiggiøre Leiligheder til at øve og prøve disse, og bidrage til, at de fornuftige Væsener kunne naae den Tilstand, som vi kalde Lyksalighed, naar de først ved Moralitet have giort sig værdige dertil. Lyksalighed for sig selv, uden Forbindelse med Moralitet, uden Hensyn til Kilden, fra hvilken den udspringer, eller til Følgerne, den kan have paa Moralitetens Befæstelse og Forøgelse, kan derimod aldrig være Verdens sidste Øiemeed, fordi moralsk Fuldkommenhed stedse er noget høiere i Fornuftens Øine, og Lyksaligheden, blot ved sin tillokkende Beskaffenhed kan være Gienstand for det fornuftige Væsens under-

ordnede Ønske. Dog paastaae vi herved ingenlunde, at jo Lyksaligheden selv, for saavidt den levende Verden ikke bestaaer allene af Væsener, som nyde Fornuftens Brug, men og af saadanne, som en mindre Grad af Evner er tildeelt, kan i visse Epoker af disses Tilværelse være Hovedøiemedet, de skulle opnaae. Vi kiende for lidet til Dyrenes Siele i alle den animalske Naturs Classer: hos nogle af de Større see vi Instinctets Aftagen og Tiltagelsen af Anlæg der nærme sig Forstanden; ja vi bemærke endog Tegn, som synes at bebude noget der grændser til Moralitet. Hvad disse Skabningers Bestemmelse er, tør vel Fornuften ikke afgiøre med Vished; men formode tør den alligevel med stor Rimelighed, at den aandelige Natur gaaer, ligesom den materielle, gradeviis frem til Fuldkommenhed; og at, ligesom Dyrenes forskiellige Arter danne en uoverseelig Følge fra det, efter Øiekastet at dømme, mindst med Sieleevner begavede Dyr indtil Elephanten; og fra denne, med et stort Spring, indtil Mennesket: saa var det vel ikke heller urimeligt at antage, at disse Dyresiele efterhaanden ved deres Forbindelse med materielle Legemer skulde stedse giøres fuldkomnere: indtil ogsaa de, ved at naae Selvbevidsthed i en anden Tilstand, kunde komme til at staae paa samme Trappetrin hvorpaa Skaberen har sat Mennesket her. Denne Gisning forudsat, kunne vi ogsaa maaskee anvende den physiske Naturs høieste Øiemeed, Lyksalig-

hed, paa disse Skabninger, og antage, at de, ved at vorde deelagtiggiorte i denne, saavidt nemlig Forbindelsen af det Hele kan tilstede det, naae deres udvortes Bestemmelse i denne Deel af deres Tilværelse. Og disse Formodninger modsiges ikke af Naturbetragtningen. Den lærer os, at hele Massen af den physiske Verdens Indretninger skal mangfoldiggiøre Nydelsen; at det Onde selv, som rammer de levende Væsener, langt fra er ikke saa stort, som en ophidset Indbildningskraft giør det til; og at de Lidelser ogsaa de maae friste, ikke veie op mod alle de behagelige Følelser, til hvilke talløse Kilder ere aabnede. Men stedse maa denne Dyrenes Bestemmelse til Lyksalighed indskrænkes til denne Periode af deres Existenz. Thi er ogsaa Udødelighed dem tildeelt, saa skulle de og fuldkommengiøres, og Fornuften vil da upaatvivleligen i eet Punkt af deres Tilværelse giøre sine høie Rettigheder gieldende. Saasnart de da vorde moralske Væsener, maa og den physiske Naturs Hensigt hos dem underordnes den moralske. I Stand til at nyde noget ædlere, end det blot sandselige Velliden, skulle de da erkiende deres Bestemmelse til at vorde lyksalige ved Moralitet — og saaledes kan Fornuften tænke sig det høieste Gode som Formaal for alle Jordens Beboere, fra Mennesket af indtil det ringeste Insect!

4. Ikkun om Jordens Beboere have vi talt, dem Mennesket allene kiender. Men de Verde-

ners Hære, vort Øie seer i Himmeldybet, ere ligesaa-lidet som Jordkloden til for deres egen Skyld, og Liv og Fornuft ere unægtelig udbredte paa dem i alle deres Gradationer. Vel muligt, at Formerne, under hvilke vi tænke, ere aldeles forskiellige fra hine Væseners Tankeformer, og at deres fra vor Organisation aldeles afvigende Sandselighed ogsaa bestemmer hos dem alt det anderledes, som ikke hører væsenlig til Fornuftens Natur. Men Grundvolden til alle Tanker, Selvbevidsthed, Hensigten af al intellectuel Evne, Moralitet, maa ogsaa disse Væsener have tilfælleds med os; og, ligesom Lovene for Bevægelsen knytte alle den materielle Verdens Dele til hinanden, og vedligeholde Himmellegemerne i deres uforstyrrede Harmonie; saa maa ogsaa den moralske Lov ved sin over alle tænkende Væsener udstrakte Gyldighed, forene hele den moralske Verden, og være det Baand, som knytter det Endelige til den Uendelige, den Kiede som gaaer ud af hans Haand og slynger sig omkring alle Verdeners Hære. Ogsaa her eine vi altsaa Eenhed med det vor Fornuft erkiender for det Høieste. Fuldkommenhed maa være alle fornuftige Væseners moralske Bestemmelse; og Lyksaligheden maa, ogsaa i hine Kloder, endskiøndt maaskee under ganske andre Former af Sandselighed, end vi have Begreb om, være den underordnet, og forenet med den i saadant underordnet Forhold udgiøre det høieste Gode!

2.

Verdens Skabelse.

Vanskelighederne, som ved en nøiere Undersøgelse af Læren om Verdens Skabelse paa alle Sider indskrænke Fornuften, ere næsten utallige. Den skal opløse sine Forestillinger i klare Ideer, og opdager alligevel, naar den troer at være nærmest ved Maalet, at det blot var Phantasiens Billeder, den har været sysselsat med. Og hvorledes kunde det være andet? den har ingen tydelig Idee om hvad Tilværelse er; den kan ikke giøre sig Begreb om Intet, og Tanken Skabelse af Intet er aldeles ufattelig for den. Den skal endelig her antage materiel Virkning af en intellectuel Aarsag, hvorom den ligeledes ikke har ringeste Forestilling. Men alle disse Ideer ere dog Grundvolden og Bestanddelene af Læren om Gud som Verdens Skaber! Paa den anden Side kan den ligesaa lidet tænke Muligheden af Verdens evige Tilværelse; af dens Oprindelse ved Hendelse, og uden et af Fornuften erkiendt Øiemeed; og alle atheistiske Systemer om Verdens Oprindelse eller Dannelse støde den endnu mere, fordi de sætte den i Modsigelse med sig selv: hvorimod dog hine theistiske blot ere uforklarlige for den. Men er det muligt at Fornuften kan begribe den Almægtiges Virkning og følge hans Veie? at vor, overalt kun symbolske Kundskab, her kan forandre

sin Beskaffenhed? Nei, ogsaa her bør vi ydmyge erkiende Grændserne for det endelige Væsens Forstand, og være glade ved, at det, som efter sin Natur aldrig kan vorde Gienstand for vort Viden, dog bliver det for vor moralske Troe, og som saadan kan grundes paa de uomstødeligste Fornuftslutninger.

2. Den Sætning, at Gud er Verdens Skaber, udtrykker altsaa den faste Overbeviisning vi have om, at den sidste og eeneste Grund til Verdens Existenz, hvorunder følgelig saavel Substantserne og deres Grundkræfter, som og alle de enkelte Tings Forbindelse med hinanden i alle dens Dele indbefattes, allene er at søge i Gud, paa en med de rene Forestillinger om hans Fuldkommenheder overeensstemmende Maade. Thi Fornuftbegrebet om det nødvendige Væsen fører os allerede til at søge Aarsagen til alt tilfældigt allene i dets Natur: og ligesom den physiske og den moralske Verdens Beskuelse opvækker Overbeviisningen om en Verdens Skaber, saa understøttes denne Overbeviisning og ved Begrebet om de Egenskaber, vi nødvendigviis maae tillægge Gud. Det kommer da allene an paa, at give Forestillingen om denne hans Virkning, som vi kalde Skabelse, saadanne Bestemmelser, at Fornuften derved ei indvikles i Strid eller Modsigelse med sig selv.

Det første altsaa som herom maa fastsættes, er: at omendskiøndt alle Guds Tanker, følgelig og, for at tale menneskelig, alle hans Beslutninger, ere

evige og nødvendige: hiin Virkning af hans Villie, hvorved Verden, som blot havde været muelig, blot været en Tanke i hans Forstand, fik Tilværelse, dog var fuldkommen frie: det er, at intet Udvortes har bestemt Gud til at skabe, og at alt, hvad der overhovedet gielder om hans Villies absolute Frihed, og saa bør ufravigeligen paastaaes om Verdens Skabelse. Dernæst: at alle sandselige Forestillinger bør, saavidt skee kan, bortrømmes. Det er umueligt at forklare Maaden, hvorpaa Gud har skabt; og vi tilstaae endog denne Umuelighed, i det vi gaae ud fra den Sætning, at han, som et over Sandsernes Verden ophøiet Væsen, ei har kunnet virke paa nogen sandselig Maade, men at denne allene kan have været oversandselig. Thi vi kunne ikke andet end forbinde Tanken om sandselige Virkninger med Forestillingen om sandselige Aarsager; selv naar vi ville tænke os vor Villies Herredømme over, og Indvirkning paa Legemet, behøve vi Ideen om Nervesystemet som et Middel til at forklare Mueligheden heraf: og desuagtet maa vi dog i Læren om Verdens Skabelse aldeles forlade denne Fremgangsmaade, og lægge den Sætning til Grund, at Gud, skiøndt han er den første ubetingede Aarsag til Alt hvad der er, dog ingenlunde er den første sandselige Aarsag i Spidsen for alle de øvrige. Verdens Skabelse er altsaa, og vil evig blive en Hemmelighed for den endelige Forstand, hvilken aldrig kan naae høiere

end til at advare imod de Forestillinger, som flyde af hine sandselige Begreber, og som bør bortfiernes, fordi den philosopherende Fornuft erkiender deres Urigtighed, fordi de desuden, istedet for at giøre Ideen lettere, indhylle den i stedse større og uopløseligere Vanskeligheder.

3. Kan altsaa ingen sandselig Maade antages for at forklare Verdens Oprindelse af Gud, saa bortfalde ogsaa alle deraf flydende Bestemmelser. Der kan ikke videre spørges om Tiden, naar Gud har skabt; et Spørgsmaal, der saa tit er blevet opkastet i de ældre Tider, og har givet Anledning til saa mange aldeles unyttige Undersøgelser. Saasnart vi tænke os Skabelsen i Tiden, fornedres Gud selv til Endelighedens Kreds, fordi kun denne er Tidens Betingelse underkastet. Ja Tidens Tilværelse kan ikke tænkes forinden Verden, fordi Tingenes Følge som ene bestemmer Tiden, da først kunde tage sin Begyndelse. Men Begrebet om Guds Evighed er aldeles uafhængigt af Forestillingen om Tid. Fornuften maa altsaa tænke sig Verdens Skabelse uden Tid: og vilde man endog hermed understøtte Paastanden om Verdens Evighed, saa kan selv dette ikke afskrække Philosophien. Thi desuagtet blev Verden dog stedse tilfældig, stedse grundet i Guds, som det eene nødvendige Væsens, Villie: og man kunde vel uden Fare tilstaae, at ihvorvel i Sandsernes Verden Virkningerne nødvendigen maae følge paa

Aarsagerne, denne Følge dog grundes i Tidens almindelige Lov, der selv er indskrænket inden Sandselighedens Grændser. Den neoplatonske Philosophies med hiin Paastand nær beslægtede Sætning, at hos Gud Aarsag og Virkning ei behøve at tænkes i Tidsfølge, kan altsaa ikke rykke, langt mindre kan den kuldkaste Overbeviisningen om at han er Verdens Skaber.

4. Lige saa meget som Begrebet om Tiden, maa Fornuften ogsaa bortfierne al Forestilling om Materien, hvoraf Gud har frembragt Verden. At antage sligt, var at nedværdige hans skabende Villie til de sandselige Aarsagers Række. Og ihvorvel Fornuften ikke har ringeste Begreb om hvad det er at skabe, i Ordets egentlige Forstand; maa den dog stedse bestemme Skabelsen saaledes, at derved enhver Forestilling om noget præexisterende bortryddes, og Ordet kun tages i den Mening, at hvad der tilforn blot var muligt, er ved denne guddommelige Handling blevet virkeligt. Dette udtrykkes ved Skabelsen af Intet; og det falder af sig selv, at man ved det tillagte Intet paa ingen Maade faaer Anledning til at tænke paa noget forhen værende!

Om forresten Skabelsen af vor Verden, saaledes som den nu er beskaffen, er skeet middel- eller umiddelbar; om den strax er blevet til i sin nuværende Form, eller om Materien ved de Kræfter Skaberen tildeelte den og satte i Bevægelse, har efter-

haanden udarbeidet sig til det harmoniske System, den nu udgiør, er et Spørgsmaal, den naturlige Theologie bør overlade til Astronomiens og Geogoniens dybe Undersøgelser; skiøndt den med Glæde imodtager Resultaterne, som især denne sidste Videnskab giver, og finder Leilighed til saa meget mere at beundre Skaberens Viisdom i den successive Dannelse af vor Jordklode, om hvilken Naturbetragtningen vidner med saa høi en Røst. Læren om Gud, Verdens Skaber, mister intet af sin Hoihed og Værdighed ved at antage vor Jordklodes, og selv Sole- og Planet-Systemernes Dannelse paa saadan Maade: og endskiøndt Begrebet stedse bliver lige uforklarligt og overnaturligt, bliver det dog, da Forstanden derved faaer Billeder at sysselsætte sig med, og henvises til Phænomener i Naturen, noget fatteligere for Menneskets Sandselighed, som ved at grandske over de physiske og materielle Aarsager, ved hvilke Verden har faaet sin nærværende Form, afholdes fra aldeles unyttige Speculationer over den første oversandselige Aarsags Virkningsmaade.

Derimod vil ethvert Forsøg at forklare Verdens Oprindelse af en præexisterende Materie, hvis slumrende Kræfter Gud har sat i Bevægelse, forøge, istedet for at formindske Vanskelighederne. Fornuften kan ikke engang, naar den rolig undersøger Sagen, tænke sig denne præexisterende Materie mulig. Thi var den præexisterende, saa maatte

den være evig og nødvendig, altsaa tage Deel i en uendelig Egenskab: og dog skulde alle dens Dele og Modificationer være tilfældige; hvilket Erfaringerne i Verden ideligen viser. Fremdeles maatte Begrebet om Gud, som Skaber — det eneste, den praktiske Fornuft kan antage — aldeles bortfalde, og han maatte kun tænkes som Verdens vise og mægtige Bygmester. Ja man torde vel endnu gaae videre, og paastaae, at hvo der antager en præexisterende Materie, maa, om han ellers vil gaae frem paa en consequent Maade, ligeledes antage uskabte Aander, altsaa lutter evige, følgelig ogsaa nødvendige Intelligentser; og den Forbindelse i hvilken Gud havde bragt disse med hinanden, og med Materien, vilde da være alt hvad han havde giort for dem! Men, om man end bliver staaende ved den blotte Forestilling om en præexisterende Materie, og ikkun vil forsvare den, saa vindes derved ikke engang det, hvorfor denne Paastand er giort. Gud skal dog altid være Verdens Bygmester, have sat Materien i Bevægelse ved dens Grundkræfter, altsaa have frembragt disse, følgelig skabt dem, da de tilforn ei vare til. Og hvo der kan skabe Kræfter, kan dog lige saa got skabe Materien med! Eller vilde man, for at undgaae endog Spørgsmaalet om Aarsagen til Kræfternes Oprindelse, antage, at disse fra Evighed af have virket og arbeidet uden Lov i den chaotiske Materie: hvad behøver man da hele Begrebet om en Verdens Ska-

der? Hvi bekiender man sig da ikke heller aabenhiertig til den sørgelige Atheismus, hvis Præmisser man dog har antaget tilhobe?

5. Gud behøvede altsaa, for at skabe Verden, aldeles intet, som forud var til: hverken nogen udvortes Grundstof, ei heller Forandring eller Anvendelse af sit eget Væsen, paa hvilkensomhelst Maade Phantasien, ikke Fornuften, end kunde forestille sig den som muelig. Den i Gud værende Grund til Verdens Existenz har derfor en umiddelbar, og af Materien lige saa vel som af Tiden uafhængig Virksomhed. Han er Verdens Aarsag ved sin almægtige Villie, og Fornuften maa lade sig nøie med at erkiende disse Sætninger, der indeholde Begrebet om ham som Skaber i dets største Reenhed. Det er nok for den, at den seer sig i Stand til at borttage aabenbare Vildfarelser, og at den kan fremstille denne ubegribelige Sætning i dens hele Ubegribelighed, men tillige i dens hele Sandhed, da den grunder sig umiddelbar paa den moralske Overbeviisning om Guds Tilværelse, og er altsaa lige saa fast og urokkelig som denne.

3.

Emanationens og Pantheismens Systemer.

Men Aartusinde har det varet, inden Menneskets Fornuft er kommen til at erkiende sin Afmagt, og til at opgive Haabet om at udfinde en Forklaring af Maaden hvorpaa Gud har skabt Verden. Ja endnu er det langt fra, at alle de som sysselsætte sig med disse Undersøgelser, ere komne til Overbeviisning om Umuligheden deraf. Vel lade de alle grovere Theorier fare; men de holde sig derfor skadesløse ved at forklare Verdens Oprindelse paa hiin ovenomtalte Maade, af en Udvikling eller Anvendelse af Guds eget Væsen: og saaledes ere tvende Systemer dannede, fremstillede og forsvarede med al muelig Konst og Skarpsindighed, hvorved man har troet at undgaae begge Klipper, paa hvilke alle andre Forsøg maatte strande, det er nemlig Tidens og Materiens Præexistents. Det første af disse taber sig i Menneskeslægtens alleræld ste Dage; det andet udmærker sig ved Skarpsindighed og Consequenz, og begge fortiene fra denne Side at forelægges Læseren til Overveielse.

2. **Emanations-Læren**, eller det System, som antager, at alt hvad der existerer, har sin, ikke blot sidste og ubetingede, men ogsaa sin physiske (for ikke at bruge det haarde Ord, materielle) Grund i Gud: er bygget paa den unægtelig sande Sætning, at Gud som det nødvendige Væsen, indeholder i sine

Egenskaber den sidste Grund til Verden. Dette System har paa den ene Side villet undgaae alle Tvivl, hvorledes Gud kunde være Aarsag til Materien af hvilken det udledte Oprindelsen til det Onde i Verden: paa den anden Side har det villet bortrømme alle Vanskeligheder, som Begrebet om en Skabelse af Intet fører med sig, uden dog at antage Forestillingen om en evig, præexisterende, og af Gud, som Verdens Bygmester, bearbeidet Materie; men søgt at holde en Middelvei mellem begge, ved at lade Verden gaae ud af Guddommens egen Substanz i en uoverseelig Række af Væsener. Disse Forestillinger findes hos næsten alle Østerlandenes gamle Philosopher. Chaldæa og Persien vare deres Fædreland. Derfra gik de over til Pythagoræerne og Platonikerne; bleve herskende i Gnostikernes hemmelige Viisdoms Skoler; og endnu ere de langtfra ikke uddøde, men tvertimod Grundvolden til alle mystiske og theosophiske Systemer, som just i vore Dage fremkaldes paa nye, og vinde saa mange Tilhængere.

Emanations-Læren vælger de fineste Udtryk, for at fremstille sine enkelte Sætninger. Men Begrebet selv nødsager den til at bruge Billeder. Maaden, hvorpaa de tænkende Væsener ere gaaet ud af Gud, kaldes i dens Konstsprog Udstraalen. Skabelsen selv fremstilles som den sig aabenbarende Guds første Handling. Den skedte derved, at Gud frembragte sin Førstefødte, hele Skabningens Indbegreb og kal-

ting omfattende Form, som ikke blot var Guds fuldkomne Forestilling om Verden, men selv var begavet med Avlings- og Undfangelses-Kraft, og som, da han stedse er i nøieste Forening med Guddommen, og tillige har udstraalet sin Kraft i alle Grader af Lys, alle Classer af Aander, alle Arter af Liv, er Forbindelses-Punctet og Mellemvæsenet mellem Gud og Verden. Saaledes fremstilles dette System i Jødernes Kabbala, hvori det maaskee findes bevaret i dets største Reenhed, endskiøndt det ogsaa i den er umiskiendeligt, at de guddommelige Egenskaber, som ansees for de allerførste Lysemanationer, ere blevne personificerede. Anderledes bleve disse samme Forestillinger udviklede af den Græske, især Alexandrinske Philosophie; og Gnostikerne giorde Systemet endnu mørkere ved at antage deres Æoners Genealogier, som maaskee for endeel sigtede til at giøre det paa en sandselig Maade og ved Billeder begribeligt, hvorledes det var muligt, at aandelige Væsener kunde gradeviis aftage i Fuldkommenhed, indtil de endelig selv, ved at frembringe Materie, bleve Aarsag til det Onde. Nogle veege endog saa meget af fra den ældste og renere Emanations-Lære, at de antoge en evig præexisterende Materie, af hvilken visse Æoner havde uddannet Verden.

3. Men endog i dets simpleste Form maa den philosopherende Fornuft stedse finde dette System forkasteligt. Det smigrer unægtelig for enhver til

Enthusiasmus tilbøielig Phantasie; det sætter Sielen i en nærmere Forbindelse med Gud, og anseer den i visse Maader som en Deel af Guddommen. Det indprænter altsaa Følelse om Sielens høie Adel, og den uendelige Fuldkommengiørelse dens Evner kunne imodtage. Men det kan paa ingen Maade bringes i Forening med Læren om Guds Aandelighed i Ordets strengeste Forstand; og hvor fine Ord det end bruger for at forklare Aandernes Oprindelse, f. Ex. Guds Talen, Lysets Udstraalen, saa vidne dog selv disse altid imod dette System, at det forvexler Gud med Materien. Vel ikke med den grovere, thi aldrig kan jeg overtale mig til at troe, at nogen af Emanationssystemets Tilhængere, hverken Kabbalisterne eller Platonikerne og Gnostikerne, om de ellers have været consequente i deres Slutninger, have antaget den materielle Verdens Tilværelse, saaledes som den forekommer os. Udentvivl have de allene antaget Aander (skiøndt disse selv materielle, som overalt Begrebet var, inden Cartesius opstillede den sande Forestilling om Aandelighed) og Kræfter, der virkede paa dem, og satte dem i saadan Forbindelse med hinanden, at de derved fik Begrebet om Verden: hvilket Begreb, skiøndt af subjectiv Beskaffenhed, dog for saavidt afveeg fra den strenge Idealismus, som dets Grund altid var at søge i Kræfterne udenfor Aandernes Væsen. Men desuagtet bliver det sandt, at dette System forvexler Gud med

Materien. Thi Gud er og bliver jo stedse den materielle, skiøndt middelbare Aarsag, af hvilken alting er fremgaaet; og selv, at Gud ikke fremstilles som den der skaber umiddelbar, kan aldrig borttage den indvortes Modsigelse imellem dette Begreb og den rene Lære om hans Egenskaber, ved hvilken han erkiendes for det nødvendige, uforanderlige, aldeles fra Verden adskilte Væsen. Derimod bliver Gud her Eet med Verden. Thi Emanatisten gaaer ud fra Begrebet om Guds Eenhed, og maa alligevel tilstaae Eenheden af det nødvendige Væsen og den tilfældige Verden, som en nødvendig Følge af sin Lære. Han maa altsaa i Grunden nægte Tilværelsen af alt tilfældigt; og heraf følger at han bliver tvungen til ogsaa at nægte Tilværelsen af det nødvendige. Ja det vil endog være vanskeligt at redde Moralsystemet ved Antagelsen af denne Forestillingsmaade. Ikke, at Dyden selv derved skulde lide Fare, thi ingen Lære, fremsat af dydige Mennesker, kan fornægte den; men Grundvolden, hvorpaa Dyden, saasnart den skal gaae ud fra visse Principer, bør hvile, rystes ved Emanations-Systemet. Thi hvorledes kunne Dele af det uendelige Væsen fornægte deres Natur, og vorde vildfarende, ja selv modtage moralsk Ufuldkommenhed? hvorledes kan derved, naar man vil handle consequent, et fast og uforanderligt Skillerum opstilles mellem Godt og Ondt? Desuden, hvad skal ifølge dette System,

Enden blive af Alt? skulle alle disse af Guddommen oprundne Aander remanere, vende tilbage til dens Skiød? saa maa jo deres Selvstændighed, Selvbevidsthed, deres med denne forbundne Moralitet og Udødelighed i Ordets egentligste Forstand, ophøre. Skulle de derimod vedvare i Evighed udenfor Gud, saa bliver jo ogsaa Foranderligheden af det guddommelige Væsen i alle den endelige Verdens Dele et uophørligt og stedse fornyet Skifte underkastet!

4. Pantheismen skylder Benedict Spinoza sin nyere Form. Denne, med det kabbalistiske System fortroeligen bekiendte Philosoph, indsaae dets Mangler, og søgte at afhielpe dem. Han vilde ikke blot, ligesom Emanations-Læren, undgaae Skabelsen af Intet og af en præexisterende Materie, men ogsaa Tanken om Verdens Begyndelse i Tiden, hvis Vanskeligheder hiin ikke saae sig i Stand til at bortrømme. Han maatte altsaa, for at kunne naae den førstnævnte Hensigt, ligesom denne Lære, søge Grunden til Verden i Guddommens eget Væsen. Og saa meget han end siden veeg af fra dens Tankerække, saa synes han dog at være gaaet ud fra den dobbelte Kraft, med hvilken Kabbala udrustede Guds Førstefødte, den Avlende og Undfangende; dog ogsaa med den Forskiel, at han ikke tilegnede denne Kraft den Førstefødte (thi han kunde jo ikke antage saadan Guds første Virkning, uden at bekiende sig til Emanations-Læren), men Guddommen selv. Grund-

trækkene af hans Værke, og først i vore Dage ret tydelig udviklede System ere følgende: Ikkun een Substanz existerer. Thi en Substanz er, hvad der er i sig selv og begribes ved sig selv uden at trænge til Begrebet om nogen anden Ting. Følgelig maae flere Ting med de samme væsentlige Egenskaber ikke være forskiellige, men kun een og samme Ting tænkt flere Gange, altsaa Gientagelser af eet og samme Begreb. Men denne eene Substanz maa indeholde Grunden til alle Phænomener. Da den er den eneste, kan den ikke være endelig, fordi alt det Endelige maa være indskrænket af noget, der har samme Beskaffenhed. Den er altsaa uendelig, og indeholder uendelig Grund til alle Phænomener. Disse ere deels aandelige, deels materielle, og Grunden til den ene er Tænkekraften (det avlende), til de andre Udvidelsen (det undfangende). Heraf følger altsaa, at alle aandelige Phænomener, Tanker og Følelser i de saakaldte Intelligentser ere Beskaffenheder i den eeneste uendelige Tænkekraft: at alle materielle Phænomener, Former og Bevægelser ere Beskaffenheder i den eeneste uendelige Udvidelse. Men alligevel er den uendelige Udvidelses- og den uendelige Tænkekraft i Gud eet nadskilleligt Væsen. Det er ligegyldigt under hvilken af disse tvende Egenskaber man betragter Gud. Udvidelsen og Tanken derom er een og samme Ting, allene udtrykt paa forskiellig Maade. Men er nu Alting kun Beskaffenhed i Guds uendelige Kræf-

ter, saa er intet Væsen til udenfor Gud, og Gud er eet med Verden.

5. Hvad den Førstefødte er i Emanations-Læren, ere i det spinozistiske System de tvende uendelige Egenskaber, som med Udelukkelse af alle øvrige tillægges Gud. Derved blive ved første Øiekast Substantsens Modifikationer ikke udledede af Guddommen selv. Men denne Illusion forsvinder ligesaa meget som hiin hos Emanatisterne, saasnart man lægger Mærke til, at Egenskaberne selv ikke kunne tænkes anderledes end i nøieste Forbindelse med den Substanz de tilhøre. Heri har altsaa Spinozismen intet Fortrin for Emanations-Læren; thi Skabelsen gaaer, ligesom i hiin, frem af Guds Væsen, som udvikler sig i alle Former af Udvidelse og Tænken. Derimod er Spinozismen for saavidt fortrinligere, som den deels antager en tilstrækkelig første Grund til Verden, ved Siden af Causalrækkernes Uendelighed; deels fremstiller en renere Idealismus, end den er, Emanations-Læren var i Stand til at udvikle af sine Grundsætninger. Thi Spinoza ansaae Tænke- og Udvidelses-Kraften for uopløselig forenede, og hinanden paa det inderligste penetrerende i een og samme Substanz; og Udvidelses-Kraften selv, som han holdt for aldeles udelelig, kunde i hans System ikke være noget andet end Mangfoldiggiørelsen af Bevidstheden i alle Intelligenzer. Heraf maatte da følge, at hans Theorie var en Idealismus, men

deri forskiellig fra det sædvanlige idealistiske System, at dette tilstaaer Gud fuldkommen Forskiellighed fra Verden, og allene anseer Forestillingen om den materielle Verden for Ideer, som Gud har opvakt i vore Siele, for en uafbrudt og sammenhængende Række af Illusioner, der skulle bringe os i Forbindelse med Aandernes Verden, og tiene til vor Fuldkommengiørelse. Overhovedet ligger den glimrende Side af det Spinozistiske System, som endog dets varmeste Modstandere ei kunne andet end erkiende, i Forbindelsen af en begyndelsesløs Verden, og de uendelige Rækker af Aarsager og Virkninger i samme, med Verdens evige Grund og Aarsag, Guddommen. Men dette Fortrin, om man saa vil kalde det, kiøbes dyrt ved den hele, skiøndt i sine Dele consequente, saa dog voldsomme Theorie, ved hvilken Begrebet om Gud, saaledes som det bestemmes af den philosopherende Fornuft, vorder aldeles opløst. Thi det Endelige og Foranderlige bliver af ham uophørligen sammensmeltet med det nødvendige og uendelige Væsen. Ja dette bliver selv, saasnart det allene betragtes som uendelig Substanz og fri Aarsag, uden Forhold til Verden, tænkt uden Forstand og Villie, fordi alle disse Egenskaber ere kun Modifikationer af den uendelige Tænkekraft, hvilke allene finde Sted i det Endelige. For saaledes at forene Gud med Verden, gaaer Spinoza ud fra de ubeviste Sætninger, at Substantsen skal være nød-

vendig existerende, og at ikkun een Substanz kan være til: han giør Vold paa Sielens egen Selvbevidsthed om sin Selvstændighed; og ved at ansee alle Aander for guddommelige Tanker, kan han ikke undgaae den retfærdige og af hans hele System flydende Bebreidelse, at ogsaa disse Aanders onde Tanker og Handlinger maae efter hans Lære være Modificationer af den guddommelige Forstand; hvorved altsaa Moralitetens Grundvold rystes, den høieste Fuldkommenhed giøres til Ufuldkommenhed i alle sine underordnede Dele, og Forestillingen om Verdens moralske Formaal, om de fornuftige Væseners Bestemmelse, aldeles bortfalder. Thi de ere jo guddommelige Tanker uden egen Selvstændighed. Verden er altsaa et Phantom af Guddommen uden Hensigt og moralsk Bestemmelse! Men uagtet denne store Mangel, som giør det spinozistiske System aldeles forkasteligt, turde vi dog ikke nægte, at saasnart den første Sætning, fra hvilken det gaaer ud, at der er kun een uendelig Substanz, antages, alt det øvrige nødvendigviis flyder deraf, og at Begrebet om Gud saaledes bliver aldeles ophævet. — En sørgelig Lære for Philosopherne, hvor indskrænket deres Synskreds og Fatteevne er: en alvorlig Advarsel for dem, som ville udgranske det uendelige Væsens Natur, og Maaden hvorpaa det virker! Og hvad Læren om Verdens Skabelse i Særdeleshed angaaer, saa er dette, og alle øvrige hidtil anstillede Forsøg paa at forklare

den, det øiensynligste Beviis for, hvor rigtigt den beskedne Philosophie gaaer frem, naar den bortfierner fra Begrebet om Gud alt, hvad der vilde føre til uopløselige Spørgsmaale, eller til aabenbar urigtige Forestillinger, og lader sig nøie med, at søge og erkiende Grunden til Verdens Existenz i Guds Alting bestemmende Villie.

4.

Læren om den beste Verden.

Philosophien kan endnu opkaste eet Spørgsmaal om denne af Gud skabte Verdens Beskaffenhed i Forhold til alle muelige Forbindelser af endelige Ting, som af ham ei bleve bragte til Virkelighed: Spørgsmaalet, om denne Verden er af alle muelige den bedste? Det er klart at Erfaringen ei kan give noget Svar herpaa. Spørgsmaalet vilde og, betragtet for sig allene, og uden Hensyn paa Aarsagen hvorved det blev foranlediget, synes at være aldeles overflødigt og umueligt at besvare. Men Atheismens Indvendinger, tagne af det Onde i Verden, og alle de Lidelser de levende Væsener ikke kunne undgaae, have ledet Philosophernes Betragtninger til et høiere Synspunct, fra hvilket de, ligesom med eet Blik, kunde overskue Verdens Forhold til dens Bestemmelse, for deraf at drage et for alle tænkende Væsener høist glæ-

deligt Resultat: og Læren om den bedste Verden, rigtig forstaaet, bliver ligesaa urokkelig, som Overbeviisningen om Guds Viisdom, Godhed og Almagt staaer fast i hvert religiøst Menneskes Forstand. Thi den Alviise, Algode og Almægtige kunde ei frembringe Noget, som ikke var overeensstemmende med hans Hensigter; kunde ikke anordne nogen Række af Aarsager og Virkninger, hvori disse ikke bleve opfyldte. Ligesom han kiendte det Bedste, maatte han ogsaa bringe det til Virkelighed. Men Begrebet om det Bedste selv, kan, naar det anvendes paa et System af endelige, altsaa ufuldkomne Væsener, ei være andet end relativt. Det kan følgelig ikke bestemmes efter den absolute Godheds Lov, det maa nødvendig tænkes i Forhold til, ikke allene de enkelte Deles, men til det Heles, følgelig Alverdens Øiemeed; den physiske Natur maa altsaa allene betragtes som Middel til Opnaaelsen af de fornuftige Væseners moralske Bestemmelse, og denne er Bevirkningen af det høieste Gode, saaledes som det kan opnaaes af ufuldkomne Væsener; den kan allene giøres muelig ved uophørlig Fremskriden i moralsk Fuldkommenhed, og bestandig stigende Lighed med den Allerhelligste, hvoraf Lyksaligheden siden følger under hans Styrelse. Har Verden den Indretning, at saadant Formaal kan opnaaes, saa er den unægtelig den bedste; og at en Verden, som Gud har skabt, som han, den Alviise og Almægtige, bestyrer, ei kan forfeile sin

Hensigt, er en Sætning, som vel ikke kan modtage geometrisk Beviis, men som er paa det nøieste forbunden med Menneskets Troe paa Gud.

2. Mod denne saaledes grundede Lære kan ikke heller Atheismens eller Skepticismens Indvending udrette det allermindste. Thi saa sandt det er, at det Onde i Verden er en Ufuldkommenhed; saa umueligt er det, at denne Ufuldkommenhed kunde tænkes borte fra et System af endelige og indskrænkede Væsener. En Verden som bestod af ikke indskrænkede, eller uendelige Væsener, var en urimelig Tanke; en Verden, hvori de endelige Væsener ikke kunde dømme, beslutte, handle urigtigen, var en Maskine, i hvilken ingen Frihed, følgelig ingen Moralitet kunde finde Sted. Det kommer altsaa allene an paa at vise, at Gud styrer selv det Onde i Verdenen, saaledes, at det ei allene ikke lægger nogen Hinder i Veien for Opnaaelsen af hans Hensigter, men endog fremmer samme. At saadant maa finde Sted, lære vi ved Eftertanken over Guds Væsen og Magt, og den physiske og moralske Naturs Betragtning stadfæster denne Sandhed med den bestemteste Erfaring. Ei heller kan ved en Undersøgelse af denne Verdens Beskaffenhed Spørgsmaalet allene gielde om vor Jordklode, og vor, eller hver enkelt given Tidsalder: Men det maa omfatte Alverden i dens hele Varighed, fordi det er Alverdens Bestemmelse hvorom vi handle, og fordi Fornuften, ved at indsee at denne bestaaer i

Tilveiebringelsen af det høieste Gode, ei kan dele dette efter forskiellige Tidspunkter. Derved bliver altsaa den physiske Natur aldeles underordnet, og vi kunne, skiøndt vi ikkun kiende en saare ringe Deel af den, dog vove at besvare et Spørgsmaal, som omfatter hele den moralske Verden, fordi de Love, som styre denne, ere skrevne i vort eget Hierte. Maaskee altsaa Sætningen om den bedste Verden tydeligst og klarest kunde udtrykkes saaledes: den Verden er den bedste af alle muelige, i hvilken, under de samme Bestemmelser af Tid og Rum, den moralske Fuldkommenhed, og den heraf flydende Lyksalighed giør de hastigste og giennem al Evighed vedvarende Fremskridt. Ved denne Fremsættelse af Begrebet bliver paa den ene Side alle Erfaringens Indvendinger om det Onde i Verden bragte til Taushed, paa den anden Verdens sidste Hensigt antaget som Regelen, efter hvilken det Hele skal bestemmes. Og skiøndt Erfaringen ikke kan afgiøre, hvorvidt denne Verden virkelig har saadan den tillagte Egenskab, saa følger dog Nødvendigheden, at den maa have den, af Begrebet om Gud!

3. Ikkun en eneste Tvivl imod den hele Lære kan Fornuften øine, og udlede af Betragtningen over Guds egen Forstand. "Den uendelige Forstand "tænker uendelige Mangfoldigheder af muelige Verde-"ner. Den forstørrer deres Fuldkommenheder til det "Uendelige. Kan denne Forstand forestille sig en af

"disse Verdener som den fuldkomneste, uden at tænke "sig et endnu større Tillæg af Fuldkommenhed mue"ligt?" Den menneskelige Fornufts indskrænkede Natur tillader ingen fuldkommen Besvarelse af en Tvivl, som udledes af Begrebet selv om Uendelighed. Men da den Uendelige, ved at kiende sig selv, maa have den fuldkomneste Forestilling om det Uendelige, maa det ogsaa kunne antages, at Guds Forstand, ved at overskue den, for hvert endelige Væsen umaalelige Række af Muligheder, følgelig ogsaa af muelige fuldkomne Verdener, nøiagtig bestemmer Maalet af Fuldkommenhed, som enhver af disseefter sin, dog stedse endelige, Natur kan imodtage. Det er dog umueligt, at Gud kan forestille sig en bedre Verden i Mulighed, end den vilde være i Virkelighed; og den af os antagne Bestemmelse selv, som lægger Begrebet om den bedste Verden i dens forholdsmæssigen større og hurtigere, og i Evighed vedvarende Fremskridt i moralsk Fuldkommenhed og dertil svarende Lyksalighed; denne til Fornuftens Bevidsthed af sin egen Værdighed saa noie svarende Bestemmelse, synes just derfor at være den mueligste Fuldkommenhed, som den uendelige Forstand kan tænke i hver endelig Aand, følgelig ogsaa i dette uhyre System af Aander og Kræfter, som hans Magt har sat i indbyrdes Forening, og hans Viisdom styrer til sine høie Hensigters Opnaaelse.

5.

Verdens Opholdelse.

Verdens vedvarende Tilværelse er en Erfaringssætning, som ikke behøver noget Beviis. Enhver af dens Dele er til i Tiden; og de Forandringer, hvis Lov alt, hvad der er endeligt, er underkastet, give det vel andre Former, men ere ikke i Stand til at tilintetgiøre, hvad der engang er til. Saavel Plante- som Dyre-Legemet mister ved Døden sin Livskraft; Organisationen opløses; de finere Dele forsvinde i Luften, de grovere vende tilbage til Jorden. Chemiske Legemer kunne adskilles, og forandres i de forskielligste Former, men Bestanddelene blive stedse tilbage, og ingen for Mennesket bekiendt Kraft formaaer at opløse eller at forandre de første Elementer. Saaledes lærer Iagttagelsen os at kiende Naturens Gang her paa Jorden. Hisset oppe i Stiernernes Baner see vi den samme Sætning stadfæstet. Ingen Uorden, ingen Forvirring finder nogensinde Sted. De Love efter hvilke Himmelhærens Kredsløb ere indrettede, ere ufravigeligen de samme, og Seklers Omveltning har ikke frembragt heri den allerringeste Forandring. — Og dog er Verden med alle dens Dele forgiængelig. Tilfældig i sin Oprindelse, kan den ikke have faaet nogen indvortes Nødvendighed. Sammensættelsen selv, om hvilken den daglige Erfaring i det Mindre viser, at den ikke

engang kan modstaae den udvortes Magt, Mennesket formaaer at anvende, vil langt mindre have den indvortes Kraft til at trodse Tidernes Gang. Og Vedvarelsen af dette Universum, der bestaaer af utallige Millioner foranderlige og tilfældige Ting, maa stedse være en uopløselig Gaade for hver den, som ikke erkiender en Skaber, hvilken ved Verdens Frembringelse har villet opfylde moralske Hensigter. Allermindst kan Atheismens sørgelige Lære opløse den: thi de samme Grunde som kuldkaste dens Forestillinger om Verdens Evighed, eller Oprindelse uden Gud, maae ogsaa fremstille i deres hele Nøgenhed dens Begreber om Aarsagerne til Verdens Vedvaren uden Gud.

2. Men aldrig saasnart har Fornuften erkiendt Gud som Verdens Skaber, førend den og ved samme Troe vil tilegne ham Verdens Opholdelse. Læren om tilfældige Substantsers Vedvaren ved Guds Villie er ikke ubegribeligere, end Læren om deres Oprindelse. Og omendskiøndt Naturen af begge disse guddommelige Virkninger er lige ufattelig for Menneskets Forstand, fordi de begge ere guddommelige Virkninger; saa er dog Troen paa Gud som Verdens Opholder nødvendig forbunden med Troen paa ham som dens Skaber; fordi han har fremkaldt Verden til Virkelighed for at tilveiebringe det høieste Gode, og udføre Fornuftens fuldkomne Øiemeed. Men dette udfordrer en uophørlig, i Uendelighed

fremskridende Tilværelse, da det allene kan udføres ved de fornuftige Væseners uophørlige Stigen i Fuldkommenhed. Fornuften maa derfor antage i Kraft af den religiøse Troe, hvad den aldrig kan bevise paa mathematisk Maade: at Gud ikke allene vedligeholder de fornuftige Væsener selv i uophørlig, altsaa evig Tilværelse; men at han ogsaa opholder dem saaledes som de ere, saa at de stedse blive de samme, følgelig med alle Evner, der virkeligen og uadskilleligen høre til deres Væsen: at han fremdeles opholder dem i deres Væseners og i deres Kræfters indbyrdes Forbindelse, for saavidt denne i hvert Øieblik af Tiden er nødvendig til at fremme Formaalet for deres Tilværelse selv. Men forresten spørger Fornuften ikke om Maaden, hvorpaa Opholdelsen skeer: den søger hverken at forestille sig den, som en evig vedvarende Skabelse, eller som en Virkning af de ved Skabelsen selv i hvert enkelt Væsen nedlagte Kræfter, eller paa nogen anden Maade; fordi den veed, at alle dens Forsøg at forklare en stedse lige ubegribelig Sag, alligevel ville være forgiæves; og den beroliger sig ved Overbeviisningen at Gud opholder Verden, den intellectuelle og moralske Verden for dens egen, den physiske Verden for dennes Skyld. Thi saalænge der ere moralske Væsener til, vil og, saavidt Fornuften kan dømme, den synlige Naturs Vedvaren være nødvendig, fordi den just er det Middel, hvorved Gud har sat Aanderne i indbyrdes Forbindelse,

og giort det muelige for dem at virke giensidig paa hinanden. Men intet byder Fornuften at antage dens uforanderlige Vedvaren i sin nærværende Form og i alle dens Dele. Nei, Verdens Phænomener kunde skifte og vexle deres Skikkelse efter Intelligentsernes Tarv. Den er til for deres Skyld; dens Formers Nødvendighed i hvert Tidsrum er aldeles afhængig af de fornuftige Væseners Fremgang paa deres Bestemmelses uendelige Bane; ja den ubegribelig store Mangfoldighed af Skikkelser, Materien selv kan antage, er sikkerlig en Følge af Alviisdoms Hensigt, at sætte de fornuftige Skabninger i enhver Periode af deres Tilværelse, paa ethvert Trappetrin af deres Fuldkommengiørelse, i saadan Forbindelse med Naturen, at den selv kan blive et saa meget virksommere Middel til deres Opdragelse. Ogsaa i denne Henseende finde vi altsaa Læren om den bedste Verden, saaledes som den er fremsat i det foregaaende, stadfæstet; og Materiens Foranderlighed selv aabner os, saasnart vi kun holde fast ved Troen paa Gud, nye Udsigter til langt fuldkomnere Perioder af vor Tilværelse i en ny Verden, som da ogsaa vil svare til vor høiere og lyksaligere Tilstand.

3. Begrebet om Verdens Opholdelse udlede vi altsaa af Forestillingen om dens Øiemeed, saaledes som Betragtningen over de moralske Væseners Natur og Bestemmelse uimodsigeligen fastsætter det. Og dette Begreb indeholder tillige den tilstrækkelige

Troesgrund. Vi behøve ingen andre Beviser; endog de, som ere tagne af Guds Natur og hans Forhold til Verden, gaae ud paa det samme, da de stedse grunde sig paa Forestillingen om ham, som Verdens moralske Lovgiver. Dog vil Betragtningen af Guds Egenskaber, og Uforanderligheden af hans Hensigter, unægtelig tiene til at give Begrebet om Verdens Opholdelse større Tydelighed og Udvikling; Fornuften vil see Gienstanden fra flere Sider, bringe den i nærmere Forbindelse med sit moralske Interesse, og derved finde den saa meget des vigtigere og nødvendigere for sin moralske Troe. Des mindre ville ogsaa de Vanskeligheder, som ligge i Begrebet selv, giere Indtryk paa det tænkende Menneske. At vi ikke kiende den Uendeliges Natur, ikke kunne fatte Maaden paa hvilken han virker paa Verden; at alle metaphysiske Beviis for Verdens Opholdelse have deres svage Sider — dette — vil da ligesaalidet ryste vor Overbeviisning om denne Sandhed, som vor lige saa dybe Uvidenhed om hvad det er at skabe af Intet, kan svække den Troe hos os, at Gud er Verdens Aarsag; og vi ville her, som overalt, hvor vi betragte de guddommelige Egenskaber og Virkninger, beroelige os ved den Forestilling, at hvad der efter sin Natur ei kan være Gienstand for vort Viden, kan dog vorde, og unægtelig være Gienstand for vor moralske Troe.

4. Guds opholdende Kraft omfatter hele den physiske og moralske Natur. Som hans alfuld-

komne Forstand har den tydeligste Forestilling om alle Væsener, saa virker ogsaa hans allestedsnærværende Magt paa alle deres Vedvaren. At ville antage, at Gud allene opholder Arterne, men ikke sørger for hvert enkelt Individ, var en Urimelighed. Thi hvad ere Arterne uden alle enkelte med hinanden beslægtede Væsener sammentagne under eet Begreb? og hvorledes skulde den uendelige Forstand trænge til et Hielpe-Begreb, som kuns de endelige Væseners indskrænkede Evne ei kan undvære? Endnu svagere bliver denne Forestilling, naar man gaaer tilbage til dens Grund. Det skal være den Uendelige uværdigt at befatte sig med hvert enkelt Væsen: og om end Menneskets Stolthed vil giøre en Undtagelse med sig selv, saa skal Guds Omsorg dog ikke finde Sted med Dyrene, med Insekterne, hvoraf tusinde Gange tusinde ikkun see Solens Lys en eeneste Dag! og dog maae de samme Mennesker, som saaledes ville indskrænke den Uendeliges Virksomhed, tilstaae, at hans Forstand kiender ethvert af disse Individer! Og de, som neppe eine, hvad der omgiver dem selv i de nærmeste Kredse, ikke have ringeste Kundskab om Tingenes mangfoldige Forbindelser og Aarsagers og Virkningers gienſidige Virkning, ville afgiøre det Spergsmaal, om et Væsen i Skabningens Rækker, være det end nok saa ubetydende for deres Øine, kan være vigtigt eller uvigtigt, kan høre til et vist System af Hensigter, hvoraf just dette Dyr, dette In-

sekt maaskee er en væsentlig nødvendig Deel! Ikkun menneskelig Stolthed kan tale saaledes; og dog kan selv Mennesket tænke tusinde og atter tusinde Tilfælde, i hvilke et Menneskes Liv, og med samme hele Familiers, ja selv hele Staters Lyksalighed, staaer i meget nær Forbindelse med en ved første Oiekast meget ringe og ubetydelig Ting. Alle Begreber om stort og smaat ere allerede i Menneskets Oine relative; hvor uendelig mere maa dette være Tilfældet, naar de veies paa den Vægtskaal, der bestemmer Verdeners Skiebne!

Men Naturbetragtningen, som allene skulde synes at give Beviis for Læren om Verdens Opholdelse, har selv maattet frembyde Grunde, hvoraf Skepticismen har villet slutte, at, skiøndt det hele vel var Gienstand for Guds Forsorg, det samme dog ikke kunde paastaaes om hvert enkelt Væsen. Ja den har villet bevise sin Paastand med uimodsigelige Facta, som ere tagne af selve Naturens Archiver! Naturgranskerne have endnu ikke kunnet opdage hine Ammonshorn i deres dyriske Tilstand, som findes saa hyppig forkiesede eller forstenede; ligesaalidet som Orthocerathiterne, Terebratuliterne, og saa mange andre forstenede Havdyr: de have endnu ikke kunnet finde blandt de levende Skabninger Nord-Amerikas colossalske Dyr, eller hiint andet Kiempe-Dyr af Myreæddernes Slægt, ei heller den uhyre Biørneart, hvis Levninger udgraves i enkelte Egne af Tydskland. Vel sandt, at hidindtil ikkun disse

Dyrs Levninger ere fundne. Men heraf følger endnu ikke, at derfor deres fuldkomne Undergang bør tilstaaes. Thi Havets Afgrunde ere endnu langt fra at være tilstrækkelig randsagede, det Indre af Amerika er endnu ikke kiendt, og næsten hele Afrika skal først opdages. Men sæt og, at saa var, saa kan heraf dog Intet sluttes mod Læren om Arternes Opholdelse. Thi hvor Mennesker droge frem, og Folkemængden tog til, maatte mange Dyrearter trække sig tilbage. Adskillige kunde selv efterhaanden døe ud; i Cæsars og Tacitus's Tider havde Tydskland endnu Elsdyret og Uroxen; nu have disse giort Plads for nyttigere Dyr. Desuden kan mange Dyrearters Tab være erstattet ved andre, opkomne af med hinanden beslægtede Dyr, og ved Afarter af eet og samme Slags. Men vi behøve ikke engang at opsøge deslige Muligheder, ved hvilke dog ikke alle Tvivl blive hævede; vor Klodes Betragtning lærer os, at den selv har udstaaet de største og voldsomste Revolutioner. Den, og Historien selv, saavidt vi kunne følge den, overbeviser os om, at vor nærværende Menneskeslægt ei kan være mange Aartusinde gammel. Intet bliver altsaa rimeligere, end at antage, at disse Dyr, vi nu savne, og hvis Levninger vi i det ringeste for en stor Deel finde blant store Omveltningers Ruiner, have for det meste hørt til en tidligere Periode af Jorden, altsaa til et ganske andet System af levende Væsener, end det som nu beboer den. Og da forsvinder og-

saa] denne Skygge af Indvending imod Læren om Verdens Opholdelse i alle, endog dens mindste Dele!

5. Alvorligere synes ved første Øiekast en anden Indvending at være, som giøres imod denne Lære. Dersom Gud, siges der, opholder alle Substantser, saa opholder han ogsaa deres Kræfter og Evner, han tager altsaa ved sin Opholdelse Deel i den Misbrug, de fornuftige Væsener drive med deres Frihed; følgelig i visse Maader selv i det Onde deltage: og da denne Tanke er umuelig, saa maa, dersom Verdens Opholdelse endelig skal antages, deraf følge, at ikke heller noget moralsk Ondt er til i Verden, fordi Gud ellers ikke kunde have nogen Deel i at det skeete! Vare Præmisserne rigtig fremsatte og anvendte, saa vilde Slutningen ogsaa være sand! Men vi behøve hverken at antage, at Gud, fordi han opholder de frie Væsener i noget givet Moment af deres Tilværelse, umiddelbar frembringer deres Handlinger, eller middelbar bestemmer dem dertil. Begge Forudsætninger vilde jo aldeles hæve Begrebet om Frihed, uden hvilket det ikke er mueligt at fatte Tanken om en moralsk Verdens Plan, eller om Verdens Bestyrelse efter moralske Hensigter, hvilke dog nødvendig bør antages, som det eeneste, Gud værdige, Øiemeed ved Verdens Skabelse. Naar vi altsaa tillægge hans opholdende Kraft Virksomhed over hvert enkelt Væsen i hvert Øieblik af dets Tilværelse, og over alle dets Handlinger; saa giøre vi en væsentlig Forskiel mellem Op-

holdelsen, uden hvilken en Sag eller Handling end ikke var muelig, og Opholdelsen medens Sagen gaaer for sig og Handlingen skeer. Den første maa nødvendig nægtes, da den forudsætter Guds Samtykke i Handlingen selv. Den anden derimod kan og bør antages, da den flyder af Begrebet om Opholdelsen og dens Nødvendighed, og da den ikke bestaaer i andet, end at Opholdelsen af det Væsens Substanz og Kræfter, som misbruger sin Frihed, giør selv Misbrugen muelig. Men at denne virkelig skeer, er en Følge af Væsenets egen Frihed; og Gud kunde ikke hindre det, uden tillige at ophæve Friheden, da Mueligheden dertil ligger i hver fornuftig Skabnings endelige Natur og Kræfter. Var denne Indvending mod Opholdelsen gyldig, saa maatte den med samme Vægt kunne giøres mod disse Naturers Skabelse selv, i hvilken Gud gav dem Tilværelse og Kræfter, og just derved giorde det muelig at de kunde misbruge dem. Og alligevel erkiender Fornuften Gud med inderligst Overbeviisning for Verdens Skaber. Kunde altsaa den af hans Alvidenhed forudseete Muelighed og Vished at de vilde synde, ei være nogen Grund til ikke at skabe dem, saa kan ikke heller deres Opholdelse medens de giøre det af Gud fra Evighed forudseete Onde, være stridende mod det helligste Væsens Fuldkommenheder.

6.

Verdens Regiering.

Begrebet om Gud som Verdens Skaber og Opholder vilde ikke være fuldstændigt, dersom den tredie guddommelige Virkning, Verdens Regiering, ei blev tilføiet. Ligesom Skabelsen giør Forestillingen om et guddommeligt Forsyn muelig, ved at give det en Gienstand; ligesom Opholdelsen giør denne Gienstand varig: saa føres den ved Guds Bestyrelse sin Bestemmelse imøde, og Fornuften kan paa ingen anden Maade fuldkomme sit Begreb om den Allerhøieste, end ved at tænke ham som Verdens Herre og Regent efter moralske Love. Er det høieste Gode, den høiestmuelige moralske Fuldkommenhed, forbunden med en dertil svarende lyksalig Tilstand, den Hensigt i hvilken Gud har skabt, og for hvis Skyld han opholder Verdenen, saa er denne store Hensigts Udførelse ogsaa Diemedet for hans Verdens Bestyrelse. I denne blive da de fornuftige Væsener i deres utallige gienstdige Forbindelser Hensigt og Middel tillige; og den materielle Verden, ved hvilken alting knyttes sammen, bliver Midlet i Guds Haand til Fuldkommengiørelsen af alt hvad der har Liv og Fornuft. Ikke blot vor Jordklode, denne enkelte Punct i Alverden; men alle Sole- og Verdeners Systemer ere indbefattede under denne guddommelige Regiering; og ligesom een stor Lov, Tyngden, holder hele den mate-

rielle Verden sammen, styrer Klodernes Gang og indbyrdes Forhold; saa byder ogsaa i den moralske Verden, alle de utallige Himmellegemer over, saavidt de ere beboede af fornuftige Væsener, een hellig Lov, som, grundet i Guds Natur, knytter det Endelige til det Uendelige Væsen — Pligtens hellige Bud. Denne majestætiske Lov, som uden Hensyn til alt andet, byder uforanderligen over hele den moralske Verden, er altsaa det høieste Princip i Bestyrelsen af alle disse talløse Verdeners Hære. Alle Naturens Love, fra den første til den mindste, ere dens Herredømme underordnede, uagtet alle tilsyneladende Afvigelser: og skiøndt den ikke kan, som moralsk Lov, virke paa Materien, saa skeer det dog derved, at Principet af begge Lovgivninger er forenet i Hans almægtige Villie, som fremkaldte Verdenen af Intet. I hans Forstand, i hans Villie kan ingen Modstrid tænkes muelig; og er han Verdens Skaber, saa maa han være det efter moralske Hensigter; de moralske Love maae altsaa være de høieste og herskende, de physiske underordnede og adlydende.

2. Men den moralske Lov er ligesaa uforanderlig og nødvendigen bestemt, som Guds egen Natur. Den flyder af hans høieste Fuldkommenhed; altsaa maa al Tanke om Vilkaarlighed bortfiernes fra den. Da ere og alle moralske Væsener, fra det som i hvert Moment af Tiden staaer paa det høieste

Trin af intellectuel og moralsk Uddannelse, indtil det, i hvilket Fornuften først nyeligen er vaagnet og sat i Virksomhed, den i lige Grad underkastede; de regieres ogsaa af ham paa een og samme Maade, efter Lovens herskende Bud, uden Undtagelse til Fordeel for Enkelt, uden Skiærpelse, uden Formildelse. Gud har givet hvert af disse Væsener den Grad af Fornuft, som passede til dets Stilling i Verden. Med denne er Friheden uopløselig forbunden. Han har tillige sat hvert Væsen i saadan Forbindelse med Verden, at det kan øve og udvikle sine Kræfter. Han har ved at giøre det muligt for sine Skabninger at kiende den moralske Lov, ogsaa bevirket, at de kunne vorde dydige. Mere kunde, mere vilde Gud ikke giøre! Han kan ikke give dem noget Gode, hvis Erhvervelse allene bliver muelig ved Frihed, fordi uden den ingen Moralitet kan finde Sted i Handlingerne. Han kan altsaa ikke give dem Dyd: og ligesaa lidet kunne de vente Lyksalighed af hans Haand, med mindre de erhverve sig Værdighed dertil ved fornuftmæssig Brug af deres Frihed og Lydighed mod den moralske Lov. Ikkun saadant udvortes Gode, som, eller for saavidt det er uafhængigt af Menneskets egen Villie, og ikke kan faaes ved endog den bedste Anvendelse af Friheden, kunne Guds fornuftige Skabninger vente sig, uden egen Medvirkning, tildeelt ved den Forbindelse hvori Guds Forsyn har sat dem med hele Naturen; og ved da selv hensigtmæs-

sigen at bruge saadanne Velgierninger, kunne de giøre disse til nye Midler til deres større Fuldkommengiørelse.

3. Saaledes maa Fornuften fatte det rigtige Begreb om Guds Verdens Bestyrelse. Den omfatter det Hele: den giør i hvert enkelt Moment hver enkelt Deel harmonisk med det Hele. Og den Alvidende som overskuer hvert enkelt fornuftigt Væsens uophørlige Tilværelse, opdrager ethvert Væsen ved det Gode det nyder, selv ved det Onde det taaler, enten forskyldt, eller uforskyldt, til at stige fra Trin til Trin i Fuldkommenhed, og stedse at være i den udvortes Tilstand, som enten skal være Middel til at befordre hiin, eller stemme overeens med dens eget Værd. Vi kunne altsaa ikke tænke Muelighedeu af at Gud er efter dette Begreb Verdens moralske Lovgiver og Regent; med mindre vi tillige antage de fornuftige Væseners uophørlige Tilværelse, altsaa og vore Sieles Udødelighed. Vi kunne ikke give dette Begreb om Guds Verdens Bestyrelse dets fuldstændige Omfang, uden at tage Forestillingen om hans Retfærdighed til Hielp, og betragte den virkende paa Guds Skabninger, ved Belønninger og Straffe. Saaledes udvikle vi det fuldstændige Begreb om Guds moralske Rige; og indsee tydeligen, hvorfor han anvender den physiske Natur som Middel til sine moralske Hensigters Opnaaelse, endskiøndt Maaden hvorpaa han bestyrer Verden stedse er og bliver ubegribe-

lig for os. Saaledes kunne vi, ved altid at fæste Tanken til de moralske Væseners Bestemmelse til uophørlig Existenz, lettelig beroelige os over alle Indvendinger, Atheismen har giort og endnu giør mod Læren om Guds Tilværelse, ved at fremstille for os et gyseligt Malerie af det Onde i Verdenen, om vi end ikke skulde være i Stand til at forklare alt, og at bortrydde alle Vanskeligheder, den sammendynger fra denne Side. Saaledes faaer endelig vor Troe paa Gud, som Verdens moralske Skaber, Opholder, Lovgiver, Regent og Dommer, det hele Omfang, vi ere istand til at fatte i denne Periode af vor Tilværelse, og vi kunne med rolig Tillid til ham, gaae selv det skrækkeligste i Naturen, Døden i Møde, fordi den ikke mere kan have noget rædselfuldt for de Væsener, som ere sig selv deres høiere Værdighed bevidste; som ikke tvivle paa, at de, ved at forlade den physiske Natur, gaae over til Aandernes fuldkomnere Tilstand. Her finde vi Hovedpuncterne bestemte for vore følgende Betragtninger. Haabet om Sielens Udødelighed, og de klippefaste Grunde, paa hvilke dette hviler, skulle være den første.

7.

Om Sielens Udødelighed.

1. De metaphysiske Grunde.

Læren om Sielens Udødelighed, forestillet i dens hele Reenhed, er kun en Gienstand for den dannede og modne Fornuft. Den forudsætter saa rigtig en Kundskab om Guds Natur og Hensigter, og om Verdens moralske Bestemmelse, at ikkun hvo, der har erhvervet sig denne, kan fatte dette høie og trøstfulde Begreb i dets Fuldkommenhed. Men alligevel ligger Grunden til Forestillingen selv dybt indpræntet i Menneskets Natur. At Sielen, hvis Forskiellighed fra Legemet det indseer, saasnart det med nogen Opmærksomhed betragter sig selv, — at Sielen, dette utrættelig virksomme Væsen, ikke pludselig kan høre op at være til, i det Legemet døer, maatte uagtet alle sandselige Phænomener som ledsage Døden, strax vorde rimeligt for alle Tænkende, og være de Efterladtes sødeste Trøst ved deres Venners Grave: og Drømmene, som hele Oldverdenen tilskrev noget guddommeligt, der fremstillede for den vaagende Phantasie de Elskedes Billede, kunde ikke andet i hine Tider, end holdes for en umiddelbar Indvirkning af dem. Saaledes vare altsaa Gemytterne forberedede, og Forestillingen om en Underverden, hvor forskiellig den end dannede sig

hos de gamle Nationer, blev derfor greben med saa stor Begierlighed. Vel var Hebræernes Scheol i de ældste Tider endnu et saare ufuldkomment Billede, under hvilket de tænkte sig de Afdødes Tilstand: de beundrede Guds retfærdige Styrelse i dette Liv, ved hvilken den Dydige blev lykkelig, den Lastefulde ulykkelig, og ved hvilken deres Handlingers Belønninger og Straffe udbredte sig endog over deres Afkom. Først efter det babyloniske Exil bleve deres Forestillinger om Sielens Udødelighed renere og mere udvidede. Hvad Grækerne angik, saa holdt de vel Tartarus og Elysium for Steder, bestemte til Belønning og Straf: men ogsaa disse Begreber naae ikke til Culturens Morgenrøde iblandt dem, og man behøver kun at læse deres ældste Digter, Homer, for at overbevises om, hvor sørgelig hans Samtid endnu forestillede sig Sielens Tilstand i Underverdenen. Ja hans egen begeistrede Phantasie indskrænker sig næsten allene til med poetiske Farver at fremstille enkelte store Forbryderes Lidelser. Hvad Østerlænderen søgte i Jordens Indvolde, fandt Celten i Luften og Skyerne. Paa disse fare Ossians Helte frem; deres efterladte Venner saa meget nærmere, besøge de dem ogsaa des oftere. Men alligevel ere de svage og magtesløse, og deres eneste Glæde er at see Heltenes Daad her paa Jorden. Walhals Einheriar tænke allene paa deres forrige Livs Sysler, og finde deres høieste Lyksalighed i stedse

at gientage dem og at nyde sandselige Glæder, uden ringeste Forestilling om moralske Følger af deres Handlinger. Ikke Dyd, men raa Tapperhed finder Løn i Walhal; alle øvrige Menneskers Siele, som ei vare Helte, ei faldt for Sværdets Od, maae fare ned til Hel's mørke Bolig.

2. Saadanne Begreber kan den ved Philosophie dannede Fornuft ikke antage. Dens Udødelighed er noget langt høiere. Den søger et Liv efter dette i dets fulde Virksomhed, hvori altsaa Sielen har sin Bevidsthed og Tænkeevne, ikke blot lever i Erindring, men hvor Erindringen selv vorder Middel til høiere Fremgang; et Liv der er forbunden med det foregaaende, som Virkning og Aarsag; et Liv endelig, som ikke kiender Grændser, men varer ved ligesaalænge som Menneskets Bestemmelse, og følgelig gaaer frem alle Evigheder igiennem. Anden Udødelighed uden Selvbevidsthed og stedse tiltagende Fuldkommengiørelse kan ikke fortiene dette høie Navn i den philosopherende Fornufts Øine. Bestod den allene i at Sielens Substants ei blev tilintetgiort, saa var og Støvgranet eller Vanddraaben udødelig; thi Naturens viide Rige kiender, saa langt Erfaringen gaaer, ingen Tilintetgiørelse, endskiøndt alle Bestanddele forandres i Tingenes evige Kredsløb: og ikke mere var der vundet for Sielen, om den ved sin Adskillelse fra Legemet skulde miste Tanke og Bevidsthed, og henligge i uophørlig Dvale eller Søvn-

Nei Sielens Væsen er at tænke, at være sig bevidst. Denne Egenskab kan den, saasnart den eengang er udviklet, aldrig mere tabe: den maa ogsaa følge over med den i hiin anden Tilstand, og antage der et endnu ædlere Præg end den har havt her i Livet. Denne sin Overbeviisning knytter Fornuften ei til den sandselige Natur, i hvilken den vel finder Billeder, men ingen fyldestgiørende Grunde. Sig selv sin høiere Adel bevidst, gaaer den allene ud fra Erkiendelsen af sit moralske Væsen, fra Troen paa Gud, Verdens Herre og Lovgiver. Men af disse moralske Begreber bliver Læren om Sielens Udødelighed ogsaa en umiddelbar og nødvendig Følge! Den behøver ingen Erfaring til sin Stadfæstelse: og selv om det var muligt at de Afdødes Aander kunde komme til deres efterladte Venner, og saaledes give dem det meest sandselige Beviis for Sielens Udødelighed, vilde denne høie Sandhed derved ikke blive mere bekræftet, end den er det ved Fornuftens af dens egen moralske Beskaffenhed udledte Grunde!

3. Dog har Philosophien ogsaa, især i ældre Tider, søgt andre end blot moralske, Støtter for Overbeviisningen om Sielens Udødelighed. Thi jo vigtigere denne Lære var for ethvert tænkende Menneske, og jo større Følger dens Antagelse eller Forkastelse maatte have paa Forestillingen om Menneskets Bestemmelse og dets Forhold her i Livet, desmere maatte det og være om at giøre, at give den en urokkelig

Fasthed; og alt eftersom man byggede sine religiøse Ideer mere paa metaphysiske, eller paa moralske Grundvolde, fik ogsaa de Beviisgrunde man især støttede paa, metaphysisk eller moralsk Form. Saare naturlig, og aldeles ulastelig var saadan Fremgangsmaade. Thi ihvorvel Sandheden er og bliver lige urokkelig, hvad enten den bevises med een eller med hundrede Grunde; saa er det dog naturligt, at Mennesket knytter sin Overbeviisning til saa mange Traade som mueligt, og at det her, hvor det selv er interesseret i saa høi en Grad, vender sin Opmærksomhed paa sit hele Væsen, og stræber at udgrandske sin egen metaphysiske og moralske Natur og alle sine Forhold, for overalt at finde Beviis for en Sag, som ei kan andet end være Gienstand for dens inderligste Længsel. Men de Grunde, som bleve tagne af Sielens metaphysiske Natur, og som allerede den neaplotanske Skole søgte at fremstille med al den Styrke den kunde give dem, ere langt fra ikke tilstrækkelige til at vor Overbeviisning om saa vigtig en Sag som Sielens Udødelighed er, kunde vorde bygget paa dem; thi det er den menneskelige Forstands sørgelige Lod, at den, uagtet den udgrandsker Naturens viide Rige, og kaster sit Blik igiennem Ætherens Dybder til Verdener, der ere Millioner Solediametre fra os, ikke kiender sig selv, ikke veed hvem vi ere!

Men naar Beviset for Sielens Udødelighed skal øses af Metaphysiken, saa gaaer det ud fra følgende

Sætninger. Sielen er en Kraft i Ordets strengere Forstand, een Substants, og ingen Sammensætning af flere. Den er altsaa et selvstændigt Væsen, som stedse bliver det samme, uden Afvexling af dets Virksomheder og Tilfældigheder. Sammensat kan den ikke være, fordi Tanker ikke kunne finde Sted i et sammensat Væsen, da alle Forandringer i saadant skee ved Bevægelse, af hvilken dog ingen Tankes Oprindelse kan forklares; og da desuden hver Tanke er en Sammenligning af flere, i det mindste af tvende Gienstande, saa maae følgelig Forestillingen være i en Eenhed, eller i det Væsen som sammenligner. Var det andet, saa maatte flere Siele, flere Bevidstheder være i eet og samme Menneske. Men vi ere os ikkun eet eneste Jeg bevidste, og denne Bevidsthed selv kan ikke tænkes muelig uden Eenhed, uden Eenhed i Ordets strengeste Forstand. Thi omendskiøndt vi ansee vort Legeme fra Barndommen af indtil Alderdommen for eet og det samme; saa er det dog afgiort, at ethvert menneskeligt Legeme forandres aldeles, i det ringeste i et Tidsrum af tyve Aar. Men Sielen kan ikke lide nogen Forandring, thi dens Selvbevidsthed sikkrer dens Uforanderlighed. Alt dette forudsat, sluttes nu: Vi kunne i hele Naturen ikke tænke os en Overgang fra Tilværelse til Intet, følgelig ingen Tilintetgiørelse; og Opløsning er den eneste Hovedforandring i noget Væsen vi kunne forestille os. Derimod er der ikke ringeste Vanskelighed forbunden med

Begrebet om evigt Vedvaren af visse Forhold, som fordres til Bevidsthed og til Sielens uforanderlige Personlighed: og da Sielen som et enkelt Væsen, ikke kan tabe sin Tilværelse ved Opløsning, men Tilintetgiørelse er umuelig, maae vi antage dens Udødelighed.

At dette Beviis ikke er tilfredsstillende, indsees let. Thi det er ikke saa indlysende som det burde være, det afskiærer ikke Muligheden til Tvivl. Sielens immaterielle Natur er den Grundvold hvorpaa det bygger. En Sætning, som vel har den høieste Rimelighed, for hvilken al dybere Granskning taler, som ikke kan giendrives ved de Tvivl der opkastes, og understøttes af Erfaringer om dens nøiagtige Forbindelse med Legemet, om dens Deeltagelse i Legemets Lidelser og Svagheder, om de Menneskers Ubevidsthed med deres Tilstand, som efter at have ligget i Besvimelse og selv været skindøde, atter ere komne til Live — men dog aldrig paa en afgiørende Maade kan bevises. Thi Fornuften kan dog ikke godtgiøre, at det havde været umueligt for den Uendelige, om han end havde villet, at meddele Materien Liv og Tankeevne, og at danne den saa fiint, sammenføie dens Bestanddele saa uopløseligt, at den under ethvert Forhold var at betragte som Een, at vi ikke kunde skielne de enkelte Deles Virkninger fra hinanden, og at ikkun den Almagt som skabte den, atter kunde skille dens Dele

fra hinanden! Ei heller kunne vi antage, at hvad vi i den physiske Natur ei have Beviis paa, derfor er umueligt; at altsaa Gud ikke kan tilintetgiøre, hvad han har skabt. Og sæt endog, at begge disse Paastande kunde bevises lige saa apodiktisk, som enhver mathematisk Sandhed; saa var derved dog endnu ikke det rene Begreb om Sielens Udødelighed reddet; da Substantsens uophørlige Vedvaren er kun dets første Bestanddeel; men den fuldkommenste Selvbevidsthed og Virksomhed, om hvilke dog Metaphysiken aldeles tier og maa tie, fordi de ikke kunne udledes af dens Sætninger, bor føies til. Men at vare ved under tusinde afvexlende Former, saaledes som de physiske Elementer; at være snart en Menneskesiel, snart at boe i et Dyr; eller at vandre i visse periodiske Kredsløb fra eet Menneskelegeme i et andet — saadan Udsigt er sandelig en ringe Trøst for hvo som veed, at han hører til den moralske Verden, stedse længes efter at giøre større Fremskridt i det gode, og forbinder Selvbevidsthed med den ædle moralske Følelse. Dette Metaphysikens Beviis for Sielens Udødelighed, saaledes fremsat, har altsaa ingen Kraft; ingen subjektiv, fordi det ikke nødsager Fornuften efter de dens Tænken foreskrevne Love at forkaste de modsatte Ideer som umuelige og aldeles urimelige; ingen objektiv, fordi vi ikke kiende Intelligentsernes metaphysiske Natur saa fuldkomment, som hertil udfordres, ikke kunne vide om de

Sætninger hvorpaa det bygger, ere sande; og fordi vi, om vi endog antoge Mueligheden af, at Materie kunde faae Tænkeevne meddeelt, derfor dog langtfra ikke vare nødsagede til at nægte Sielens Udødelighed.

4. Det metaphysiske Beviis vinder intet større Lys, naar det fremstilles fra den Side, fra hvilken Moses Mendelsohn har betragtet det. "Harmonie, siger han, har sin Oprindelse saavel af Bestanddelenes Følge i Tiden og i Rummet, som af de oprindelige Kræfters Forbindelse, og Maaden, hvorpaa de yttre sig i det Sammensatte. Men, naar disse Dele ikke blot skulle være og virke i Forbindelse, saa maa et fra dem forskielligt, tænkende Væsen komme til, som overskuer og sammenligner de mangfoldige Dele, og iagttager Overeensstemmelse, Harmonie og Disharmonie. Maaskee var denne tænkende Evne en af Sammensættelsen selv oprunden Virksomhed, af samme Natur, som Bevægelsens, Udvidelsens, Sammenhængens Kraft, som er væsentlig forskiellig fra Delenes Beliggenhed, og dog allene er at finde der, hvor der ere sammensatte Dele. I saadant Fald maatte et Legems Bestanddele have Evner, af hvilke, naar de vare sammensatte, Tænkekraften fremgik. Disse Evner maatte da være den tænkende Virksomhed enten lige eller ulige (hvilket sidste f. Ex. er Tilfældet i en Tale, hvis enkelte Stavelser ikke ligner Indtrykket som det hele giør).

Men saadan Ulighed kan ikke finde Sted; thi hvor skal da den af ulige Substantsers Virkning ny opryndne Virksomhed være? Ved Virken og Modvirken kan ingen Kraft dannes, som er disse Kræfter ulig. Der maa da være et særskilt Væsen, som forestiller sig Kræfterne anderledes i Forbindelse, end enkelte og uden Forhold til hinanden. Dette kan altsaa ikke have sin Oprindelse af de enkelte Kræfter, som selv ikke ere tænkende. Følgelig kan dette Væsen ikke heller have nogen Oprindelse (nemlig ved Dannelse, modsat Skabelse). Da altsaa den tænkende Kraft ikke kan være de omtalte Evner ulig, maae dens Kræfter og Bestanddele ligne det hele. De maa altsaa have Forestillings-Evne. Følgelig har Mennesket enten mange forestillende Siele, eller een eneste, som sammenfatter alle vore Fornemmelser, Tilbøieligheder og Modvillie. Det første strider imod vor Personligheds Bevidsthed, og i alt Fald er det overflødigt, da alle Sielens Virkninger kunne tilsidst føres tilbage til een Grundkraft. Følgelig er vor Siel immateriel; den kan ikke opløses som Legemet, altsaa allene tilintetgiøres ved Almagten, og da der ikke er nogen Grund til at befrygte dette, er den udødelig."

Imod alle disse, og især den sidste Række af metaphysiske Slutninger har ogsaa den kritiske Philosophie erklæret sig, og viist, hvor lidet Haabet om Udødeligheden kan støttes paa dem. Vi bør da og

overskue de Grunde, med hvilke den angriber Metaphysikens Paastand om at kunne afgiøre noget i denne Sag. "For at giøre, siger den, Forbindelsen af det mangfoldige i Sielevirkningerne, altsaa Selvbevidstheden, og hele Erfarings Sielelæren muelig, udfordres nødvendigen Begrebet om et Subject, under hvilket alt dette Mangfoldige kan indbefattes, altsaa Ideen om Sielen. Men hvad enten dette Subject er blot logisk eller reelt; hvad enten det allene tiener til at giøre de Virkninger i os, som vi kalde Siele-Virkninger, til Gienstande for Erfaring, eller om det vorder lige saa sikkert for os en Erfarings Gienstand, som Sielevirkningerne selv ere det, er et Spørgsmaal, til hvis Afgiørelse vi endnu savne de behørige Kiendsgierninger. Virkningerne fornemme vi i vor indvortes Sands under Tidens Bestemmelser; vi maa altsaa efter det empiriske Tænkens Love antage dem for virkelige. Subjectet derimod er os aldrig givet; og skiøndt dets Tænkelighed (altsaa dets logiske Muelighed) ei kan nægtes; saa kan dog dets empiriske Muelighed ikke engang bevises, da man ikke kan godtgiøre dets Overeensstemmelse med Rummets Form, denne formelle Betingelse for Tilværelsen. Thi dette Beviis kan ikke føres, da saadan enkelt og immateriel Ting ikke kan fornemmes i Rummet, følgelig er for liden for hver Erfaring; og herimod kan man ikke indvende, at alt hvad der er sammensat, dog tilsidst kan opløses i sine enkelte Dele,

fordi Mathematiken og Physiken selv fordre uendelig Deelbarhed. Følgelig bliver Sielen for os stedse ubekiendt, og vi kunne allene kiende dens Virkninger som Gienstande for sandselige til Tidens og Rummets Former bundne Fornemmelser. Endog Selvbevidsthedens Eenhed er et blot Phænomen, og det som ligger til Grund for denne Jagttagelse ved Følelsen, er derfor lige ubekiendt." I Følge alt dette drager da den critiske Philosophie den Slutning: "at naar Subjectet for vore Sielevirkninger er ubekiendt, saa lader sig ikke heller noget bestemt sige derom, og følgelig kan man, naar man saaledes gaaer den blotte speculative Vei, hverken tillægge dette Subject Immaterialitet og Udødelighed, eller Materialitet og en forgiængelig Natur."

5. Endnu een metaphysisk Grund for Sielens Udødelighed har en skarpsindig Mand søgt at udlede af Guds Væsen, uden at tage Hensyn paa Menneskets Natur. "Sielen, siger han, er udødelig, fordi den uendelige Forstand er uforanderlig og uden Succession i sine Tanker; fordi den altsaa forestiller sig alting som det bestandig er. Den kan følgelig ikke tænke sig endelige Substantser, som eengang ere, eller have været til, ligesom de ikke existerede." Unægteligt, at Guds Forstand er uforanderlig, at Tiden er uden for ham, og han altsaa ikke tænker i Tiden! Men ligesaa unægteligt er det dog vel ogsaa, at den uendelige Forstand, som har den allerrigtigste og

fuldkomneste Forestilling om Verden, tænker sig den og alle dens Dele som existerende i Tiden, og under Tidens Love og Afvexlinger, fordi de ere dem underkastede. Forestiller Gud sig altsaa alting saaledes som det virkeligen er, og med alle dets Forandringer, saa kan det ikke heller giøre ringeste Forandring i hans Væsen, at han tænker sig Intelligentser hvilke eengang have existeret, som ei mere existerende, saasnart det var hans Villie, at de skulde høre op at være. Thi, var denne Slutning ikke rigtig, saa maatte man af samme Grund antage Verdens og alle Intelligentsers begyndelsesløse Evighed, fordi Guds uforanderlige Forstand kunde ligesaalidet tænke deres Vorden, som deres Ophøren. Hele dette Argument falder altsaa, da det beviser mere end det skal bevise, ligesaa uopholdelig sammen, som alle de, man udleder af Sielens metaphysiske Natur.

6. Derimod, hvor langt anderledes forholder det sig med de moralske Grunde! Grunde som allerede vare bekiendte for Alderdommens viseste Mænd, som stedse bleve brugte ved Siden af de metaphysiske, og hvis indlysende Sandhed især har virket tilbage paa disse! Ved at bruge dem, har Fornuften fast Grundvold at bygge paa: thi vi kiende vore moralske Egenskaber og Forhold, og vore Begreber om vor egen intellectuelle og moralske Natur staae i nøieste Forbindelse med Forestillingen om vor Bestemmelse, om Guds Egenskaber og Hensigter. Derfor

ere og alle moralske Grunde underordnede Dele af een Hovedgrund, forskiellige Forsøg at betragte Sagen fra forskiellige moralske, stedse med hinanden nær beslægtede Synspuncter, hvorved denne Sandhed altid faaer større Lys og Klarhed: og saaledes fremstillede paa flere Maader, med nærmere Hensyn, snart til Guds Natur og Hensigter, snart til Menneskets intellectuelle og moralske Evner, have de ogsaa givet mange tusinde, som ei vare i Stand til at indlade sig i metaphysiske Undersøgelser, eller ikke fandt disse tilfredsstillende, Trøst og Beroligelse. De lade sig og med største Lethed forene under eet almindeligt Argument. Men alligevel fortiene de alle at kiendes nøiagtigen; og ingen Vidtløftighed eller Gientagelse af samme Grund, betragtet i forskiellige Forbindelser, kan være overflødig eller trættende der, hvor det gielder at stadfæste en for Menneskeheden saa ubeskrivelig vigtig Sag!

8.

Fortsættelse. 2. De moralske Grunde.

Vi begynde Udviklingen af disse moralske Grunde for Sielens Udødelighed, ved at fremstille dem, som udlede Haabet om en evig Tilværelse, især af Betragtningen over Guds uendelige Egenskaber, hans Viisdom, Retfærdighed og Godhed.

a. Forudsat, at de fornuftige Væsener ere Guds sidste Hensigt, og at for deres Skyld hele den materielle Verden er skabt; lader det sig ingenlunde tænke som mueligt, at deres Tilværelse nogensinde kunde endes, og deres Virksomhed ophøre. Thi naar de ei mere vare til, vilde Guds Hensigt selv ophøre. Men denne Muelighed kan Fornuften ikke antage, deels, fordi det vilde stride mod Begrebet om Gud, at han lod sin Hensigt fare uden Aarsag; deels og, fordi det ligesaa lidet lader sig tænke, at han giorde det for nogen høiere Hensigts Skyld: thi ingen Hensigt kan være høiere end Fornuften, og saasnart ingen tænkende Aander vare, maatte Skabelsen selv være forgiæves og uden Hensigt. Ja en utallig Mængde af Mennesker, som enten døe i deres spædeste Ungdom, inden Fornuft og Frihed kan begynde at virke, eller selv ikke engang komme til at see Dagens Lys, vare da skabte aldeles forgiæves, og maatte forlade Verden uden endog at have fornummet deres Tilværelse i den, uden i ringeste Maade at have svaret til den Hensigt, hvortil et fornuftigt Væsen allene kan være skabt; men Gud kan ikke giøre noget, som nogensinde kunde være forgiæves. Altsaa maae hans fornuftige Skabninger enten være bestemte til Udødelighed, i hvilken deres Naturs høie Anlæg allene kunne udvikles og fuldkommes; eller det som ved dem og deres Virksomhed er giort muligt, maa efterlade sig nop-

hørlige Følger. Men dette sidste kan allene tænkes om saadanne Væsener, der ere til for at frembringe visse bestemte Virkninger, altsaa ere Midler til Opnaaelse af visse bestemte Hensigter, og følgelig kunne træde af fra Skuepladsen og forsvinde, saasnart disse ere naaede, og ei mere udfordre deres Tilværelse. Det kan da ikke giælde om fornuftige Væsener, som ere Hensigt for sig selv, og den sidste Hensigt, over hvilken intet høiere kan tænkes. Heraf følger da uimodsigelig, at Guds Villie, at give de fornuftige Væsener Udødelighed, maa nødvendig forudsættes ved Skabelsen af enhver Verden, og at Skabelsen selv ei kan tænkes muelig uden denne. De fornuftige Væseners uophørlige Opholdelse er altsaa en umiddelbar og nødvendig Følge af deres Skabelse selv.

b. Gud er hellig og retfærdig. Han vil at hans moralske Skabninger skulle vorde hellige og danne deres Tænke- og Handlemaade overeensstemmende med hans fuldkomneste Lovgivning: han vil, at Graderne af deres Velliden skulle være nøiagtigen afmaalte efter den Grad, i hvilken hvert Væsen, i Følge dets Anlæg, Evner og Omstændigheder har bestræbt sig for at vorde god, og at ligne det Ideal af Hellighed det erkiender i Gud! Men hvor ufuldkommen er ikke endog den ædleste Dyd her paa Jorden; hvor meget indskrænkes den ved Sandselighedens Baand, hvor sieldent ere Bevæg-

grundene aldeles rene, aldeles uafhængige af alt andet, end Ærbødigheden for Guds hellige Lov! Skulde da disse Mangler aldrig formindskes, Menneskeslægten aldrig gaae frem til en høiere Grad af Moralitet, den for endelige Væsener høiest muelige Sum af moralsk Fortræffelighed aldrig tilveiebringes, fordi dette ikke kan skee her paa Jorden? Skulde Guds Lovgivning, hans Helligheds Billede, stedse kun adlydes, ja endog af de færreste, kun adlydes i dens allerførste Begyndelsesgrunde, og alt videre Fremskriden efter dens høiere Fordringer, være en Umuelighed, fordi de Væseners Tilværelse, som allene ere i Stand til at opfylde dens Bud, ei naaer saa langt i Tidens Kredsløb? Guds Retfærdighed vil, at Dyden, endog den ufuldkomnere, faaer sin Løn, Lasten sin fortiente Straf; thi han er Verdens moralske Regent. Men skeer dette altid her paa Jorden, og i dette Livs snart henrundne Aar? Ere ikke tusinde Dydige omgivne med Sorg og Ulykker! Sygdom, Mangel, Forfølgelse, de for det følende Hierte allerbittreste Tab, ramme dem ofte; og deres Dyd selv, deres Retskaffenhed og uboielige Ærbødighed for den moralske Lov bliver ikke sielden en Kilde til nye Lidelser. Vel forlader Bevidstheden om deres Dyd, deres rene Samvittighed dem aldrig; de haabe paa ham, som vil skabe Lys af Mørke, og Glæde af Sorg: men skulde denne deres Tillid

vorde skuffet? Skulde de, belæssede med Kummer synke ned i Gravens Nat, uden at vaagne igien til Salighed? Skulde den Lastefulde i Nydelse af al jordisk Magt Ære og Rigdom, som vorder ham til Deel, fordi List og Klogskab hielper ham at overvinde alle Hindringer, være i Stand til at bedøve Samvittighedens Bebreidelser, ustraffet at haane Guds hellige Love, og ved Gravens Bred ei at have nogen Dommer, nogen Giengieldelse at frygte? Eller, naar Ulykker og Lidelser, naar hans onde Handlingers veltortiente Følger alligevel rammede ham her i Livet, skulde han da i Fortvivlelsens Øieblik kunne haane den Almægtige selv, og ved at tilintetgiøre sit Væsen unddrage sig for hans Herredømme, og giøre det umueligt for ham, at hævde sine moralske Love! Nei, er der ingen Udødelighed, i hvilken den fuldkomneste Ligevægt finder Sted mellem Dyd og Lyksalighed, Last og Ulyksalighed; saa kan Gud ikke være Verdens Herre og moralske Regent; hans Retfærdighed kan ikke have sin fulde Virksomhed; og hans moralske Lovgivning ikke naae sit Øiemeed!

c. Gud er god. Det høieste Gode vil han tildele sine moralske Skabninger; han vil giøre dem saa lykkelige, som de kunne blive. Men, hvor mange Tusinde komme aldrig til at nyde nogen Lykke? de rives bort af Døden inden de kunne føle deres Tilværelse; og dog tør vel ingen paastaae, at den

Algode ikke har kastet sit faderhulde Blik paa dem, men allene betragtet dem, som overflødige Frembringelser af den i Alting gavmilde Natur! Og hvo tør endog paastaae at de, som et længere, ja et langt Liv vorder til Deel, her paa Jorden nyde ublandet Lyksalighed! Hvad er forgiængeligere end Rigdom? og hvor ussel en Lyksalighed, der allene bestaae i den! Hvor let er Menneskets Helbred ødelagt! Hvilke Strømme af physiske og moralske Lidelser bruse ikke saa ofte hen, over endog de ædleste og bedste Mennesker! De falde ofte i deres fulde Virksomhed, i Øieblikket selv naar de skulde nyde Frugten af deres Anstrængelser. Ynglingen, som nu har uddannet sine Evner; Manden, som har opdraget sine Børn til Dyd og Almeengavnlighed; Moderen, der nu vil indhøste Frugten af sine Bekymringer og Opoffrelser! Menneskets ædleste Glæder ere de meest forgiængelige! Kierligheds-, Ægteskabs-, Fader-, Venskabs-Glæder bortsvinde saa ofte som Nattens Drøm, og lade intet uden den bittreste Kummer tilbage! Een Dag, een Time, eet Øieblik kan bortrive dem fra vor Side, ved hvilke vor Siel hængte med alle sine Evner! Spørg da Enken, hvis Ungdoms Mand sank i sin feireste Kraft; spørg Faderen, hvis haabefulde Sønner bortdøde for ham; Spørg Oldingen, som har begravet alle sine, de fremfarne Aars, Venner; hvad der lin-

drer deres Sorg, og giver dem Kraft til at udholde — det er Haabet paa Gud den Algode! Haabet, at samles igien hisset; den Tillid at der ere mange Boliger i Faderens Huus, og at Gud ikke paalægger noget Væsen større Lidelser end det kan bære, men skaber Godt af Ondt, og giver hisset, hvad han nægter, hvad han borttager her.

2. Endnu mere taler Betragtningen over Guds Fuldkommenheder til vort Hierte, naar den forbindes med de Grunde som øses af Menneskets egen moralske Natur; og Skaberens Viisdom og Godhed fremstraaler her i sit herligste Lys.

a. Vor Siel kan forestille sig det Tilkommende, den ønsker at vorde lykkelig, ikke blot for Øieblikket, men i hele Fremtiden. Den kiender ingen anden Lyksalighed, end saadan, som gaaer uophørligen frem til altid høiere Grad. Hver anden, som kunde formindskes eller ophøre, kan den, endog selv i Nydelsens Øieblik, ikke føle sig tilfredsstillet ved; thi Udsigten i den mørke Tilkomst vilde stedse forbittre Øieblikkets Behagelighed — og denne Længsel efter Lyksalighed nøies ikke med alt hvad der er jordisk Glæde og Herlighed; Evigheden er dens Formaal. Men hvo, uden Skaberen allene, har plantet saadan Længsel, som er udbredt over hele Menneskeslægten under de mangfoldigste Modificationer, overalt, hvor geistige Evner ere udviklede! Han har altsaa forudvidst, han har for-

ud villet, at vort tænkende Væsen skulde ønske at vorde udødeligt. Selv Giver af dette Ønske kan han ikke lade det uopfyldt. Ønsket selv er en Virkning af Sielens Kraft til Udødelighed, hvis mørke Bevidsthed yttrer sig paa denne Maade. Det er det sikkreste, af Gud selv givne Pant paa, at vor Længsel ei skal være forgiæves.

b. Vor Siel har store Anlæg, har Evne til en i det Uendelige stigende Fuldkommengiørelse; og alle vore Erfaringer i Naturen lære os, at den største Sparsommeligheds Lov er iagttaget ved Siden af den rundeste Gavmildhed, og at ingen Evner ere Guds Skabninger meddeelte, uden saadanne, som de kunne bruge, og i den Grad hvori de skulle bruge dem. Hielpløs kommer Barnet til Verden, ufuldkomnere end noget Dyr, baade som physiskt og som intellectuelt og moralskt Væsen. Men efterhaanden udvikle sig dets Anlæg, langt mere, end selv det fuldkomneste Dyrs, endog de Anlæg, som Mennesket har tilfælleds med Dyrene. Hvor langt skarpere og tydeligere er hos Mennesket Fornemmelses-Evnen, Indbildningskraften og Hukommelsen? Thi de adles ved Fornuftens Indvirkning, og Villiens Frihed yttrer ogsaa over dem sit Herredømme. Det samme gielder om de physiske Kræfter. Det muskelfaste Naturmenneske er Dyrenes Herre, og Mennesket der er dannet ved selskabeligt Liv og Videnskaberne, forlader aldeles den

lavere Sphære, og stiger fra eet Kundskabstrin til det andet. Fra Naturens Betragtning i det lidet svinger Aanden sig op til at beskue dens hele Majestæt. Den ordner Naturens Riger; den opdager Videnskaber, den taber sig i de dybeste Undersøgelser om den aandelige og moralske Natur — Hvortil al denne Kundskab, dersom Mennesket allene var bestemt til at leve denne korte Periode? Hvortil saadan Ødselhed med de største Anlæg, som ikke engang kunne udvikles her til Fuldkommenhed? Thi endog den viseste blandt de Dødelige kan stedse samle dybere Indsigter, og en større Skat af Erfaring: ja alt hvad han kan lære her, er dog kun de første Begyndelsesgrunde til noget uendeligt høiere; og ligesom physiske Kræfter ved Øvelse og Anstrængelse kunne utroeligen forøges; saa kunne og de intellectuelle og moralske gaae frem i det Uendelige. Og dog — hvor lidet nyttes forholdsmæssigen de herlige Anlæg, Mennesket har? Hvor mange Millioner blandt de raae og vilde Stammer, ja selv blandt Europas og Asias cultiverede Folkeslag, synke ned i Graven, uden endog at have begyndt paa egentligen at udvikle dem! Hvor mange Tusinde døe i deres spæde Barndom, eller selv i en embryonisk Tilstand? Men selv disse ikke regnet, var ikke dog Fleerheden af Menneskeslægten langt lykkeligere, om den, isteden for hine, hos de fleste neppe vaagnede, Anlæg, havde des-

flere Instincter, hvorved Individuernes dyriske Velliden blev forøget! Men Gud den Alvise kan ikke give store Anlæg uden store Hensigter! hvor hine gaae ud paa det Uendelige og ikke kunne opfyldes her, der maae vi og med fasteste Tillid vente en Evighed, i hvilken de Hensigter skulle opnaaes, til hvilke Anlæggene bleve os forundte.

c. Mennesket, som i umaalelig Frastand kan opsvinge Tankerne til Gud, hvis jordiske Øie kan udspeide Ætherens Afgrunde, giennemtrænge Solehærenes Hvirvler, opdage Lovene for deres Gang, og udkaste Skabningens synlige Plan — Mennesket som derved kommer til den klareste og meest til Sandserne talende Overbeviisning, at den nærværende Existenz ikke er stort bedre end et Intet imod den tilkommende — kan i Følge heraf ikke være bunden til dette korte Liv allene! Thi saa øiensynlig som Sielen ved Sandserne er knyttet til denne jordiske Kreds; saa aabenbar hænger den sammen med en usynlig Verden, og staaer i nøieste Forhold til Gud ved sin Fornuft, ved dens Brug, og de Udsigter og Bestræbelser til hvilke Fornuften leder den. Og ligesom den i sin nærværende Stilling allerede ahner Guds Riges umaalelige Omfang, og faaer en uendelig Gienstand for Betragtning, Beundring og de reneste Glæder; saa seer den derved ogsaa Skuepladsen aab-

net for sig, paa hvilken den selv i Tidens Følge skal virke!

d. Er Menneskets hele Bestemmelse indskrænket til dette Liv, er Døden Grændsen for dets Tilværelse, da ville selv Fornuftens høieste og ædleste Fortrin være til Ulykke for os. Til det jordiske Livs Lyksalighed vilde intet udfordres uden Sandselighed, og en af sandselige Erfaringer og Drifter sammensat dyrisk-menneskelig Klogskab. Thi Fornuften vilde hindre Mennesket i at naae Lyksalighed her, fordi den fører det mere til Selvfornægtelse end til Nydelse, fordi megen Lyst til denne udslettes og undertrykkes ved Tanken om Menneskets Bestemmelse; og det System af Pligter, det alligevel maatte indsee at være forbindende for dets moralske Væsen, vilde altsaa være fuldt af Modsigelser, dersom Sielen skulde standses midt paa Banen, og stødes tilbage paa Veien til sin Fuldkommengiørelse.

3. Ved disse mere eller mindre udførlig fremstillede Grunde have tænkende Mennesker stedse søgt at forene deres Kundskab om Guds og om Menneskets moralske Natur, og af denne Forening udledet det fasteste Haab om Sielens Udødelighed. De have ikke forlangt strenge mathematiske Beviis, men været tilfredse med deres Grundes moralske Evidenz, og med den religiøse Troe som fremspirede af dem, og som ikke engang tillod at antage Muligheden af det

Modsatte. Thi alt hvad der er helligt og vigtigt for Mennesket, er uopløseligen forenet med dets evige Tilværelse.

Uden Udødelighed kunde Guds Hensigt med Verdens Skabelse ikke opnaaes, og en moralsk Verdens Regiering ikke tænkes muelig.

Uden Udødelighed kunde altsaa Dyd og Lyksalighed, Udyd og Ulyksalighed aldrig blive paa det nøieste med hinanden forbundne.

Uden Udødelighed kunde Guds Skabninger ikke tænke sig ham som den Algode.

Uden Udødelighed vilde Sielens egne Anlæg aldrig kunne udvikles; dens egen mægtige Drift efter Fuldkommenhed aldrig tilfredsstilles. Naturbetragtningen og især den Kundskab til hvilken vi føres ved Astronomien — denne Aabenbaring om Skabelsens store Plan, vilde være overflødig, ja selv opfylde vore Hierter med en Længsel, som evig maatte savne Tilfredsstillelse.

Uden Udødelighed vilde altsaa hiint Fornuftens Fortrin, at den har Haab om et tilkommende Liv, dette Fortrin der ophøier Mennesket saa meget over Dyrene, være aldeles bedrageriskt, og uden ringeste Nytte.

Uden den vilde endelig Systemet af vore Pligter, hvilke endda vare lige hellige og ubrødelige, være fuldt af Modsigelser og Ubegribeligheder.

Og Mennesket, dette Guds ypperste Værk her paa Jorden, vilde ikke kunne bruge sit herligste For-

trin, Fornuften, uden at bejamre sin Skiebne, der giorde det ulykſaligt; uden i denne Henseende at misunde Dyrene deres rolige sorgfrie Tilstand, i hvilken de nyde Nærværelsen, uden at haabe eller at frygte det Tilkommende!

4. I alle disse Fornuftslutninger er den moralske Troesgrund for Sielens Udødelighed, hvilken den kritiske Philosophie har udledet, som en nødvendig Følge af Læren om Gud, Verdens Skaber og Regent, fuldkommen indeholdt. Hine Beviser have kun mere eller mindre fuldstændig afhandlet de enkelte Dele. Denne Troesgrund omfatter det hele, og fremsætter Læren om Udødeligheden med uimodstaaelig Kraft. Vi bør altsaa, endskiøndt vi allerede kiende dens Bestanddele, opstille den paa nye, i en mere følgeret Orden; men kunne i Henhold til det Foregaaende fatte os kortere, end Gienstandens høie Vigtighed ellers vilde have tilladt.

I den Verden, som Fornuften allene kan antage at være det høieste Væsens skabende Magt og Bestyrelse værd, kunne ingen uden de fornuftige Væsener være den høieste og sidste Gienstand for Guds Hensigter. Men her kan ikke tænkes paa fornuftige Væsener som et abstrakt Begreb, thi deslige Begreber trænger den uendelige, alting omfattende Forstand ikke til: det er Summen af alle virkelig existerende fornuftige Væsener, det gielder om. Hensigten for deres Tilværelse kunne vi ikke tænke os muelig

at opfylde, med mindre der er en almindelig forpligtende moralsk Lovgivning, som er grundet og indeholdes i Fornuftens Væsen, følgelig i Aandernes Natur; og som er uforanderlig, nødvendig og evig. Denne Hensigt kan ikke være anden, end at tilveiebringe fuldkommen Overeensstemmelse mellem den moralske og physiske Natur: at fremvirke den høieste Fuldkommenhed, forenet med den høieste Lyksalighed; eller den høieste Lyksalighed, under Betingelse af den høieste Moralitet. Men fuldkommen Dyd, og fuldkommen Lyksalighed i Ordenes allerstrængeste Forstand kunne allene finde Sted i det uendelige Væsen, som er helligt, og ved sin Hellighed saligt. Endelige Væsener derimod maae stedse kunne tiltage i begge, og selv Endelighedens Begreb fører det med sig, at de aldrig kunne naae den høieste Grad, som er Guds udelukkende Eiendom. Skal altsaa Verdens moralske Plan udføres, og den moralske Lovgivning have et virkeligt Formaal; saa kan dette ikke skee paa anden Maade, end ved en Tilstand, i hvilken de fornuftige Væsener i uendelig Fremgang nærme sig den høieste Fuldkommenhed, uden nogensinde at kunne naae den; thi det endelige og uendelige kunne aldrig grændse til hinanden. Det er altsaa nødvendigt at antage, ikke allene uophørligt Vedvaren af de endelige med Fornuft begavede Væsener: men tillige uophørligt Vedvaren af deres Selvbevidsthed og Erindring, fordi selv denne er en nødvendig Betingelse

for deres Fremgang i Fuldkommenhed, da de ellers i hver Periode af deres Tilværelse ei kunde kiende de i den forrige grundede Aarsager til deres bedre eller slettere indvortes og udvortes Tilstand. Altsaa følger Troen paa Sielens Udødelighed umiddelbar af Overbeviisningen om en moralsk Verdens Plan. Det er umueligt at tilstaae denne, og at nægte hiin; thi Fornuften vilde derved geraade i den heftigste Striid med sig selv. Den vilde erkiende sin Bestemmelse, og nægte sammes Opnaaelse. Den vilde finde Midlerne til dennes Opnaaelse baade i den physiske og i den moralske Verden, og maatte alligevel ansee disse Midler som frugtesløse. Den vilde erkiende en Gud, Verdens moralske Skaber og Regent, og tænke Muligheden af hans Riges Ophør, naar dets Borgere, de fornuftige Væsener, ei mere vare til. Den vilde antage et System af hellige og ubrødelige, i det Uendelige fremskridende Pligter, og aldrig oine Muligheden af deres fuldkomnere Opfyldelse. Den vilde finde den physiske Natur i evig Strid og Opstand imod den moralske: det Onde medherskende, om ikke eene herskende i Verden, og de moralske Loves Hellighed og Majestæt nedværdiget under de physiske Loves Tvang. Overalt vilde Fornuften altsaa møde Modsigelser, Strid og Urimeligheder, være uforklarlig for sig selv, og finde sit Forhold til Gud aldeles ubegribeligt!

Derimod, hvor klart og tydeligt bliver Alt,

hvor skiøn en Udsigt aabner sig for det tænkende og moralske Væsen, naar det saaledes overskuer sin jordiske Bestemmelse i Forbindelse med hiin høiere, i Forbindelse med en uendelig og uophørlig Fremgang i Fuldkommenhed og Lyksalighed! da opdager det overalt den skiønneste Harmonie mellem sin physiske og moralske Natur. Da indseer det Hensigten af sin Forbindelse med den physiske Verden, Planen af hele den moralske Lovgivning, og Pligtens ikke blot majestætiske, men og velgiørende Hellighed; da hylder det med inderlig Følelse den Alvises faderlige Herredømme, og frydes ved at være en frie Borger i hans ubegrændsede Rige, og en Medarbeider til Opfyldelsen af hans lyksaliggiørende Hensigter!

5. Med Troen paa Gud, Verdens moralske Overherre, er altsaa Troen paa Sielens Udødelighed uopløseligen forenet. Den kan ikke finde Sted, med mindre Gud er til: og Fornuften kan ikke tænke Gud som Verdens Regent, uden deraf strax at udlede den Slutning, at Sielen er udødelig! Men uagtet Beviserne for begge disse Sandheder hænge saa nøie sammen; gaae de dog i en anden Henseende parallel med hinanden. De grundes begge paa den moralske Verdens Formaal, som fordrer baade et Væsen der kan udføre det, og en Tilstand i hvilken det kan udføres. Ligesom altsaa dette Formaal ikke kan tænkes uden at Guds Tilværelse antages, saa udfordres og, naar denne er tilstaaet, Sielens Udø-

delighed, for at Idealet bliver til Virkelighed; thi ellers blev jo Guds Rige indskrænket, og hans Verdens-Plan uudførlig!

Hvilket Fortrin for Menneskets Natur, at dets høieste Forventninger, dets skiønneste Udsigter paa denne Maade ere uopløseligen knyttede til Tanken om Gud den Evige og Hellige! Hvorledes kunde Udødelighed tænkes med mindre han var til? og hvilken Udødelighed uden Gud! det er altsaa urimeligt, det er selv den moralske Fornuft uværdigt, at søge Grunde, ja endog moralske Grunde, som vare uafhængige og kunde adskilles fra Overbeviisningen om Guds Tilværelse. Selv Beviset, som udledes af Begrebet om Pligtens Hellighed, der byder moralsk Fuldkommengiørelse i den høieste muelige Grad, og følgelig, da denne aldrig kan tænkes aldeles opnaaelig, fordrer de fornuftige Væseners evige Existenz — nævner vel ikke Gud, men dog Pligt, altsaa moralsk Lovgivning, som ikke kan tænkes uden Gud! Det samme gielder ogsaa om hiint, der udleder Haabet om Udødeligheden af den ulige Fordeling af Lykke og Ulykke her paa Jorden. Skulle vi, siger det, antage en fornuftig Uddeling af Lyksalighed blandt de fornuftige Væsener, saa kan den allene tænkes deri, at de som strengt opfylde deres Pligt, komme til at nyde den; den Dydige kan altsaa ikke være ulykkelig, den Lastefulde ikke lykkelig. Thi ellers maatte hele Lyksaligheden aldeles være et Tilfælde og en Hændelse over-

ladt, og den menneskelige Naturs Love vilde stride mod hinanden, naar man ikke antager en anden Tilstand, i hvilken alting forener sig til fuldkomneste Harmonie, altsaa en Udødelighed! man maatte ellers tilstaae, at alle Fornuftens Slutninger ere Intet, og følgelig vilde det selv være urimeligt at adlyde denne mod sig selv stridende Fornuft! Ei heller i dette Beviis nævnes Gud udtrykkelig! Men er det ikke alligevel en Deel af vor moralske Troesgrund for Sielens Udødelighed? Kan noget Forhold mellem Dyd og Lyksalighed, Udyd og Elendighed tænkes uden en moralsk Regiering, uden en moralsk Regent, uden Gud! Nei — af ingen anden Kilde ville vi udlede vort sødeste Haab end af denne! Vi ere Guds Skabninger, Guds Undersaatter. Af hans Faderhaand vente vi vor hele Lyksalighed, og han, den moralske Lovs Stifter, er og den, af hvis evige Tilværelse vi erkiende vor Udødelighed!

9.

Formaalet for Verdens Bestyrelse.

Verdens Bestyrelse, Forsynet i Ordets mere indskrænkede Forstand, bliver langt lettere at fatte i Henseende til sammes Øiemeed, saasnart Fornuften gaaer ud fra Overbeviisningen om Sielens Udødelighed. Thi da har den med det samme Begrebet om en aandelig og moralsk Stat, hvis Borgere ere mo-

ralske Love underkastede, ved hvilke de skulle styres, og føres deres Bestemmelse imøde. De Hindringer, som Tingenes Forbindelse lægger i Veien for dem i den sandselige Verden, kunne ikke giøre Vanskeligheder, hvilke Fornuften ei formaaede at overvinde. Betragtende Sig selv som den sidste Hensigt i Verden, maaler den sin Tilværelse ikke med det jordiske Livs korte Maalestok, men Evigheden er dens Eiendom. Ei heller indskrænker den sig til denne Jordklode, til denne Forbindelse af Aander, i hvilken den staaer i sin nærværende Periode: thi den veed, at saa langt Guds umaalelige Rige naaer, saa langt er alting Redskab til Aandernes Fuldkommengiørelse; den veed, at den moralske Lovgivning er ikkun een for alle tænkende Væsener.

2. Med saaledes skiærpet Syns-Evne kan Fornuften da randsage og udfinde Formaalet for Verdens Bestyrelse! den erkiender det i sit Inderste; den antager med fasteste Overbeviisning, at Verdens Bestyrelse skal udføre, hvad der blev giort muligt ved dens Skabelse: at det høieste Gode, alle fornuftige Skabningers muligst høie Lyksalighed, skal opnaaes, paa Vilkaar, og som en Følge af deres muligst høie Moralitet; og at Gud ved at beherske Verden, bringer de physiske og moralske Kræfter i saadan gienſidig Forening, at denne hans Hensigt ufeilbarligen vorder opnaaet. Fornuften indseer da, hvorfor Gud har sat Aanderne i Forbindelse med

hinanden ved den materielle Verden; fordi de nemlig derved i denne Periode af deres Tilværelse skulde virke paa hinanden, og ved saadan Indvirkning vorde fuldkomnere: den indseer og hvor velgiørende for enhver Aand dens egen Forbindelse med Materien er, da dens Evner derved udvikles, oves og styrkes. Det Onde selv taber under disse Betragtninger sin rædsomme Skikkelse, og bliver endog et Middel i Alherskerens Haand til at prove, og til at ove Aandernes Dyd: med eet Ord, hele den materielle Verden bliver efter disse Forestillinger, Middel til Hensigten — den er til for Aandernes Skyld. Paa det klareste indsees altsaa Nodvendigheden af, at dens Lovgivning maa være den moralske underordnet, og snart eller seent hylde dens Herredomme. Livet her paa Jorden erkiendes at være en Skole for Menneskeslægten. Men dens hoie Bestemmelse til Varighed tilfredsstilles ikke med denne Periode af Skabningen; Kundskab om Alverdens umaalelige Omfang aabner den religiose Betragtning de videste og herligste Marker for Menneskets Haab i den uophørlige Fremtid; og Gud selv erkiendes nu i sin Herlighed som Aandernes Fader og Herre! Hans uendelige Forstand, som med en evig Tanke omfatter Aandernes Verden, omfatter tillige deres hele Bestemmelse; forer den ud igiennem alle Evigheder, og hele den physiske Verden er Midlet dertil i hans Haand! Men hvilken Bestemmelse! forst Fornuftens Udvikling i alle dens

Grader. Fra det første, for menneskelige Øine endnu umærkelige Spor af sandseligt Liv, til mørke Fornemmelser, fra disse til Selvbevidsthed. Derfra, hvor den egentlige Fornuft begynder at udvikle sin høie Natur, den uendelige Trappe, paa hvis, maaskee nederste Trin, Mennesket staaer, opad, igiennem alle Evigheder! uden dog at hvert Væsen nødvendigviis gaaer de samme Classer igiennem, men at ethvert udvikler sig ifølge sin Naturs oprindelige Anlæg. Dernæst Moralitetens Fremspiren, Forøgelse, Befæstelse. Og i hvilke utallige Grader kan ikke ogsaa denne tænkes! Er det da saa afgiort at den her paa Jorden er Menneskets udelukkende Eiendom? Kan da Dyrets Kierlighed til sin Herre, dets Troskab og Taknemmelighed, kan enkelte ædlere Dyrearters Blufærdighed og Ædelmodighed forklares af den blotte Instinkt? Men hvor langt mere bestemt er Anlægget til Moralitet hos Mennesket, som har Frihedens fuldkomne Brug, og hvis Fornuft veileder Villiens Beslutninger! Og gaae nu vore Tanker fra Mennesket opad, hvor langt høiere Moralitet kunne vi da ikke forudsætte hos saadanne Væsener, hvis Fornuft ei mere henrives af en grovere Sandselighed, hvis Lidenskaber staae fuldkommen under Fornuftens Herredømme, hvis Frihed selv neppe engang finder mere Leilighed at yttre sig, ved at forkaste Fristelserne til det Onde, fordi Hellighed allerede er blevet deres aandelige Naturs herskende Evne! Endelig ogsaa Lyksalighe-

dens Tildeling i alle dens Grader! Ogsaa Dyrets sandselige behagelige Folelser ere Forsynets Gaver! Men Lyksalighed selv begynder først der, hvor Fornuft og Moralitet ere udviklede. Men hvilken uendelig Mangfoldighed ogsaa her — fra de Aander som først ved Lidelser skulle vækkes til Fornuftens og Frihedens retmæssige Brug, indtil dem, der allerede, overeensstemmende med deres moralske Værdighed, faae en lykkelig, skiøndt endnu ikke fuldkommen salig Skiebne tildeelt; og fra disse atter til Væsener, som aldeles rensede fra Synd, ikkun have den endelige Naturs Ufuldkommenheder, og hvis Salighed, skiøndt i uendelig Frastand, nærmer sig, ligesom deres moralske Fuldkommenhed, den Allerhelligstes uudsigelige Herlighed! Alle disse Væseners intellectuelle og moralske Udvikling styrer, og Graderne af deres Tilstand tilmaaler Gud dem ved sin Verdens Regiering i største Mangfoldighed, med nøieste Vished, med strengeste Retfærdighed!

3. Hans Forsyn udstrækker sig altsaa over Alt. Over de fornuftige Væsener, fordi de ere Hensigt; over de ufornuftige, fordi de høre til Livets store Rige, og sikkert have deres Bestemmelse, over den materielle Verden, og alle dens Dele og Kræfter, fordi de ere Midler til Hensigtens Opfyldelse. Ligesom hans Forstand omfatter Alt; hans Magt opholder Alt; saa styrer, saa bruger hans Viisdom Alt: og Intet er for ringe, for at være Gienstand

for den, som kaldte det til Virkelighed, for at være, enten Hensigt, eller Middel, eller begge Dele tillige! Det er mere Menneskets Stolthed, end dets Ydmyghed, som har tvivlet, om Guds Forsyn ogsaa styrede de Enkeltes Skiebne, om ikke Omsorg for Arterne var tilstrækkelig! Men det Store som det Lidet, udgiør et Heelt for den uendelige Forstand; og skal Systemet om en almindelig Fuldkommengiørelse i Guds Rige antages, (og hvo vil forkaste det som Sværmerie?) saa er endog det mindste Liv ikke for ringe; thi hvor Livet er, skulde der ikke Fornuft, Moralitet, og Lighed med Gud kunne udvikles?

4. Saa inderlig Fornuften er overbeviist om Guds Verdens Styrelse, saa lidet er den i Stand til at fatte Maaden, hvorpaa Gud virker i Verden. Al dens Kundskab om ham er Gienstand for Troen; hvorledes skulde da Kundskab om denne guddommelige Virkning kunne meddeles Sielen paa nogen anden Maade? Vi troe at Gud har skabt Verden; vi troe at han opholder den; og tilstaae derhos, at vi ei kunne fatte Maaden, hvorpaa den Uendeliges Villie virker paa det Endelige. Med samme religiøse Troe antage vi ogsaa Læren om Verdens Bestyrelse til hiint store Øiemeed, uden at gruble over Anvendelsen af den guddommelige Magt til at opnaae hans Hensigter. Saa meget indsee vi let, at Bestyrelsen af den materielle Verden, for saavidt den ikke staaer i nærmeste Forbindelse med Aandernes Rige, gaaer for sig efter Na-

turens uforanderlige Love, at den ene Begivenhed er forbunden med den anden, og at Verdens Opholdelse er dens Bestyrelse tillige. Alting er her forud bestemt. Det ene Hiul griber ind i det andet, og Verdens store Maschine gaaer uden Standsning saa længe den er til. Men gielder den samme Indretning, og kan den gielde der, hvor de frie Væseners Virksomhed forbindes med Virkningen af de materielle Kræfter? Udfordrer ikke den moralske Verdens Forening med den physiske, hvis Følge er, at Naturens Lovgivning ikke sieldent geraader i Strid med den moralske, at Verdens Herre giør Foranstaltninger til at hindre det Onde, til at fremme det Gode? Er det i denne Henseende nok at antage saadan forudbestemmende Verdens Regiering, ved hvilken Gud, overeensstemmende med Naturens Løb, har foranstaltet en Række af Aarsager, hvorved det skeer til sin Tid, hvad der skal tiene til visse Øiemeed, fordi Følgerne udvikles af Aarsagerne efter Naturens Love: eller maa man tillige antage, at Naturens Herre undertiden, naar hans Viisdom finder det fornødent, skaber en nye Aarsag, som pludselig træder ind i Rækken af alle de øvrige, og frembringer den tilsigtede Virkning? Spørgsmaalet er vigtigere for den christne Philosoph, end for den, som blot udvikler Fornuftens Lære om Gud; fordi denne sidste neppe uden Christendommen var bleven giort opmærksom paa Mirakler, om hvilke det her giælder: dets fuld-

komne Besvarelse bør derfor ogsaa overlades ham: her er det tilstrækkeligt allene at angive Hovedsynspuncterne.

Ingen Tvivl kan der være, at, saalænge forudbestemmende Bestyrelse kan være tilstrækkelig til Verdens Gang, overeensstemmende med de guddommelige Hensigter, ingen overordentlig og umiddelbar i Tingenes Kiæde indgribende Virkning behøver at antages. Men Fornuften kan ikke heller nægte Muligheden af Tilfælde, hvor de frie Væseners Adfærd kan frembringe saadanne Følger, eller deres Tarv faae saadan Beskaffenhed, at de i Naturen fastsatte Love ikke noksom kunne virke paa det Moralske: naar nu saadanne Tilfælde indtræffe, tør da Fornuften ligefrem nægte Muligheden af en overordentlig Bestyrelse? Det Væsen, som ved sin Villies Bestemmelse har frembragt, og endnu stedse opholder det hele, kan dog vel, om det vil, frembringe en nye Aarsag, hvilken derpaa strax forener sig med alle andre, og virker som hver anden naturlig Aarsag, uden at forstyrre Naturens Gang. Og ligesaa vist som det er, at Gud er Verdens Skaber og Opholder, er det vel og, at han styrer Naturen efter Moralloven; at i ham altsaa er Foreningen og det fælleds Princip af begge Lovgivninger. For ham er altsaa intet naturligt, intet overnaturligt; og den virkende Aarsag af saadan overordentlig Begivenhed kan af ham være frembragt tillige med alle andre, men

være saaledes bestemt, at den først i et givet Moment af Tiden skulde træde frem og virke. Den kan og være pludselig frembragt af ham, og derpaa gribe ind i Virkningernes Kreds. Alting kommer an paa, om Gud har funden saadan overordentlig Virkning fornøden; og hvilket endeligt Væsen vil her foreskrive den uendelige Forstand Love! At den høieste Viisdom ei griber til ufornødne Midler, og bruger Omveie hvor den kortere Vei virkelig fører til Maalet, behøver ikke engang at bevises; og det er næsten formasteligt der, hvor alting er Mirakel for vor indskrænkede Fatteevne, at ville undersøge Spørgsmaalet om Miraklers Mulighed og Værdighed. Langt rigtigere, ydmyg og tillidsfuld at erkiende Guds Verdens Regiering overeensstemmende med Verdens sidste Hensigt, at overbevise os om at han styrer alting saa, at de fornuftige Væseners Frihed paa ingen Maade bliver indskrænket, og at han, der forener begge Lovgivninger i sin uendelige Forstand, ogsaa veed at frembringe mellem begge den fuldkomneste og uopløseligste Harmonie!

10.

Om Menneskets Forhold til Gud.

Det Forhold hvori Mennesket staaer til Gud som Verdens Regent, er Undersaattens Forhold til sin Herre, Barnets til sin Fader. Mennesket er ved det dyriske Liv forbunden med den sandselige Natur, staaer under dennes Indflydelse, og maa, for saavidt det er, selv et sandseligt Væsen, erkiende Naturlovenes Herredømme. Men dets Fornuft, sig selv sin høiere Værd bevidst, veed ogsaa at den jordiske Tilværelse ikke er Hensigt, men allene Middel: at Forbindelsen med den physiske Natur skal være Redskab til dens Udvikling og Fuldkommelse, at selv den i Legemet nedlagte Sandselighed er bestemt til at prøve, øve, forøge og stadfæste Menneskets Dyd; da den driver til allene at handle overeensstemmende med den physiske Lov, derved sætter Mennesket i mangfoldige behagelige og ubehagelige Stillinger, og lader det føle Glæde og Sorg, Lykke og Ulykke! Fornuften udfinder altsaa snart det rigtige Synspunkt, fra hvilket den skal betragte sin Stilling i denne Verden: som en Opdragelses Tilstand, en Dannelse til en høiere Epoke; og Formaalet for denne Opdragelse bestemmes ved Erkiendelsen af den moralske Lov, ved Overbeviisningen at Gud styrer Verden efter denne, at den physiske Natur og dens Lovgivning er, uagtet alle tilsyneladende Afvigelser og Mod-

sigelser denne dog underordnet, og allene til, paa det at denne kan fuldkommen udføres. Saaledes udvikles i Fornuften Begrebet om Gud som moralsk Overherre, med alle de Dele, hvoraf dette nødvendigen bestaaer; følgelig Begrebet om ham som Lovgiver og Dommer; og Læren om Guds Retfærdighed bliver herved fuldkommen klar og tydelig.

2. Vel kan denne store og vigtige Lære ikke fremstilles med saadanne Erfarings-Beviis af Tingenes Natur, som Læren om hans Viisdom og Almagt, hvis Præg hele den sandselige Natur bærer. Just fordi vi her endnu ere i en underordnet Tilstand, i en evigvarende Strid mellem Pligt og Sandselighed, i hvilken vi skulle øves i at efterkomme den første, uagtet den andens Indsigelser; i hvilken Fristelserne selv til at følge denne, skulle giøre os desmere opmærksomme paa hiins høie Værd og absolute Gyldighed; fordi vi altsaa her endnu befinde os i saadan Opdragelses-Tilstand, kan vor sandselige Erfaring ikke overalt og under alle Omstændigheder vise os Guds strænge og upartiske Retfærdighed. Endnu see vi ikke Dyd og Lyksalighed, Last og Ulyksalighed, nødvendigen og uopløseligen forenede: ja vi bemærke ei sielden det Modsatte; og vilde ikke kunne finde ud af denne Labyrinth, dersom ikke den trøsterige Overbeviisning om Sielens Udødelighed stillede os paa et høiere Standpunkt, end det er fra hvilket vi kunde

overskue dette Livs Forviklinger, ifald den sandselige Erfaring allene skulde veilede os.

Men desuagtet ligger det i vor Fornufts Væsen, at søge efter Forhold mellem Fortieneste og Tilstand, at opspore overalt retfærdig Giengieldelse. Det er umueligt at fatte Tanken om Guds Verdens Bestyrelse, uden tillige at betragte denne som høist retfærdig. Og fra hine Forverdenens Forsøg, uagtet alle tilsyneladende Vanskeligheder, at finde Guds Retfærdighed allerede fuldkommen virksom i dette Liv, fordi Begrebene om et tilkommende endnu vare alt for mørke, indtil en mere oplyst Philosophies Forestillinger om den nøie Forbindelse mellem de forskiellige Perioder af de fornuftige Væseners Tilværelse, og deres uophørlige Fremgang til stedse større Fuldkommenhed, har Fornuften altid været sig selv liig, og er altid gaaet ud fra den Grundsætning: at Guds Verdens Regiering maatte være overeensstemmende med hans høieste Retfærdighed. Ja en skarpere Jagttagelse af vor Tilstand i denne Verden, af den Forbindelse som allerede her finder Sted mellem Dyd og Lykke, Last og Ulykke, mellem enkelte Handlinger og deres Følge, viser de samme moralske Loves Overherredømme; og ikke den moralske, men allene den physiske Verden findes undertiden, ja ofte, at være i Strid med dem. Thi med en god Tænke- og Handlemaade ere allerede her i Livet kostelige Følger forbundne. Selvbevidsthed om sin moralske Tilstand,

Tilfredshed med sig selv, større Færdighed i det Gode, glad Forventning af Evigheden; og ikke sielden nyder den Dydige ogsaa udvortes Løn, andre gode, endog onde Menneskers Agtelse og Tillid, Sundhed, huuslig og borgerlig Lykke. Ja om ogsaa disse udvortes Fordele skulde mangle ham, har han dog stedse den glade, med hans Siels Væsen uopløselig forbundne, Selvbevidsthed, og i denne en saare rig Kilde til Trøst mod alle udvortes Lidelser, under hvilke han ellers maaskee sukker. Den Lastefulde derimod, være han end nok saa rig, mægtig, anseet og æret, saa tier den indvortes Stemme dog aldrig i hans Bryst. Han er sig selv sin Uværdighed bevidst, og ingen Beroligelse er muelig for ham naar han betragter sin indvortes Tilstand. Som oftest kiendes han ogsaa af Andre for den han er, og sielden varer det umoralske Menneskes udvortes Lykke uafbrudt ved; thi dets Handlinger bære selv Spiren til Ulykke i sig, og deres Frugter røbe dets hemmeligste Tanker. Hvor meget mere vil alt dette udvikle sig i hiin høiere Tilstand, som Fornuften antager med fuldkommen Overbeviisning; hvormeget mere vil der den moralske Lovgivnings Herredømme forøges, og den physiskes aldeles vorde underordnet! i hiin Tilstand, i hvilken det skal fuldkommes, hvad her er begyndt, og Guds Rige endnu langt herligere udvikles i alle dem, der høre til det System af Væsener, hvis Dannelse skeer paa saadan Maade; i hvilken

altsaa Gud tildeler enhver med den strengeste Retfærdighed det Maal af Lyksalighed, som svarer til hans moralske Værdighed, lader enhver føle de Lidelser, og giver ham den Grad af Ulyksalighed, som han ligeledes har fortient ved sin hele Tænke- og Handlemaade!

3. Heri ligger det sande og rigtige Begreb om den guddommelige Retfærdighed! den er hans Hellighed anvendt paa de fornuftige og moralske Væsener, og paa dem allene, fordi de allene have Frihed, altsaa allene kunne tage imod Love. Guds Retfærdighed maa følgelig tænkes i nærmeste Forhold til Verdens moralske Regiering, og som det Middel hvorved Verden og dens Skiæbne bestyres. Den sysselsætter sig med hvert moralsk Væsens Tilstand; den viser sig deri, at ethvert Væsens Lyksalighed til sin Tid bliver dets større eller mindre Godhed, som er den nødvendige Betingelse for Lyksaligheden, fuldkommen underordnet. Da altsaa Gud kiender enhver af sine Skabninger paa det allernøieste, da hans uendelige Forstand ikke vil andet end det fuldkomneste; saa kan og bør vi ogsaa antage med største Vished, at hans Retfærdighed handler efter Sædelighedens evige og uforanderlige Love, at den bedømmer hvert Individs Sædelighed og Værdie efter den fuldkomneste Kundskab om samme, uden Skaansel, hvilken allene kunde have sin Oprindelse af Affecter, dem Gud ikke kiender, men og uden at

fordre mere end hvert fornuftigt Væsen efter dets hele Stilling var istand til at giøre; at Gud fremdeles ikke dømmer noget Væsen efter en eller anden enkelt Handling, men efter dets hele Tænke- og Handlemaade; ikke, som Mennesker, efter blot almindelige Love, men at han bedømmer Væsenets hele moralske Forfatning, og tildeler det en med denne selv paa det nøieste overeensstemmende Grad af Lyksalighed eller Ulyksalighed. Vilde man ikke antage disse Grundsætninger, saa maatte Forestillingen om det høieste Gode opgives; og med den tillige Begrebet om Verdens sidste Hensigt. En Verden i hvilken de fornuftige Væsener aldrig bleve deelagtiggiorte i en med deres Værdighed overeensstemmende Grad af Lyksalighed, kunde ikke være den alviise Guds Værk: En Verden i hvilken den tilsyneladende Strid mellem den moralske og physiske Lovgivning aldrig blev ophævet, og den sidste aldrig blev fuldkommen bragt under den førstes Lydighed, vilde være ubegribelig for den philosopherende Fornuft. Derimod bliver alting klart og tydeligt, alle Vanskeligheder forsvinde, saasnart Begrebet om Guds belønnende og straffende Retfærdighed fattes i dets hele Omfang.

4. Begrebet om Guds belønnende Retfærdighed gaaer i sin hele Klarhed frem af Tanken om Gud, som moralsk Regent. Fornuften kan ikke forestille sig ham anderledes, end som det høistvelgiørende Væsen, der er idel Kierlighed, og gierne giver sine

Skabninger alt det Gode, de kunne modtage. Ikkun Begrebene om Naade uden Fortieneste, om større Kierlighed til det eene, end til det andet Væsen, bør her bortrømmes; ellers er Tanken saare let at fatte: at Gud tildeler de moralske Væsener formedelst deres Handlingers indvortes Godhed, et til samme svarende Maal af Lyksalighed. Hertil høre da ikke allene alle umiddelbare Følger af dydig Tænke- og Handlemaade, som oprinde af Sielens egen Natur og det Godes Indflydelse paa samme i Virkninger, der ere nødvendige, og ogsaa allerede her i Livet vorde den Gode i rigeligt Maal tildeelte. Men hertil hører ogsaa alt det udvortes Gode; alt hvad der, sammentaget med det indvortes, kan siges at udgiøre Menneskets fuldkomne Lyksalighed, og hvad der i denne Verden ikke saa let findes tilfulde forenet: fordi den physiske Natur her endnu ikke altid, og ikke i alle Stykker adlyder den moralske Lovgivning, og fordi selv Menneskenes Lidenskaber og Ondskab ofte lægger de mægtigste Hindringer i Veien, hvilke Gud, for ikke at indskrænke Friheden, endnu ikke vil bortrømme, men lader under sit Overherredømme og sin Styrelse virke selv med til det Godes desstørre Fremme. Hvorledes denne Tilstand vil være beskaffen i Fremtiden og i en anden Forbindelse af Tingene, om den aldeles vil udvikle sig som naturlig og nødvendig Følge af alt det foregaaende; eller om Guds Viisdom vil, hvor det behøves, ved sin umid-

delbare Styrelse virke med til saadan Lyksaligheds nærmere Bestemmelse; er noget, det svage Menneskes Forstand ikke engang kan vove Gisninger om. Men saa meget kunne vi antage med Sikkerhed, at saadan forhøiet og fuldkommen Lyksalighed, vil være Hensigt og Middel tillige. Hensigt, fordi den som en Følge af moralsk Fuldkommenhed og i nærmeste Forening med denne, udgiør i hvert Moment af Tiden det i samme for hvert Individ opnaaelige høieste Gode. Middel, fordi den vil sætte alle Sielens ædlere Drivefiedre i Bevægelse, for at giøre endnu større Fremgang, for endnu mere at opnaae og befordre Guds velgiørende Hensigter.

Endelig er det og let at indsee, at ligesom det strider mod de endelige Væseners Natur, at antage hos dem nogen aldeles feilfrie Fuldkommenhed; og ligesom endog det bedste og ædelste Menneske stedse beholder sine Mangler: saa vil og Lyksaligheden aldrig være saa stor, at den jo kunde være større, aldrig saa reen, at jo Erindringen om forrige, eller Bevidstheden af endnu vedvarende Ufuldkommenheder vil drive Sielen til ogsaa at aflægge disse. Ja vi tør vel gaae et Skridt videre, og formode at hver Epoke, i hvilken det tænkende Væsen befinder sig, vil have sine egne Mangler og Ufuldkommenheder, som flyde af dets Stilling, og med hvilke det har at stride, for at giøre større Fremskridt paa Fuldkommenhedens Bane. Men unægtelig vil det og kunne over-

vinde alle Hindringer. Den gode Villie, denne, den kostbareste af alle det moralske Væsens Egenskaber, fordi den meest nærmer sig til Guds Hellighed, vil stedse blive stærkere; Fristelserne mindre heftige, og lettere at overvinde, og tilsidst vil Sielen komme i saadan lyksalig Forfatning, at den selv ikke mere har egentligt Valg mellem Godt og Ondt, fordi den strax uden Strid bestemmer sig for det Gode, fordi Friheden selv allene yttrer sig deri, at den med inderligste Varme vil det Gode, som det der stemmer overeens med Fornuftens Natur, og afskyer det Onde, som det, der, under hvad Skikkelse og Tryllerie det end frembyder sig, er aldeles fremmet for samme.

5. Den ulyksalige Tilstand i hvilken Guds straffende Retfærdighed sætter de umoralske Væsener, kan ikke ansees for nogen Hensigt, da den som saadan ingenlunde kan underordnes Begrebet om det høieste Gode. Den er altsaa allene et Middel, til Opnaaelsen af denne Guds sidste Hensigt ved Verdens Skabelse og Bestyrelse. Forestillingen at Gud straffer de Onde, hører ligesaa væsentlig til Begrebet om hans Verdens Bestyrelse, som hiin anden, at han belønner. Ja denne sidste kan ikke finde Sted uden den første, da ellers al Tanke om en streng, aldeles upartisk, og Enhvers Skiebne efter hans moralske Værd afveiende Retfærdighed maatte bortfalde. Men Begrebet er vanskeligere end Tanken om den belønnende Retfærdighed, fordi her endeel urigtige Forestillinger, ud-

ledede af menneskelige Straffes Natur, saa let indsnige sig; og derfor maa Hensigten nøie bestemmes, i hvilken de guddommelige Straffe allene kunne finde Sted. Men saasnart dette er skeet, forsvinde og alle Tvivl; og den retfærdigstraffende Gud erkiendes og saa her for alle sine Skabningers Fader, der ikkun vil det høieste Gode i det hele og hos hver enkelt, og fremmer dette hos den eene ved Belønning, hos den anden ved Straffe, overeensstemmende med sin fuldkomne Kundskab om enhvers Sindsforfatning og Forhold.

Vi kunne derfor ikke betragte de guddommelige Straffe anderledes, end som Lidelser, der efter Guds Viisdoms Regler følge paa fornuftige Skabningers onde Tænkemaade og Handlinger. Vi maae stedse ansee dem underordnede hans almindelige Hensigt, og derfor, ved Undersøgelsen af Aarsagen, for hvis Skyld de udgiøre en Deel af Verdens moralske Bestyrelse, bortfierne alle Begreber om menneskelig Ufuldkommenhed, og om menneskelige Lidenskaber. Dette skeer lettest, naar vi i Betragtningen over Guds Forhold til Verden som Lovgiver og Dommer, sammenligne Grundvoldene hvorpaa hans straffende Retfærdighed beroer, og Maaden hvorpaa den udøves, med dem, fra hvilke de jordiske Øvrigheders straffende Magt gaaer ud, og med Beskaffenheden af dens Udøvelse. At ville her tænke paa Fyrsternes Majestætsret, som grunder sig paa

de oprindelige selskabelige Overeenskommelser, som kan fornærmes ved Benægtelse eller Krænkelse af den Fyrsterne og Øvrighederne givne Magt, som altsaa bør hævdes ved Straffe, for at redde Lovenes Anseelse, og for at sætte Regieringen i Stand til uhindret at fremme det almindelige Bedste, vilde være aldeles upassende. Thi Guds Herredømme over de fornuftige Væsener grunder sig ikke paa Overeenskommelse, hvilken ei kan tænkes muelig. Han er deres Herre, fordi han er deres Skaber. Det var Raserie at nægte hans Herredømme, at ville svække den Almægtiges Majestætsret; og ingen Fornærmelse kan tænkes muelig mod hans uendelige Majestæt, ingen Opstand, hvorved Udførelsen af hans Villie kunde vorde standset. Han kan altsaa, naar han straffer, ikke ville bortfierne nogen Fornærmelse, eller sikkre sig selv for Fremtiden. Ligesaalidet kan Guds Retfærdighed, i Henseende til dens Yttringer sættes i Sammenligning med Maaden hvorpaa Mennesket yttrer sin; thi den jordiske Dommer anvender, saa nøiagtig han kan, de almindelige Forskrivter og Love paa hvert enkelt Tilfælde. Han maa efter den indskrænkede Naturs Beskaffenhed holde sig til almindelige Begreber; og derfor maa saa ofte i enkelte Tilfælde, for at Billigheden ikke skal krænkes, skee Undtagelser fra Reglen, Formildelser af Lovens Strenghed, efter de forskiellige Aarsager til Handlingen, efter Omstændighederne, under hvilken den skeete. Gud derimod dømmer og straffer

efter den alfuldkomne Beskuelse af hvert enkelt Tilfælde. Den moralske Lov er ikke Bogstav men Aand. Gud kan altsaa aldrig bedømme de fornuftige Skabningers frie Handlinger anderledes end de ere, og hans Retfærdighed behøver aldrig at formildes til Billighed, eller hans Dom at forandres ved Barmhiertighed! Guds Ret til at straffe grundes altsaa paa de evige og uforanderlige moralske Love; og ligesom disse byde uden Undtagelse og Persons Anseelse, saa anvender og udøver han dem ogsaa med samme Strenghed; fordi han er hellig, fordi hans hellige Love staae i allernøieste Sammenhæng med Hensigten af Verdens Skabelse, der ikke kan opfyldes, med mindre Tilstanden bliver paa det nøieste indrettet efter Moralitetens Grad hos alle Guds Skabninger, de gode saavelsom de onde!

6. Naar Guds straffende Retfærdighed fremstilles fra dette Synspunkt, indseer Fornuften strax hvor nødvendigt det er at antage den; og den vil, ved at betragte Straffene selv efter deres Natur, og den Hensigt, de, overeensstemmende med Verdens store Plan, eene kunne have, endnu mere beundre Guds Viisdom, og hans endog for hans ulydige Børn faderlig sørgende Omhue. Thi allene under tvende Synspunkter kan Fornuften betragte Virkningerne af Guds straffende Retfærdighed. Guds Straffe ere nemlig deels naturlige og nødvendige Følger af hans fornuftige Skabningers umoralske Sin-

delag og Handlinger; deels ere de Midler, hans Viisdom og Godhed anvender til at forbedre dem.

7. De guddommelige Straffe ere altsaa først naturlige og nødvendige Følger af de frie Væseners umoralske Tænke- og Handlemaade. De ere Onder, grundede i de mod Loven stridende Handlingers Natur; de bestaae ikke blot deri, at det syndende Væsen tildrager sig større Ufuldkommenheder, og lider Mangel paa de Fuldkommenheder, som ere Følger af dydig Tænke- og Handlemaade; men Guds Viisdom har og paa saadan Maade fordeelt meget af det i Verden nødvendige og uundgaaelige Onde, at dette just har sin Oprindelse af umoralsk Adfærd, og at denne Forbindelse mellem Synd og ulykkelig Tilstand aldeles ikke er vilkaarlig, men af Fornuften selv maa erkiendes for at være grundet i den physiske Naturs Forbindelse med den moralske, og i den moralske Naturs indvortes Forholde. At den Lastefulde er misfornøiet med sig selv, pines af Samvittigheds Nag, ikke føler Sielens Fred, meget ofte ogsaa taber andre, selv onde Menneskers, Agtelse og Tillid, kan ei være anderledes, da den moralske Lov er skrevet i alles Hierter, og aftvinger endog det meest fordærvede Menneske en uvilkaarlig Hyldest. At den Vellystige, Drankeren, ødelægger sin Sundhed, at Smerter, Sygdomme, Sindskræfternes Svækkelse og en tidlig Død sædvanlig ere Udsvævelsers Følge; at den

Ødsle ikke allene mister sin Velstand, men ogsaa geraader i Fattigdom og Elendighed, er ligesaa naturligt og aldeles overeensstemmende med Lovene for Aarsag og Virkning. Anderledes kunde det ikke engang tænkes at være under Guds Verdens Bestyrelse. Thi skulde de fornuftige Væseners physiske Tilstand aldeles ikke staae i nogen Forbindelse med deres moralske Adfærd, saa vilde de physiske Loves Underordning under den moralske Lovgivning jo aldeles ikke kunne erkiendes ved nogen Erfaring. Nu derimod da den saa ofte iagttages, kan deres Afvigelse i enkelte Tilfælde ikke opvække Tvivl mod Guds Verdensregiering hos den, som ikke indskrænker de fornuftige Væseners Tilværelse til dette Livs korte Periode, men seer en Evighed, og i denne et fuldkomment Forhold af Tilstand til Fortieneste imode. Ja endog den, som ikke haaber et Liv efter dette, selv den som aldeles vilde nægte al Frihed og Tilregnelse, maa dog tilstaae, at ifald Verdens Indretning ikke kan bestaae uden Ondt, og det Onde i Verden følgelig er uundgaaeligt; saa er dette fordeelt med den største Viisdom og Retfærdighed, saasnart det rammer blant de fornuftige Skabninger de Onde mere end de Gode! Hvor meget mere da vi, som vedkiende og glædes ved vor Naturs Frihed, som allerede i dette Liv erkiende en, skiondt endnu ikke ganske fuldkommen, Forbindelse mellem Dyd og Lyksalighed, Last og Ulyksalighed! Vi kan, vi bør ikke antage, at den guddom-

melige Lov kan være uden Virkning, endog i Henseende til nogen eneste Handling, som var stridende imod den. Vi bør altsaa troe med den fasteste Overbeviisning om Guds Verdens Regiering, at et syndende Væsen berøves det Gode, og føler det Onde i samme Grad, som det med større eller mindre Overlæg, under mere eller mindre fristende Omstændigheder, og flere eller færre Gange har overtraadt Loven. Vi erkiende disse Straffes høieste Retfærdighed i os selv. Vor Samvittighed tildømmer os dem, og Selvbevidstheden med at være ond, som unægtelig endog i Følelsen selv er et langt større Onde, end at lide udvortes Ondt, er det stærkeste Vidne imod hver Indsigelse, der vilde vove at drage denne guddommelige Indretnings høieste Retfærdighed i mindste Tvivl.

Men vi kunne for det andet ogsaa betragte de guddommelige Straffe som Midler til Forbedring. Forstandens Vildfarelser, foranledigede af Sandselighedens Magt, ere som oftest de nærmeste Kilder til onde Tanker og Handlinger. Opmærksomheden paa det Sande og Gode er ved Sandselighed og Lidenskaber svækket, eller henvendt til urigtige Synspunkter. Selvkierlighed blinder Fornuftens Øie; og vi tør med Sikkerhed paastaae, at intet Menneske vilde overtræde Loven, naar det stedse var sig klart og tydeligt denne Overtrædelses sørgelige Følger bevidst. Thi intet Menneske vil det Onde, fordi det er ondt, og

Fornuften har ingen Grund til at antage saadan mod hele den moralske Natur stridende Fordærvelse hos noget andet frit og fornuftigt Væsen. Lidelserne ere altsaa under Guds Forsyns Styrelse Midler til at vække Opmærksomheden, til at henvende den paa hvad der er Sandt og Godt. De berigtige følgelig Forstandens Domme og give den Fasthed imod Lidenskabernes Tryllerier; fordi Mennesket ved Erfaring om dem lærer at skielne mellem deres nærmeste tilsyneladende, og længere bortliggende virkelige Følger, fordi derved den moralske Lovs ærværdige Stemme faaer paa nye Adgang til det lidende Væsens Hierte, efterhaanden forsoner det med Loven selv, og Dydens naturlige Følger blive saa meget sødere, naar Sielen er fuld af Skræk og Frygt for Lastens. Sandselighedens selv virker altsaa her under den moralske Lovs Herredømme med til Forbedring, og de onde Handlingers onde Følger blive saaledes i det moralske System af Guds Verdens Regiering til Revselses-Midler i en viis, for sine Børns Opdragelse omhyggelig Faders Haand — til Midler, hvorved sædelig Forbedring skal fremmes!

8. Naar vi betragte de guddommelige Straffe under disse tvende Synspuncter, falde alle Tvivl bort, som en urigtig Fremstillelse af deres Beskaffenhed ellers kunde opvække. Vi ere, saasnart de naturlige onde Følger af onde Handlinger tilstrækkeligen kunne bevirke Øiemedet, ikke nødsagede til at an-

tage vilkaarlige Straffe. Disse selv, skiøndt de altid, da Gud tilføiede dem, vilde være høist retfærdige, synes dog ikke at kunne forenes med den evige Viisdoms Forudbestemmelse af den physiske og moralske Naturs Orden og den Harmonie den engang skal faae med den moralske. Ikkun da, naar Fornuften saae sig bevæget til at antage hævnende Straffe, vilde den med nogen større Grund kunne philosophere over de vilkaarlige, som over saadanne, der uden at være grundede i de endelige Væseners Natur, dog hørte til den moralske Orden. Men al Idee om Hævn, der er Følge af Lidenskab, maa bortfiernes fra Forestillingen om Gud; og vilde man end betragte Straffen som Fyldestgiørelse, saa maatte man dog derved meget vogte sig for hvert Begreb om Fornærmelse eller Krænkelse af det alfuldkomne Væsen. Hele Forestillingen maatte altsaa anvendes paa Loven. Vel kan denne overtrædes, og overtrædes idelig; men dens Majestæt, som er grundet i Guds Væsen, kan dog ikke fornærmes eller svækkes. Uagtet alle Overtrædelser taler den lige stærkt til alle fornuftige Væsener. Ja den taler til Overtræderne selv, og den indvortes Stemme i deres Bryst fordømmer hver Ulydighed imod Loven! desuden kan ingen Sammenligning finde her Sted imellem den Uendeliges, og alle jordiske Regenters Lovgivning. Fyldestgiørelsen som den guddommelige Lov erholder, kan derfor allene bestaae deri, at dens Hensigter opfyldes; at alle Hindringer imod dens

Virksomhed bortryddes, og at derved den fuldkomneste Harmonie vorder fastsat mellem den physiske og den moralske Verden. Om, og hvilke Midler den evige Viisdom har valgt for os Mennesker til at fremme dette Øiemeed i dets hele Omfang, kan Fornuften ikke bestemme af Forerfaring; men den føler sin Trang til Oplysning, og den finder den i Aabenbaringens Lære.

9. Af de guddommelige Straffes Hensigt kunne meget rimelige Slutninger drages om deres Varighed. Under Guds Styrelse kan intet Øiemeed blive uopfyldt. Er altsaa Straffenes Hensigt den at virke Forbedring, saa kan det ikke heller være en muelig Tanke for det religiøse Menneske, at denne Forbedring jo skal kunne opnaaes, tidlig eller sildig, i dette, eller i hiint Liv. Og naar Forbedringen er bevirket, den Lidende vendt tilbage til Lydighed med den moralske Lov, oprigtig Kierlighed til samme, og til ham der er Kilden for alt det Gode; da kan Fornuften ikke skiønne rettere, end at Straffene selv, forsaavidt de ere Midler til Forbedring, maa ophøre, eftersom deres Hensigt er opfyldt. Thi Fornuften kan ingenlunde antage evigvarende Lidelser, som Straffe, paa Grund af, at enhver Fornærmelse af det uendelige Væsen er efter sin Natur uendelig, følgelig af uendelig Immoralitet; da intet Beviis kan føres for Sætningens Rigtighed. Gud kan ikke fornærmes, og, om ogsaa dette for et Øieblik blev antaget, eller Be-

grebet føre over til Overtrædelse af Loven; hvorledes var det vel muerligt at et endeligt Væsen, som stedse bliver inden for sine Grændser, kunde begaae saadan Handling, da endog dets høieste Dyd ikke kan have uendelig Moralitet! og hvorledes kunde alle umoralske Handlinger sættes i een Linie, uden Hensyn til deres forskiellige Grader? Var Sætningen sand, saa maatte enhver Overtrædelse af Loven drage uendelig og evig Ulyksalighed i Følge med sig; og da dette ikke kan gielde om hver enkelt, kan det ikke heller antages om deres hele Sum, som ogsaa stedse er indskrænket. Da altsaa disse Forestillinger ere beviisligen urigtige, saa holder Fornuften med saa meget des større Varme ved den glade Tanke, at den Tid vil komme, da hvert enkelt endeligt Væsen, luttret ved Lidelser skal vorde godt, og ved sin gode Villie som dets virkende Princip, atter nærme sig den høieste Fuldkommenhed; da dets Opdragelse, for saavidt den skulde rense det for Sandselighedens Feil og Mangler, skal vorde fuldendt, og det, uden Fare for atter at falde tilbage til sin forrige ulykkelige Tilstand, stedse skal gaae frem paa Dyds og Lyksaligheds Bane. Men Tiden, naar denne lyksalige Periode skal indtræffe, kan Fornuften umuelig bestemme. Ja den tør tvivle om saadan Periode nogensinde vil være almindelig for alle fornuftige Skabninger i Guds ubegrændsede Rige, da hvert enkelt Væsen gaaer sin egen Vei, har større eller mindre Feil at aflægge, har at rive sig løs fra

mere eller mindre sørgelige Følger af sine Handlinger, da hvert Væsen altsaa har sin egen Moralitetshistorie, og desuden dets og alle fornuftige Væseners Tilværelse følger i Tiden. Men Guds Rige er ligesaa lyksaliggiørende i os, som uden for os; og ved Siden af Millioner der endnu lide, ville Millioner, som ere gangne luttrede frem, prise Alherskerens Godhed, og maaskee selv paa os ubekiendte Maader kunne opmuntre hine til ydmygen at taale det Onde, de selv have paadraget sig, og med saa meget des større Længsel at stræbe efter sand moralsk Forbedring.

Men omendskiøndt vi saaledes tør haabe, at Straffene skulle ophøre, for saavidt de ere Straffe, saa bliver dog endnu den anden Synspunct tilbage, som Fornuften ikke bør forbigaae. De ere naturlige Følger af deres Aarsager. Disse Aarsager have været onde. Kunne Følgerne nogensinde ophøre, eller ophøre at deeltage i deres Aarsagers Natur? Er det muligt, at det Væsen som ved egen Brøde er blevet ulykkeligt, som er standset paa Veien til Fuldkommenhed, kan igien indhente hvad det har forsømt, erstatte den Mangel det har paadraget sig? Er det muligt, at Erindringen om forhen begangne Synder nogensinde kan udslettes, eller miste sin pinende Braad? Er det altsaa muligt, at selv det ved Straffe forbedrede Væsen kan naae den Grad af Moralitet og Lyksalighed, til hvilken det var kommet, dersom det ikke havde syndet, dersom det tidligere

var vendt tilbage til Gud? og vil ikke denne Følelse af en selvforskyldt mindre Fuldkommenhed og Salighed stedse være en Pine og en uophørlig Straf? Ja saa synes det virkeligen at være! Eller skulle maaskee ved Guds, for os ubekiendte Foranstaltninger, ogsaa disse det Ondes naturlige Følger opløses i Harmonie med det Gode, og ved det endelige Væsens fuldkomne Forbedring en fuldkommen Syndsforladelse vorde det meddeelt, endog i Henseende til hine naturlige Følger? Fornuften formaaer ikke ved egen Eftertanke at udfinde noget tilfredsstillende Svar paa disse vigtige Spørgsmaale; men den kaster sig tillidsfuld i Alfaderens Arme, og haaber af den Algode hvad der er overeensstemmende med hans Viisdom.

II.

Om Tilstanden efter Døden.

Uformærkt ere vi i disse vore Betragtninger atter komne over Grændserne af dette Liv. Vi have kastet Blik paa hiin Side Graven, over Menneskets, over hvert endeligt, med Menneskets moralske Natur beslægtet, Væsens Bestemmelse i Evigheden. Men hvad er Døden for det Væsen der er sig sin tænkende Naturs Uforgiængelighed, sin Bestemmelses Eenhed alle Evigheder igiennem bevidst? Døden og dens Følge, Opløsningen, angaaer ikkun Legemet: Aan-

den, som bærer Guds Billede, kan derved vel forandre sin Tilstand, men ikke sin Natur; og alle den physiske Verdens Omveltninger, saa nær de end kunde angaae den, som et med Naturen forbundet og i Naturen tilværende Væsen, ere og blive dog stedse uden for den.

Det er ikke overflødigt, langt mindre er det strafværdig Nysgierrighed, naar Fornuften søger at komme til Eenhed med sig selv, angaaende de Forventninger, den har at giøre sig om Tilstanden efter Dødens Øieblik. Thi denne er dog den vigtigste Deel af dens Bestemmelse; og det er ikke tilstrækkeligt for Fornuften, at den med fast Tillid haaber sit Vedvaren; dens moralske Natur selv driver den til at løfte Sløret, for om muligt ogsaa at glimte noget Lys om Maaden, hvorpaa den skal være til. Dog bør den her stedse gaae frem med vaersom Bestedenhed, ikke indrømme Indbildningskraften mindste Herredømme, ja endog, ved at slutte af Analogie, bestandig erindre, at uagtet al det Skarpsind den anvender, den dog altid bliver langt fra at fatte Virkeligheden; at alle dens Forestillinger ere og blive symboliske; at den her kun skuer i et mørkt Speil, men hisset skal see fra Ansigt til Ansigt!

2. Naturens Betragtning lærer os, at der i den ikke gives noget Spring; at de physiske Væseners paa hinanden følgende Tilstande ere meget nær beslægtede med, og udviklede af hinanden. Dette

samme iagttage vi paa os selv. Uden at fornemme det ere vi gaaet over fra Barndom til Ungdom, fra Ungdom til Manddom, og Menneskets hele Liv glider uformærkt hen indtil Gravens Bred. Vi kunne da med en høi Grad af Rimelighed antage, at Forandringen, vi skulle lide strax efter Døden, ei vil være større, end Aflæggelsen af dette sandselige Legeme nødvendig fordrer. Men forresten vilde det være ubeskedent at paastaae nogen Vished om selve Tilstandens Beskaffenhed. Saadanne Spørgsmaale, som: Hvorledes Overgangen selv vil være fra den jordiske Tilværelse til den tilkommende? Om vi ville være os Dødens Øieblik og den hele Forandring som da skal gaae for med os, bevidste? Hvorledes fremdeles Forandringens Natur skal være, hvad enten den allene vil angaae det legemlige, eller og vor Siels Evne og Kræfter, om f. Ex. Indbildningskraften vil følge over med os? Om vi atter skulle komme til at staae i Forbindelse med en Naturverden, liig denne? og om i saadant Fald vore Siele atter skulle forenes med nogen organiseret Materie? om vi skulle være bundne til et bestandigt Opholdssted; eller maaskee ved at vandre fra eet Himmellegeme til det andet, stedse faae større Leilighed til at beundre Skaberens Viisdom og Godhed, og til selv altid mere at fuldkommengiøre vore Evner? — Disse og lignende Spørgsmaale ere af saadan Beskaffenhed, at Fornuften ikke kan fælde nogen afgiørende Dom over

dem alle, og allene beskedent tør fremsætte om enkelte, de Formodninger den holder for at være de rimeligste.

3. Saa meget tør vi da formode i Følge vor faste Overbeviisning, at Hensigten af vor Tilværelse efter Døden maae svare til Formaalet for Guds moralske Verdens Regiering:

a. At vor hele tilkommende Existents vil bestaae i en uophørlig Række af paa hinanden grændsende Perioder; i hvilke Hensigten stedse vil være, at føre os under besynderlige Forhold, som uden tvivl skulle være grundede i vor foregaaende moralske Beskaffenhed, indtil vi naae en vis Grad af Moralitet, og en dermed noie afmaalt større eller mindre Grad af Lyksalighed: saa at altsaa de gode og de onde Følger af Handlingerne i den foregaaende Periode yttre sig i deres fulde Virksomhed, og hielpe en stor Deel til at fremme vor Opdragelse. Hvorledes Overgangen vil være beskaffen fra den eene Periode til den anden, kan Fornuften ikke engang have Gisninger om: men at af alle disse Forandringer den som foreſtaaer os nærmest, Døden, vil være den mærkeligste, er rimeligt; fordi vi med den skulde aflægge dette grovere Legeme: og dog, — hvor liden Aarsag til Frygt, naar vi betænke, hvor nær Tilstanden paa hiin Side Graven maa være beslægtet med

vor nærværende, eftersom Følgerne af dette Liv skulle udvikle sig hisset!

b. At Evnerne, vi skulle have i de forskiellige Perioder af vor Existents, maae blive de samme, for saavidt de nødvendig høre til et moralsk Væsens Tilværelse. Maaskee de efterhaanden ville vorde anderledes bestemte, saaledes at de i hver tilkommende Tilstand kunne udrette det samme, som de have udrettet i dette Liv. Men at Fornuft og fri Villie skal vedblive, at vi skulle have Erindring; fordi vi skulle med fuldkommen Klarhed overskue det Liv vi haveført her paa Jorden, vide Aarsagerne af vor Tilstand, og ved at sammenligne den med disse, have Nytte deraf til vor Fremgang i det Gode; synes ikke at kunne drages i Tvivl. Thi al Vedvaren uden Erindring vilde jo blot være en Sielevandring, ligemeget om man antog den i et lignedant Legeme som vi nu have, eller i et finere; og endskiøndt det vel ikke kan erklæres ligefrem for umueligt, at denne Erindring kunde slumre, indtil Sielen havde naaet en vis Grad af intellectuel og moralsk Fuldkommenhed, saa kan dog ingen Grund indsees, hvorved dette kunde giøres rimeligt. Erindringen selv hører jo dog saa nøie til det fornuftige og moralske Væsens Natur, at intet Middel kan tænkes hvorved den kunde undertrykkes, uden at tillige alle

andre intellectuelle og moralske Evner, Sielen har, derved maatte lide. Og at vi ingen Erindring have om en foregaaende Tilstand, beviser intet: da Philosophien deels ikke kan afgiøre noget om dette Spørgsmaal, og alle Phænomener hvorpaa man har grundet saadanne Formodninger, ogsaa kunne forklares paa en anden Maade; deels og, forudsat, at vore Siele have været til før dette jordiske Liv, alle Grunde som kunde tages heraf, forsvinde, saasnart man antager at Selvbevidstheden først er begyndt i denne Tilstand. Thi hvilken Selvbevidsthed vil man vel kunne tillægge et Insect, en Fugl, ja endog de fleste større, finere organiserede Landdyr! Selvbevidsthed altsaa, og den med samme uopløseligen forbundne Erindring, vil upaatvivleligen følge med os over i hiin Verden. Men et andet Spørgsmaal bliver stedse, om ikke Formen af vore Forestillinger vil forandres, saa vi maaskee komme til at betragte den samme Sag fra ganske andre Synspuncter. Hvor forskiellige forekomme os ikke allerede her i Livet de materielle Former under Lysets afvexlende Brækninger, og Seeredskabernes større eller mindre Skarphed, ja selv under vore egne Organers sunde eller syge Tilstand? Hvor rimeligt altsaa at hele den materielle Verden, forudsat, at vi blive i Forbindelse med den, vil fremstille sig for vor aldeles forandrede Fornemmelse i een, eller maaskee flere, fra

den nærværende afvigende Skikkelser, og at Naturens Herlighed vil paa denne Maade aabenbares paa ganske nye og aldeles uventede Maader! Rimeligt er det ogsaa, at flere, maaskee mange Evner, som endnu slumre i vort Inderste, da skulle oppvaagne. Men alt dette være endog som det ville, saa tilsiger os dog Begrebet selv om større Fuldkommengiørelse, at vore Evner skulle skærpes og forhøies i hver nye Periode. Thi hvilken Forandring vil ikke allerede dette sandselige Legems Aflæggelse frembringe! Hvilken Forandring vor nye Stilling i Universum! og hvor meget ville disse Evner selv skærpes i en fuldkommen Tilstand ved Øvelse, ved Sammenligning af den forrige, som nu kan betragtes fra en høiere Standpunct, ved Beskiæftigelse med alle de rige Gienstande der skulle omgive vor Aand!

c. Den Tilstand, som nærmest følger paa dette Liv, og hvortil Døden giør Overgangen, vil være nøiagtig forbunden med det foregaaende. I den skulle vi høste Frugterne af vore Handlinger. Skærpet Erindring vil altsaa sikkert finde Sted; og om ogsaa vor Forestillings, vor Attraaes, vor Følelses Evne antager nye Former, ville dog disse paa ingen Maade kunne modsige Formerne i dette Liv, men tvertimod være saa nøiagtig forbundne med og udviklede af dem, at deres natur-

lige Virkninger skulle passe til og staae i nøiagtigst Sammenhæng med deres Virkninger. Vi skulle altsaa efter al Rimelighed tænke, sammenligne, slutte, formode, ønske, attraae, haabe og elske, frygte og afskye, ligesom vi have giort det medens vi levede her paa Jorden.

d. Den samme Lighed vil og, saavidt Fornuften kan skiønne, finde Sted i Henseende til vor udvortes Forbindelse med Materien. Springet fra et materielt og grovt Legeme, til en Tilstand i hvilken vi aldeles ikke vare forenede med noget sandseligt, vilde være for stort — Aandens fuldkomne Adskillelse fra al Materie er maaskee først en langt høiere Grad af intellectuel og moralsk Fuldkommenhed forbeholden. Men den store Rimelighed, at vor nærmeste Tilstand vil grændse nær til dette Liv, begunstiger ogsaa Formodningen om en til denne Tilstand passende og med Aanden forbunden Organisation. Ved at antage saadan, kunne vi ogsaa allene forestille os Muelighgeden af en vedvarende Forbindelse med den materielle Verden, hvis nye Former da ogsaa sikkert ville aabne tusinde nye Kilder til Beskiæftigelse og Glæder! Vi skulle jo være i Verden: men saa vidt dens Grændser naae, er den opfyldt med Materie, fra Klippens faste Masse, indtil Lysets og Ætherens fine Element. Endog Sielens mindre Evner, især Hukommelsen, synes at være nøie forenede med noget

materielt: det er altsaa saare rimeligt, at vi ogsaa i hiint Liv skulde have en Organisation; og Læren om Opstandelsen bliver herved til en philosophisk Lære. Men denne Organisation vil uden Tvivl udvikle sig af Legemets nuværende Forfatning; og maaskee selv dets Opløsning efter Døden er den Proces, hvorved Naturen, usynligt for menneskelige Øine, fuldfører sit hemmelighedsfulde Verk. At ogsaa denne nye Organisation vil være aldeles passende til vor Bestemmelse, er ophøiet over al Tvivl. Den vil være finere og fuldkomnere end den, vi have her. Det som i den skal svare til vore nærværende Sandser, vil være skarpere, ja maaskee ogsaa mangfoldigere. Alt hvad der allene hørte til dette Liv og dets Bestemmelse, vil mangle, men være rigeligen erstattet. Men hvorledes forresten denne tilkommende Organisation skal være beskaffen, hvilken Varighed den skal have, hvilken Overgang skal føre fra den til en anden endnu fuldkomnere, er ikke Philosophiens Sag at fastsætte. Vi ahne neppe saa meget om vor nærmeste Tilstand, som her er foredraget; langt mindre tør vi svinge vore Tanker ud i den grændseløse Evighed. Men Han som bestemte os til uophørlig Fremgang til det Bedre, Han i hvis Faderhaand vi ere, vil og da sørge for os, og give i enhver Periode vor Aand de Redskaber, ved

hvilke den best kan opnaae Hensigten hvortil den er skabt.

e. I disse Perioder skal Menneskets Bestemmelse fuldkommes, det hoieste Gode skal bringes til Virkelighed. Altsaa bør og Forberedelserne skee dertil, og hvad her i dette Liv endnu ikke ganske kunde tilveiebringes, nemlig den nøiagtigste Ligevægt mellem den moralske Værdie og den udvortes Tilstand, mellem Dyd og Lyksalighed, Last og Ulyksalighed, det vil Gud sikkerlig og paa det fuldkomneste udføre i hiin Verden. De Onde skulle straffes, og ved Straffene selv renses og føres til det Gode. De Gode skulle stedse gaae videre frem, og deres Lyksalighed staae i nøieste Forhold til detes større eller mindre Fuldkommenhed. Thi ligesaalidet noget Menneske kan tænkes at være absolut ondt, ligesaalidet er og den Bedste fri for Feil og Mangler, hvis Følger ligeledes gaae over med ham i Evigheden, og have Indflydelse paa hans Tilstand. Men at ville her skride videre frem, eller maaskee endog vove Formodninger om Maaden hvorpaa denne Ligning vil skee mellem Værdie og Tilstand, formaaer Menneskets Forstand ikke. Den maa lade sig nøie med den faste Overbeviisning, at den vil finde Sted, fordi Gud er den Hellige, fordi derved allene det høieste Gode kan udføres; og at den vil skee efter Retfærdighedens strengeste Love, fordi den stren-

geste Retfærdighed er tillige den høieste Viisdom og Godhed. Er vor Følelses Evne et Middel til denne Eenheds Tilveiebringelse, saa maa den være anderledes beskaffen, og have en anden Form end her i Livet. Vore Glæder og Lidelser kunne hisset ikke være ganske af samme Natur som her, da Sandselighedens nærværende Form stedse virker paa dem; maaskee de hisset begge ville være skærpede, følgelig ogsaa paa den eene Side over alle Forestillinger belønnende, paa den anden i ligesaa høi en Grad pinefulde. Ja skulde selv den Form under hvilken vi forestille os Tiden, vorde forandret for vor tilkommende Tænke-Evne, saa vilde ogsaa dette virke en væsenlig Forskiellighed mellem vore Glæder og Lidelser her og hisset! Men hvad intet Øie har seet, hvad intet Øre har hørt, er opbevaret for dem som elske Gud; hans Majestæt vil vorde aabenbaret i den nye Himmel og den nye Jord, som vi vente, og vi skulle, alt som vi gaae videre frem, skue ham fra Ansigt til Ansigt, altid kiende dybere hans uendelige Fuldkommenheder og ved stedse at vorde ham ligere i Villiens Hellighed, tillige tiltage i Kundskab og Lyksalighed!

12.

Om det Onde i Verden.

Det vil nu vorde lettere for os at betragte fra den rigtige Synspunkt det Onde i Verden, de Lidelser som levende Væsener maa friste; og at møde alle de Indvendinger, Atheisten giør fra denne Side mod Læren om Guds Tilværelse og Forsyn. Thi disse ere hans sidste Forskandsninger; bag deres Skiul troer han sig ikke allene uovervindelig, men hvert Udfald han giør er og efter hans Forestilling seierrigt, og han brouter endnu stedse med at kunne bygge sit fornuftstridige System paa den moralske Verdens Regierings sammenstyrtende Ruiner. Derfor dynger han al muelig Elendigheds Billeder sammen: hvad der neppe skeer i Aarhundreder, betragter han som daglige Tildragelser. Han mangfoldiggiør Lidelsernes Antal og Størrelse, fremstiller Verden som et Helvede af Pinsler, Mennesket og Dyrearterne som overladte den ublideste Skiæbne; og siger da: see her, det er Eders Gud, Eders Forsyn! I hans Malerie ere Jordskielve, ildsprudende Bierges Ødelæggelser, Stormenes og Oceanernes Rasen, Misvæxt, Hungersnød og Sygdomme Midler i den grusomme Naturs Haand til at pine Mennesket og Dyrene. Ja de selv ere, om man end ikke tager Hensyn til hvad der allene skeer uden for dem, saa stedmoderligen udrustede af Naturen, at deres hele Liv ikkun er en Kiæde af Li-

delser. Hielpeløs kommer Mennesket til Verden. Det lider ved at fødes. Smerte er dets første Følelse: Smerter ledsage dets Barndom og Legems Udvikling, Sygdomme uden Tal indfinde sig, og Halvparten af Menneskeslægten bliver et Offer forinden den har naaet Modenheds Alder. Derpaa, hvor megen Vaande i den anden Periode af Menneskets Liv! hvor megen Møie har Manden at stride med! hvor store og mangfoldige Lidelser og Smerter høre væsentlig til Qvindens Bestemmelse! og Døden selv, som med total Tilintetgiørelse ender det tragiske Skuespil efter halvhundrede til firsindstyve Aars Besværligheder og Lidelser, med hvor megen Smerte er ogsaa den som oftest ledsaget! Naar nu hertil endnu føies alle Følger af det moralske Onde; alle de hæftige Siælelidelser som andre Menneskers slette Handlinger tilføie de Fornærmede, eller hvis Følger ogsaa ramme andre; de Dydiges Ulykke, de Lastefuldes Lykke, Krigenes Rædsler og al den moralske Elendighed de føde af sig; ja Menneskehedens egen Stilleftand, at den ikke rykker videre frem til den moralske Fuldkommenhed, som dog skulde være dens Bestemmelse; at de enkelte Mennesker ere tusinde Tilfælde underkastede, at tusinde døe i deres allerspædeste Barndom, at Naturen giør saare lidet for tusinde andre, og selv river dem bort midt i deres Løbebane? — Hvo vil da misunde Menneskenes Lod? Eller skulde maaskee Naturen have været run-

dere imod sine ved første Øiekast mindre begunstigede Børn, Dyreslægterne! Nei! Millioner af dem omkomme naar de neppe ere fødte, ja selv forinden de have havt Følelse af Livet. Dyrearterne ere i bestandig Krig med hinanden. Paa Jorden forfølger Rovdyrene de fredelige Plante- og Frugtædende, eller de svagere Kiødædende Slægter. I Luften udøver Ørnen, Høgen, og saa mange andre, samme tyranniske Herredømme. Det ene Insect lever af det andet. De store Havdyr sluge paa eengang tusinde af de mindre; og Ødelæggelsens System synes at være det herskende i hele Naturen! Ja selv de Dyr, der undgaae saadan voldsom Død, have dog ingen blidere Skiebne at vente; i deres sidste Øieblik ere de forladte, ingen Afkom sørger for dem, de døe Hungers og Afmægtigheds rædsomme Død. Og foruden alle disse Kilder til Elendighed ere de og ved deres Legemers Bygning udsatte for de samme Lidelser som Menneskene. Ogsaa de hiemsøges af Sygdomme, som de ikke selv have forskyldt ved Ulmaadelighed — og hvor pinefulde ere ikke endelig Huusdyrenes Kaar, som skulle trælle for det utaknemmelige Menneske, som i deres Krafts og Velmagts Dage have intet andet end Anspændelse og Møie, og som, naar Kræfterne ere hentærede, sieldent engang faae en hastig Død til Løn, men somoftest pines, indtil de henstyrte under Svøben!

Saa sørgeligt et Malerie fremstiller Atheisten

for vore Øine. Saadan Verden, slutter han, kan ikke være en viis, velgiørende Guds Verk. En Verden, hvori Lidelser uden Ophør ere herskende; hvori det Onde stedse seirer over det Gode; hvori Dyden ikke finder Løn, Lasten ikke vorder straffet, kan ikke styres af et retfærdigt Forsyn. Nei, blind Skiebne, evig Nødvendighed sidder paa Tronen, og Ikketilværelse er det eeneste Haab, hvormed den lidende Menneskehed endnu kan trøste sig!

2. At saare mange af disse Forestillinger ere overspændte; at hele Maleriet er med Flid anlagt med de sorteste Farver, er let at indsee. Klagerne ere ofte veiede. Philosophie og Erfaring have viist, hvor meget der i dem er overdrevet; og det er min Pligt, ogsaa at fremstille Modgrundene. Hvad for det første det moralske Onde i Verden tillige med alle dets Følger angaaer; da indsees af alt det forhen sagte, at Gud ikke kan hindre det, uden at indskrænke de fornuftige Væseners Frihed. Den endelige Naturs Ufuldkommenhed førte det med sig, at de kunde tage Feil; deres Sandselighed maatte friste, Lidenskaberne maatte virke paa dem. Gud kunde altsaa, naar han vilde skabe en Verden, i hvilken Fornuften skulde bruges med Frihed, ikke giøre det moralske Onde umueligt. Og uden Frihed var der ikke at tænke paa Moralitet, paa en moralsk Verdens Plan og dens Udførelse ved Iverksættelse af det høieste Gode! Saasnart altsaa

Overbeviisningen om en moralsk Verdens Plan staaer fast, og denne hænger dog paa det nøieste sammen med Troen paa Gud som det alfuldkomne Væsen, og Verdens Skaber og Overherre; saa vil selv det moralske Onde i al sin frygtelige Størrelse ikke afskrække os fra at erkiende en viis Bestyrelse, fra at antage, at ligesom vi allerede see saa ofte, saa langt vort svage Øie naaer, at det Onde selv i Tingenes Orden og Forbindelse frembringer gode Virkninger, det samme vil skee i en endnu langt større og fuldkomnere Grad i Tingens store Kiæde, hvor alting sigter til at fremme eet og samme høistvelgiørende Øiemeed.

Imod Maleriet af alle Rædseler det physiske Onde fører med og drager efter sig, er det ikke vanskeligt at opstille et langt oprigtigere, ligesaa levende Malerie af Naturens Velgierninger. Alle de Erfaringer paa hvilke det af Naturens Betragtning førte Beviis for Guds Tilværelse grunder sig: Naturens Skiønhed og Herlighed, Hensigtsmæssigheden og Sikkerheden af alle dens Indretninger, dens Omsorg for Dyrearternes og de enkelte Dyrs Vedligeholdelse; alle de Kilder til glad Nydelse som i utallig Mængde ere aabnede for dem — bør dog ogsaa komme i Betragtning, og man kan dristig opfordre Atheisten til at nægte med Erfaringsgrunde, at Naturen med viis og gavmild Haand har udstrøet sine Velgierninger over alt hvad der lever paa Jorden. Ja Maleriet af det physiske Onde selv svækkes overmaade meget,

saasnart det betragtes med fordomsfrie Øine. Unægteligt kunne Lidelser allene der finde Sted, hvor levende Væsener rammes af dem. Der altsaa hvor skrækkelige Naturrevolutioner, hvor Storme og Jordskielve rase, hvor underjordisk Ild bryder ud af Jordens Indvolde, uden at træffe disse, der ere de intet physisk Onde. Ja disse Rædsler ere selv der, hvor levende Væsener lide ved dem, ikkun et mindre Onde i Sammenligning med det de skulle forekomme. Naturkundskaben selv har ført os paa en høiere Standpunkt, fra hvilken vi kunne overskue de sande Aarsager og velgiørende Virkninger af disse uregelmæssige Udbrud af Naturens Kræfter: eller skulde det Hele gaae til Grunde for at spare det Enkelte ubehagelige Følelser og Lidelser? Skulde enkelte Dyrearter tiltage i saadan uendelig Mængde, at de andre derved aldeles bleve fortrængte? Skulde saadanne Smerter og Sygdomme, som nødvendigen følge af det dyriske Legems Organisation, forekommes eller ophæves ved en Virkning af Almagten? Skulde Naturens almindelige Orden afbrydes for hvert Enkelts Skyld? Skulde alle Væsener, fra Mennesket indtil Maddiken, blive evig ved at leve paa Jorden, og Livets hele Bestemmelse være indskrænket til denne Kreds af Sandselighed?

3. Men Lidelserne ere ogsaa i de fleste Tilfælde langt fra ikke saa store som de synes at være for den spændte Indbildningskraft. Det er en Und-

tagelse fra Reglen, at et stort Antal af lidende Væsener findes forenede i eet Rum og i een Tidspunkt; at et hæftigt Jordskielv ødelægger hele Provindser, at Hungersnød raser i en Stad eller Egn; at Krige opfylde store Landstrækninger med Mord og Brand, at Pesten henriver Mennesker i Tusindetal: og selv blandt disse store Landeplager ere dog nogle, hvor Menneskets Frihed virker med, hvor menneskelig Klogskab kan forekomme, i det mindste formilde og indskrænke det Onde. Men undtages saadanne almindelige Lidelser, saa forsvinder sikkert i Verdens sædvanlige Løb overmaade meget af Forestillingen om Lidelsernes ubyre Størrelse. Det er Phantasiens Billeder, Medlidenheden maler for ængstede Tilskueres Øine, Billeder, som ere laante af den høieste, deres Opmærksomhed meest spændende Grad af Lidelse. Men denne selv sagtnes. Ingen Smerte varer uophørlig ved, og den Lidende selv har dog bedre Øieblik; han er og selv ved mindre og foregaaende Smerter hærdet til at udstaae de større; eller Smerten gaaer over til en Tilstand uden Bevidsthed, følgelig uden Lidelse. Ja Livets Følelse, og Ønsket at forlænge samme, som endog de ulykkeligste og af de hæftigste Lidelser plagede Mennesker have i de allerfleste Tilfælde, viser, at Livets Behagelighed overveier Smertens Pinsel. Den glemmes ogsaa saasnart den er overstaaet; Phantasien, saa mægtig den end er, for-

maaer ikke at gienkalde den, og en kold Erindring af en ubehagelig Tilstand er forbunden med den glade Følelse, at den nu er overstaaet! Var endelig den Klage grundet i Naturen, at det Onde var herskende; saa vilde Lyksalighed, eller en lykkelig, lidelsesfri Tilstand ansees som en Undtagelse fra den almindelige Regel, og omtales som saadan. Men vi bemærke just det modsatte. Saalænge Mennesket er sundt og alting gaaer efter Ønske, synes ham at alting følger sin regelmæssige Gang; men aldrig saasnart indfinde sig Lidelser og Smerter, førend Klager høres over Lidelser og Elendigheder, under hvilken Menneskets Natur maa synke. Og tilstaae vi ogsaa, at Mennesket virkelig er misfornøiet med sin Tilstand; saa følger heraf endnu langtfra ikke, at det er berettiget til saadan Misfornøielse, og at denne har sin Grund i physiskt Onde. Thi Menneskets egen ilde styrede Egenkierlighed er ofte Aarsag i, at det, naar det seer andre i en høiere Tilstand af Lyksalighed, troer at være ligesaa værdig til samme, og ringeagter derfor, hvad det tilforn har følt sig aldeles tilfredsstillet ved. Ogsaa den os medfødte bestandige Stræben efter noget bedre og fuldkomnere, kan ofte være Aarsag til et Selvbedrag i Henseende til vor Stilling her. Men den bliver tillige en velgiørende Bevæggrund til at anstrænge vore Kræfter, for at fremme vor egen og andres Lyksalighed. Fremdeles vækker Betragtningen af fremmede Lidelser vor Med-

lidenhed, og sætter os derved i nærmere og velgiørende Forbindelse med de Lidende; og selv den hele Forestilling om det Ondes overveiende Magt, som fremavler Misforncielsen med vor nærværende Tilstand, er dog kun i Sielens Indvortes, og aldeles forskiellig fra hvad vi kunne kalde physisk Onde; saa forskiellig derfra som Indbildning er forskiellig fra Følelse.

4. Men om vi end ikke kunne forklare alle Aarsagerne til det physiske Onde i Verden, om end utallige Kilder til Lidelser endnu vare skiulte i Naturen, hvilke vort kortsynede Øie ei havde opdaget; om virkelig Lidelsernes Masse var langt større, end Mængden af det Gode, hvortil Naturen har aabnet sine Børn Adgangen: skulde vi derfor mistrøstes og tvivle om et Forsyn som styrer det Hele, saa længe vor Fornuft er overbeviist om en moralsk Verdens Plan? Skulde vi nægte Guds Styrelse, saa længe vi, inderligen giennemtrængte af Bevidstheden om vor moralske Natur, og det glade Haab om Udødelighed, betragte dette Liv i uophørlig Forbindelse med høiere Perioder; vor Stilling i denne Natur som forbigaaende, og som Forberedelse paa en anden langt høiere og fuldkomnere Forfatning, i hvilken først alle Virkninger af Aarsagerne her i Livet skulle modnes og naae deres fuldkomne Udvikling? Skulde dette korte Livs Lidelser veie op imod det der venter os hisset? Tvertimod — vi som

erkiende den moralske Lovgivning, bør handle overeensstemmende med den, uden at agte paa de udvortes omkring os foregaaende, stedse forgængelige Forandringer. Disse have deres Fremgang efter Naturlovene; men vor indvortes Tilstand vil stedse bestemmes efter evige og uforanderlige moralske Love. Vor gode Villies indvortes Virkninger formaaer ingen udvortes Magt at standse eller at ophæve; og Han som styrer Naturen selv efter sin høiere Lovgivning, vil sikkert til sin Tid frembringe den Harmonie, vi endnu savne. Lad end saadanne Lidelsers Magt, af hvad Aarsag de end kunne være fremvirkede, storme ind paa os; det moralske Væsen vil dog kunne drage Nytte af dem, endog i sin indskrænkede jordiske Stilling! Selv de meest lastefulde Handlinger virke i Tingenes Forbindelse og Sammenhæng tilsidst mere Godt end Ondt. Jo større Virkekreds saadanne Handlinger have, desmere Kraft og Virksomhed sætte de hos mange andre Mennesker i Bevægelse til Modstand. Naar Død og Fordærvelse raser paa den ene Side, fremkaldes nyt Liv, og anstrænget Kraft paa den anden. Hvor græsselige end de Optrin er, som den Herskesyge, den uretfærdige Erobrer giver Anledning til; saa udvikles ogsaa derved mange aldeles hvilende Sieleevner, de gode Mennesker opflammes, enkelt, eller forenede til at formindske det Onde, og til at virke Godt af det Onde selv. De ædleste Dyder skinne

frem, Uegennyttighed, Standhaftighed, Selvopofrelse, trofast Venskab, Taalmodighed i Lidelser; Menneskets religiøse Aand vækkes, og Følelse af dets Afhængighed af Guddommen, Hiertets Henvendelse og Tillid til Gud bliver under de hæftigste Lidelser mægtigere end det nogensinde havde været i den meest glimrende Lykke. Hvad der gielder om det Hele, gielder ogsaa om de enkelte. Huuslige Lidelser, elskede Venners og Paarørendes alt for tidlige Død, Sygdomme og al Slags Elendighed, ere ligesaa kraftige Midler til det enkelte Menneskes Forædling. Det Godes Følger vare ved — det Ondes Følger bære Spiren til deres Undergang i sig. De ere ufrugtbare; de forsvinde efterhaanden, naar det første hæftige Stød er skeet; thi de miste deres onde Beskaffenhed. Ja vi tage sikkerlig ikke feil, naar vi betragte det Onde i denne Verden selv, som Midler, Forsynet deels har anordnet, deels betiener sig af, for at øve de frie endelige Væsener i Kraft og Styrke, til, under hvert Forhold at blive Pligten troe, for ved beskuelige Erfaringer, at giøre dem opmærksomme paa deres Feil og Mangler; for fremdeles at give deres Siele-Evner mere Drift og Kraft; for at udvikle dem som slumre, og saaledes at forberede dem til en høiere [illegible]ksomhed; for endelig at foranledige en Mangfo[illegible]hed af Tilfælde og Stillinger i hvilke Mennesket opfordres til at øve Pligten, endog

hvor den er vanskeligst at opfylde, at vise sin ubegrændsede Ærbødighed for Loven, og ved Opofrelse af udvortes Fordeel og physiske Goder at erhverve sig Færdighed i den ædelste og Gud velbehageligste Dyd!

5. Det Onde er altsaa til i Verden, for at fremme det moralske Væsens Opdragelse til sin høie Bestemmelse. Hvad vi iagttage her paa Jorden, finder rimeligviis, dersom vi tør drage nogen Slutning herom fra Eenheden i den moralske Lovgivning, ogsaa Sted i andre Dele af Guds umaalelige Rige. Maaskee og at hver Periode af de endelige Væseners Tilværelse vil være udsat for saadanne, eller lignende Onder; at i enhver Natur, der omgiver tænkende og moralske Væsener, Midlerne, stedse overeensstemmende med det Heles Beskaffenhed, ere nedlagte, til at prøve, øve, og styrke deres Dyd, ved Fristelser, Opoffrelser og Seir; og at først da, naar hvert enkelt Væsen har saaledes giort sin Villie fuldkommen, at ikke mere den, men allene dets endelige indskrænkte Natur kan være Aarsag til langsommere Fremgang, en ny Tilstand begynder for det, i hvilken det allene er Vidne til andres Prøvelser, men selv nyder hiin fuldkomne, med dets Dyd aldeles overeensstemmende Lyksalighed! — Men skulde, efter alle disse Forudsættelser, de physiske Lidelser, som ramme Væsener, der enten ikke have Fornuftens Brug, eller i hvilke den endnu ikke har udviklet sig, kunne svække

vor Overbeviisning? Utallige Børn henrives af Døden i deres spædeste Ungdom; saare mange Mennesker fødes under de ugunstigste Omstændigheder, med fordærvet Organisation, uden udmærkede Anlæg — de rives ogsaa bort, inden deres Bane er tilendebragt, ofte uden deres Skyld: er derfor deres Bestemmelse tilintetgiort? Er der kun een eeneste Vei som fører til Guds Rige? eller er det ikke overalt, og kan det ikke udvikles i Alle skiøndt paa forskiellige Maader?

6. Store og mangfoldige ere ogsaa Lidelserne i den øvrige levende Natur. Disse ere alle physiske; og hvilken — det være mig tilladt at bruge Ordet — hvilken moralsk Nytte de skulle have for Dyrene, ere vi ikke i Stand til at bedømme. Men Intet berettiger os til at nægte hvad vi ei kunne indsee: og dersom Dyrene ogsaa have deres Bestemmelse, dersom denne ikke blot er indskrænket til denne ephemeriske Existents; da ville sikkert Følgerne ogsaa til sin Tid udvikle sig. Det Forsyn som styrer Menneskets Gang, og har talt Haarene paa hvert Hoved, kiender ogsaa hver Spurv som falder ned til Jorden; og i den Verden, i hvilken intet skeer uden Hensigt, i hvilken der ikke gives noget absolut physiskt Onde, fordi det Gode udvikler sig af Alt, kan ogsaa Dyrenes Lidelser ei være forgiæves. Men vi Mennesker indsee allene Hensigten og Nytten af de Lidelser som ramme os her; og derved overbevises vi om at reen Lyksalighed ei kan være os tildeelt i dette Liv, ja

endog vilde stride mod vor høie Bestemmelse. Vi hæfte desaarsag tillidsfulde vore Øine paa Gud. Vi taale, modstaae, og nytte det Onde overeensstemmende med den Hensigt hvortil det bliver os paalagt; og trøste os selv under de haardeste Piinsler med den Hiertet opløftende Tanke, at denne Tids Lidelser ere Intet mod den Herlighed som hisset skal vorde os aabenbaret!

13.

Slutnings-Betragtninger.

Store og vigtige ere de praktiske Følger af alle de Sandheder, Philosophien om Gud fremstiller for det tænkende Menneskes Forstand. I det den lærer os at kiende Gud som den Alfuldkomne og Allerhelligste, som Verdens Skaber, Opholder og Bestyrer efter den høieste moralske Hensigt, bestemmer den tillige det Forhold hvori vi staae til ham, som fornuftige og frie Væsener. At vi nemlig ere hans Skabninger og Undersaatter, som med den høieste Beundring af hans uendelige Fuldkommenheder, med den inderligste Taknemmelighed for hans talløse Velgierninger, med den dybeste Ærbødighed for hans hellige Love, skulle af fast Overbeviisning, som det sømmer fornuftige Væsener, og med fuldkommen Frihed adlyde ham, og saaledes vorde hans under-

ordnede Medarbeidere til Udførelsen af hans store Verdensplan, for saavidt den angaaer os selv, og de Væsener med hvilke vi staae i Forbindelse. Hvilket herligt Forhold hvori Gud har sat os til sig selv! Hvor passende til fornuftige og frie Væseners Værdighed, hvor opmuntrende til det Gode for alle dem, der ere nogenledes istand til at fatte dets Omfang og Værd! Af dets Betragtning flyder hele Systemet af vore Pligter, og vor hele moralske Religion, hvilken, naar den er grundet derpaa, aldrig vil forfeile sin Hensigt, eller lede Fornuften paa Afveie, men stedse henvende den paa det praktiske, og tillige stemme den til ydmyg Beskedenhed i sine Forestillinger og Domme; til ei at ville udgrunde Guddommens Hemmeligheder, ei at ville nægte sin Fatteevnes indskrænkede Natur, og Muligheden af en høiere Underviisning!

2. Det bliver altsaa Pligt for det moralske Menneske, at føre alting tilbage til Gud. Ei blot den physiske, men ogsaa den intellectuelle Verden: at udlede hele den moralske Lovgivning af hans hellige Villie: at have uendelig Ærbødighed for ham, følgelig at erkiende ham med den dybeste Følelse for Verdens Lovgiver, Behersker og Dommer: at underkaste sig hans Majestæt med fri og villig Lydighed, og at vente med urokkelig Tillid af ham den viseste Bestyrelse af vor Skiebne i Tid og Evighed. Anderledes kan Menneskets Fornuft ikke forestille sig

Gud. Uden Troe paa ham som Verdens Bestyrer, uden sikkert Haab om Udødeligheden vilde den stedse være i største Modsigelse med sig selv, og Menneskets Tilstand vilde uden Bevidsthed om sin Bestemmelse være over al Beskrivelse elendig. Derved kan da allene Fornuftens Værdighed bestaae. Tanken om Gud er den Eenhed, til hvilken alle dens Granskninger og Arbeider maae føres tilbage. Uden denne er det ogsaa umueligt at forlige Fornuften med Naturen omkring den, at give den det Herredømme den er bestemt til at udøve, og at giøre den virksom til Medarbeide i Udførelsen af Verdens store Plan. Saaledes bliver det altsaa hellig Pligt for det moralske Menneske, stedse at have Gud, hans Lov og hans Hensigter med de fornuftige Væsener for Øine; at henføre al sin Kundskab og alle sine Bestræbelser efter at kiende Sandheden, til ham og hans Villie; at betragte sig selv som hans Undersaat, som en Borger i hans Rige, som en frie Medarbeider til Opnaaelsen af det høieste Gode.

3. Og denne Troe paa Gud kan det moralske Menneske, saasnart det har fattet den, ikke andet end betragte som Menneskehedens Helligdom. Det bør altsaa opbyde alle sin Fornufts Evner for at stadfæste den; med største Strenghed prøve alle Tvivl som kunde opkastes derimod, og ikke trættes eller afskrækkes inden det har nedrevet dem og er kommet til

beroligende Vished. Denne samme Troe er det Pligt for det moralske Menneske, paa alle muelige Maader at udbrede og grundfæste blandt sine Medmennesker: thi det bør ville at alle fornuftige Væsener have samme Overbeviisning, at de alle bygge deres Moralitet og Lyksalighed paa Tanken om Alherskeren Gud!

Fremdeles er det hellig Pligt, at vedligeholde denne Troe og alle af den flydende og med den forbundne religiøse Ideer, i deres muligste Reenhed og Overeensstemmelse med Fornuften. Den oplyste Gudsdyrker bør vogte sig for hvert Forsøg paa at udsmykke Helligdommen med selvgiorte Tillæg, hvor behagelige disse endog ved Phantasiens Tryllerier kunde fremstilles for den finere Sandselighed. Han bør altsaa af yderste Kræfter umage sig for at holde sin Forstand og sit Hierte frit for alt Sværmerie, for alle mystiske og theosophiske Begreber, hvorved det oversandselige og over Naturen uendeligen ophøiede Væsen drages ned til den endelige Natur og forestilles som en Deel af samme. Han bør ogsaa paa den anden Side stræbe at sikkre Troen paa Gud for al Letsindighed i Behandling og Anvendelse, for al Formastelighed i Domme over Gienstande, som høre til den, for al Anmasselse i Henseende til Fuldstændigheden af vore Kundskaber, som om disse ei kunde trænge, ei virkelig trængte til Udvidelse! Han bør stræbe at sikkre sig selv og andre for al falsk Sie-

lestyrke, der skammer sig ved at tye hen til disse Sandheder for at øse Trøst og Beroligelse af dem; for al Ligegyldighed, hvilken det til ingen Tænksomhed dannede Menneske saa let fristes til at fatte mod oversandselige Sætninger, mod Religionssandheder, det enten ikke strax kan begribe, eller, som i Følge deres Natur ikke ere ganske fattelige for den indskrænkede menneskelige Forstand.

Men den rigtigen, den med Varme og dyb Følelse fattede Tanke om Gud bør det moralske Menneske ogsaa indprænte sig saa dybt som muligt, for altid, og under alle Livets Omstændigheder, og i alle Lidenskabernes Fristelser at have den levende for Øine. Intet herligere Middel dertil end Bønnen, ved hvilken Sielen opsvinger sig over alt det Jordiske til den Uendelige, ved hvilken den giennemtrænges af Tillid til hans Styrelse, og af Hengivenhed under hans Villie; ved hvilken den endelig mere end ved noget andet, forædles til Høihed i Tankerne, til en renere Sædelighed, med eet Ord, til større Lighed med Gud! Ere Tankerne da saaledes henvendte paa ham, og Sielen giennemtrængt af dyb Ærefrygt for den Hellige, og af inderlig Følelse for sin egen høie Bestemmelse; da ville og Handlingerne danne sig overeensstemmende med dem. Da vil af en rigtig Kundskab den skiønneste Frugt fremspire. Religionen vil styre den af Fornuften oplyste Villie; det moralske

Menneske vil være i skiønneste Harmonie med sig selv; ophøiet over Skiæbnen, hvis Slag vel kunne saare, men ikke nedslaae det, sig selv sin moralske Værdighed bevidst, vil det bære Guds Billede paa Jorden, være lykkeligt ved indvortes Sielefred og Tillid paa Gud, og synke i Dødens Arme for at vaagne op til uforkrænkelig Herlighed!

Bayerische StaatsBibliothek
Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Münter, Friedrich,

Betrachtningen over den Naturlige Theologie

Kiobenhavn 1805

Ph.sp. 593 m
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10043999-3